

Bosna i Hercegovina

BRČKO DISTRIKT

Bosne i Hercegovine

VLADA BRČKO DISTRIKTA

Odjeljenje/Odjel za javni registar

www.bdccentral.net
javniregistar@bdccentral.net

Босна и Херцеговина

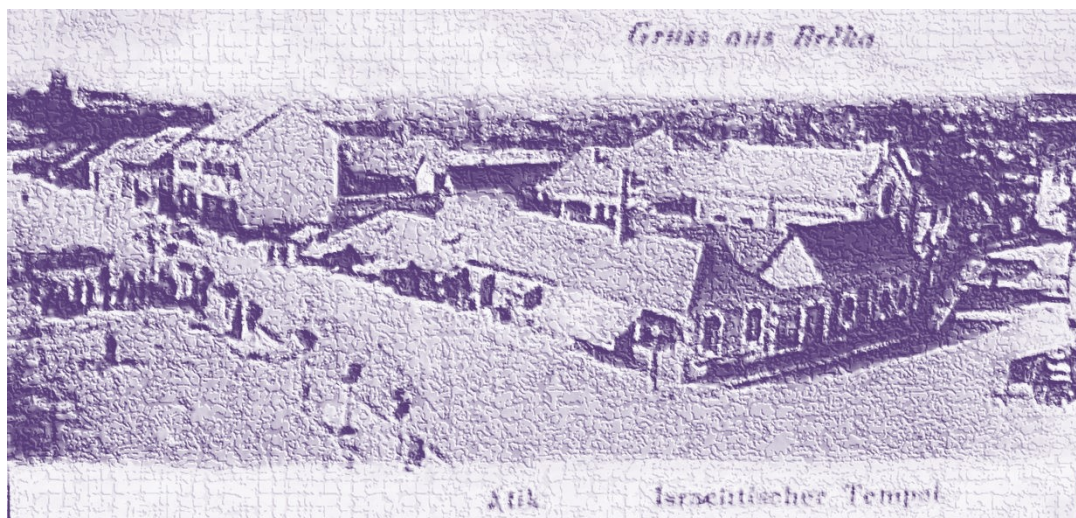
БРЧКО ДИСТРИКТ

Босне и Херцеговине

ВЛАДА БРЧКО ДИСТРИКТА

Одјељење за јавни регистар

Bulevar Mira I. 76100 Brčko distrikt BiH, Telefon: 049/240-809. Faks: 049/240-605.
Bulevar Mira I. 76100 Брчко дистрикт БиХ, Телефон: 049/240-809. Факс: 049/240-605.

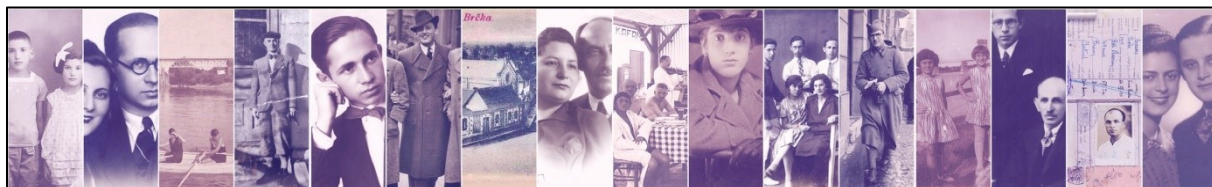

Tragom brčanskih Jevreja

Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ

Tragom brčanskih Jevreja

Brčko, 2023.

TRAGOM BRČANSKIH JEVREJA

Izdavač:

Odjeljenje za javni registar Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Za izdavača:

Tomo OBRENOVIĆ, master ekonomista

Autor monografije i izložbe:

Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ, prof. historije, viša arhivistica

Recenzenti monografije:

dr. sc. Rajka BUĆIN, arhivska savjetnica

dr. sc. Eli TAUBER

Saradnici na pripremi izložbe:

Ćazim SULJEVIĆ, dipl. politolog, Zagorka OSTOJIĆ, polj. tehničar, Nedim HADŽIĆ, ekonomski tehničar, Adnan KALESIĆ, prof. historije, i Meliha ĐONLIĆ, dipl. oec.

Lektor:

Marija VUČKOVIĆ, mag. bos., hrv. i srp. jezika

Dizajn izložbe i kataloga:

Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ, prof. historije

Sadržaj:

Umjesto predgovora: Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice BiH	1
Predgovor: Ćazim Suljević, dipl. politolog	3
Riječ recenzenta: dr. sc. Rajka Bućin, arhivska savjetnica, Hrvatski državni arhiv	8
Riječ recezenta: dr. sc. Eli Tauber	11
Uvod	13
Pregled izvora	14
Naseljavanje Jevreja u Bosnu i Hercegovinu	16
Naseljavanje Jevreja u Brčko	18
Jevrejska bogoštovna općina u Brčkom	23
Sefardi i Aškenazi u Brčkom	29
Brčanski hram i jevrejsko groblje	32
Politička angažiranost brčanskih Jevreja	37
Profesije brčanskih Jevreja	42
Vjerski, kulturni i društveni život brčanskih Jevreja	50
Obrazovanje jevrejske djece u Brčkom	56
Istaknute porodice i članovi jevrejske zajednice u Brčkom	68
Porodica Alkalay (Alkalaj)	68
Porodica Almoslino (Almuzino)	70
Porodica Altarac	71
Porodica Ambruš	72
Porodica Avramović (Koen)	72
Porodica Bachrach (Bahrah)	76
Porodica Bararon	76
Porodica Baruh	76
Porodica Bauer ili Baner	76
Porodice Baumgarten i Herczog	77
Porodica Benau	81
Porodica Bier (Bir)	82
Porodica Brandajz	82
Porodica Buchler (Buhler)	82
Porodica Buchwald	82
Porodica Burmann (Burman)	83

Porodica Danon	83
Porodica Eškenazi.....	83
Porodica Fein	85
Porodica Feldbauer	85
Porodica Felner	85
Porodica Finzi (Finci)	86
Porodica Fischer (Fišer).....	89
Porodica First.....	89
Porodica Flanzer	90
Porodica Fleš	90
Porodica Foni.....	90
Porodica Frajnd.....	90
Porodica Frauenglas.....	91
Porodica Fried.....	91
Porodica Friedmann (Fridman).....	91
Porodica Fuchs (Fuks)	91
Porodica Furet.....	91
Porodica Fuhrmann (Furman).....	92
Porodica Glatter (Glater)	92
Porodica Gracijani	93
Porodica Gross (Gros)	93
Porodica Grunhut – Petë – Jovanović.....	94
Porodica Hayek (Hajek)	95
Porodica Halas	95
Porodica Hiršon	96
Porodica Hofmann (Hofman)	96
Porodica Hajon	97
Porodica Herczog (Hercog) i Baumgarten	97
Porodica Huppert (Hubert)	98
Porodica Kabiljo (Kabilio)	99
Porodica Kaff (Kaf)	99
Porodica Kattan (Katan/Kajon)	100
Porodica Konforti	102

Porodica Kohn (Kon).....	102
Porodica Klimpl.....	103
Porodica Kulberg	104
Porodica Kufler.....	104
Porodica Koppel (Kopel)	105
Porodica Lebenhart	105
Porodica Levy/Lewy (Levi).....	108
Porodica Levental, Loewental, Lovental	114
Porodica Lukman.....	114
Porodica Marton	115
Porodica Montilija (Montiljo).....	118
Porodica Naschitz (Nashic, Našić)	121
Porodica Neubach (Neubah).....	121
Porodica Neumann (Neuman)	121
Porodica Palfi.....	122
Porodice Papo	122
Porodica Perera	126
Porodica Pesach (Pesah)	127
Porodica Pinto.....	127
Porodica Pick (Pik) – Marton	127
Porodica Pollak (Polak)	128
Porodica Proskauer	129
Porodica Raf	132
Porodica Rajbah.....	132
Porodica Rajner	132
Porodica Rosenmann (Rozenman)	132
Porodica Rosenrajh	132
Porodica Roth (Rot).....	133
Porodica Rozentsveig	133
Porodica Sachs (Sahs).....	133
Porodica Salom.....	133
Porodica Schoenwald (Šenvald).....	136
Porodica Schossberger (Šosberger)	140

Porodica Snickler (Šnicler).....	140
Porodica Spic (Špic)	140
Porodica Steiner (Štajner).....	141
Porodica Schwarzberg/Schwartzberg(Švarcberg)	141
Porodica Svarc (Švarc)	141
Porodice Weiss/Weisz (Vajs)	142
Porodica Vesel	143
Porodica Vilhejm	143
Porodica Weil (Vail).....	143
Porodica Wiener (Viner).....	144
Porodica Zwibach (Cvibah)	145
Porodica Zentner (Centner)	145
Holokaust brčanskih Jevreja	155
Konfiskacija imovine Jevrejske bogoštovne općine Brčko i brčanskih Jevreja.....	176
Jevrejska bogoštovna općina Brčko.....	177
Leon Kattan, brčanski rabin.....	180
Štamparija Emila Glattera.....	181
Zlato Haima Saloma	184
Ludvig Marton	186
Ida Herczog, rođena Baumgarten	189
Umjesto zaključka.....	191
Kratak historijat Jevrejske bogoštovne zajednice Brčko.....	193
Spisak jevrejskih žrtava i oštećenika ubijenih 1941, srez Brčko	195
Spisak jevrejskih žrtava emigranata ubijenih u Brčkom 1941. godine	201
Spisak dokumenata po panoima izložbe Tragom brčanskih Jevreja.....	205
Izvori i literatura.....	215

Umjesto predgovora: Jakob Finci, predsjednik Jevrejske zajednice BiH

Prošlo je preko 450 godina od kada su se Jevreji nastanili u Bosnu i Hercegovinu, počevši od Sarajeva, gdje je davne 1565. godine formirana Jevrejska općina, pa do svakog većeg grada u ovoj zemlji, u kojoj je 1941. godine funkcioniralo 28 jevrejskih općina. Nije se mogla zamisliti nijedna bosanska čaršija, a da u njoj nije bilo i jevrejskih trgovina ili manufaktura, a kasnije su veliki broj ljekara, apotekara, advokata i profesora bili upravo pripadnici jevrejske zajednice, od kojih je njih 14 500 Drugi svjetski rat zatekao u Bosni i Hercegovini, gdje ih je gotovo 12 000 i stradalo od ruke okupatora ili domaćih izdajnika. Mali, preživjeli dio se, naravno, vratio svojim kućama ili onome što je od njih ostalo i tu započeo novi život. Preživjeli su uspjeli da izbjegnu smrt boreći se u partizanima, ne toliko zbog svog političkog opredjeljenja, nego zato što je to bila jedina vojska koja ih je spremno primila u svoje redove. Jedan broj je preživio krijući se kod prijatelja, poznanika, šire familije ili pod lažnim imenom i prezimenom. Na kraju, jedan broj je preživio logore, što nije bilo lako, ali su ipak neki uspjeli da prežive, pa čak i Auschwitz i Jasenovac. Kažu da je nostalgija tipična jevrejska bolest, što je dobrim dijelom i bio razlog povratka, ali ne zaboravimo da je te 1945. godine cijela Evropa bila razrušena, Amerika je bila daleko, a država Izrael još nije postojala.

Tamo gdje su se vratili Jevreji su bili dobro primljeni jer niko od njih nije bio u neprijateljskim redovima, znali su jezik, znali su zanat i nisu se u ratu nikome zamjerili. Početak novog života u razrušenoj domovini nije bio nimalo lagan, ali kao i drugi građani i Jevreji su se snalazili i radili na izgradnji zajedničke domovine bivajući u svemu ravnopravni s ostalim građanima i prihvaćeni kao vjerska manjina, a kako su bili starosjedioci, niko ih nije smatrao došljacima ili nekim novim stanovnicima.

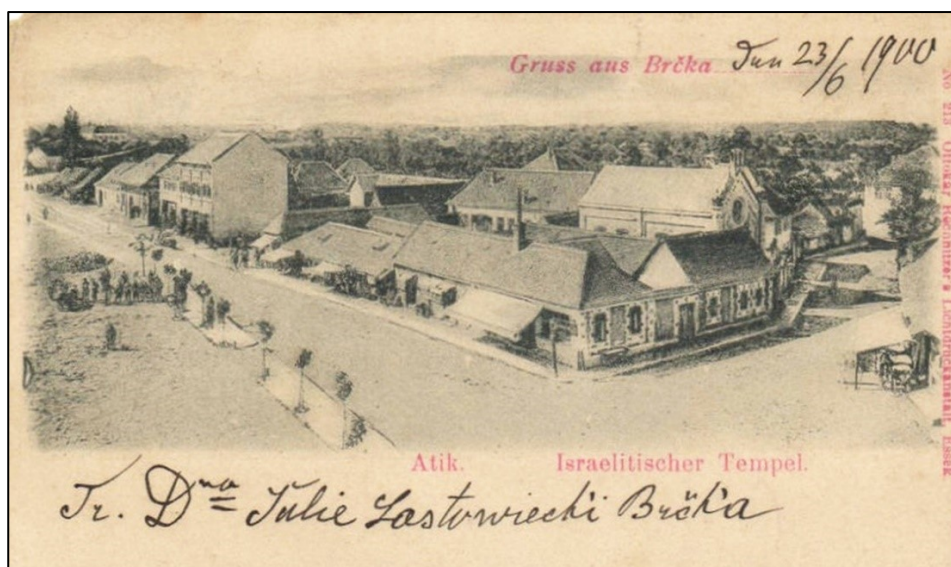
Kada je 1948. godine došlo do Rezolucije Kominforma i raskida čvrstih veza Jugoslavije i Sovjetskog Saveza koje su do tada postojale, porasle su tenzije i očekivao se sukob sa zemljama Kominforma, koje su nas djelimično okruživale. Te iste 1948. odlukom Ujedinjenih naroda, formirana je u Palestini država Izrael, koja je otvorila vrata svim Jevrejima koji su preživjeli holokaust i koji su, na osnovu Zakona povratka, imali pravo na dobijanje državljanstva nove države. Dobar broj Jevreja iz naše zemlje iskoristio je tu mogućnost i odlučio da život nastavi u novoj domovini, dok je i dobar broj njih odučio da ostane tamo gdje su im korijeni.

U tom periodu, tačnije od 1919. godine jevrejske općine Jugoslavije bile su udružene u Savez jevrejskih općina Jugoslavije sa sjedištem u Beogradu, u kojem su bile i sve općine s teritorije Bosne i Hercegovine.

Nakon sticanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, sredinom 1992. godine, saglasnošću jevrejskih općina u našoj zemlji formirana je Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine, u koju su se jevrejske općine Sarajeva, Zenice, Tuzle, Doboja, Banje Luke i Mostara te Jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo *La Benevolencija* udružili. Tako danas Jevrejska zajednica ima sedam subjekata koji zajedno rade na ostvarivanju vjerskih, nacionalnih, tradicionalnih, ekonomskih, kulturnih, socijalnih i drugih interesa svojih članova.

Kao što se vidi u Brčkom ne postoji jevrejska općina zbog malog broja Jevreja koji ovdje žive te su priključeni Jevrejskoj općini Tuzla. Naravno, Brčko je dugo godina bio jak industrijski i trgovački centar Bosne i Hercegovine, ali se vremena mijenjaju, pa tako i broj stanovnika u pojedinim regijama. Međutim, uprkos tome, mislimo da je velika stvar što se grad Brčko sjeća svojih Jevreja, sugrađana kojih više nema, pa je i ova izložba posvećena upravo tom sjećanju, koje visoko cijenimo.

Hvala Vam i uživajte!

Razglednica iz Brčkog, sinagoga, 1900.¹

¹ Digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH.

Predgovor: Ćazim Suljević, dipl. politolog

Prvi svjetski rat je za posljedicu imao velike ljudske gubitke na bojnopolju. Nazvan *veliki rat* prouzrokovao je ljudske i materijalne gubitke u dotad nezamislivim razmjerima te ozbiljne ekonomske, političke i državnopravne posljedice u cijelom svijetu. Obilježavanje 100 godina od početka i kraja *velikog rata* proteklo je na našim prostorima uglavnom u raspravama o povijesnim ulogama i uzrocima početka rata te političkim posljedicama koje je rat proizveo zanemarujući sve ono što su historičari do tada iznijeli i utvrdili. Skoro potpuno je izostao govor o ljudskim i materijalnim gubicima.

Iskustvo i posljedice Drugog svjetskog rata bili su bitno drugačiji. Okarakteriziran kao nastavak Prvog svjetskog rata i historijski revanš poražene Njemačke imao je za posljedicu nasilje usmjereno ne samo na vojnike nego, prije svega, na civile. Mnoge živote odnijeli su okupacija, etničko čišćenje i genocid. Industrijski i tehnološki razvoj i opći progres evropske civilizacije iznjedrili su totalitarne ideologije koje sva dostignuća stavljaju u službu ostvarenja viševjekovnih nacionalnih snova. *Moderna dijalektička slika napretka, završila se eksplozijom u užasima regresivnih diktatura.* (Adorno, 2005)

Antisemitizam je moderna svjetovna ideologija 19. vijeka, po imenu (ne po sadržaju) nepoznata u Evropi prije 1870. godine. Korijeni modernog antisemitizma pojavljuju se između dvaju kulturnih krugova, francuskog i njemačkog. Zrenje i manifestacija modernog antisemitizma u Evropi proizilazi iz činjenice da su Jevreji bili, kako kaže Hannah Arendt *nenacionalni element u svijetu rastućih ili postojećih nacija*. Unutar svake nacije označavani su kao unutrašnji neprijatelji. Ostaje trajna zapitanost: Zašto su baš Jevreji podmirivali veliku evropsku glad za neprijateljem i da li je ta glad za označavanjem novih neprijatelja trajna opasnost evropske civilizacije?

Najopasnija manifestacija antisemitizma bila je u ideologiji nacizma kao projekta hiljadugodišnjeg Rajha, kraljevstva oslobođenog njemačkog duha. A taj duh je u nestanku Jevreja vidio sredstvo – put za uspostavljanje svijeta savršenstva. Poznati sociolog Zigmunt Bauman tvrdi da je „težnja moderne, odnosno horizont modernog duha stanje savršenstva u kojem je sve što nije dio toga trebalo zabraniti ili eliminirati“. Pojava prvih antisemitskih partija 1870-tih i 1880-tih godina otvorila je put koji je završio u *konačnom rješenju*. Ukupan broj žrtava nacističkog režima je više od 20 miliona, od čega je Jevreja oko 6 miliona. Najveći broj Jevreja ubijen je izvan Njemačke, u dijelovima između Njemačke i Rusije, a saučesnici u progonu i istrebljenju bili su brojni lokalni pomagači. Stručnjaci kao što je Diter Pol iz Njemačkog instituta za savremenu

istoriju procjenjuju da je više od 200 000 stranaca, otprilike isto koliko i Nijemaca i Austrijanaca, „pripremalo, izvršavalo i pomagalo u izvršenju ubistava. Često su bili isto onoliko nemilosrdni kao i Hitlerovi koljači.“ (Spiegel, 2009)

U jednom od svojih prvih eseja po završetku Drugog svjetskog rata Hannah Arendt je napisala da će problem zla biti glavno pitanje poslijeratnog intelektualnog života u Evropi kao što je smrt bila glavni problem poslije Prvog svjetskog rata. Njena i upitanost mnogih je bila: Kako ljudska bića mogu to da rade jedni drugima i kako i zašto se jedan evropski narod (Nijemci) odlučio uništiti drugi narod (Jevreje)? Međutim, poslijeratno vrijeme u Evropi pokazalo je da su Evropljani, osim sudova koji su pokušavali definirati čudovišne zločine, činili sve da razmjere zla i zločina potisnu ili zaborave iz različitih ideoloških i političkih razloga. Od budućnosti se očekivala pozitivna promjena i obnova. To je bila središnja vrijednosna premisa teorije moderniziranja koju su nakon 1945. dijelili i u zapadnoj i istočnoj Evropi. Ključne riječi *sram*, *krivnja* i *kajanje* pojavljivale su se u političko-diplomatskim govorima, ali su iz društvene komunikacije bile u velikoj mjeri uklonjene. Na njihovo mjesto stupilo je prvenstveno sjećanje na vlastite žrtve rata i bombardiranje, a za to se vrijeme preko jevrejskih žrtava prelazilo sa šutnjom ili se provociralo poricanjem ili opravdavanjima. „Stvarno ljekovito sredstvo zaborava još jednom je nakon Drugog svjetskog rata bilo aktivirano da bi se zapadnonjemačko društvo ponovo izgradilo i konsolidirao evropski mir.“ (A. Assmann 2011) Evropski intelektualci i najveći dio javnosti odlučno su se okrenuli drugim životnim problemima otvoreno izbjegavajući suočenje s nasljeđem zla za koje su bili direktno ili indirektno odgovorni. Herman Lübbe (1983) uveo je za ovu praksu naknadni termin *komunikacijsko zataškavanje*. Primjer odbijanja italijanskog izdavača Einaudija 1964. godine (dvadeset godina nakon holokausta) da štampa knjigu sjećanja na Auschwitz autora Prima Levija *Zar je to čovjek* na poseban način pojašnjava ukupni kontekst.

Ispostavilo se međutim da je za proces demokratizacije nužno potrebno otvoreno suočenje s traumatičnim nasljeđem zločinačke prošlosti. Bilo je potpuno jasno da završava faza „vitalne zaboravnosti i počinje problem identiteta i promjene“ (Dolf Strenberger). Drugo razdoblje ili moralno-terapeutski diskurs započinje šezdesetih godina na tački na kojoj doslovno možemo vidjeti kako sjećanje i zaborav mijenjaju svoju vrijednost. „U vrijeme dok je u okviru moderniziranja i usmjerenosti na budućnost zaborav bio pozitivno konotiran, kao strategija obnove i integracije, sad je negativno asociran sporicanjem i potiskivanjem.“ (A. Assmann 2011.) Pored toga radikalno je promijenjena perspektiva odlaskom ratne generacije i dolaskom novih generacija koje su bile u situaciji gledati povijest iz perspektive jevrejskih žrtava. Vremenska distanca, popuštanje napetosti i nove generacije donijele su hrabro suočenje s *iskustvom zla*.

Najprije se Zapadna Njemačka tokom jedne generacije preobrazila u zajednicu jedinstveno svjesnu svojih zločina i razmjera svoje odgovornosti, a nakon kraja blokovske podjele u Evropi krajem osamdesetih godina dvadesetog vijeka zločini nad Jevrejima postali su dio sjećanja u zemljama istočne Evrope. U trećoj fazi ili razdoblju kulture sjećanja (1985–2011), sjećanje pokazuje svoju transformativnu snagu jer utemeljuje jasnu distancu prema ranijem identitetu s kojim je napravljen raskid i o kojem Jürgen Habermans govori kao „solidarnom sjećanju na nepopravljivo“. Stabiliziranje sjećanja na holokaust obavlja se uz pomoć muzeja, spomen-mjesta, udžbenika, spomenika, filmova, romana, komemorativnih praksi i medijskih diskursa. Holokaust je postao globalna referenca *lieux de momorie* (mjesto sjećanja) ili referentna tačka sjećanja evropske kosmopolitske zajednice i simbolični uzor za žrtve drugih povijesnih trauma.

Zamišljeni projekt *konačnog rješenja* nažalost nije zaobišao prostore Bosne i Hercegovine, koja je nakon okupacije povjerena na upravljanje Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Iskustvo brčanskih Jevreja se po brutalnosti i svireposti zločina može porediti s najzloglasnijim mjestima masovnih zločina nad Jevrejima širom Evrope. Rezultat je bio potpuni nestanak jevrejske zajednice u Brčkom kao posljedica masovnih ubistava i progona. Prema rezultatima istraživanja za ovu izložbu preko 90 posto brčanskih Jevreja i onih koji su iz drugih krajeva tražili spas u Brčkom ubijeno je na najsvirepije načine.

O životu Jevreja u Brčkom ima vrlo malo pisanih tragova. Posljedica je to svjesnog uklanjanja i uništavanja dokumenata od strane vlasti Nezavisne Države Hrvatske, ali i činjenice da je brčanska historija općenito slabo istražena, vrednovana i dokumentirana. Arhivska građa kojom raspolaže brčanski Arhiv kao i izložba i monografija koje su rezultat istraživanja Tamare Vijoglavine Mančić potvrđuju činjenicu da je doprinos Jevreja u ekonomskom, privrednom i kulturnom razvoju Brčkog izuzetno veliki. Sjećanje na brčanske Jevreje treba biti neizostavan dio kulturnog pamćenja naše zajednice. U tome bi primjer odgovornosti trebale biti lokalne elite koje vrlo često zanemaruju činjenicu da je u temelje razvoja Brčkog i naše domovine Bosne i Hercegovine ugrađeno mnogo elemenata, vidljivih i nevidljivih tragova pojedinaca, grupa i zajednica koji ne pripadaju konstitutivnim etnonacionalnim grupama. Snažnom trgovačkom i ekonomskom razvoju Brčkog krajem 19. i u prvoj polovini 20. vijeka uveliko su doprinijeli Jevreji. Očekujemo da će dodatnim istraživanjima sjećanje na jevrejsku zajednicu biti obogaćeno i upotpunjeno novim saznanjima i priložima.

Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, formirana nakon završetka Drugog svjetskog rata, istražila je i dokumentirala zločine nad Jevrejima u Brčkom. U poslijeratnom periodu sjećanje na zločine nad Jevrejima u Brčkom bilo je dijelom zvanične

kulture sjećanja, ali ipak u sjeni dominantnog i nametnutog narativa o Drugom svjetskom ratu. Poseban problem je u činjenici da se glasovi žrtava i njihovih bližnjih nisu mogli čuti zbog potpunog uništenja jevrejske zajednice u Brčkom.

Istraživanje historije Jevreja u Brčkom, njihovog doprinosa ukupnom razvoju Brčkog i tragične sudbine u Drugom svjetskom ratu jedna je od prvih tema kojom su se bavili brčanski arhivisti nakon kadrovske popune Službe za arhiv 2017/18. godine. Imajući na umu činjenicu da je brčanska prošlost ispunjena brojnim traumama (zločinima i nasilnim protjerivanjem) koje nisu dovoljno istražene izbor teme čini se logičnim i opravdanim iz nekoliko razloga. Prvi je u činjenici da je holokaust referentna tačka sjećanja evropske kosmopolitske zajednice sjećanja. Drugi je da ovo iskustvo apsolutne katastrofe istovremeno otvara mogućnost novog pogleda na prošlost i sve druge katastrofe koje su dio našeg bremenitog nasljeđa. Iz povijesne tačke iskustva holokausta s visokim stepenom intelektualnog poštenja bez pokušaja da *zakrpimo pokidane niti tradicije* možemo savladati i druge povijesne lekcije.

Iskustvo holokausta nad brčanskim Jevrejima kao dio opterećujuće prošlosti mora još jednom biti prizvano u svijest i rezultirati javnim osvrtnom i javnim priznanjem te postati neizostavnim dijelom kulturnog pamćenja koje će biti stabilizirano obnovom spomenika i spomen-mjesta, praksi komemoracija i medijskih diskursa. Sjećanje, s druge strane, nije krajnji cilj i svrha samome sebi, nego važan i nezamjenjiv međukorak. Teorija i bavljenje sjećanjem u posljednjim desetljećima dobili su posve novo značenje otkad se u njima otkrio i ključ za simptom razdora ali i moguća terapija integracije. Povijest ne možemo vratiti niti izmijeniti, ali se slika te povijesti može naknadno modificirati i racionalizirati znanjem i savremenim spoznajama. To nikako ne znači krivotvorenje povijesti ili manipulaciju, nego pristup s visokim stepenom intelektualnog poštenja i odgovornosti. U transformativnoj snazi sjećanja nalazi se velika šansa i vodi prevladavanju trauma i prepoznavanju i priznanju patnje žrtve.

Pravilnim razumijevanjem holokausta zaključuje se kako to nije greška *zločestih nacista i pomagača*, nego proizvod modernosti. Jednako je pogrešno holokaust proglasiti *paradigmom* moderne civilizacije, njenim *normalnim* proizvodom ili *povijesnom tendencijom*. Holokaust je *mogućnost koju modernost sadrži*. (Bauman, 2017) Ono što je prethodilo masovnim ubijanjima i što predstavlja izvore holokausta jesu podjele, razdvajanja i isključivanja. Najvažnija pouka holokausta je *da jedan narod – cijeli jedan narod – lako može biti oklevetan, dehumaniziran i uništen*.

Generacija naših roditelja poslije 1945. godine zapostavila je problem zla zato što je on za njih imao više značenja. Danas, 77 godina poslije Auschwitzta i holokausta, trebamo biti svjesni da vrijeme u kojem živimo ima razorne potencijale zla. Mi ne možemo sebi više priuštiti da uzimamo iz prošlosti ono što je bilo dobro i da ga jednostavno nazivamo svojim nasljeđem, da odbacimo zlo i da o njemu jednostavno mislimo kao o mrtvom balastu koji će samo vrijeme sahraniti u zaboravu. „Treba nam razumijevanje shvaćeno kao ispitivanje i svjesno podnošenje tereta koji su nam navalili događaji – bez poricanja i bez poniznog trpljenja. Kao da sve što se dogodilo nije moglo da se dogodi na drugi način.“ (Arendt, 1999)

Uloga arhiva, arhivista i historičara je od iznimnog značaja polazeći prije svega od činjenice da su arhivi i arhivska građa nezaobilazan izvor informacija za svaku demokratsku i transparentnu vlast te odgovornog i svjesnog građanina.

Ako istorija i arhivi treba da rade svoj posao i da zauvijek čuvaju svjedočanstva o prošlim zločinima, najbolje je da budu ostavljeni na miru. Kada kopamo po prošlosti da bismo ostvarili političku korist – birajući ono što može poslužiti našoj svrsi i koristeći istoriju za oportunističke moralne lekcije – dobijamo i loš moral i lošu istoriju. (Judt, 2007)

Slično vrijedi i za umjetnički proces katarze: putem pukog insceniranja bolnog događaja na pozornici teatra još jednom se breme prošlosti može proživjeti i tako prevladati. Zajednica ili grupa koja takvo što proživljava, prema Aristotelovoj teoriji, kolektivno izlazi očišćena iz tog iskustva.

Post scriptum

Izložba *Tragom brčanskih Jevreja* i prateća publikacija autorice Tamare Vijoglavine Mančić, prvi puta izložena javnosti 2020. godine, predstavlja pravi primjer značaja naučno-istraživačke i kulturne funkcije arhiva. Prekinuta je višedecenijska institucionalna šutnja o teškoj i bremenitoj temi iz lokalne prošlosti i napravljen prvi i veoma važan iskorak ka zajednici. Kao pozitivna reakcija lokalnih vlasti nakon predstavljanja izložbe potpisan je sporazum o saradnji između Brčko distrikta BiH i Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini. Ovim sporazumom obavezane su institucije Brčko distrikta BiH da nastave s istraživanjem i predstavljanjem historije jevrejske zajednice, označe lokacije značajne za historiju Jevreja u Brčkom, obnove porušeni spomenik, komemoriraju značajne datume i sl. Za sve ove aktivnosti rezultati istraživanja brčanskog arhiva i autorice Tamare Vijoglavine Mančić predstavljaju nezaobilazan izvor informacija.

Riječ recenzenta: dr. sc. Rajka Bućin, arhivska savjetnica, Hrvatski državni arhiv

Temeljem istoimene izložbe održane 2020. u Brčkom, dvije godine nakon toga pred nama se nalazi opsežna publikacija *Tragom brčanskih Jevreja*, koja u pojedinim aspektima nadilazi ono što uobičajeno očekujemo od kataloga izložbe. Dodatnu vrijednost, naime, daje mu istraživačka metodologija, čime je katalog poprimio i kvalitetu svojevrsnoga monografskog rada. U prilog tome prije svega govore izvori koji su korišteni jer je istražujući povijest te male židovske zajednice autorica krenula u potragu daleko izvan lokalne zajednice. Pored izvora kojima se mogla poslužiti u Brčkom, poglavito kad je riječ o školama i imovinsko-pravnim dokumentima koji se čuvaju u Arhivu Brčko distrikta BiH, brčanskim školama i općini, posegnula je i za arhivskim gradivom iz Arhiva Bosne i Hercegovine, ali i Arhiva Jugoslavije, Istorijskog arhiva i Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu te Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu. Koristila se i gradivom židovskih općina u Sarajevu i Beogradu, a na kraju i svjedočenjima i mnoštvom dokumenata u privatnom vlasništvu pojedinaca koji su pripadali brčanskim židovskim obiteljima te je to poduprla istraživanjem tiska. Prateći sudbine pojedinaca, od kojih je većina ubijena već u prosincu 1941. godine, autorica se poslužila i podacima Yad Vashema u Izraelu, gdje se nalazi najveća svjetska baza osoba stradalih u holokaustu.

Na više od 200 stranica ove publikacije prikazana je povijest brčanske židovske zajednice od doseljavanja, koje se uglavnom odvijalo tijekom 19. stoljeća, do stradanja u prosincu 1941. godine obuhvativši različite aspekte njezinoga postojanja i života. Poglavlja koja to opisuju ima ukupno dvanaest, a među njima su i ona posvećena radu Židovske bogoštovne općine, brojčanom odnosu zajednica Sefarda i Aškenaza, povijesti brčanskog hrama i groblja, vjerskome, kulturnom i društvenom životu, političkom angažmanu unutar židovskih organizacija, ali i djelovanju u okviru šire društvene zajednice, profesionalnom radu i istaknutim pojedincima, ne samo trgovcima ili obrtnicima, već i bankarima, liječnicima i činovnicima, školovanju djece i mladeži u brčanskim školama te njihovome statističkom udjelu naspram ostalih učenika. Saznajemo i za pojedince koji su bili višestruko aktivni poput Leona Kattana koji je gotovo čitav svoj radni vijek proveo kao kantor sefardske općine u Brčkom, do 1930-tih obavljajući i poslove rabina, ali je bio angažiran i u mnoštvu drugih aktivnosti zajednice, ili pak Mariette Schossberger, koja je bila aktivna u različitim društvenim događanjima, da bi oboje kao i većina brčanskih Židova tragično stradali u holokaustu, on u Brčkom, a ona u Auschwitzu.

Istraživanje različitih izvora ali i svjedočenja preživjelih članova zajednice omogućili su autorici da posveti opsežnije poglavlje pregledu obiteljske povijesti i povijesti pojedinaca obuhvativši time 95 prezimena, među kojima su i osobe ili obitelji koje su napustile Brčko prije rata, a uključeni su i neki od izbjeglica koji su se zatekli u mjestu 1941. godine. Kod pojedinaca pored podataka o njihovim obiteljskim vezama, zanimanjima i mjestu odnosno adresi stanovanja doneseni su i podaci o sudbini, ponekad i prema različitim izvorima, pa i oni koji su u nekim pojedinostima u neskladu ili proturječju s onim što je autorica ovim istraživanjem utvrdila (uglavnom na temelju podataka Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača).

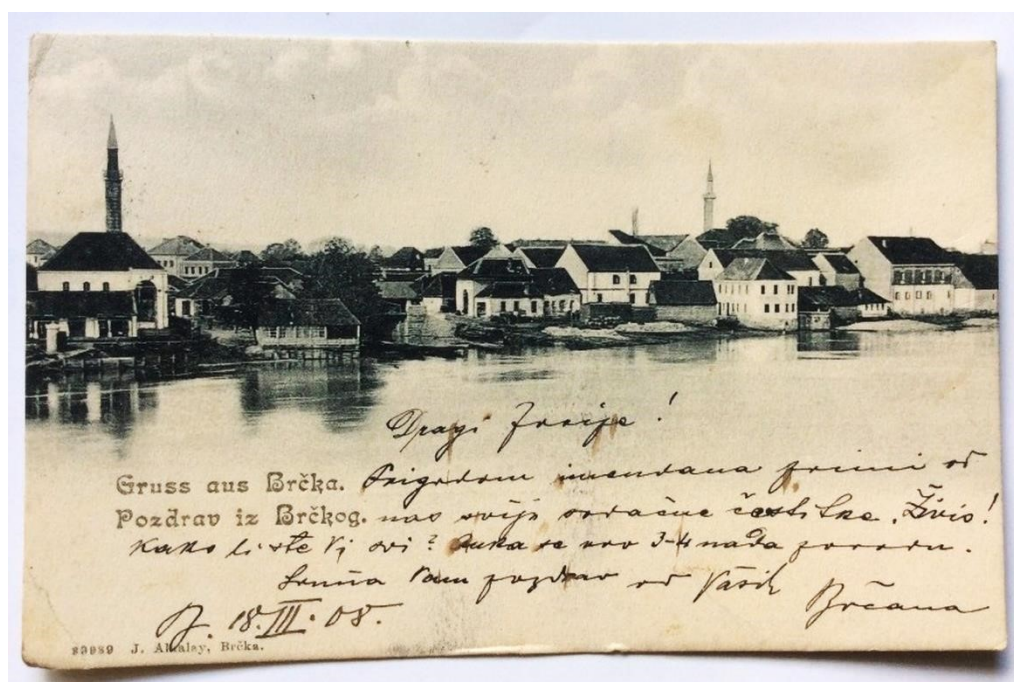
Posebno poglavlje posvećeno je nestanku zajednice u holokaustu, pri čemu su presudnu ulogu u njihovom stradavanju imali pripadnici ustaških vlasti, ponajprije zloglasni kotarski predstojnik Većeslav Montani. Autorica je sučelila dokumente o tim događajima i utvrdila tačne datume stradanja dviju skupina tadašnjih stanovnika Brčkog, a uglavnom i podatke o njihovome broju. Utvrdila je da je u prvoj skupini riječ o 157 lica, većinom domaćim Židovima. S njima su prema nekim izvorima stradali i pojedinci iz Vrbanje kod Županje i Rajevo Sela (Srijem), a ubijeni su 7. decembra 1941. godine na Savi kod Srpske Varoši. Nekoliko dana kasnije, 10. decembra 1941. godine uslijedila je odmazda nad drugom skupinom koju su činile izbjeglice, a ubijene su na mjesnom pravoslavnom groblju, pri čemu je stradalo između 150 i 300 osoba (Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u oba slučaja spominje veće brojke).

Katalog završava poglavljem posvećenim imovini Židova, ne samo u vezi s oduzimanjem koje su provele vlasti NDH, već i konfiskacijom koja je provedena po poslijeratnim vlastima nad imovinom bogoštovne općine, kućom i zemljištem Leona Kattana, štamparijom Emila Glattera. zlatninom u vlasništvu Haima Saloma, gospodarskim objektima i kućom Ludviga Martona.

Izdanje je opremljeno i dodacima: u prilogu se nalazi kratka hronologija najvažnijih događaja iz povijesti brčanske židovske zajednice, ali i popisi stradalih prema podacima koje su prikupili Zemaljska komisija za Bosnu i Hercegovinu i Yad Vashem (potonji uglavnom za izbjeglice).

Ovako cjelovit prikaz u kojemu se prati život zajednice od početaka do nestanka, s tim da pred čitateljima defilira i mnoštvo pojedinaca, bit će ubuduće nezaobilazno polazište za sva istraživanja povijesti Židova u Bosni i Hercegovini. Katalog je relevantan i za povijest holokausta izvan bosanskohercegovačkih okvira. Obuhvaćene su osobe koje su u ranijem razdoblju imale

vezu s Brčkim, većinom one koje su ondje rođene, ali su se preselile radi posla ili sklapanja braka u druge krajeve na području predratne Kraljevine Jugoslavije, a važan je i doprinos istraživanju sudbine stranih izbjeglica. Podaci o pojedincima stradalima u Brčkom u prosincu 1941. godine te prateći popisi omogućit će da se provedu i korekcije u drugim popisima ako su osobe evidentirane kao stradale na drugim mjestima, ali i obrnuto.

Pozdrav iz Brčkog, 18. mart 1908. godine. Izdavač J. Alkalay, Brčka²

² Ibid.

Riječ recezenta: dr. sc. Eli Tauber

Jevreji su u svim evropskim sredinama pa i u Brčkom igrali značajnu ulogu. Njihova uključenost u privredni i ukupan socijalni život Brčkog ostavila je značajan trag u tom vremenu. Jevreji su, nažalost, živjeli u Brčkom približno samo jedan vijek prije nego što su nestali u holokaustu, a kad jedan narod nestane u takvim okolnostima kao što su nestali brčanski Jevreji, s njim nestane i veliki dio sjećanja, uspomena i podataka, pa je istraživanje o njima veoma otežano. Nestali su već 1941. godine na najsuroviji način, likvidirani od fašističkog režima Nezavisne Države Hrvatske. Svi domicilni brčanski Jevreji ubijeni su kod tadašnjeg pontonskog mosta na Savi, a likvidirani su i svi koji su se kao emigranti bježeći od fašističke pošasti zatekli u Brčkom.

Na to nas danas podsjeća ploča na mostu koja vrlo eksplicitno daje do znanja da se na tom mjestu desio jedan strašan zločin kao rezultat holokausta nad Jevrejima Evrope.

Sve to ukazuje na nedopustivu situaciju da se na izvjestan način njeguje kultura zaborava jer je postojanje Jevreja u Brčkom, doprinos Jevreja razvoju grada i njihov potpuni nestanak pokriven je kolektivnom šutnjom ali i zaboravom.

Ipak, izložba u organizaciji Službe za arhiv Brčko distrikta BiH izložba je dokumentarne građe. Izložbom *Tragom brčanskih Jevreja* predstavljena je prikupljena građa koja djelimično osvjetljava život Jevreja u Brčkom u prvoj polovini XX vijeka.

Neosporna je činjenica da su za vrijeme Drugog svjetskog rata uništeni svi arhivi jevrejske zajednice i njihove matične knjige, tako da je sama izložba bila veliki istraživački poduhvat. Građa je prikupljana iz više izvora – iz Jevrejske zajednice u Sarajevu, Državnog arhiva BiH, Jevrejskog muzeja u Beogradu, iz Brčanskog arhiva, odakle je korištena građa o konfiskaciji jevrejske imovine nakon Drugog svjetskog rata, zatim matičnih knjiga Ekonomske škole i Gimnazije u Brčkom itd., privatne arhive građana, pisama, razglednica i sličnih dokumenata koji na bilo koji način svjedoče o životu Jevreja u Brčkom. To je zaista bio izvanredan poduhvat koji je zahtijevao mnogo truda i angažmana te koji je lijepo zabilježen i u katalogu koji prati izložbu.

A onda se pojavljuje knjiga Tamare Vijoglavine Mančić *Jevreji u Brčkom*, koja u podnaslovu nosi skromno objašnjenje „monografija povodom izložbe *Tragom brčanskih Jevreja*“. Ovo nije onaj katalog. Ovo je jedan potpuno novi pristup obogaćen nizom dokumenata i podataka o brčanskim Jevrejima. Uvod knjige uvjerljivo opisuje naseljavanje Jevreja u Brčko, Jevrejsku bogoštovnu općinu u Brčkom, Sefarde i Aškenaze u Brčkom, brčanski hram i jevrejsko groblje.

Poslije toga knjiga nam približava Jevreje kroz njihovu političku angažiranost i profesije kojima su se bavili u Brčkom. Iako popis stanovništva Bosne i Hercegovine do 1910. godine ne razlikuje Jevreje sefarde i Jevreje aškenaze, arhivska građa prosvjetnih ustanova iz Brčkog iz perioda od 1886. do 1903. godine otkriva da su pored porodica Sefarda (porodice Alkalay, Levy, Finzi, Montilija, Almuslino, Avramović itd.) u Brčkom već uveliko živjeli i Aškenazi (porodice Benau, Friedmann, Schoenwald, Fuhrmann, Naschitz, Weil, Palfi, Zentner itd.). Ovdje nas autor polako uvodi u zanimanja Jevreja u Brčkom i njihov doprinos razvoju grada.

Međutim, pored jako zastupljene trgovačke profesije, Jevreji u Brčkom su živjeli, radili i davali svoj doprinos razvoju kotara Brčko i kao: direktori banke: Josip Hofmann, Josip Huppert, Josip Hayek i Armin Marton; doktori: Adolf Benau, Drago Benau i Fritz Artur Proskauer; medicinar: Emil Našić; pisar Kotarskog ureda: Jakob Finzi, pravni zastupnik / solicitor u Brčkom: Adolf Schoenwald itd. O uključenosti brčanskih Jevreja u svakodnevni život građana i o njihovoj brizi za bolju budućnost i razvoj istog, govori nam peticija znamenitih građana Brčkog iz 1914. godine u kojoj su i Jevreji uzeli učešće. Naime, upućeno je pismo Zemaljskoj vladi u Sarajevu i njegovoj preuzvišenosti Leonu Bilinskom, Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču.

Vrijednost ove knjige ogleda se i u tome što nam je uspjela predstaviti gotovo sve jevrejske porodice u Brčkom kao i način na koji su stradale. Impresionira i činjenica da je kompletiran i spisak imigranata koji su ubijeni samo nekoliko dana nakon brčanskih Jevreja.

Ovo je zaista bio ogroman posao u kojem je učestvovao čitav tim saradnika i arhivskih radnika, a uloženi su izuzetani napor da se na jednom mjestu, u jednoj knjizi, prikaže postojanje jedne male jevrejske zajednice koja je svojom angažiranošću uticala na razvoj brčanskog kraja i dala doprinos njegovom razvitku kao važne urbane sredine.

„Jevrejski narod je narod knjige“, stara je to izreka.³

Uvod

Rad na izložbi i pisanju historije brčanskih Jevreja izuzetno je težak zadatak usljed činjenice da su tokom vladavine Nezavisne Države Hrvatske Bosnom i Hercegovinom uništavani arhivi jevrejskih općina i njihove matične knjige, pa je tako stradala i većina historijskih dokumenata koji se odnose na Jevreje na ovim prostorima.⁴ NDH režim odlučio je uništiti sve tragove koji se odnose na judaizam i Jevreje, a u slučaju Brčkog to su i uspjeli potpunom fizičkom eliminacijom ove zajednice. Naime, ona u Brčkom nije ponovo uspostavljena.

Izložba *Tragom brčanskih Jevreja* i ova publikacija imaju za cilj da prikažu ne samo uništenje jedne jevrejske zajednice, već da kroz istraživački rad uz korištenje primarnih pisanih izvora, literature, publikacija i autobiografskih izvora, a u saradnji sa srodnim institucijama (arhivima, bibliotekama i muzejima), jevrejskim zajednicama i prosvjetnim ustanovama u zemlji i inostranstvu dokumentiraju uspostavljanje ove zajednice u drugoj polovini XIX vijeka na obali Save, dočaraju i ispričaju priču njihovih života, prezentiraju njihovo kulturno-historijsko i društveno-ekonomsko nasljeđe, a potom i osvjedoče tragediju njihovog nestanka iz Brčkog.

Na ovaj način želimo da sačuvamo od zaborava život jednog svijeta kojeg više nema.⁵ Želimo oživjeti sjećanje na jedan malo drugačiji svijet od našeg i vratiti mu ne tako davno izgubljeni glas.

³ *Jevrejski život*, Sarajevo, 13. maj 1927, broj 154.

⁴ Avram Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987.

⁵ Ibid.

Pregled izvora

Materijal prikupljen za pisanje historije brčanskih Jevreja u Brčkom sastoji se od arhivske građe, štampanog materijala (novina i časopisa), digitalno sačuvanih svjedočanstava, zabilježenih usmenih svjedočanstava i literature.

Temeljni izvor za pisanje ove publikacije i izradu izložbe *Tragom brčanskih Jevreja* jeste arhivska građa sljedećih arhivskih ustanova: Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu (nadalje: ABiH), Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu (nadalje: HDA), Arhiva Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (nadalje: ABDBiH), Arhiva Jugoslavije u Beogradu (nadalje: AJ), Arhiva Tuzlanskog kantona (nadalje: ATK) te Istorijskog arhiva Beograda (nadalje: IAB) kao i arhivska građa Jevrejske općine Sarajevo i Jevrejske opštine Beograd, R. Srbija.

Međutim, ono što je povezalo pronađenu arhivsku građu svedenu na fragmente u koherentnu cjelinu bila je upotreba matičnih knjiga prosvjetnih ustanova u Brčkom. Uz pomoć podataka iz školskih matičnih knjiga napravljena je baza podataka od ukupno 123 imena i prezimena učenika i učenica koji su u periodu od 1886. do 1941. godine sticali osnovno i srednje obrazovanje u Brčkom.⁶ Uz pomoć ovog relevantnog historijskog izvora upotpunjena je i napisana kratka historijska bilješka četrdeset jevrejskih porodica nastanjenih u Brčkom.

Ali i dalje, ograničenost raspoloživih pisanih izvora o brčanskoj jevrejskoj zajednici u ustanovama kulture i prosvjete nametnula je potrebu za prihvatanjem alternativnih metoda pri istraživanju ove teme. Pristupilo se pretrazi i istraživanju digitalizirane štampe i digitalnih svjedočenja koja se nalaze dostupna za korištenje i preuzimanje putem interneta. U pitanju su novinska izdanja koja su izlazila u Sarajevu u periodu između dva svjetska rata, a koja zajedničkim imeniteljem zovemo *jevrejska štampa*, koja se nalazi pohranjena na veb-stranici www.infobiro.ba.⁷

Dodatno, Yad Vashem Ustanova za čuvanje sjećanja na mučenike i junake, Jerusalem, Israel,⁸ poslužila nam je zahvaljujući svojoj elektronskoj bazi podataka koju čine podaci o četiri miliona osam stotina hiljada žrtava Šoe kao dopunski izvor u rekonstrukciji biografija jevrejskih porodica koje su živjele u Brčkom.

⁶ Razredne knjige Trgovačke škole Brčko (TŠB), JU Ekonomska škola Brčko (JU EŠB), 1886–1945; Razredne knjige osnovnih škola Brčko (OŠB), BiH – ABD / OOB, 1907–1984; Razredne knjige Gimnazije *Vaso Pelagić* Brčko (GVPB) BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

⁷ Pretražive digitalizirane verzije historijske štampe u BiH dio su Projekta zaštite i arhiviranja kulturno-historijskog blaga bosanskohercegovačke štampe 1866–2016, koji *Mediacentar* provodi uz podršku Ministarstva kulture i sporta FBiH, www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novine-i-kalendar-kulturno-prosvjetnih-drustava (pristupljeno: 20. juli 2020).

⁸ www.yadvashem.org

Također nas je istraživanje ove teme odvelo i do arhive privatnih lica jer upravo ona svjesno ili nesvjesno sakupljaju i skladište arhivsku građu koja se ponekad čuva zaboravljena u kutijama i podrumima, a često i u sjećanjima, prepuštena sudu imatelja o njihovoj vrijednosti i značaju. Privatne arhive (dokumenti i fotografije) kao i zabilježena svjedočenja preživjelih članova jevrejskih porodica pružili su nam novi uvid u život i smrt brčanskih Jevreja te su upotpunili izložbu neprocjenjivim saznanjima.

Svjedočenja nasljednika porodica Grunhut – Petě – Jovanović – Marton, Baumgarten – Herczog, Avramović – Koen, Proskauer – Drapić i Zentner – Hermanović zabilježena su i dokumentirana. Iako su ona inicijalno služila kao pomoćni izvor, način da se poveže priča i upotpuni arhivska građa, desilo se upravo suprotno. One su bile te koje su ovu izložbu učinile interesantnijom i višedimenzionalnom. Njihova svjedočenja pružila su posjetiteljima izložbe jasnu sliku o ne tako davnom postojanju jevrejske zajednice u Brčkom – zajednice koja je sedamdeset i pet godina bila ovijena velom tame, zamračena i spominjana jedino u kontekstu njenog stradanja. Njihovi životi do ove izložbe nisu postojali, nego je bio zapamćen samo njihov svirep nestanak. Iskazi potomaka oživjeli su požutjele dokumente i fotografije na panoima, povezali su doba koje se istraživalo i proučavalo te su uspješno prezentirali prošlost na egzaktn i efektan način u sadašnjost.⁹

Svakako je neophodno spomenuti i literaturu koja je korištena u pisanju ove publikacije. Upotrijebljeni su neprocjenjivi podaci navedeni u djelima Avrama Pinta *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987, i Vedrane Gotovac *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1987. i drugih, zatim jevrejskim almanasima korištenima za pisanje i obradu statističkih podataka kao i oni navedeni u knjizi *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, koja u svojim prikazima očevidaca zabilježenima neposredno poslije Drugog svjetskog rata vraća glas jednom nestalom vremenu u kojem su Jevreji živjeli i radili slobodno u Brčkom.

Tako je u saradnji sa srodnim kulturnim institucijama u zemlji i inostranstvu (arhivima, bibliotekama i muzejima), jevrejskim zajednicama, prosvjetnim ustanovama, ali i koristeći internet u velikom dijelu kao glavni izvor informacija, a naposljetku i privatnu arhivsku građu uspješno dokumentirano uspostavljanje jevrejske zajednice u drugoj polovini XIX vijeka na obali Save. Dočarana je i ispričana priča o njihovim životima, prezentirano njihovo kulturno-historijsko i društveno-ekonomsko nasljeđe, a potom osvjedočeni i tragedija i surovost njihovog nestanka s ovih prostora.

⁹ Tamara Vijoglavin Mančić, *Problemi i izazovi istraživanja arhivske građe na primjeru izložbe „Tragom brčanskih Jevreja“*, Zbornik radova 4, Beograd, 2020, 161-177.

Naseljavanje Jevreja u Bosnu i Hercegovinu

Jevreji pripadaju semitskoj grupi naroda i potiču s područja prednje Azije (otprilike s teritorije današnjeg Izraela), koji su nastanjivali od II milenija p. n. e. pa do početka II vijeka n. e., kada su se definitivno i u najvećem broju rasuli po svijetu. Stari Jevreji govorili su hebrejskim i aramejskim (narodnim) jezikom, a njihova religija – judaizam oduvijek je bila monoteistička religija. Cjelokupna historija jevrejskog naroda obilježena je beskrajnom dijasporom. Tokom vjekova formirane su dvije velike demografske cjeline: Sefardi – Jevreji Pirinejskog poluostrva, tj. Španije i Portugala, koje je ova grupa Jevreja nastanjivala oko hiljadu godina; i Aškenazi, koji su živjeli u zapadnoj, središnjoj i istočnoj Evropi.

Sefardi su se doselili na Balkansko poluostrvo poslije katoličkog, inkvizitorskog izгона iz Španije 1492. godine odnosno iz Portugala 1498. godine. Za razliku od Sefarda, koji su došli uglavnom u velikom migracionom talasu, Aškenazi su dolazili u malim grupama, a u XIX vijeku njihovo doseljavanje bilo je intenzivnije. Doseljavali su uglavnom iz ekonomskih razloga krećući se unutar područja Habsburške Monarhije (Austro-Ugarske), a neki su na područje Monarhije dolazili i iz istočne Evrope bježeći od raznih progona pa i pogroma.¹⁰

Život u različitim geografskim odnosno historijskim i kulturnim okruženjima neminovno je uticao na pojave običajnih specifičnosti kao i na znatne jezičke razlike. Sefardski Jevreji govorili su *ladino* ili *đudeo-espanjol*, a Aškenazi *jidiš* jezikom. Međutim, i pored nastalih razlika između Sefarda i Aškenaza veza s izvornom kulturom i religijom nastalom još u prapostojbini ostala je netaknuta.¹¹

Godine 1565. Jevreji u Sarajevu osnivaju svoju općinu te se ta godina uzima kao zvanična godina njihovog naseljavanja u BiH. Jevrejska općina predstavlja centralnu ustanovu za sve Jevreje jednog mjesta. Općina je institucija u kojoj se vodio cjelokupan humanitarni i socijalni te kulturni i društveni život Jevreja sve do osnivanja prvih kulturnih društava u XIX vijeku. Zbog toga osnivanje Jevrejske općine kao stalne i centralne institucije predstavlja krupan događaj za život Jevreja u Bosni i Hercegovini te za njihovu integraciju u lokalno stanovništvo, koja se prvenstveno ogleda u jevrejskom prihvatanju bosanskog jezika i lokalnog načina života.

Naseljavanje Jevreja u unutrašnjost zemlje išlo je iz pravca Sarajeva. Tražeći bolji društveni standard i ekonomski prosperitet Jevreji se iz Sarajeva naseljavaju u ostale dijelove

¹⁰ Jelena Zlatković Winter, *Dijaspore i Židovi na području Jugoslavije, Migracijske teme* 3, 1987, 161-175, ovdje 162-163, 168.

¹¹ *Jevrejsko kulturno nasleđe u Beogradu*, http://joz.rs/grobljeweb/d/d4_nasledje.html (pristupljeno: 5. august 2022).

Bosanskog ejaleta. U početku se na seobu odlučuju trgovci i zanatlije, a kasnije za njima dolaze i njihove porodice te oni u novoj sredini osnivaju nove općine. Prva zajednica jevrejskog stanovništva u BiH nakon Sarajeva osnovana je u Travniku. U Vezirskom gradu prema popisu stanovništva iz 1879. godine živjela su 374 Jevreja. Od kraja XVIII i kroz XIX vijek Jevreji se naseljavaju u veće provincijske centre, odakle se dalje naseljavaju u periferiju.¹²

Uprkos svom drugačijem porijeklu Jevreji se u Bosni i Hercegovini nisu razlikovali od ostalog lokalnog stanovništva. Njihovo prihvatanje bosanskog jezika i bosanske kulture življenja imalo je presudan uticaj da u BiH nikada ne zažive zatvorena jevrejska geta karakteristična za zapadnu Evropu. Jevrejska naselja u većim bh. gradovima nisu bila zatvorena, a u manjim sredinama čak nisu ni postojala, već su u njima Jevreji živjeli na raznim gradskim lokacijama izmiješani s ostalim stanovništvom. Jevrejske općine nisu bile finansijski imućne institucije. Članovi općine mjesečnim su članarinama osiguravali novac neophodan za izdržavanje službenika općine i lokalnog hrama – sinagoge. Svaka općina imala je jednog svećenika i jednog podvornika *šamaša*, a u pojedinim su općinama usljed finansijske oskudice ove dvije funkcije bile objedinjene. Također su u sklopu jevrejskih općina djeca dobijala osnovno vjersko obrazovanje.

U periodu austrougarske uprave nad BiH dolazi do novih naseljavanja Jevreja u BiH, koja su obilježena dolaskom Jevreja Aškenaza iz srednje i istočne Evrope te migracijama u samoj zemlji. Dolazak Aškenaza donio je određene promjene u općinskim organizacijama pa su tako u Sarajevu, Banjoj Luci i Tuzli pored ranijih općina Jevreja sefarda organizirane i općine Jevreja aškenaza. U ostalim gradovima općinska organizacija je ostala ista, odnosno Aškenazi nisu organizirali posebne općine, već su pristupili postojećim.

Do 1941. godine u Bosni i Hercegovini postojale su 24 jevrejske općine u 20 bh. gradova. Ukupno je 14 710 Jevreja živjelo u Bosni i Hercegovini 1941. godine, od čega 11 400 u Sarajevu. Tokom Drugog svjetskog rata ustaška vlast NDH i nacistička vlast Trećeg Rajha provodeći holokaust nad Jevrejima ugasile su sve postojeće jevrejske općine u BiH uništavajući njihovu imovinu i rukopise.¹³

¹² Dino Hajdar, *Jevrejske opštine u BiH*, <https://intelektualno.com/jevrejske-opstine-u-bih-do-1941-godine-postojale-su-24-jevrejske-opstine-u-20-bh-gradova/> (pristupljeno: 5. august 2022).

¹³ Ibid.

Naseljavanje Jevreja u Brčko

B. Pinto u članku iz 1930. godine¹⁴ navodi podatke o prvim jevrejskim doseljenicima u Brčko:

Jevrejska opština u Brčkom nije starija od drugih opština na sjeveru Bosne i od postanka njenog nema, dakle, više od 80 godina. Ali je i još prije nego što se ona formirala, znalo da bude u Brčkom Jevreja pojedinaca. To su vam bili, što se u drugim mjestima nije bio slučaj, srbijanski Jevreji, a naročito iz Beograda, koji su dolazili, pa i na duže vrijeme, zbog trgovačkih poslova u tu varoš. Ovo je znak da je Brčko bilo važno trgovačko mjesto.

Dolazak i naseljavanje Jevreja iz Beograda u Brčko potvrđuje i izvještaj Kotarske uprave Brčko u svom obraćanju Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu u kojem se moli da se odobri učešće beogradskog sefardskog pjevačkog društva na uskršnjoj proslavi¹⁵ koju priprema brčanska jevrejska zajednica 1893. godine s naglaskom da su članovi beogradskog jevrejskog pjevačkog društva, njih oko 25, u rodbinskim vezama sa Sefardima nastanjenim u Brčkom.¹⁶

U članku B. Pinto također se navodi i podatak o formiranju jevrejske općine u Brčkom: „U Brčkom se počela graditi jevrejska opština nadolaženjem sefardskih Jevreja iz obližnjih mjesta, iz Tuzle, Bijeljine, a poslije, iza okupacije, i Aškenaza.“¹⁷ Avram Pinto u svom djelu *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine* piše: „Jevreji su se u Brčko doselili iz Bijeljine i Sarajeva.“¹⁸ Ovo potvrđuje i Vedrana Gotovac u svojoj knjizi *Sinagoge u Bosni i Hercegovini* navodeći: „Jevrejska općina u Brčkom osnovana je oko 1850. godine. Osnovali su je Sefardi došljaci iz Bijeljine, i srbijanskih gradova oko 1850. godine.“¹⁹

¹⁴ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, broj 17.

¹⁵ *Pesah ili Pasha proljetni je židovski blagdan koji slavi izlazak predaka iz egipatskog ropstva. Traje tjedan dana, i odriče se kvasnoga kruha te sve završava sedom - posebnom večerom. Zanimljivo je da je vremenski blizu, ili se poklapa s kršćanskim blagdanom Uskrsom, kojem također prethode određeni rituali i važni dani (veliki četvrtak, veliki petak itd). Ovi blagdani imaju jako puno toga zajedničkog. Dije se teme oslobođenja i trijumfa, kupuje se puno jaja i oba su bila (i ostala) važna za Isusa. Nekih se godina Uskrs i Pasha poklapaju. Pasha i Uskrs skoro uvijek padnu na isti datum. Zašto je tako..., <https://express.24sata.hr/kultura/pasha-i-uskrs-skoro-na-isti-dan-su-zbog-necega-iz-svemira-21108> (pristupljeno: 9. marta 2023).*

¹⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine (BiH – ABiH), Zajedničko ministarstvo finansija – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, 1893.

¹⁷ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, br. 17.

¹⁸ Avram Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, 1987, 168.

¹⁹ Vedrana Gotovac, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1987, 49-50.

Na osnovu popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1879. godine²⁰ u kotaru Brčka, općini Brčka, mjestu Brčka, živjelo je 46 *izraličana* (Jevreja).

Iz popisa stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1885. godine²¹ vidljiv je porast jevrejske zajednice, koja tada broji 135 Jevreja iz gradske općine Brčka, grad Brčka. Već prema narednom popisu stanovništva iz 1895. godine ova zajednica broji 189 stanovnika.²²

Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1910. godine²³ sadržajniji je i daje nam detaljnije podatke kao i prvo spominjanje Jevreja aškenaza²⁴ u Brčkom. U njemu se navodi da Jevreja sefarda²⁵ u kotaru Brčko, općina Brčko ima 54 (muškaraca 26, žena 29), dok Jevreja aškenaza ima ukupno 127 (muškaraca 64 i žena 63).

Bosanski glasnik iz 1898. godine²⁶ također navodi populaciju od 189 Jevreja u Brčkom, dok se 1915. godine²⁷ navodi da su u Brčkom živjela 183 Jevreja. Prema podacima navedenim u Jevrejskom almanahu za godinu 5688.²⁸ zapisano je da je Jevrejska općina Brčko u Kraljevini SHS u periodu od 1927. do 1928. godine brojala 118 lica, od toga su 29-ero bili članovi Jevrejske općine. *Jevrejski glas* iz 1930. godine navodi da u Brčkom nema više od 111 članova.

Vidljiv pad broja Jevreja u Brčkom objašnjava članak *Jevrejskog glasa* iz 1930. godine koji između ostalog navodi da je Prvi svjetski rat najveći uzročnik odlaska Jevreja iz Brčkog:

*Jedna veća grupa Aškenaza iselila je iza rata, dok Sefarada iseljenika ima mnogo manje. I njihovo iseljenje bilo je sporadično, a sada je već prestalo. Ali, uza sve to, broj tamošnjih Jevreja se umanjuje. Mlađeg svijeta ima iz dana u dan sve manje.*²⁹

²⁰ Glavni pregled političkoga razdjeljenja Bosne i Hercegovine, https://www.poreklo.rs/2012/11/04/popisi-stanovnistva-bih-iz-1879-1885-1910/popis_1879_-_bosna_i_hercegovina/ (pristupljeno: 28. mart 2019).

²¹ Štatistika mjesta i žiteljstva Bosne i Hercegovine po popisu naroda od 1. maja 1885. godine, Sarajevo, 1886. <https://www.poreklo.rs/2012/11/04/popisi-stanovnistva-bih-iz-1879-1885-1910/popis-bih-1885/> (pristupljeno: 28. mart 2019).

²² Glavni rezultati popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895, Sarajevo, 1895. www.dokumen.tips (pristupljeno: 28. mart 2019).

²³ Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910, sastavio Statistički odsjek Zemaljske vlade sa preglednom kartom konfesija, <https://www.poreklo.rs/2012/11/04/popisi-stanovnistva-bih-iz-1879-1885-1910/popis-bih-1910/> (pristupljeno: 28. mart 2019).

²⁴ Aškenaz je hebrejska riječ i znači zapad. Prema tome Aškenazi su živjeli u zapadnoj, središnjoj i istočnoj Evropi. Govorili su jidiš (sklop njemačkih, hebrejskih i slovenskih (poljskih, ukrajinskih i ruskih) riječi). A. Pinto, nav. djelo, 13.

²⁵ Sefard je hebrejska riječ i znači Španija. Sefardi su živjeli na Iberijskom poluostrvu. Razlikuju se od ostalih Jevreja aškenaza tradicijom, ritualom, jezikom i izgovorom klasičnog hebrejskog jezika. Govorili su književnim ladino (mješavina hebrejskog i starošpanskog) ili narodnim đudeo-espanjol jezikom. A. Pinto, nav. djelo, 13.

²⁶ *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

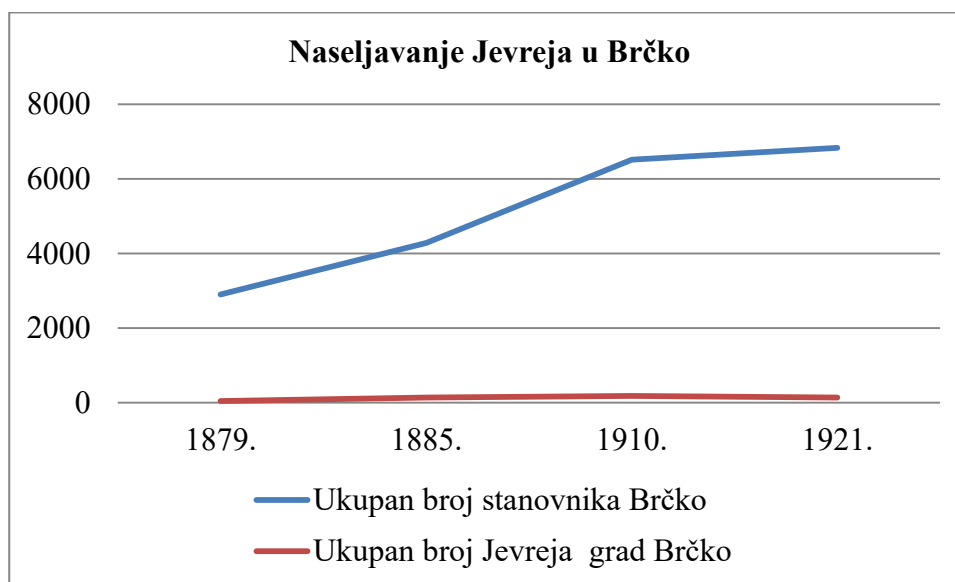
²⁷ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

²⁸ Savez rabina Kraljevine SHS, *Jevrejski almanah za godinu 5688, 1927–1928*, Vršac, 1927.

²⁹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, broj 17.

Godina	Ukupan broj stanovnika, Brčko			Ukupan broj Jevreja, grad Brčko	Postotak jevrejskog stanovništva, grad Brčko
		Sefardi	Aškenazi		
1879.	2901			46	1,59%
1885.	4281			135	3,15%
1895.	6146			189	3,08%
1898.	5998			189	3,15%
1910.	6517	55	127	182	2,79%
1921.	6832			136	1,99%
1926/27.				123	
1927/28.				119	

Tabelarni prikaz Jevreja u Brčkom od 1879. godine

Grafički prikaz naseljavanja Jevreja u Brčko od 1879. do 1921. godine

Potrebno je dodati da su u kotaru Brčko Jevreji privremeno živjeli i u Brezovom Polju Novom kao i u Gornjem Rahiću i Obudovcu. Po popisu stanovništva iz 1885. godine u Brezovom Polju Novom, kotar Brčko, popisano je pet Jevreja, dok 1910. godine ovaj broj iznosi šest (četiri muškaraca i dvije žene). Međutim, prema popisu iz 1921. godine nema više Jevreja u Brezovom Polju Novom, ali su zabilježena dva Jevreja u Gornjem Rahiću i jedan u Obudovcu.

U Statističkom godišnjaku koji je izdala Opća državna statistika predstavljeni su rezultati popisa od 31. marta 1931. godine o broju stanovništva podijeljeno prema vjeroispovijestima, a ne nacionalnostima. Prema tim podacima 1931. godine u Jugoslaviji je bilo 68 405 Jevreja, što predstavlja 0,49 posto od ukupnog broja stanovništva u Jugoslaviji.

Najveći broj Jevreja živio je u Savskoj banovini, potom u Dunavskoj, a na trećem mjestu nalazila se Drinska banovina³⁰ s 10 043 Jevreja, što predstavlja 0,65 posto od ukupnog broja stanovnika u ovoj banovini (u njenom sastavu bilo je i Brčko).

Iako popis stanovništva Bosne i Hercegovine do 1910. godine ne razlikuje Jevreje sefarde i Jevreje aškenaze, arhivska građa prosvjetnih ustanova iz Brčkog³¹ iz perioda od 1886. do 1903. godine otkriva da su pored porodica Sefarda (porodice Alkalay, Levy, Finzi, Montilija, Almuslino, Avramović itd.) u Brčkom već uveliko živjeli i Aškenazi (porodice Benau, Friedmann, Schoenwald, Fuhrmann, Naschitz, Weil, Palfi, Zentner itd.).³²

Dodatno, uvidom u ove knjige uočljivo je da su djeca iz ne samo sefardskih nego i aškenaskih porodica bila rođena u Brčkom i prije 1900. godine, npr. Sefardi Leon Levy, rođen u Brčkom 1886. godine; Moritz Montilija i Isak Finzi, rođeni u Brčkom 1890. godine³³; ali i Aškenazi: Samuel Furmann, rođen 1893. godine u Brčkom; Miroslav Naschitz, rođen 1895. godine u Brčkom³⁴ i Jozsef Palfi, rođen 1899. godine u Brčkom.³⁵

Sefardi su se naselili u Brčko iz Bosne i Hercegovine (porodica Levy iz Sarajeva, porodice Alkalay, Perera, Altarac i Salom iz Bijeljine, porodica Finzi iz Zvornika, porodica Kabiljo iz Gradačca iz Srbije (porodica Eškenazi iz Beograda, porodice Almuslino i Avramović iz Šapca), dok su Aškenazi došli iz gradova širom Austro-Ugarske (porodica Benau iz Verboa, porodica Bauemgarten iz Budimpešte, porodica Klimpl iz Komorna i porodica Zentner iz Petrovgrada, porodica Weiss iz Našica, a porodica Neumann iz Drenovaca), ali i iz Bosne i Hercegovine

³⁰ Banovine su od 1929. godine bile upravne jedinice Kraljevine Jugoslavije.

³¹ Razrednica TŠB za 1886. godinu, Glavni i mjesečni katalozi TŠB za š. 1901/02. g. JU EŠB, Razrednica Proširene NŠB za š. 1901/1902. g., BiH – ABD / OOB.

³² JU EŠB, Razrednice TŠB školske 1886, 1901/02. i 1902/03. godine.

³³ Ibid, Glavni i mjesečni katalog TŠB školske 1904/05. godine

³⁴ Ibid, š. 1905/06. g.

³⁵ Ibid, š. 1908/09. g.

(porodica Friedmann iz Bihaća i Bosanske Gradiške i porodica Schoenwald iz Tuzle). Među doseljenicima Jevrejima aškenazima bilo je mnogo onih koji se nisu dugo zadržavali u Brčkom kao naprimjer porodice Zwibach, Sachs, Koppel ali i onih koji jesu kao što su porodice Klimpl, Naschich, Schoenwald i Zentner.

Br. 1. <i>Mavro</i> <i>Benau,</i> jevrej, rođ. 31. 1179. <i>Urbó Ugarabo,</i> otac <i>Takroclav, grmljaničar</i> Ima štipendiju od K po naredbi zem. vl. od br. Stan: Svjedodžba izdana: za I. semestar 31. januara za II. semestar 30. juna za odlazni ispit	Br. 2. <i>Friedmann Jakob, poroj,</i> rođen u <i>Bihaću</i>, 24/11. 1857. Otac <i>Samuel, oficijal poravnog</i> <i>meda u Grazanici.</i> Ima štipendiju od K po naredbi zem. vl. od br. Stan: Svjedodžba izdana: za I. semestar 31. januara 1902 za II. semestar za odlazni ispit	Br. 3. <i>Leon</i> <i>Levi Israel 1884. u</i> <i>Brčkom. Otac Jakob,</i> <i>trgovac</i> Ima štipendiju od K po naredbi zem. vl. od br. Stan: Svjedodžba izdana: za I. semestar 31. 903. za II. semestar 30. 903. za odlazni ispit
---	---	---

Jevreji učenici Trgovačke škole najstarijih sačuvanih razrednica iz perioda 1886–1905. godine

<i>Alkalov</i> <i>Savika,</i> sefardijsko-jevrejska, 12. juna 1900., <i>Bijelina</i> Otac: <i>Jakob, agent u</i> <i>Bijelini</i>	<i>Evankka</i> <i>Amuzruno,</i> 1. sefardijsko-jevrejska, 9. avgusta 1904, <i>Uladay</i> i <i>Brđuju</i> Otaci: <i>Abdull, trgovac</i> <i>Evank. Jakubka yruya 23</i> <i>koz. ayca</i>	<i>Levi</i> <i>Puka,</i> sefardijsko-jevrejska, 31. jula 1903., <i>Savica</i> Otac: <i>Ararim, trgovac</i> Stan: <i>Čuška 20 kaka</i> <i>67 kod oca</i>
<i>Betta</i> <i>Neumann,</i> 16. aškenasko-jevrejska, 24. septembra 1904, <i>Drenovec</i> (<i>Slavonija</i>) Otac je umro u decembru 1904. Otac: <i>Filip, trgovac u</i> <i>Drenovcima (Slavonija)</i> Stari: <i>Imanka ulica 6. kod</i> <i>Plan ulazna</i> Majka: <i>Helma, Drenovec</i>	<i>Weiss</i> <i>Josipa</i> aškenasko-jevrejska, 14. aprila 1899., <i>Nadice (Slavonija)</i> Otac: <i>Adolf, hotelier</i> Stan: <i>Bijelinska cesta 6 kod</i> <i>oca</i>	<i>Zentner</i> <i>Ferdinand 1902.</i> jevrej, 24. maja 1902. <i>Bečkeret</i> Otac: <i>Samuel, fotograf</i> Stan: <i>Bijelinska ulica 6 kod</i> <i>oca</i>

Doseljeni Jevreji sefardi i aškenazi učenici u razrednicama Trgovačke škole 1886–1905.

Jevrejska bogoštovna općina u Brčkom

Jevrejska općina u Brčkom osnovana je oko 1850. godine.³⁶ Godine 1881. Jevreji su u Brčkom imali svoju općinu i hram.³⁷ Jevrejska općina u Brčkom bila je sefardskog obreda i obuhvatala je teritoriju političke općine u Brčkom te je imala zadatak da se u granicama državnih zakona brine za vjerske i kulturne potrebe svojih pripadnika.³⁸

Svaka jevrejska općina u Bosni i Hercegovini bila je zadužena za vođenje matičnih knjiga. Ove knjige ujedno su i najstarije općinske knjige. One su sadržavale knjige rođenih, vjenčanih i umrlih članova. Knjige su i pred državnim vlastima imale punopravnu vrijednost i od njih su bile priznate kao autentične i vjerodostojne. U posljednjim decenijama XIX vijeka država je preuzela tu obavezu, ali općine su i dalje nastavile da vode te knjige sve do Drugog svjetskog rata. Matične knjige su većeg formata, vrlo tvrdih, često kožnih korica i od debelog papira. One su bez grešaka i ispravaka. Vodilo ih je za tu svrhu od općine određeno lice s vrlo lijepim rukopisom. One su u početku pisane na hebrejskom i ladino jeziku, raši pismom, a kasnije na srpskohrvatskom jeziku.³⁹

U Brčkom je poslije spaljivanja sinagoge 20. maja 1941. godine⁴⁰ uništena cjelokupna građa Jevrejske bogoštovne općine. Jedini sačuvani izvod iz matične knjige je rodni list Haima Koena Avramovića, izdat od strane Jevrejske bogoštovne općine 4. septembra 1922. godine u Brčkom.⁴¹

Kao što i rodni list potvrđuje, na čelu Jevrejske bogoštovne općine Brčko nalazio se dugogodišnji predsjednik općine **Santo S. Alkalay**. Njegov potpis kao predsjednika nalazi se i na Statutu Jevrejske sefardske vjeroispovjedne općine u Brčkom⁴² iz 1926. godine, koji pored njega potpisuje i sekretar **Jakob Finzi**.

³⁶ G. Vedrana, nav. djelo, 49-50.

³⁷ A. Pinto, nav. djelo, 168.

³⁸ Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd, Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (69), 58-92, Statut jevrejske vjeroispovjedne opštine u Brčkom (1924–1926).

³⁹ A. Pinto, nav. djelo, 22.

⁴⁰ Vidi Holokaust brčanskih Jevreja, 155.

⁴¹ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Živane Vojinović.

⁴² AJ, Beograd, Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (69), 58-92, Statut jevrejske vjeroispovjedne opštine u Brčkom (1924–1926).

П. бр. _____

Јеврејска богоштовна опћина у Брчком.

РОДНИ ЛИСТ

Име	МЈЕСТО	СРЕЗ	ОКРУГ	ЗЕМЉА	ГОДИНЕ	ДАТУМ	ВЈЕРА	СПОЛ	РОДИТЕЉИ	ОБРЕЗАТЕЉ	БАБИЦА	КУМОВИ	ОПАСИ
Хајим Коен Аврамовић	Брчко	Брчко	Меджа	Босна	1911.	31 јуна	Јеврејска	Мушкар	Хајман (Хаим) и Ласка Аврамовић рођ. Хаим	Цадик Барух	Анаша Цитлер	Хајим и Лика Рајко	

Брчко, 4. јули 1922.

Секретар: _____

Печат: _____

Печат: _____

Rodni list Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom na ime Hajim Koen Avramović, 1922.⁴³

⁴³ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Živane Vojinović.

Po Pinkasu⁴⁴ Jevrejsku bogoštovnu općinu Brčko 1927–1928. godine⁴⁵ predstavljali su predsjednik **Santo S. Alkalay**⁴⁶, potpredsjednik **Mošo Levy**⁴⁷, sekretar **Jakob Finzi**⁴⁸ i blagajnik **Haim Salom**⁴⁹. Dalje se navodi da je krajem tridesetih godina dotadašnji blagajnik **Haim Salom** postao sljedeći predsjednik općine.⁵⁰

Predsjednik općine Brčko **Santo S. Alkalay** i sekretar **Jakob Finzi** potpisuju *Statistički list Jevrejske veroispovedne opštine u Brčkom prema stanju na dan 1. januar 1937. godine*, upućen Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina Kraljevine Jugoslavije, Beograd br. 519, od 4. februara 1937. godine, u kojem se naglašava da u nadležnost ove brčanske jevrejske općine pripada i mjesto Bosanski Šamac. Od sto i jednog člana ove općine (mjesta Brčko i Bosanski Šamac), muških članova bilo je 54, a ženskih 57. Ukupna suma općinskog budžeta za 1937. godinu iznosila je 45.800 dinara prihoda i isto toliko rashoda, dok je općinskih prinosnika – poreznih glava u Brčkom bilo dvadeset i dvoje, a u Bosanskom Šamcu troje.⁵¹

Jevrejska bogoštovna općina bila je uređena zvaničnim Statutom članova Jevrejske bogoštovne općine Brčko iz 1926. godine, po kojem su općini pripadali:⁵²

- a) *svi jevreji bez razlike obreda i vjerskoga smjera, koji stalno obitavaju u području upisanom u članu 1 Statuta;*
- b) *svi jevreji bez razlike obreda i vjerskoga smjera koji su se u istom naselili u upisanom području, ali sa nakanom trajnog boravka, o čemu se imadu zasebno izjaviti;*
- c) *svi jevreji bez razlike obreda i vjerskoga smjera koji obitavaju u mjestima izvan člana 1 opisanih političkih općina, ali poradi blizine vrše svoje vjerske obrede u ovoj vjeroispovjednoj općini.*

Općinom je upravljala Glavna skupština koja se sazivala svake treće godine kao i Općinski odbor koji je birala Glavna skupština aklamacijom ili tajnim glasanjem, a koji se sastojao od šest

⁴⁴ Pinkas je ne samo hronika jevrejske općine nego i svih njenih humanitarnih, vjerskih i prosvjetnih institucija koje su djelovale unutar općine. Iz pinkasa se mogu saznati mnoge pojedinosti o životu Jevreja ne samo u Sarajevu nego i u drugim mjestima Bosne gdje su živjeli Jevreji. A. Pinto, nav. djelo, 104.

⁴⁵ Savez rabina Kraljevine SHS, *Jevrejski almanah za godinu 5688, 1927–1928*, Vršac, 1927.

⁴⁶ Vidi Porodica Alkalay, 68.

⁴⁷ Vidi Porodica Levy, 108.

⁴⁸ Vidi Porodica Finzi, 86.

⁴⁹ Vidi Porodica Salom, 133.

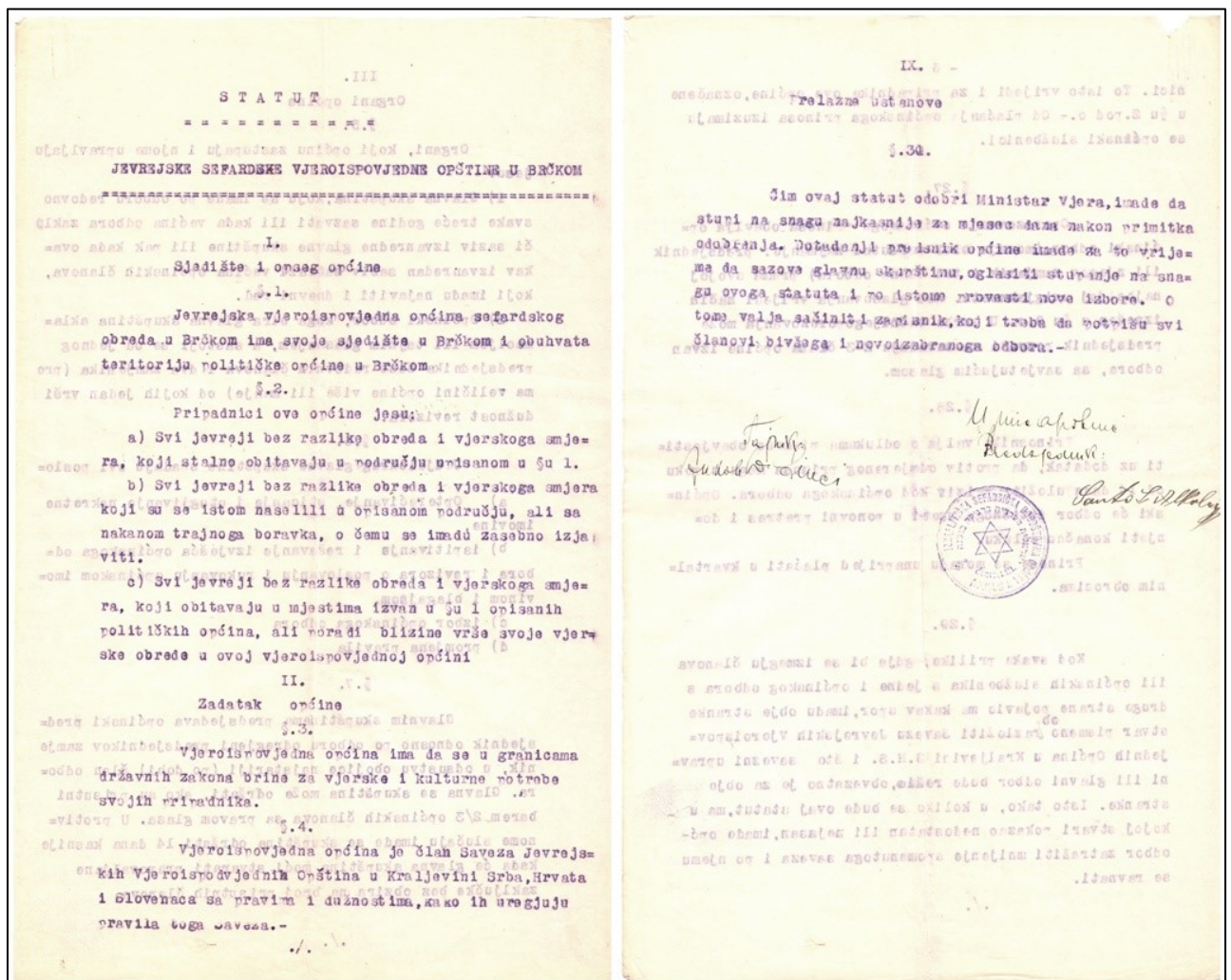
⁵⁰ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, Yad Vashem (YV), Jerusalem, 1988.

⁵¹ Privatna zbirka dokumenata Miloša Damjanovića.

⁵² AJ, Beograd, Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (69), 58-92, Statut jevrejske vjeroispovjedne opštine u Brčkom (1924–1926).

redovnih članova i dva zamjenika od kojih jedan vrši dužnost revizora. **Od izabranih šest odbornika morale su biti 2/3 Sefarda i 1/3 Aškenaza.**

Aktivno pravo glasa imao je svaki pripadnik ove općine koji je navršio 21 godinu života. Za predsjednika je mogao biti izabran svaki muški pripadnik ove općine koji pripada sefardskom obredu i koji je navršio trideset godina života, a odbornikom onaj koji ima dvadeset i četiri godine života i koji je imao aktivno pravo glasa.

Statut jevrejske vjeroispovjedne općine u Brčkom (1924–1926)⁵³

Prihode je vjeroispovjedna općina ostvarivala iz vlastite imovine, prinosima članova (svaki pripadnik općine imao je ovu obavezu), darovima u sinagogi i izvan nje, od zarade za vršenje

⁵³ Ibid.

vjerskih obreda, od taksi za vjenčanje kao i uzimanjem 3% od iznosa miraza prigodom svakog vjenčanja te najamninom za sjedala u hramu.

Za vjersku obuku i za učenje hebrejskog jezika u skladu s članom 22. Zakona „brinula se vjeroispovjedna općina shodno načinom ne dirajući u vrhovno pravo državne uprave i u nadzor koji pripada vlasti, te udešavajući djelatnost prema propisima školskoga zakona“. Za svaki spor pismeno se obraćalo Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina u Kraljevini SHS.

Najstarija arhivska građa koja govori o postojanju i djelovanju ove jevrejske općine nalazi se u Ljetopisu sestara milosrdnica. Naime, po osnivanju Djevojačke osnovne pučke škole u Brčkom 9. septembra 1886. godine brojnim dobrotvorima katoličke škole pridružila se i Jevrejska bogoštovna općina u Brčkom, koja je iskazala svoju naročitu naklonost sestrinskoj školi poklonivši joj klupe iz svoje bogomolje.⁵⁴

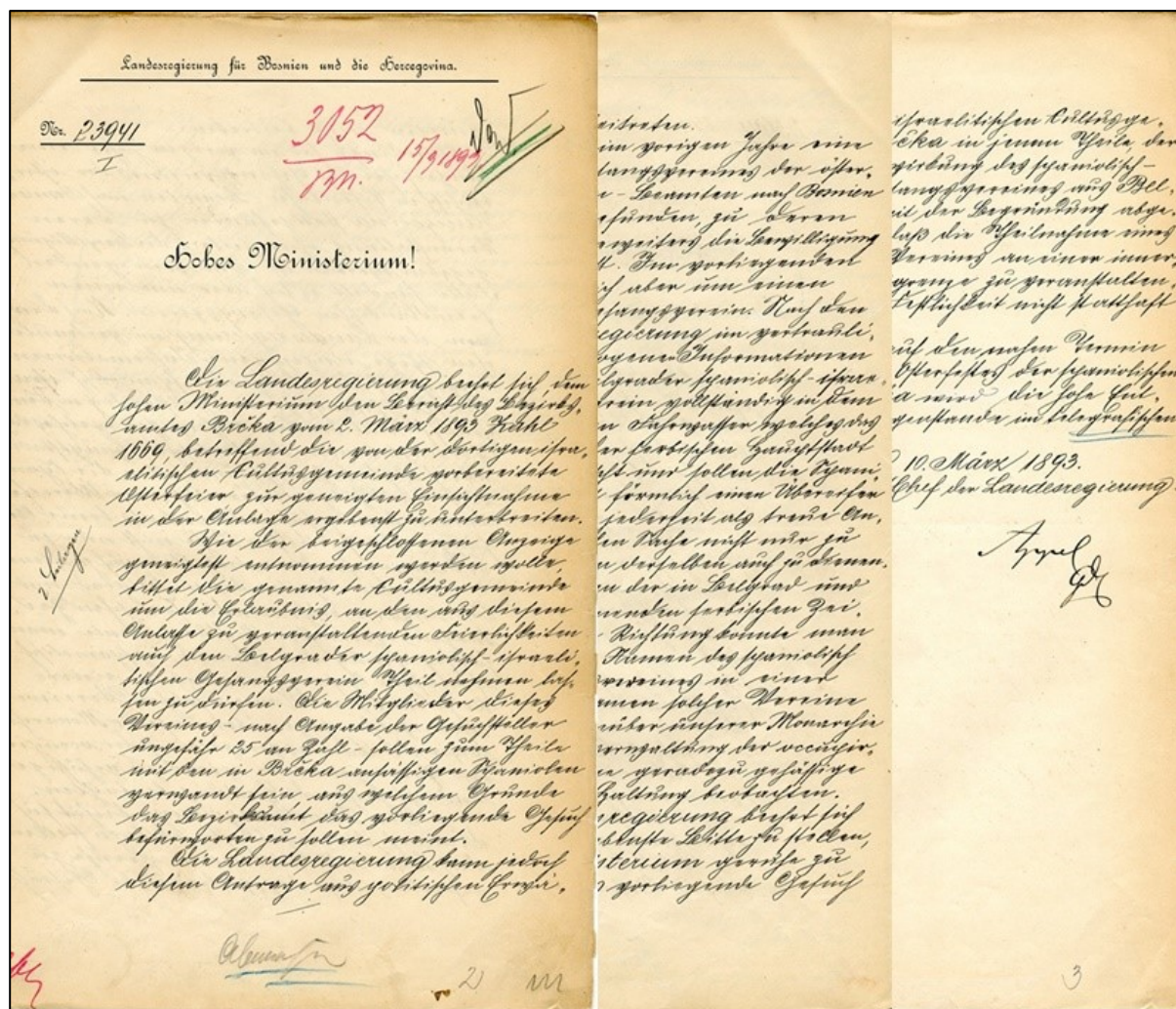
Dokument koji govori o značajnoj razvijenosti Jevrejske bogoštovne općine Brčko krajem XIX vijeka, kao i njenim vezama sa regijom, a koji je ujedno i najstariji sačuvani arhivski dokument Jevrejske bogoštovne općine Brčko, odnosi se na prepisku u vezi s odobrenjem gostovanja u Brčkom jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda 16. marta 1893. godine.⁵⁵ U odgovoru Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu Visokom ministarstvu navodi se da se molbi jevrejske zajednice iz Brčkog ne može udovoljiti zbog podrške sefardsko-jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda prosrpskoj političko-nacionalnoj struji kao i zbog njihovog neprijateljskog stava prema Austro-Ugarskoj Monarhiji.⁵⁶

⁵⁴ Berislava Vračić, Alfonza Kovačić, „Zapis sestre Adrijane Mahr“, *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga II. Družbine filijale*, Zagreb, 1998, 542.

⁵⁵ BiH – ABiH, Zajedničko ministarstvo finansija – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, 1893.

⁵⁶ Odgovor Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu upućen Visokom ministarstvu na molbu jevrejske zajednice Brčko: *Visoko Ministarstvo! Zemaljska vlada sebi uzima čast da visokom Ministarstvu u prilogu na blagonaklon uvid odano predoči izvještaj kotarske uprave Brčko od 2. marta 1893. godine broj 1669 u vezi sa uskršnjom proslavom koju priprema tamošnja jevrejska zajednica. Kako se ponizno može vidjeti iz priložene prijave, navedena jevrejska zajednica moli za dopuštenje da na tim povodom organiziranim svečanostima smije uzeti učešća i beogradsko sefardsko-jevrejsko pjevačko društvo. Članovi tog društva – prema navodu podnosioca zamolbe njih oko 25 – jednim dijelom su navodno u rodbinskim vezama sa u Brčkom nastanjenim Sefardima, zbog čega kotarska uprava smatra da treba podržati predloženu zamolbu. Zemaljska vlada, međutim, zbog političkih nedoumica ne može odobriti tu zamolbu. Prošle godine jeste, doduše, upriličeno putovanje pjevačkog društva austrijskih činovnika željeznice, za čiji nastup je dato odobrenje bez daljnjeg. U ovom slučaju se, međutim, radi o inostranom pjevačkom društvu. Prema povjerljivim informacijama do kojih je Zemaljska vlada došla, beogradsko sefardsko-jevrejsko pjevačko društvo kreće se u potpunosti u skladu sa političko-nacionalnom strujom koja inače vlada srpskim glavnim gradom, a Sefardi u Beogradu pokazuju pretjeranu revnost u tome da se ne samo otvoreno pokazuju kao vjerne pristaše srpske stvari, već da joj i služe. U stupcima najekstremnijih srpskih novina koje izlaze u Beogradu i južnoj Mađarskoj, ime sefardsko-jevrejskog pjevačkog društva prečesto se moglo čitati u jednom redu sa imenima takvih društava koja prema našoj Monarhiji te Zemaljskoj vladi okupiranih provincija iskazuju doslovno neprijateljski i podrivajući stav. Zemaljska vlada shodno tome sebi uzima čast da ponizno podnese molbu da visoko Ministarstvo dopusti da se predložena zamolba sefardsko-jevrejske zajednice u Brčkom ne odobri u onom dijelu koji se odnosi na učešće sefardsko-jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda, uz obrazloženje da učešće inostranog društva u okviru unutar zemaljskih granica priređene javne svečanosti nije prikladno. U pogledu na skori termin održavanja uskršnje svečanosti*

Jevrejska bogoštovna općina u Brčkom aktivno je djelovala više od 90 godina, sve dok većina njenih članova nije pogubljena, a preostali se mali broj spasio bjekstvom.⁵⁷ Cjelokupna imovina Jevrejske bogoštovne općine Brčko oduzeta je 30. oktobra 1942. godine. Poslije Drugog svjetskog rata ova općina nikada više nije obnovljena.

Prepiska povodom molbe Jevrejske vjerske općine u Brčkom za gostovanje jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda, 1893.

sefardskih jevreja u Brčkom, visoka odluka po tom predmetu moli se telegrafskim putem. Sarajevo, 10. mart 1893. Šef Zemaljske vlade. Preveo s njemačkog jezika: doc. dr. Naser Šećerović.

⁵⁷ Vidi Holokaust brčanskih Jevreja, 155.

Sefardi i Aškenazi u Brčkom

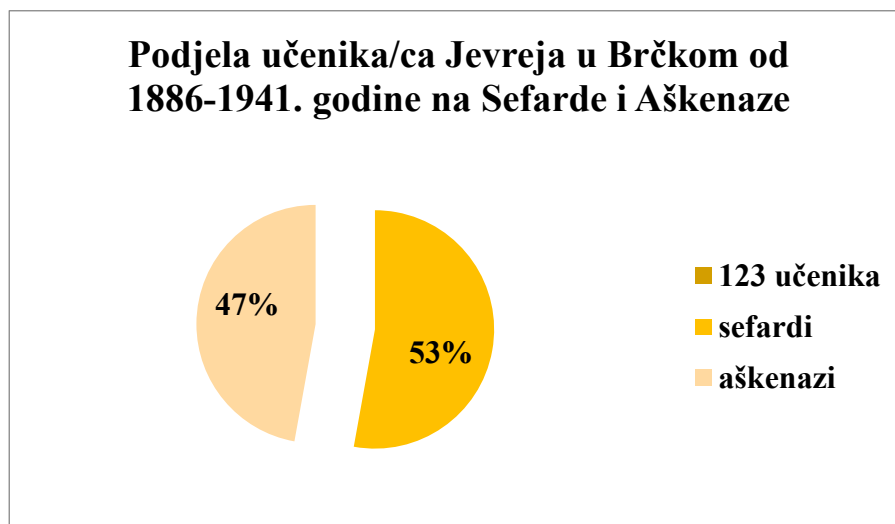
U članku *Jevrejskog glasa* iz 1930. godine navodi se brojno stanje Jevreja aškenaza i sefarda u Brčkom: „Današnja opština broji u svemu 30 familija, i to 16 sefardskih, a 14 aškenaskih. Bilo je nekada više.“⁵⁸

Jevrejsku bogoštovnu općinu u Brčkom osnovali su Sefardi. Iako ne postoji pisani dokument koji govori da su i brčanski Aškenazi ikada organizirali zasebnu općinu po masovnijem dolasku u Brčko prije 1910. godine, postoje priče i sjećanja o postojanju i aškenaskog hrama (kuće) u Brčkom.

Jedina podjela brčanskih Jevreja na Sefarde i Aškenaze vidljiva u pisanoj formi nalazi se u arhivskoj građi Trgovačke škole u razrednicama školske 1908/09. godine i poslije 1914/15. godine, kada su jevrejski učenici mogli pohađati ili vjeronauku španskih Jevreja (Sefarda) ili vjeronauku austrougarskih Jevreja (Aškenaza).⁵⁹

Također, Trgovačka škola je od školske 1914/15. godine prilikom upisivanja učenika u razrednice mogla razvrstati učenike po vjeroispovijesti u sljedeće kategorije: rimokatolička, grkokatolička, srpskopравoslavna, islamska, evangelička, **sefardsko-jevrejska** i **eskenasko-jevrejska** vjera.

Dalje podjele ove vrste nisu pronađene.

⁵⁸ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, br. 17.

⁵⁹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

Glavni i mjesečni katalog

II razreda

za školsku godinu *1908/1909*

Broj upisanih djaka početkom školske godine *32*

" " " svršetkom " " *31*

Nastavnici u ovoj školskoj godini bijahu:

1. *S. Hiji Vrotoni* za *simfoničkim njemankom*
2. *C. T. ...* " *općepobornik, gospodara*
3. *J. H. ...* " *učitelj, kustos i upravitelj škole*
4. *J. H. ...* " *učitelj, njemankom*
5. *Vlašić Nikola* " *općepobornik i geograf*
6. *B. ...* " *općepobornik i upravitelj škole*
7. *Arthur ...* " *profesor*
8. *J. H. ...* " *profesor, njemankom i jezik*
9. *W. ...* " *profesor, njemankom i jezik*
10. *...* " *profesor*
11. *...* " *profesor, njemankom i jezik*
12. " " " " " "

Prijegled konačne klasifikacije.

Dobiti koncem	I. semestra	II. semestra
svjedodžbu I. reda s odlikom	<i>5</i>	<i>7</i>
" I. "	<i>23</i>	<i>18</i>
" II. "	<i>3</i>	<i>2</i>
" III. " <i>pred ispravkom</i>	<i>-</i>	<i>3</i>
otišli prije svršetka semestra	<i>1</i>	<i>-</i>
ostali neispitani	<i>-</i>	<i>1</i>

Svjedodžbe su pregledali i u redu našli:

1. za I. semestar: *J. H. ...*
2. za II. semestar: *J. H. ...*
3. za odlazni ispit: *J. H. ...*

Razrednik:

J. H. ...
Direktor:
... m. r.

Statistički pregled učenika			
Početkom šk. godine upisano	18	21	
Kasnije upisano	1	-	
Svega upisanih	19	-	
Izostalo	2	2	
Svršetkom školske godine bilo	18	19	

Od ovih bijaše po:

Vj eri	Ukupno		
	odličnih	odlično sposob.	sposobnih
grkokatoličke	13	1	1
srpskopravoslavne	1	1	1
islamske	1	1	1
evangelicke	2	1	1
sefardijsko-jevrejske	2	3	1
eskenasko-jevrejske	3	9	1
odličnih	3	12	10
odlično sposob.	12	10	1

Razrednica za prvi stručni razred školske 1914/15. godine

Brčanski hram i jevrejsko groblje

Razglednica iz Brčkog. Sinagoga⁶⁰

Po Pinkasu⁶¹ brčansku sinagogu, izgrađenu 1881. godine⁶², predvodio je kantor⁶³ **Leon Kattan**⁶⁴. Pored kantora u sinagogi je služio i *šames*⁶⁵ ili *šohet*⁶⁶ **Rafael Almoslino**⁶⁷. Obreznitelj je bio **Cadik Baruh**, a babica **Amalia Cigler**.⁶⁸ Dalje se u Pinkasu navodi da je krajem tridesetih

⁶⁰ Privatna zbirka fotografija Ataha Mahića.

⁶¹ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.

⁶² Dignuta u zrak 20. maja 1941. godine.

⁶³ U brčanskoj jevrejskoj javnosti zvan i rabinom. Kantor, ili hebrejskim nazivom *hazan*, jeste muzičar uvježban u vokalnoj umjetnosti koji pomaže voditi sinagogu u pjevanim molitvama. Naziva se još i predmolitelj. Prema babilonskom Talmudu *hazan* mora biti obrazovan čovjek, skroman, prihvaćen od zajednice, uvježban u pjevanju i lijepa glasa te koji poznaje svete spise, Mishnu i Talmud. Tamara Jurkić Sviben, *Glazbenici židovskog podrijetla u sjevernoj Hrvatskoj od 1815. do 1941. godine* (doktorski rad), Zagreb, 2016, 170.

⁶⁴ Leon Kattan, brčanski kantor, na ovoj poziciji bio je sve do svoje smrti u decembru 1941. godine. Vidi Porodica Kattan, 100.

⁶⁵ Šamaš (hebr.) naziv je za pomoćnog službenika koji u hramu održava čistoću i obavlja druge poslove. Šamaš je službenik jevrejske općine, bet-dina ili škole. Kada bi se ukazala potreba, oni su obavljali i dužnosti predmolitelja i čitali Toru. U mnogim mjestima, a naročito u malim i siromašnim koja nisu mogla plaćati vjeroučitelja, šamaš je poučavao djecu. Cadik Danon, *Zbirka pojmova iz judaizma*, Beograd, 1996, 17.

⁶⁶ Šohet (hebr.) označava kasapina koji kolje stoku i perad u skladu s propisima jevrejskog prava. www.jews.ba (pristupljeno: 5. augusta 2020).

⁶⁷ Vidi Porodica Almoslino, 70.

⁶⁸ Rodni list Haima Koena Avramovića, izdat 4. septembra 1922. godine u Brčkom. Privatna zbirka dokumenata i fotografija Živane Vojinović.

godina sefardski *haham* bio **Natan Levy**⁶⁹, a kantor je i dalje bio Leon Kattan. Po Statističkom listu iz 1937. godine pored svećenika Leona Kattana kao šamaz (poslužitelj u hramu) naveden je **Isak Levy**.⁷⁰

O ljepoti brčanske sinagoge, zvanoj *Jevrejska Avra*⁷¹, svjedočanstvo je ostavio B. Pinto:⁷²

Vrijedno je spomenuti hram te male jevrejske zajednice. Malen je, kao i opština, ali upada u oči. Svi su hramovi u našoj provinciji obični, nekoji i lijepi, ali nimalo interesantni. To su obične zgrade, bez ikakvog stila. Ali hram o kojem je ovdje riječ pretstavlja, ali samo izvana, jedno čisto, arhitektonsko stilsko djelo. Čini utisak jednog starog, klasičnog svetišta, a nije star: sagrađen je g. 1881., pod predsjedništvom pokojnog Alkalaja⁷³. Nalazi se u centru grada. Tamošnji sveštenik g. Leon Katan kaže: Sreća što je u sredini čaršije, inače ne bi imali svaki dan potreban minjan⁷⁴.

Jevrejski hram i njegovu ljepotu spominjala je i štampa krajem XIX vijeka. U telegramu upućenom *Sarajevskom listu*⁷⁵ očevidac Posavac ističe vrtoglavu izgradnju i razvoj Brčkog od 1850. godine, a kao jednu od znamenitosti grada navodi i *jevrejsku havru*. Zatim časopis *Bošnjak*⁷⁶ iz 1892. godine objavljuje dopis iz *Sarajevskog lista* „Iz naše lijepe Brčke“, gdje je također spomenuta i *jevrejska krasna avra*.

⁶⁹ Haham (hebr. mudrac) naziv je za rabina u sefardskim općinama.

⁷⁰ Odgovor Jevrejske vjeroispovjedne općine Brčko br. 3/37 od 2. februara 1937. godine Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina Kraljevine Jugoslavije, Beograd, br. 519, od 4. februara 1937. godine. Privatna zbirka dokumenata Miloša Damjanovića.

⁷¹ Ramadan Mujačić, *Sjećanja stradanja Jevreja*, Brčko 1941.

⁷² *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, br. 17.

⁷³ „David Isak Alkalaj, zaslužan za izgradnju Jevrejskog hrama u Brčkom, rođen je u Travniku 1845. godine, a službovao je kao rabin i vjeroučitelj u nekoliko bosanskih gradova. U biografiji, koja je objavljena po njegovoj smrti u Židovskoj svijesti, navodi se da je svoju uzvišenu misiju, propovijedanja riječi ljubavi i sloge, služio u jednom periodu i u Brčkom, kao i da je njegovom inicijativom sagrađen hram u Brčkom.“ *Židovska svijest*, Sarajevo, 19. mart 1926, broj 102.

⁷⁴ *Minyān* (hebr. broj, dovoljan broj, kvorum), <https://jezikoslovac.com/word/572k> (pristupljeno: 5. augusta 2019).

⁷⁵ „Telegram Saraj listu“, Sarajevski list, 10. februar 1892, *Digitalni arhiv Infobiro, Mediacentar Sarajevo*, <http://www.infobiro.ba/article/994639> (pristupljeno: januara 2021).

⁷⁶ „Gospodine uredniče!“, Bošnjak, 11. mart 1892, *Digitalni arhiv Infobiro, Mediacentar Sarajevo*, <http://www.infobiro.ba/article/1044157> (pristupljeno: januara 2021).

U jevrejskom sefardskom hramu održavala su se mnogobrojna vjenčanja.

Vjenčanja u jevrejskom sefardskom hramu u Brčkom⁷⁷

⁷⁷ Jevrejski glas, Sarajevo, 5/28, 8/30, 21/31, 45/35. Narodna Židovska svijest, Sarajevo, 221/23, 15/24, 58/20.

Članak s fotografijom i opisom brčanske sinagoge *Kroz Bosnu*, B. Pinto

Prema podacima navedenim u Jevrejskom almanahu za godinu 5688.⁷⁸ navodi se da je jevrejsko groblje izgrađeno 1879. godine, dok članak *Jevrejskog glasa* govori o postojanju dva jevrejska groblja u Brčkom.⁷⁹

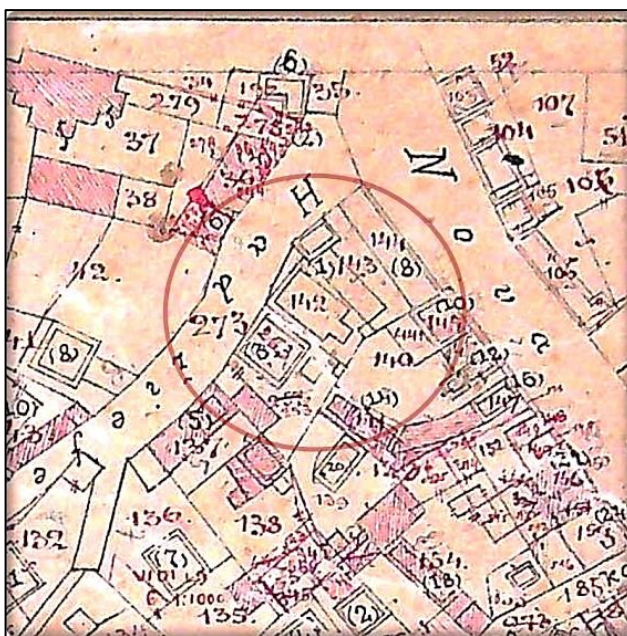
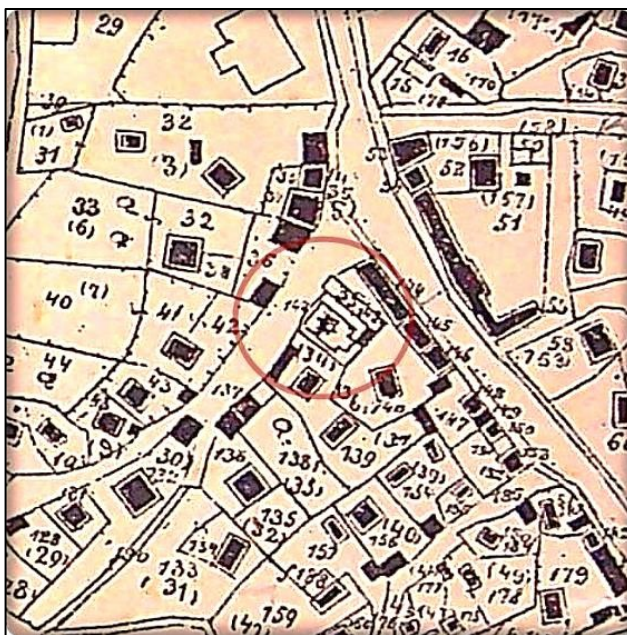
U Brčkom imamo dva jevrejska groblja. Na starom se ne sahranjuje već 40 godina, jer je preko njega, uslijed proširenja varoši, utrta ulica. Nekoji su nadgrobni spomenici ostali tamo. Velikog su oblika pačetvorine, ni malo slični našim u Sarajevu. Natpisi su na njima još čitljivi. I njima, jer su već sasvim propali, u zemlju, osim površine s natpisima, prolaze kola, pješaci, nasred ulice. Zar ne, da je čudnovato i jedinstveno?

O tom slučaju pričaju tamošnji Jevreji ovo: Kada su vlasti naumile graditi cestu, stavile su se u kontakt sa našom opštinom. Tadašnji opštinski odbor nije znao šta će, i on se obratio raf Abinunu u Sarajevu i zamolio ga za savjet. (Mnogo se u našoj pokrajini govori i priča o pokojnom raf Abinunu!). On im je odgovorio da se sve učini po „dina demalhuta“⁸⁰. Kotarski pretstojnik nije Jevrejima naredio, da se otale iskopaju kosti i iznesu nadgrobni spomenici, i tako je sve to tamo, na sred ulice, ostalo. Interesantno!

⁷⁸ Savez rabina Kraljevine SHS, *Jevrejski almanah za godinu 5688, 1927–1928*, Vršac, 1927.

⁷⁹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, br. 17.

⁸⁰ *Dina demalhuta* (hebr. Državni zakon je zakon koji se poštuje), https://www.jews.ba/1542634644-Tora_i_ljudska_prava.pdf (pristupljeno: 5. august 2020).

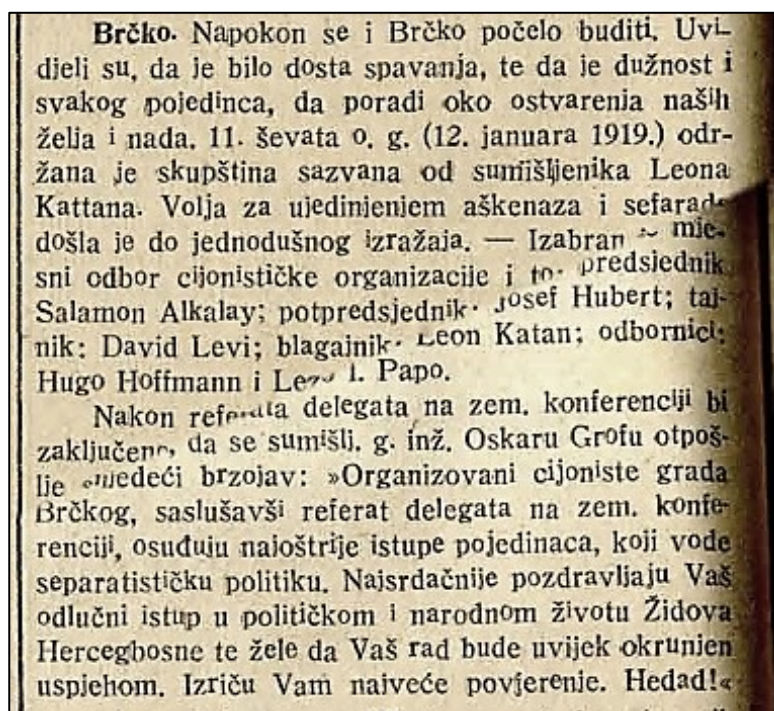

Austrougarski katastarski planovi iz 1881. godine: broj parcele 142 – Izraelitska bogomolja s gradilištem i dvorištem površine 200 kvadratnih metara⁸¹

⁸¹ Pododjeljenje za katastarske knjige, Odjeljenje za javni registar Vlade Brčko distrikta BiH.

Politička angažiranost brčanskih Jevreja

Mjesna cionistička organizacija u Brčkom osnovana je 12. januara 1919. godine, kada je na prvom sazivu Skupštine proklamirano i ujedinjenje Jevreja aškenaza i Jevreja sefarda u Brčkom. Ovo je ozvaničeno i u prvom sazivu Skupštine na čelu s predsjednikom **Solomonom J. Alkalajem**⁸², potpredsjednikom **Josipom Huppertom**⁸³, sekretarom (Avramom) **Davidom Levyjem**⁸⁴, blagajnikom **Leonom Kattanom** i odbornicima **Hugom Hoffmannom**⁸⁵ i **Lezom J. Papom**⁸⁶ (četiri Sefarda i dva Aškenaza). Zato se članku *Židovske svijesti* navodi: „Volja za ujedinjenjem Aškenaza i Sefarda u Brčkom došla je do jednodušnog izražaja te godine.“⁸⁷

Članak s osnivačke skupštine cionista Brčkog, 1919.

Na sastanku Saveznog vijeća Saveza cionista Jugoslavije održanom 25. 26. i 27. oktobra 1920. godine u Zagrebu za člana Saveznog odbora cionista Jugoslavije izabran je **Avram Levy** iz Brčkog.⁸⁸

⁸² Vidi Porodica Alkalay, 68.

⁸³ Vidi Porodica Hubert, 98.

⁸⁴ Vidi Porodica Levy, 108.

⁸⁵ Vidi Porodica Hoffmann, 96.

⁸⁶ Vidi Porodica Papo, 122.

⁸⁷ *Židovska svijest*, Sarajevo, 24. januar 1919, broj 13.

⁸⁸ Ibid, 12. novembar, 1920, broj 97.

Ukupan broj jevrejskih nacionalnih društava i organizacija 1920. godine u Bosni i Hercegovini iznosio je osamnaest, koje su se nalazile između ostalog i u Brčkom.⁸⁹

O političkoj osviještenosti brčanskih Jevreja govori nam članak *Židovske svijesti* objavljen 1921. godine koji obavještava o *malenjoj* jevrejskoj općini u Brčkom u kojoj vlada veliki interes za *Keren Hayesod* (Keren hajesod)⁹⁰, iako je ovdašnje jevrejsko stanovništvo o ovoj akciji bilo upoznato samo po novinarskim vijestima. Na glavnom godišnjem sastanku općinske skupštine s oduševljenjem je jednoglasno prihvaćen zaključak da se od općinskog prihoda 10% daje za *Keren Hayesod* i to ne samo za tekuću godinu već i za prethodnu, 1920. godinu. U članku se navodi da je ovakav akt uzoran primjer za sve druge općine.⁹¹

Inicijativom Omladinskog saveza 7. marta 1925. godine došlo je do osnivanja Omladinskog udruženja.⁹² Tog dana održana je sjednica konstituirajuće skupštine na kojoj je izabran odbor u sastavu **Sarika Papo** (predsjednica), **Rudolf Wiener**⁹³ (sekretar), **Berta Papo** (blagajnica), **Julije Zentner**⁹⁴ (bibliotekar), **Klara Almuslino**⁹⁵ i **Florika Levy**⁹⁶ (odbornici) i **Branka Papo** i **Elza Buchler** (revizori)⁹⁷.

U Pinkasu⁹⁸ je navedeno da su krajem tridesetih godina među aktivistima mjesne jevrejske omladine bili **braća Zentner** i **doktor Adolf Benau**⁹⁹.

Prilikom održavanja Vijeća cionista Jugoslavije u Beogradu 1929. godine Bosna je bila slabo zastupljena. Tu su bila prisutna svega dva delegata i to jedan iz Sarajeva i jedan iz Brčkog.¹⁰⁰ Brčko je kao delegat predstavljao **Franjo Zentner**.

⁸⁹ Pored Brčkog, tu spadaju i sljedeći gradovi: Sarajevo, Travnik, Tuzla, Derventa, Brod, Višegrad, Zvornik, Visoko, Zenica, Zavidovići, Banja Luka, Bijeljina itd. *Židovska svijest*, Sarajevo, 7. maj 1920, broj 72.

⁹⁰ Jevrejski narodni fond, osnovan 1901. godine na V cionističkom kongresu u Baselu s ciljem kupovine i razvoja zemlje u Palestini.

⁹¹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 4. februar 1921, broj 125.

⁹² Ibid, 27. mart 1925, broj 52.

⁹³ Vidi Porodica Wiener, 144.

⁹⁴ Vidi Porodica Zentner, 145.

⁹⁵ Vidi Porodica Almuslino, 71.

⁹⁶ Otac Mošo Levy, vidi Porodica Levy, 108.

⁹⁷ Vidi Porodica Buchler, 82.

⁹⁸ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.

⁹⁹ Vidi Porodica Benau, 81.

¹⁰⁰ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 5. april 1929, broj 14.

OMLADINSKI POKRET U BRČKOM.

Iz Brčkog nam je sa zadocnjenjem stigao slijedeći dopis:

Brčko, 18. marta.

U posljednje se vrijeme zapaža među ovdašnjom židovskom omladinom življe gibanje. Inicijativom Omladinskog Saveza počela se je naša mladež okupljati, pa je na 7. o. mj. došlo do osnutka Omladinskog Udruženja. Toga je dana održana konstituirajuća skupština, na kojoj je izabran ovaj odbor: Predsjednik Sarika Papo; tajnik: Rudolf Wiener; blagajnik: Berta Papo knjižničar: Julie Zentner; odbornici: Klara Almuzlino, Florika Levy; revizori: Blanka Papo i Elza Büchler.

Sada se nalazimo tek na početku svoga rada. Svaki je početak težak, a naše su poteškoće tim veće, pošto još nemamo društvenih prostorija. Pa ipak se već može ukazati na vidljiv uspjeh tek započetog omladinskog rada u našem mjestu. Taj je uspjeh donijelo Purimsko sijelo, koje je omladina priredila 10. o. mj. Opširan izvještaj o tome sijelu donosi zvanični cionistički organ »Židov« od 24. Adara.

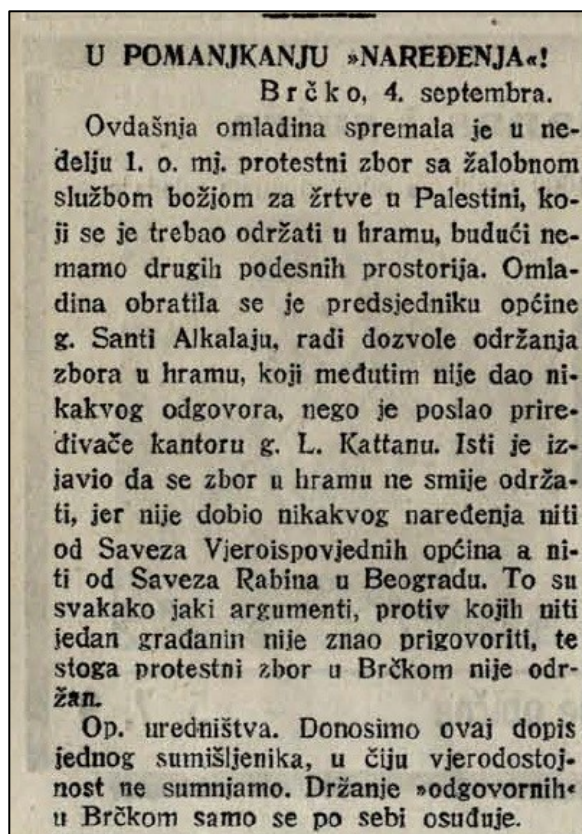
Osnivanje Omladinskog udruženja, 1925.

U nedjelju i ponedjeljak, 31. marta i 1. aprila o. g., održano je ovogodišnje Vijeće Saveza Cionista Jugoslavije u Beogradu, u prisustvu mnogobrojnih delegata i gostiju iz svih krajeva naše otadžbine, među kojima su naročitu pažnju svratili na sebe delegati iz Južne Srbije, sa vrijednim cionističkim radnikom g. Leonom Kamchiem iz Bitolja na čelu. Bosna je bila slabo zastupana. Imala je u svemu 2 delegata, i to 1 iz Sarajeva, a 1 iz Brčkog. Ova pasivnost Bosne prouzrokovala je naročito negodovanje kod delegata i Saveznih članova, jer Sarajevo, koje ima pravo na 7 delegata, zastupao je samo 1 delegat, a ni od 3 člana i 3 zamjenika Saveznog Odbora nije takoder nikog bilo.

Popodnevno zasijedanje otvoreno je generalnom debatom, koja je trajala do drugi dan po podne. U generalnoj debati govorili su, među inim, gg. David Alkalaj (Beograd), dr. Albala (Beograd), dr. Dohany (Novi Sad), dr. Freiburger (Zagreb), David Levi-Dale (Beograd), Franjo Zentner (Brčko), dr. Joel Rosenberger (Zagreb), Makso Kratblatt (Sarajevo), Leon Kamchi (Bitolj) i mnogi drugi.

Vijeće cionista Jugoslavije u Beogradu 1929. godine s delegatom iz Brčkog

Aktivizam jevrejske omladine u Brčkom naišao je na otpor predsjednika općine gosp. Sante Alkalaya i kantora gosp. Leona Kattana septembra 1929. godine, kada je zbog nedostatka dozvole za održavanje protestnog zbora sa žalobnom božjom službom za žrtve u Palestini isti otkazan. Kako se navodi u članku *Jevrejskog glasa* za održavanje protestnog zbora bila je potrebna dozvola Saveza vjeroispovjednih općina ili Saveza rabina u Beogradu. Ovaj čin predsjednika općine i kantora osuđen je od strane dopisnika i uredništva novina.¹⁰¹

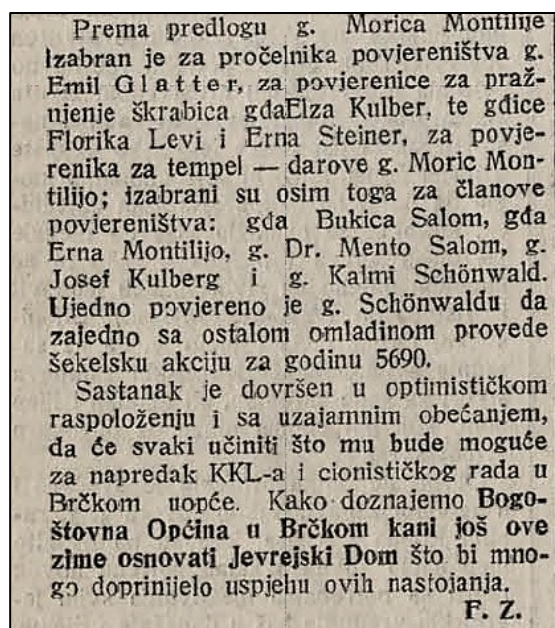
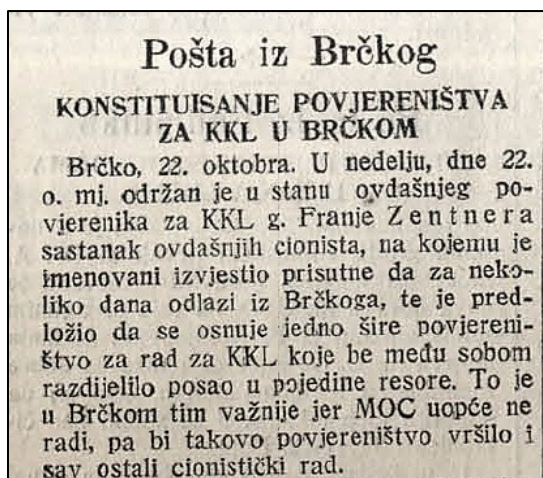
Otkazivanje protestnog zbora jevrejske omladine u Brčkom, 1929.

Konstituiranje povjereništva za *Keren Kayemet LeYisrael*¹⁰² (*Keren Kajemeta Lejisrael*, KKL) u Brčkom održano je 22. oktobra 1929. godine u stanu ovdašnjeg povjerenika za KKL gosp. **Franje Zentnera**. Značaj osnivanja ovog povjereništva ogleda se u tome da je usljed nedostatka drugih organizacija ovo povjereništvo trebalo vršiti sav cionistički rad u Brčkom.¹⁰³

¹⁰¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 20. septembar 1929, broj 33.

¹⁰² Investicijski fond za Palestinu organiziran na Svjetskom cionističkom kongresu u Londonu jula 1920. godine za povratak jevrejskog naroda u Izrael.

¹⁰³ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

Članak o konstituiranju povjereništva za *Keren Kayemet LeYisrael* u Brčkom, 1929.

Prema prijedlogu gosp. **Morica Montilije** gosp. **Emil Glatter**¹⁰⁴ je izabran za pročelnika povjereništva, za povjerenice za pražnjenje škrapica gđa **Elza Kulber** te gđice **Florika Levy**¹⁰⁵ i **Erna Steiner**¹⁰⁶, a za povjerenika za darove za hram (tempel-darove) gosp. **Moritz Montilija**¹⁰⁷. Izabrani članovi povjereništva bili su gđa **Bukica Salom**¹⁰⁸, gđa **Erna Montilija**¹⁰⁹, gosp. dr. **Mento Salom**, gosp. **Josef Kulberg** i gosp. **Kalmi Schoenwald**¹¹⁰. Ujedno je povjereno gosp. Schoenwaldu da zajedno s ostalom omladinom provede šekelsku akciju za narednu godinu.¹¹¹

Po Statističkom listu u Brčkom su 1937. godine djelovala dva društva: Mjesna cionistička organizacija, na čijem čelu je bio gosp. **Karlo Pollak**, i društvo *WIZO*¹¹², koje je predvodila predsjednica gđa **Bukica Salom**.¹¹³

¹⁰⁴ Vidi Porodica Glatter, 92.

¹⁰⁵ Vidi Porodica Levy, 108.

¹⁰⁶ Vidi Porodica Steiner, 141.

¹⁰⁷ Vidi Porodica Montilija, 118.

¹⁰⁸ Vidi Porodica Salom, 133.

¹⁰⁹ Kći Avrama D. Levyja, udata 1920. godine za Moritza Montiliju.

¹¹⁰ Vidi Porodica Schoenwald, 136.

¹¹¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

¹¹² *WIZO* – Međunarodna cionistička organizacija žena (engl. *The Women's International Zionist Organization*).

¹¹³ Odgovor Jevrejske vjeroispovjedne općine Brčko br. 3/37 od 2. februara 1937. godine Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina Kraljevine Jugoslavije, Beograd, br. 519, od 4. februara 1937. godine. Privatna zbirka dokumenata Miloša Damjanovića.

Profesije brčanskih Jevreja

Jevreji su se u manja mjesta nastanjivali iz ekonomsko-privrednih razloga tražeći bolji životni standard i poslovni prosperitet. To nisu bili isključivo trgovci, nego i zanatlije, pretežno onih profesija kojih nije bilo u tom mjestu ili zanata koji su tu bili slabo razvijeni. Od mjesnih prilika i od okoline zavisilo je da li će se u jednom provincijskom mjestu trajno nastaniti veći ili manji broj porodica. Obično su već smješteni Jevreji privlačili svoje rođake i prijatelje iz njihove stare postojbine osiguravajući im posao i stan. Tada nije bilo teško doći do stana u provinciji. Jevrejski trgovci i zanatlije brzo su nalazili mogućnost privređivanja i saradnje. U provincijskim mjestima Bosne i Hercegovine nisu postojale jevrejske četvrti kao u Sarajevu. Jevreji su stanovali izmiješano s ostalim stanovništvom mjesta. Za Jevreje je karakterističan lojalan odnos prema vlastima kako u periodu turske tako i austrougarske uprave te tolerantan stav prema drugim konfesijama i nacijama.¹¹⁴

Razlog za dolazak Jevreja u Brčko može se naslutiti u članku *Jevrejskog glasa* „Kroz Bosnu“ u riječima B. Pinta: „U gradu nema jevrejske sirotinje. U ophođenju s tamošnjim Jevrejima osjeća se mnogo da žive blizu Save, to jest u susjedstvu s naprednijim evropskim krajevima.“¹¹⁵

Nasuprot vrlo značajnom doprinosu Jevreja privrednom i kulturnom razvitku njihovo učešće u politici bilo je marginalno, ali zaslužuje da se i na njega obrati pažnja.¹¹⁶ Ono što je potrebno istaći jeste to da su Jevreji u Brčkom početkom XX vijeka predstavljali konstitutivni narod i u skladu s brojem stanovnika aktivno su učestvovali u upravljanju Brčkim imajući jednog člana i zamjenika u Gradskom vijeću kotara Brčko legitimno izabranog na izborima 1913. godine. O tome svjedoči arhivska građa Zemaljske vlade u Sarajevu za Bosnu i Hercegovinu iz 1913. godine i spisi u kojima se navode članovi Gradskog vijeća izabrani 8. oktobra 1913. godine, iz kojih se vidi i da je vijeće konstituirano 27. decembra 1913. godine. Zakonski mandati raspoređeni su po konfesijama: „6 Islamiten, 4 Serb.–ortod–, 3 Rom.kath. i 1 Israelit“.¹¹⁷

Za izbornika Jevreja postavljen je **Jakob Weil**¹¹⁸, star 56 godina, oženjen, trgovac, a za njegovog zamjenika imenovan je **Moritz Pollak**¹¹⁹, star 57 godina, oženjen, činovnik u banci.¹²⁰

¹¹⁴ A. Pinto, nav. djelo, 162.

¹¹⁵ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, br. 17.

¹¹⁶ A. Pinto, nav. djelo, 162.

¹¹⁷ BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH (ZVZBiHS), Sarajevo, opća građa (o. g.), 1913. godina; digitalna građa (d. g.) – Arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (BiH – ABD).

¹¹⁸ Vidi Porodica Weil, 143.

¹¹⁹ Vidi Porodica Pollak, 128.

¹²⁰ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g. 1913, d.g. – BiH – ABD.

Također se u imeniku izabranih lica vijećnika i njihovih zamjenika navodi da je pod rednim brojem 14. **Jakob Weil**, Jevrej, osvojio 179 glasova, a njegov zamjenik **Moritz Pollak**, Jevrej, 110 glasova. Aktivnih birača Jevreja bilo je ukupno 34, dok je broj pasivnih birača iznosio 21.¹²¹

1	2	3	4	5	6	7	8
Zahl der Gemeinderatsmitglieder inklusive Bürger- und Vicebürgermeister:	Rechtskräftiges Mandat-Verteilung nach Konfessionen	Tag der Wahl des Gemeinderates No.	Bürgermeister, Vicebürgermeister, Konfession, Beruf und Alter derselben. Bestätigt mit Erlasse der Landesregierung vom 19. von zwei Bürgermeistern welcher ist nach § 31 des Gemeinderates vor dem als dersch vorsitzberechtigt?	Gemeinderäte, Konfession Beruf und Alter derselben	Ersatzmänner, Konfession Beruf und Alter derselben.	Tag der Konstituierung des Gemeinderates:	Anmerkung.
14	6 Islamiten 4 Serb.-ortod. 3 Röm. kath. 1 Israelit	8. Oktober 1913	<u>Bürgermeister:</u> Mehaga Kučukalić 35 Jahre alt, islamitisch verheiratet, Grosskaufmann. <u>Vicebürgermeister:</u> Tanasija Božićković 61 Jahre alt, serb. ort. verheiratet, Kaufmann.	<u>Römisch katol.</u> 1. Marijan Ilišević 42 Jahre alt, verheir. Kaufmann. 2. Gustav Pročje 45 Jahre alt, verh. Apotheker. 3. Anto Komljenović 50 Jahre alt, verh. Grundbesitzer. <u>Israeliten:</u> 1. Jakob Weil 56 Jahre alt, verh. Kaufmann.	<u>Römisch- katol.</u> Ivo Kamenjašević 43 Jahre alt, ledig Gastwirt. Šimo Kolak 42 Jahre alt verheir- Schwiedemeister. <u>Istraelit.</u> Moritz Pollak 57 Jahre alt, verh. Bankbeamte.	27. Dezember 1913.	

Brčko, am 6. Jänner 1914.-
Der Bezirksvorsteher:
Nikolaus

Izabrani članovi Gradskog vijeća i njihovi zamjenici, Brčko, 1913.

U *Jevrejskom glasu* iz 1930. godine također se navodi i kojim se zanimanjima bave brčanski Jevreji kao i opće stanje života Jevreja u Brčkom: „U Brčkom su skoro svi Jevreji trgovci. Malo ima zanatlija. I svi dobro stoje.“¹²²

Među najuglednijim trgovcima u Brčkom isticali su se: **Isak J. Alkalay**, **Isak Moses Alkalay**, **Isak S. Alkalay**, **Isak Heim**, **Josef Weil**¹²³, **Moric Levy**¹²⁴, **Jakob Levy**, **Sara Papo**¹²⁵,

¹²¹ Ibid.

¹²² *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, broj 17.

Josef Papo¹²⁶, Adolf Papo¹²⁷, Lazo J. Papo¹²⁸, Arnold Kaff¹²⁹, Lunika Montilija¹³⁰, Haim Salom¹³¹, Marko Brandajz¹³², Izidor Bauer, Rafo Papo, Samuel Klimpl¹³³, Salamon Perera¹³⁴, Salamon Wiener i Marko Našić (Nachitz)¹³⁵.

Međutim, pored visoko zastupljene trgovačke profesije Jevreji u Brčkom su živjeli, radili i davali svoj doprinos razvoju kotara Brčko i kao:

- direktori banke: **Josip Hofmann¹³⁶, Josip Huppert, Josip Hayek¹³⁷ i Armin Marton¹³⁸,**
- ljekari: **Adolf Benau, Drago Benau¹³⁹ i Fritz Artur Proskauer¹⁴⁰,**
- medicinar: **Emil Našić¹⁴¹,**
- pisar Kotarskog ureda: **Jakob Finzi,**
- pravni zastupnik / solicitor u Brčkom: **Adolf Schoenwald¹⁴²,**
- gruntovničar u Brčkom: **Ignjat Benau,**
- činovnici: **Julije i Franjo Centner,**
- općinski namještenik: **Elkana Levy¹⁴³,**
- bankovni činovnici: **Ignjac Herczog¹⁴⁴ i Moritz Pollak,**
- st. tehničar: **Ervin Silser,**
- privatna činovnica: **Edita Lehenhart¹⁴⁵,**
- fotograf: **Samuel Zentner,**

¹²³ Trgovina kože (*lederhandlung*) Isaka Mosesa Alkalaya, 1895, 126; Trgovina mješovite robe (bakalari) *Gemischtwaaengandler* (Kramer) Isaka S. Alkalaya, 1884; Isak Heim, 1889; Josef Weil, 1894, 22-23. *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

¹²⁴ Vidi Porodica Levy, 108.

¹²⁵ Vidi Porodica Papo, 122.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Vidi Porodica Kaff, 99.

¹³⁰ Vidi Porodica Montilija, 118.

¹³¹ Vidi Porodica Salom, 133.

¹³² Vidi Porodica Brandajz, 82.

¹³³ Vidi Porodica Klimpl, 103.

¹³⁴ Vidi Porodica Perera, 126.

¹³⁵ Manufakturna roba (*Manufacturwaaren*) Markus Nachitz 1893, 126, *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

¹³⁶ *Židovska svijest*, Sarajevo, 3. mart 1922, broj 163.

¹³⁷ Vidi Porodica Hayek, 95.

¹³⁸ Vidi Porodica Marton, 115.

¹³⁹ Vidi Porodica Benau, 81.

¹⁴⁰ Vidi Porodica Proskauer, 129.

¹⁴¹ Vidi Porodica Naschitz, 121.

¹⁴² Vidi Porodica Schoenwald, 136.

¹⁴³ Vidi Porodica Levy, 108.

¹⁴⁴ Vidi Porodica Herczog, 97.

¹⁴⁵ Vidi Porodica Lehenhart, 105.

- štampari: **Emil i Makso Glatter**¹⁴⁶,
- izdavač (njem. *Verlag*): **Isak S. Alkalay i J. Alkalay**¹⁴⁷,
- vlasnik trgovine mješovitom robom i izdavač **Josef Weil**¹⁴⁸,
- portir: **Fridrih Foni**¹⁴⁹,
- geometri: **Mavro (Moritz) Steiner**¹⁵⁰ i **Kamilo Lehenhart**¹⁵¹.

Prema podacima navedenima u *Jevrejskom almanahu za 1927/28. godinu*¹⁵² bilo je šest jevrejskih gradskih činovnika.

Statistički list općine Brčko iz 1937. godine pregledno navodi sve profile zaposlenih članova ove općine u Brčkom i to: 4 zanatlije, 16 trgovaca (+3 u Bosanskom Šamcu), 1 trgovačkog putnika, 1 trgovačkog agenta, 1 ljekara, 1 inženjera i arhitekta, 1 državnog činovnika, 1 samoupravnog činovnika, 8 privatnih činovnika i namještenika, 1 penzionera, 1 lice bez zanimanja, 1 studenta (na filozofiji), 6 učenika srednjih škola, 4 učenika osnovnih škola i 1 učenika u zanatima.¹⁵³

Ispred Vijećnice. Izdavač (njem. *Verlag*): J. Alkalay¹⁵⁴

¹⁴⁶ Vidi Porodica Glatter, 92.

¹⁴⁷ Vidi Porodica Alkalay, 68.

¹⁴⁸ Vidi Porodica Weil, 143.

¹⁴⁹ Vidi Porodica Foni, 90.

¹⁵⁰ Vidi Porodica Steiner, 141.

¹⁵¹ Vidi Porodica Lehenhart, 105.

¹⁵² Savez rabina Kraljevine SHS, *Jevrejski almanah za godinu 5688, 1927–1928*, Vršac, 1927.

¹⁵³ Odgovor Jevrejske vjeroispovjedne općine Brčko br. 3/37 od 2. februara 1937. godine Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina Kraljevine Jugoslavije, Beograd, br. 519, od 4. februara 1937. godine. Privatna zbirka dokumenata Miloša Damjanovića.

¹⁵⁴ Privatna zbirka fotografija i razglednica Admira Pašalića.

Prvi bos. herc. pomodni salon sa velikim stovarištem konfekcijske robe

DANKO PAPO

Sarajevo, Ferhadija 23
Telefon 525

Zastupstva:

Brčko
Mostar
Dubrovnik
Split

1946

izragjuje u tu struku zve zasjecajuće poslove i to od najjednostavnije kućne haljine do najelegantnijeg engleskog kostima. Cijeene umjerene. Posluga tačna i brza. Moji putnici se nalaze na putovanju te primaju narudžbe po mjeri. Za pokrajinu izragjuju se sve porudžbe najbrže što se samo može pomisliti.

Reklama prvog bosanskohercegovačkog pomodnog salona s velikim stovarištem konfekcijske robe, Danko Papo, Ferhadija br. 23, Sarajevo, zastupništvo u Brčkom¹⁵⁵

¹⁵⁵ Židovska svijest, Sarajevo, 23. maj 1924, broj 9-10.

Fotografije fotografa Zentnera¹⁵⁶

O uključenosti brčanskih Jevreja u svakodnevni život grada i o njihovoj brizi za bolju budućnost i razvoj istog govori nam peticija znamenitih građana Brčkog iz 1914. godine u kojoj su učestvovali i Jevreji. Naime, upućeno je pismo Zemaljskoj vladi u Sarajevu i njegovoj preuzvišenosti Leonu Bilinskom, Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču, povodom zajma Općinskog vijeća grada Brčkog u iznosu od 1 500 000 kruna u svrhu gradnje klaonice, gradske tržnice, trotoara, kanalizacije, premještanja ćuprije, vodovoda, otkupa nekih placeva i proširenja bolnice i škole.¹⁵⁷

U pismu se navodi da grad koji broji samo 6 000 stanovnika nije u stanju da preuzme tako ogromne nove terete i da potpisani građani grada Brčko mole da se u Brčko pošalje komisija koja bi istražila da li je Brčko u stanju da podnese ovoliki teret kao i da li su ove investicije od koristi te da pita građanstvo jesu li oni uopće za tolike investicije. Među ostalim građanima našli su se i ugledni i znameniti Jevreji koji su ovaj dokument i svojeručno potpisali: **Jakob Levy**¹⁵⁸, trgovac, **Leze J. Papo**, trgovac i **Salomon Wiener**, urar.

¹⁵⁶ Digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH.

¹⁵⁷ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g. 1914. godina; d. g. – BiH – ABD.

¹⁵⁸ Vidi Porodica Levy, 108.

1. počasni građanin **Josip Hofmann**, direktor banke¹⁶¹,
2. **Salamon Alkalay**¹⁶²,
3. **Sara Papo**, trgovac¹⁶³,
4. **Josef Weil**, trgovac¹⁶⁴,
5. **S. Klimpl Sammel**, vlasnik manufakture¹⁶⁵,
6. **Avram D. Levy**¹⁶⁶,
7. **Polda Weiss**¹⁶⁷,
8. **Jakob ud. Weil**¹⁶⁸,
9. **Hugo Hofmann**¹⁶⁹,
10. **Armin Marton**¹⁷⁰,
11. **Nako Avramović**¹⁷¹,
12. **Emil Huppert**¹⁷²,
13. **Rosa Wiener**,
14. **Adolf Weiss**¹⁷³,
15. **Kattan**, vjeroučitelj¹⁷⁴,
16. **gđa Pollak**¹⁷⁵,
17. **J. Finzi**¹⁷⁶.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Vidi Porodica Alkalay, 68.

¹⁶³ Vidi Porodica Papo, 122.

¹⁶⁴ Vidi Porodica Weil, 143.

¹⁶⁵ Vidi Porodica Klimpl, 103.

¹⁶⁶ Vidi Porodica Levy, 108.

¹⁶⁷ Vidi Porodica Weiss, 142.

¹⁶⁸ Vidi Porodica Weil, 143.

¹⁶⁹ Vidi Porodica Hoffmann, 96.

¹⁷⁰ Vidi Porodica Marton, 115.

¹⁷¹ Vidi Porodica Avramović, 72.

¹⁷² Sin Josipa Huberta.

¹⁷³ Vidi Porodica Weiss, 142.

¹⁷⁴ Vidi Porodica Kattan, 100.

¹⁷⁵ Vidi Porodica Pollak, 128.

¹⁷⁶ Vidi Porodica Finzi, 86.

Vjerski, kulturni i društveni život brčanskih Jevreja

Svjedočanstva o političkom, kulturnom i svakodnevnom životu brčanskih Jevreja najbolje nam ilustriraju jevrejski časopisi. Upravo u takvim izvorima možemo zaviriti u njihove običaje, upoznati njihovu tradiciju i kulturu, otkriti karakter pa čak i djelić njihovih osjećanja.

U Brčkom se svečano obilježavala Hanuka.¹⁷⁷ U časopisu *Židovska svijest* objavljen je članak o sijelu na kojem se okupilo *i staro i mlado* radi proslave Hanuke. Program, započet paljenjem svijeća, vodio je kantor gospodin **L. Kattan**.¹⁷⁸

Hanuka svečanost u Brčkom. Na šest dan Hanuka sedmice upriličili su Židovi u Brčkom jedno lijepo sijelo, koje je okupilo staro i mlado. Raspored je bio biran, uz to originalan i započeo je paljenjem svijeća. Gosp. L. Kattan pojavio se je na pozornici sa šestoro djece, koja mu na pitanje: »Zašto smo se danas ovdje sastali?« jednoglasno odgovoriše: »Da slavimo Hanuku!« »Šta se radi na Hanuku?« pitana su dalje djeca, a odgovor je glasio: »Pale se svijeće«, »E onda ćemo i mi sad paliti svijeće« voli g. Kattan i izreče »Berahu«. Veoma dirljiva je bila scena, kad je svako dijete zapalilo po jednu svjećicu, te onda stavilo upit: »A zašto se zapravo pale svijeće?« Gosp. Kattan je onda kao odgovor kratko ocrtao značaj Hanuke, te historijat Makabejaca staroga, i pojavu Makabejaca novoga vijeka. Konac govora kantora i učitelja g. Leona Katana odjeknuo je u pjevu: »Hatikve« po ženskom zboru. Pjesmu »Ho'eren« pjevao je mješoviti zbor djevojčica i mladića, a najmanji među pjevačima, Pinito fungirao je kao zborovoditelj. Duet »Sapri na« (Pričaj mi...) otpjevali su umiljatim glasom mala Hanerl Hayek i Gjula Zentner. Seljačku pjesmu »Bemahrašti« (Uz svoj plug) pjevao je talentirani Otto Zentner uživivši se pri tome potpuno u ulogu jednog židovskog seljaka. Program je završen palestinskim dječjim plesom uz pjev pjesme »Šalom alejhem« (Mir s vama). I tu je postignut vrhunac oduševljenja. Milina je bila gledati djecu gdje u

plavo-bijelim odorama uz veseli igru skladno pjevaju hebrejski. U »tumbili« dobilo je svako dijete po jednu igračku. Bife, darovan od požrtvovnih domaćica, bio je obilan, a igranka, koja se je nadovezala na program potrajala je do zore. Rasploženje bilo je izvanredno a čist prihod od nekoliko hilada kruna privediće se raznim svrhama. Osobita hvala ide ggjici Rikici Levi, kda je uspehu priredbe najviše pridonijela palučavujući sa velikim trudom i strpljenem decu. Mnogo zasluga stekle su uz to glje Ema Montilja i Marjeta Schlossberger, te gospojice Mirjana Papo i Merkada Levi, gospodin David Levi i mnogi drugi.

Proslava Hanuke u Brčkom 1920. godine

¹⁷⁷ Hanuka se slavi kao sjećanje na pobjedonosnu oslobodilačku borbu jevrejskog naroda protiv helenističkih okupatora u vreme vladavine Antioha IV Epifana iz dinastije Seleukida. Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije, *Zbirka pojmova iz judaizma*, Beograd, 1996.

¹⁷⁸ *Židovska svijest*, Sarajevo, 24. decembar 1920, broj 103.

Poslije kratkog govora o značaju Hanuke i historijata Makabejaca starog i novog vijeka uslijedili su izvedba mješovitog zbora i ples. Umilnim glasom pjevale su mala **Haner Hayek**¹⁷⁹ i **Gjula Zentner**, a seljačku pjesmu *Bemahrašti* (prijevod: *Uz svoj plug*) pjevao je talentirani **Otto Zentner**¹⁸⁰. Djeca su bila obučena u plavo-bijele odore i u skladu su pjevala hebrejski. Bife je bio organiziran, a igranka koja se nadovezala poslije programa trajala je do zore. Prihodi od nekoliko hiljada kruna kasnije su se raspoređivali u razne svrhe. Zahvala je upućena gđici **Rikici Levy**¹⁸¹, **Erni Montiliji**, **Marietti Schossberger**, gđici **Mirjani Papo** i **Merkadi Levy** kao i gosp. **Davidu Levyju**.

Zajednička proslava Purima¹⁸² u Brčkom održana je u četvrtak 24. marta 1921. godine.¹⁸³ Kantor **Leon Kattan** rastumačio je značenje Purima i uporedio historijski događaj s današnjim vremenom. Na inicijativu gosp. **Avrama Levyja** sakupljena je znatna svota novca od 3 500 kruna na sijelu za akciju Anite Muller, a 2 000 kruna izdvojeno je za Jevrejski nacionalni fond. Zasluge su podijeljene gđi **Marietti Schossberger** i gosp. **Leonu Katanu** i **Santu Alkalayu**.

Proslava Purima u Brčkom, 1938.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Vidi Porodica Hayek, 95.

¹⁸⁰ Vidi Porodica Zentner, 145.

¹⁸¹ Vidi Porodica Levy, 108.

¹⁸² Purim je simbol borbe za opstanak jevrejskog naroda. Cadik Danon, vrhovni rabin Jugoslavije, *Zbirka pojmova iz judaizma*, Beograd, 1996.

¹⁸³ *Židovska svijest*, Sarajevo, 1. april 1921, broj 117.

¹⁸⁴ *Izgubljeni u holokaustu: Jevrejski komšiluk u Bosni i Hercegovini* – izložba dokumenata i fotografija, <http://jewsinfosnia.eu/eng/zepce-eng.jpg> (pristupljeno: 1. septembra 2022).

Omladinski pokret u Brčkom, osnovan 7. marta 1925. godine, doživio je veliki uspjeh prilikom organiziranja svog prvog purimskog sijela 10. marta i pored početnih poteškoća u vezi s osiguravanjem društvenih prostorija.¹⁸⁵ O razvoju i značaju cionizma okupljenima se obratio haver **Otto Zentner**. Uslijedila je hamera **H. Hayek** s vještom deklamacijom *Pozdrav anđela*. Dalje su deklamirali **Milan Benau**¹⁸⁶, **Moric Papo**¹⁸⁷, **Karlo Steiner**¹⁸⁸, **Hanica Kattan**, **Stevka** i **Cilika Levy**. Dražestan dijalog izveli su **Rudolf Wiener**¹⁸⁹ i **Cilika Levy**. Program je na klaviru pratila **Berta Papo**¹⁹⁰. Poslije programa razvili su se zabava i ples. U dopisu o ovom vanredno uspjelom purimskom sijelu jevrejske omladine u Brčkom navode se pored detaljnog programa i utisci o ovom događaju.

U utorak, 10. o. mj., priredila je židovska omladina u Brčkom Purimsko sijelo sa biranim programom. Sijelo je bilo lijepo posjećeno. Program je bio izveden na potpuno zadovoljstvo publike. Haver Oto Zentner prikazao je u lijepom pozdravnom govoru značaj i razvoj cionizma. Govornik je bio burno pozdravljen. Hamera H. Hayek vrlo je vješto deklamovala »Pozdrav anđela«, pa je za to dobila zasluženi aplauz. Burno oduševljenja izazvala je 3. tačka programa »Mala vrtlarica sa svojim cvijećem«. Tom uspjelom alegorijom prikazala su naša djeca razvitak cionizma i stanje židovskog naroda prije i poslije Teodora Herzla. Djeca su bila vrlo ukusno kostimirana, a bila su naročito dražesna, kada su umjetnički igrala židovsko narodno kolo. — Vrlo su lijepo i vješto izveli nadalje svoje deklamacije Milan Benau, Moric Papo, Karlo Steiner, Hanica Kattan, te Stevka i Cilika Levy. Umjetnička izvedba valcera iz baleta »Copelia« po haveri Hanerli Hayek, naišla je na živahno povlađivanje, pa se je ta tačka morala ponoviti. — Trud, kojim su marljivi

điletanti uvježbali »Tri sestre« od Šelomona ben Cvia, bio je potpuno nagrađen uspjehom izvedbe. — Nastup dobro uvježbanog pjevačkog zbora, koji je skladno izveo svoju zadaću, još je više doprinio sjajnom uspjehu bogatog programa. — Sa cjelokupnim uspjehom mogao je potpuno da se mjeri i dražestan dialog »Brat i sestra« od Cvia, izveden po haveru Rudolfu Wieneru i haveri Ciliki Levy. — Zajedno sa svim učesnicima programa zaslužuje naročitu hvalu i hamera Berta Papo, koja je sa razumijevanjem i vještinom pratila muzičke tačke na klaviru.

Poslije programa razvila se je zabava i ples. Za cijelo je vrijeme vladalo odlično raspoloženje među brojnom publikom, koja je bila potpuno zadovoljna kao što sa programom tako i sa cijelom tom priredbom naše drage omladine. Nadamo se, da će nas omladina češće obradovati svojim javnim istupima. S tom nadom pozdravljamo našu omladinu: Šalom! Kir.

Proslava purimskog sijela 1925. godine u Brčkom

¹⁸⁵ *Židovska svijest*, Sarajevo, 27. mart 1925, broj 52

¹⁸⁶ Vidi Porodica Benau, 81.

¹⁸⁷ Vidi Porodica Papo, 122.

¹⁸⁸ Vidi Porodica Steiner, 141.

¹⁸⁹ Sekretar Omladinskog udruženja u Brčkom, konstituiranog 1925. godine.

¹⁹⁰ Blagajnik Omladinskog udruženja u Brčkom, konstituiranog 1925. godine.

Zatim je Jevrejsko omladinsko udruženje¹⁹¹ 19. marta 1927. godine uz potporu mjesne cionističke organizacije priredilo purimsko sijelo u sali Hotela *Posavina* u Brčkom. Osim ovdašnjih Jevreja viđeni su i gosti iz Gradačca i Bosanskog Šamca, a i popriličan broj prijatelja nejevreja. Plesala se i *hava*¹⁹². Zahvalnost je upućena gosp. **Santu Alkalayu** te gđicama **Berti i Sariki Papo**¹⁹³.

Jevreji su sačinjavali zajednicu koja je bila zatvorena u sebe i odijeljena od ostalog naroda¹⁹⁴. Upravo ta izoliranost od ostalih vjerskih zajednica uvjetovala je razvijanje raznih i čestih predrasuda. Međutim, kao što je već navedeno, navika davanja dobrovoljnih priloga i razna darivanja bila su široko rasprostranjena i redovno oglašavana u jevrejskoj štampi. Povodi za prikupljanje dobrovoljnih priloga bili su razni: održavanje purimskog sijela, obilježavanje Zeved abata¹⁹⁵ i seudat brit mile¹⁹⁶, čestitanja zaruka i vjenčanja¹⁹⁷, povratak iz zarobljeništva¹⁹⁸, za žrtve pogroma, čestitanja sretnog porođaja¹⁹⁹, saučešća ožalošćenim porodicama itd. Prikupljanje novčanih sredstava vršilo se s ciljem očuvanja narodne svijesti živog jevrejstva donacijama za Svjetsku cionističku organizaciju, tj. priloga za *Keren Hayesod*, za *Keren Kayemet LeYisrael*, prikupljanje *šekela* – poreza²⁰⁰, te dobrovoljnih priloga za društva *La Benevolencia* i *Sociedad de vižitar doljentas*, *Humanidad*, *Vižitar doljentas*, *Bikur Holim*, *Ezrat Jetumim* i *Gloria*.

Za „Halucfond“. Brčko (palestinski povjerenik: Herbert Josef). K 4000: Hermann Alkalaj; K 1000: Samuel Klimpi; po K 500: Moric Montilja, Santo S. Alkalaj; po K 200: Hošea Pinto, Leopold Weiss; K 150: Rafael Papo; po K 100:	
--	--

Darovanje za *Halucfond*, 1920.²⁰¹

ZA SOSJETAD DI VIŽITAR DO-LJENTAS.	
Brčko.	
Gda Rena Glatte sakupila pri-godom hanukat habajit u kući g. Salamona Perere	D 165.—
Gda Rena Glatte	" 20.—
Gda Erna Montiljo	" 15.—
Ukupno D 200.—	

Darovanje za *Sociedad de vižitar doljentas*, 1926.²⁰²

¹⁹¹ *Narodna židovska svijest*, Sarajevo, 25. mart 1927.

¹⁹² *Hava Nagila* (u prijevodu: veselimo se) hebrejska je narodna pjesma obično korištena za različite proslave. Sama melodija *Hava Nagile* starija je od teksta koji se obično pjeva uz nju, a vjerovatno je napisana 1918. godine prilikom proslave pobjede u Palestini u Prvom svjetskom ratu i Balfourove deklaracije.

¹⁹³ Predsjednica Omladinskog udruženja u Brčkom, konstituiranog 1925. godine.

¹⁹⁴ A. Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987.

¹⁹⁵ *Židovska svijest*, Sarajevo, 13. maj 1921, broj 123.

¹⁹⁶ Ibid, 11. maj 1923, broj 221.

¹⁹⁷ Ibid, 21. februar 1920, broj 61.

¹⁹⁸ Ibid, 18. novembar 1921.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Dužnost je svakog Jevreja i svake Jevrejke koji su navršili 18. godinu života, a priznaju bazelski program, da plate šekel i doprinos za zemaljsku organizaciju cionista Jugoslavije. *Židovska svijest*, Sarajevo, 21. februar 1920, broj 61.

²⁰¹ Ibid, 5. mart 1920, broj 64.

²⁰² *Narodna židovska svijest*, Sarajevo, 17. decembar 1926, broj 141.

Političke uspjehe jevrejske zajednice u svijetu sa zanimanjem je pratila javnost u Brčkom, pa su se te pobjede dostojno i proslavljale. Tako je vijest da je mirovna konferencija povoljno riješila *palestinsko pitanje*²⁰³ 28. marta 1919. svečano obilježena u dvorani Hotela *Posavina* u Brčkom, kada je također došlo i dosta nejevreja. Dio programa je bilo i recitiranje *Pobjede pravde* od D. Levyja koje je izvela **Sida Finzi**, **Hugo Hoffmann** predstavio se na violini, a na klaviru ga je pratila gđa **Marietta Schossberger**.²⁰⁴ Na samoj svečanosti u ime brčanskih Srba govorio je gospodin **dr. Nešković**, koji je istakao bliskost i sličnost srpskog i jevrejskog ideala i čestitao je Jevrejima na stečenoj slobodi poslije dvadeset vjekova. Na samom kraju obratio se sekretar Odbora **David Levy**, koji je naglasio da jevrejska Palestina neće promijeniti dosadašnje patriotsko držanje Jevreja.

Brčanski su Jevreji pored proslava u svom gradu bili aktivno uključeni i u kulturna dešavanja u Bosni i Hercegovini. Povodom 25. godišnjice društva za potpomaganje učenika i naučnika sefardskih Jevreja Bosne i Hercegovine *La Benevolencija*, Sarajevo, u subotu 1. marta 1919. organizirana je velika jubilarna zabava s igrankom na kojoj je pored pjevačkog društva *La Lira*, gostiju iz Čehoslovačke, Zagreba i Sarajeva, kao izvođač najavljen i **Salamon J. Alkalay** iz Brčkog. U rasporedu velike jubilarne zabave navedeno je da gosp. **Salamon J. Alkalay** iz Brčkog svira na violini uz pratnju klavira.²⁰⁵ U programu je navedeno da će mjesni povjerenik *La Benevolencije* ispostaviti legitimaciju na osnovu koje će gosti iz pokrajine koji žele prisustvovati zabavi po prijavi kod blagajne dobiti popust na vozne cijene na prugama bosanskohercegovačke zemaljske željeznice za Sarajevo i natrag.

U izvještaju Glavne skupštine *La Benevolencije*, kulturnog i prosvjetnog društva, od 9. aprila 1928. godine navodi se da postoji 13 povjerenika u Bosni i Hercegovini, i to u Banjoj Luci, Bihaću, Bijeljini, Brčkom, Doboju, Tuzli, Višegradu, Visokom, Derventi, Travniku i Zenici, a među njima su navedeni i povjerenici iz Dubrovnika i Splita.²⁰⁶

Glavna skupština *Sociedad de vižitar doljentas*²⁰⁷ održala je zasjedanje 27. decembra 1933. godine u prisustvu mnogobrojnih članica, saradnica i prijateljica društva. Sekretarica gđa **Klarica Levy** zahvalila se vrijednim saradnicima, između ostalih i gđi **Solči Finzi** iz Brčkog.²⁰⁸

²⁰³ Faisal–Weizmannov (Fejsal–Vajcmanov) kratkotrajni sporazum o arapsko-jevrejskoj saradnji na razvoju jevrejske domovine u Palestini i arapske nacije u velikom djelu Bliskog istoka potpisan je 3. januara 1919. godine kao dio Pariske mirovne konferencije 1919. godine.

²⁰⁴ *Židovska svijest*, Sarajevo, 28. mart 1919, broj 22

²⁰⁵ Ibid, 21. februar 1919, broj 17.

²⁰⁶ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 20. april 1928, broj 14.

²⁰⁷ Jevrejsko žensko humanitarno društvo

²⁰⁸ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 29. decembar 1933, broj 51.

Brčko. Na vijest, da je mirovna konferencija povoljno riješila palestinsko pitanje, odlučio je mjesni odbor, da Purim ove godine na dostojan način proslavi. U svečano dekorisanoj dvorani Hotela »Posavine« skupilo se svo židovstvo ovoga mjesta, a došlo je i dosta Nežidova. Veselje se je moglo pročitati na svakom licu.

Svečanost je otvorio sumišlj. David Levi kratkim govorom, u kojem je prikazao važnost i značaj toga dana po vaskoliko židovstvo. Govor je bio praćen osobitim interesom, naročito od strane Nežidova. Iza toga deklamovala je mala Sida Finci vrlo lijepo »Pobjedu pravde« od D. Levija. Nakon toga je slijedio koncertni dio programa. Brat Hugo Hoffmann predstavio se je sa svojom violinom, a pratila ga je na glasoviru gđa Marietta Schossberger.

Nakon kratkog odmora počelo se sa dijeljenjem bufeta, koji je bio osobito bogat. Ovom prilikom neka je hvala našim ženama, koje su tako požrtvovno radile i darivale. — Za vrijeme večere govorio je u ime brčanskih Srba g. Dr. Nešković. On je istakao bliskost i sličnost ideala srpskog i onih žid. naroda. Čestita Židovima na stečenoj slobodi, za kojom su sa pravom radili 20 stoljeća. Naglašava, da brčanski Srbi simpatišu Jevrejima, a svoj govor završava sa »živio jevrejski narod!«.

U ime Jevreja zahvaljuje mu se tajnik David Levi istakavši, da židovska Palestina neće promijeniti dosadanje patriotsko držanje Jevreja.

Iza toga razvila se slobodna zabava do zore.

Ovim putem zahvaljuje se mjesni odbor svima, koji pridoniješe, te je proslava onako svečano protekla.

Odbor.

Proslava u Hotelu *Posavina* u Brčkom 28. marta 1919. godine

Povjerenik društva *La Benevolencija* za Brčko bio je gosp. **Hajim D. Salom** i on je bio zadužen za raspis društva kojim su se dodjeljivale stipendije za školsku godinu 1934/35. učenicima u srednjim i visokim školama. Za stipendiju je bilo potrebno priložiti zadnje školsko svjedočanstvo, siromašni list i upitni *arak*, pa se obratiti povjereniku za određene gradove, bez čijeg mišljenja i preporuke molbe nisu mogle biti uvažene.²⁰⁹

Također je zabilježeno da je prilikom čestitanja Nove, 5681. godine u *Židovskoj svijesti* sedam čestitki bilo upućeno iz Brčkog i to od Sante S. Alkalaya i supruge, Avrama D. Levyja i supruge, Leze I. Papoa i supruge, Sumbula Montilije i supruge, Jakova D. Finzija i supruge, Hošea Pinta i supruge te Leona Kattana.²¹⁰

²⁰⁹ Ibid, 6. juli 1934, broj 26.

²¹⁰ *Židovska svijest*, Sarajevo, 13. maj 1921, broj 123.

Obrazovanje jevrejske djece u Brčkom

*A poznato je da svi Jevreji polaze u školu.*²¹¹

Jevrejska djeca bila su masovno obuhvaćena općim komunalnim školstvom. U školskoj godini 1909/10. osnovne škole u Bosni i Hercegovini pohađalo je ukupno 1 350 jevrejske djece, pa su Jevreji u pogledu pohađanja osnovnih škola daleko prednjačili u odnosu na ostale. To je bilo uvjetovano kako gradskim karakterom jevrejskog stanovništva i njegovom socijalnom strukturom tako i cjelokupnom duhovnom konstitucijom Jevreja koja ih je činila otvorenima za nove civilizacijske tokove i uticaje.²¹²

Pri istraživanju postojanja jevrejske zajednice u Brčkom korištene su razredne knjige sljedećih prosvjetnih ustanova u Brčkom: Narodne osnovne škole Brčko, Trgovačke škole/akademije u Brčkom, Građanske škole / Gimnazije Brčko kao i Konfesionalne ženske građanske škole sestara milosrdnica u Brčkom.²¹³

U periodu od 1886. godine, od kada datira najstarija sačuvana razrednica Trgovačke škole u Brčkom, pa sve do 1941. godine, kada je u potpunosti prestao upis jevrejske djece u prosvjetne ustanove u Brčkom jer ih više nije bilo, u evidencije učenika upisivani su sljedeći podaci: *redni broj; prezime; ime; vjera; dan, mjesec, godina i mjesto rođenja; prezime, ime i stalež* (kasnije *zanimanje i stan*) *oca* (kasnije *roditelja*) ili *skrbnika; stan učenika; prisustvo; broj izostanaka; opomena; napredak po predmetima; vladanje; opća ocjena; da li učenik(ca) prelazi u viši razred* (*da ili ne*); i *napomena*. Kasnije je dodat i upis *narodnosti i podanstva* te na osnovu kojeg *svjedočanstva je učenik/ca upisan/a u školu*. Ime majke, tj. kako se navodi u upisniku *matere*, počelo se upisivati tek od 1927/28. godine u Trgovačkoj školi Brčko, a i tad je upis u ovu rubriku bio sporadičan. One su upisivane uglavnom iz razloga jer su bile udovice.

²¹¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, broj 17.

²¹² Dževad Juzbašić, „Nekoliko napomena o Jevrejima u BiH u doba austrougarske uprave“, *Zbornik radova: Sefarad '92*, Sarajevo, 1995, 93-110. *Jevreji BiH u doba Austrougarske*, <http://www.benevolencija.eu.org/content/view/111/72/1/2/> (pristupljeno: 2. decembra 2021).

²¹³ 1. Zbirka razrednica osnovnih škola (signatura zbirke: BiH – ABD/OOB) koja obuhvata 62 razredne knjige (4 d/m) iz različitih škola i perioda (1903–1987). Građa je povezana u knjige, ponegdje su grupirane razrednice više različitih škola. Jezik u građi je srpski, bosanski i hrvatski, a pismo ćirilica i latinica. Fond je arhivistički sređen bez ograničenja u dostupnosti za istraživanje. Također je cjelokupna građa i digitalizirana. 2. Fond Arhiva Brčko distrikta BiH pod nazivom Gimnazija „Vaso Pelagić“, Brčko i druge srednje škole (signatura fonda: BiH – ABD/G“VP“IDSŠBČ), koju čini 60 knjiga (2,7 d/m), perioda 1901–1998. godine. Sadržaj fonda iznose: matične knjige, glavni katalozi učenika, upisnici učenika, ljetopisa, zapisnik o privatnim ispitima i sl. Jezik u građi je srpski, bosanski i hrvatski, a pismo ćirilica i latinica. Fond je sređen bez ograničenja u dostupnost za istraživanje. Također je cjelokupna građa i digitalizirana. 3. Matične knjige, upisnice, katalozi i razrednice Trgovačke škole 1886–1948. S obzirom na to da se ova arhivska građa nalazi i dalje kod imatelja i stvaratelja arhivske građe JU Ekonomska škola Brčko, za istraživanje nije pretraživana ukupna građa ove školske ustanove, već samo one koja odgovara autoričinom periodu istraživanja, tj. od najstarije razredne knjige Trgovačke škole školske 1886/87. godine sve do školske 1947/48. godine, što je ukupno dvanaest knjiga. Radovan Lučić, Anđelka Popara, *Vodič Arhiva Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, Brčko, 2019, 48-158.

U analizi razrednih knjiga prosvjetnih ustanova u Brčkom prezentiran je broj učenika po školskim godinama kao i koji postotak su jevrejski učenici činili u školskoj godini.

Narodna osnovna škola Brčko

- NOŠB školske godine 1907/08. – 4 učenika jevrejske vjeroispovijesti, što je činilo 5,04% učenika u školskoj godini;
- NOŠB š. g. 1908/09. – 8 učenika j. v. – 5,88%
- NOŠB š. g. 1909/10. – 3 učenika j. v. – 4,88%
- NOŠB š. g. 1910/11. – 5 učenika j. v. – 5,79%
- NOŠB š. g. 1911/12. – 10 učenika j. v. – 5,33%
- NOŠB š. g. 1917/18. – 6 učenika j. v. – 3,02%
- NOŠB š. g. 1918/19. – 8 učenika j. v. – 4,72%
- NOŠB š. g. 1919/20. – 6 učenika j. v. – 2,63%
- NOŠB š. g. 1920/21. – 5 učenika j. v. – 2,31%
- NOŠB š. g. 1921/22. – 3 učenika j. v. – 2,89%
- NOŠB š. g. 1922/23. – 3 učenika j. v. – 2,03%
- NOŠB š. g. 1923/24. – 4 učenika j. v. – 3,08%
- NOŠB š. g. 1928/29. – 3 učenika j. v. – 2,72%
- NOŠB š. g. 1929/30. – 3 učenika j. v. – 1,76%
- NOŠB š. g. 1930/31. – 2 učenika j. v. – 2,99%
- NOŠB š. g. 1931/32. – 3 učenika j. v. – 1,24%
- NOŠB š. g. 1932/33. – 3 učenika j. v. – 0,41%
- NOŠB š. g. 1933/34. – 3 učenika j. v. – 0,73%
- NOŠB š. g. 1934/36. – 4 učenika j. v. – 3,77%
- NOŠB š. g. 1937/38. – 5 učenika j. v. – 5,81%
- NOŠB š. g. 1938/39. – 6 učenika j. v. – 3,41%
- NOŠB š. g. 1939/40. – 1 učenik j. v. – 0,52%
- Javna pučka škola Brčko š. g. 1940/41. – 9 učenika j. v. – 4,71%

Trgovačka škola Brčko

- TŠB š. g. 1886. – 1 učenik j. v. – 4%
- TŠB š. g. 1901/02. – 2 učenika j. v. – 8,70%
- TŠB š. g. 1902/03. – 2 učenika j. v. – 4,35%
- TŠB š. g. 1903/04. – 1 učenik j. v. – 4,55%
- TŠB š. g. 1904/05. – 6 učenika j. v. – 10,17%
- TŠB š. g. 1905/06. – 3 učenika j. v. – 4,88%
- TŠB š. g. 1906/07. – 2 učenika j. v. – 5,26%
- TŠB š. g. 1907/08. – 3 učenika j. v. – 5,17%
- TŠB š. g. 1908/09. – 3 učenika j. v. – 6,52%
- TŠB š. g. 1910/11. – 5 učenika j. v. – 4,03%
- TŠB š. g. 1911/12. – 1 učenik j. v. – 5%
- TŠB š. g. 1912/13. – 7 učenika j. v. – 9,09%
- TŠB š. g. 1913/14. – 2 učenika j. v. – 5,41%
- TŠB š. g. 1914/15. – 8 učenika j. v. – 11,76%
- TŠB š. g. 1915/16. – 8 učenika j. v. – 14,29%

- TŠB š. g. 1916/17. – 8 učenika j. v. – 8,96%
- TŠB š. g. 1917/18. – 8 učenika j. v. – 9,76%
- TŠB š. g. 1918/19. – 8 učenika j. v. – 9,09%
- TŠB š. g. 1919/20. – 8 učenika j. v. – 6,25%
- TAB š. g. 1923/24. – 1 učenik j. v. – 2,86%
- TAB š. g. 1924/25. – 1 učenik j. v. – 1,79%
- TAB š. g. 1925/26. – 7 učenika j. v. – 8,14%
- TAB š. g. 1926/27. – 12 učenika j. v. – 10,91%
- TAB š. g. 1927/28. – 12 učenika j. v. – 10,17%
- TAB š. g. 1928/29. – 14 učenika j. v. – 13,08%
- TAB š. g. 1929/30. – 9 učenika j. v. – 9,18%
- TAB š. g. 1930/31. – 5 učenika j. v. – 5,21%
- TAB š. g. 1930/31. – 5 učenika j. v. – / %
- TAB š. g. 1931/32. – 3 učenika j. v. – 3,80%
- TAB š. g. 1940/41. – 2 učenika j. v. – 1,46%

Gimnazija Brčko

- Niža gimnazija Brčko š. g. 1922/23. – 5 učenika j. v. – 2,35%
- NGB š. g. 1923/24. – 4 učenika j. v. – 1,60%
- NGB š. g. 1924/25. – 7 učenika j. v. – 2,64%
- NGB š. g. 1925/26. – 2 učenika j. v. – 0,66%
- NGB š. g. 1926/27. – 4 učenika j. v. – 1,39%
- NGB š. g. 1927/28. – 7 učenika j. v. – 3,17%
- NGB š. g. 1928/29. – 6 učenika j. v. – 3,45%
- Građanska škola Brčko š. g. 1929/30. – 3 učenika j. v. – 3,26%
- Nepotpuna realna gimnazija Brčko š. g. 1930/31. – 2 učenika j. v. – 2,04%
- Državna građanska škola Brčko š. g. 1931/32. – 5 učenika j. v. – 4,20%
- DGŠB š. g. 1932/33. – 5 učenika j. v. – 3,40%
- Građanska škola Brčko š. g. 1933/34. – 6 učenika j. v. – 3,53%
- GŠB š. g. 1934/35. – 5 učenika j. v. – 3,01%

Škola sestara milosrdnica (s. m.) u Brčkom:

- Djevojačka osnovna pučka škola š. g. 1886/87.²¹⁴ – 3 učenice j. v. – 7,50%
- Rimokatolička djevojačka škola u Brčkom š. g. 1905/06.²¹⁵ – 7 učenica j. v. – 11,67%
- Mješovita građanska škola s. m. u Brčkom š. g. 1923/24.²¹⁶ – 10 učenica j. v. – 19,23%
- Konfesionalna ženska građanska škola s. m. u Brčkom š. g. 1929/30.²¹⁷ – 3 učenica j. v. – 4,48%

²¹⁴ Berislava Vračić, Alfonza Kovačić, „Zapis sestre Adrijane Mahr“, *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga II. Družbine filijale*, Zagreb, 1998, str. 541.

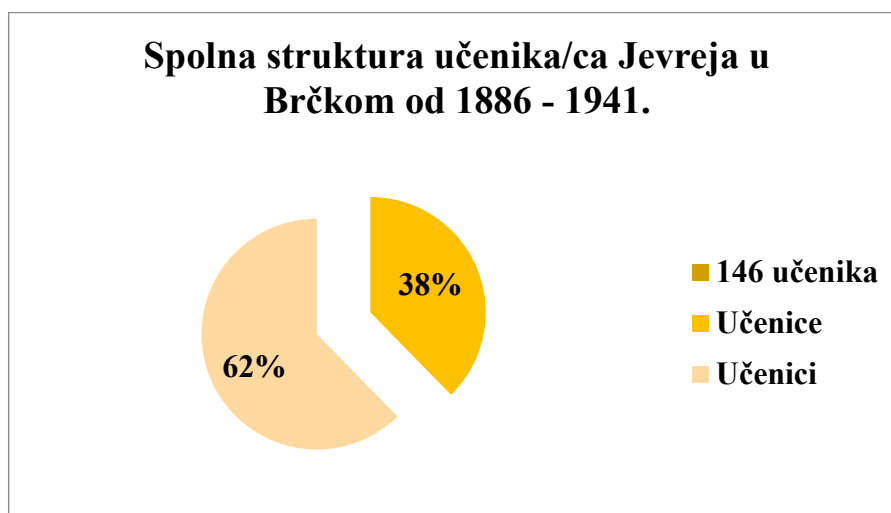
²¹⁵ Godišnji školski iskazi za 1906. godinu, BiH – ABiH, ZVZBiH, o. g. 1906, d. g. BiH – ABD.

²¹⁶ Statistika osnovne i građanske škole od 1913/14. – 1928/29, Arhiva Družbe sestara milosrdnica Zagreb, Brčko, d. g. BiH – ABD.

²¹⁷ Izvještaj Kraljevske banske uprave Drinske banovine, prosvjetno odjeljenje, IV sa statističkim podacima o građanskim školama Drinske banovine na početku šk. g. 1929/30, broj 260/29, 19. novembar 1929, BiH – ABiH, Kraljevska banska uprava Drinske banovine, Sarajevo, 1929, d. g. BiH – ABD.

Na osnovu analize razrednih knjiga prosvjetnih ustanova stvorena je baza podataka svih učenika i učenica koji su od 1886. do 1941. godine bili dio obrazovnog sistema u Brčkom. Baza sadrži 124 imena, a o učenicima su upisani sljedeći podaci: prezime i ime; mjesto i godina rođenja; spol; Sefard/Aškenaz; ime i zanimanje roditelja; ulica stanovanja; napomena.

Na osnovu baze podataka jevrejskih učenika i učenica uočava se da je u obrazovnom sistemu u Brčkom bilo 62% muške i samo 38% ženske djece.

Ova naizgled ne tako loša statistika objašnjava se činjenicom da su jevrejske učenice od samog osnivanja Djevojačke osnovne pučke škole u Brčkom 1886. godine pa sve do 1930. godine pohađale ovu školu. Prema podacima kojima raspolažemo ovu školu pohađale su 23 učenice.

Dodatno, ženska djeca su (tek) 1912/13. godine dobila šansu da pohađaju Trgovačku školu u Brčkom u svojstvu redovnih učenica i to odvojeno od dječaka, pa je slika dodatno popravljena iste godine formiranjem prvog razreda *privatistica*.²¹⁸ U razredu koji je brojao dvadeset sedam učenica, četiri od njih bile su Jevrejke: **Gizela Levy**²¹⁹, **Ilonka Palfi**²²⁰, **Elsa Weiss**²²¹ i **Melanija Wiener**²²². Mješoviti razred uveden je u Trgovačkoj školi školske 1914/15. godine i u njemu je bilo šest učenika jevrejske vjeroispovijesti, od kojih su četiri bile učenice Gizela Levy, Ilonka Palfi, Elsa Weiss, **Sarika Alkalay**²²³ te dva učenika **Moritz Frauenglas**²²⁴ i **Ferdinand Zentner**²²⁵.

²¹⁸ JU EŠB, Glavni i mjesečni katalog TŠB za II razred š. g. 1912/13.

²¹⁹ Vidi Porodica Levy, 108.

²²⁰ Vidi Porodica Palfi, 122.

²²¹ Vidi Porodica Weiss, 142.

²²² Vidi Porodica Wiener, 144.

²²³ Vidi Porodica Alkalay, 68.

²²⁴ Vidi Porodica Frauenglas, 91.

²²⁵ Vidi Porodica Zentner, 145.

КОНФЕС. ЖЕНСКА ГРАЂАНСКА ШКОЛА У БРЧНОМ

I Статистички подаци о ученицима :

к броји IV-1224/29

Ред. број	Број одељења	Број ученика	По народности		По конфесији					
			Срба	остали	Православни	Римокатолици	Муслимани	Јевреји	Евангелисти	Остали
I	I	20	16	4	4	13	1	2	.	.
II	I	16	14	2	3	11	2	.	.	.
III	I	15	15	.	2	9	4	.	.	.
IV	I	16	15	1	5	9	1	1	.	.
V										
VI										
VII										
VIII										
Укупно	2	67	60	7	14	42	8	3	.	.

II Школска зграда :

- Власник школске зграде: *Друштво Сестара Милосрдница у Брчком и Загребу.*
- Али је приватна, колико годишње киреја: *Два.*
- Уговор врати од..... до.....
- Има ли стан за директора? *Нема.*
- Има ли стан за помоћника? *Нема.*
- Број ученица: *2*

III Издржавање школе .

- Ко подмирује материјалне расходе школе? *Управа завода.*
- Материјални расходи:

Расход	Годишња потреба	Отворено за прва три тромесечја
Канцеларијски и материјални трошкови.....	2.200 Din	
Огрев и осветљење.....	13.000 "	
Вода одржавање чистоће и опште оправке.....	1.900	
Поштанске, телеграфске и телефонске таксе.....	✓	

Statistički podaci učenica Ženske građanske škole sestara milosrdnica Brčko, 1929.

Jevrejski učenici pohađali su redovnu nastavu iz vjeronauke u tadašnjem obrazovnom sistemu u Brčkom. Učenici su vjeronauku pohađali u vjerskom objektu, o čemu su učitelji škola naizmjenično vodili nadzor.²²⁶ Veliki broj pridošlih Aškenaza uvjetovao je da su učenici Trgovačke škole školske 1908/09. godine mogli birati između vjeronauke španskih Jevreja (Sefarda) kao i vjeronauke austrougarskih Jevreja (Aškenaza).²²⁷

Školske 1903/04. godine²²⁸ vjeroučitelj Trgovačke škole bio je **David Finzi**²²⁹, dok je vjeroučitelj austrougarskih Jevreja školske 1908/09. i 1909/10. godine²³⁰ bio **Isak Weiss**²³¹. Ova podjela okončana je od školske 1913/14. godine²³², kada kao jedini nastavnik jevrejske vjere predaje **Leon Kattan**²³³, rabin Jevrejske bogoštovne općine Brčko. Jedina podjela na Sefarde i Aškenaze ostala je u tabelarnom prikazu upisivanja učenika u razrednice, gdje su i dalje bili razvrstavani u kategorije po vjeri: grkokatolička, srpskopравoslavna, islamska, evangelička, sefardsko-jevrejska i eskenasko-jevrejska vjera.²³⁴ Broj jevrejskih učenika u školskoj ustanovi određivao je da li će se jevrejski praznici obilježavati u toku školske godine.

	svršetkom šk. godine	
septembar	n f n f . n f . n f f u f	
oktobar	f w f u f f n p us	
novembar	ff . n . . f . . n . f . f . n . f . f . n . . .	
decembar	. u . . f . n . . . f . u . . s . f . u . . . f . u	
jauuar	. . . f . u s s s . f s u s . . f s u . . . f . u	
februar	f . u . . . f . u . . . f . u . . . f . u . . . f	
mart	f . u . . . f . u . . . s f . u . s . . f . u s . . s s s s	
april	s s . f . u . b b b b b b b b b b b b b b . . s a . .	
maj	. s s s s s . s f . u . . . f . u s . . f . u . . s f	
juni	. n . . . f . u . . . f . u . . . g a n x	
svršetkom šk. godine		

Znakovi: — izostao prije podne
| izostao poslije podne

o = opravdano,
np = neopravdano,

ev = zlo vrijeme,
b = bolestan,

s = svetac,
n = nedjelja.

Jevrejski relativni praznici 1917/18. godine²³⁵

²²⁶ Zapisnik I redovne sjednice učiteljskog zbora trgovačke škole u Brčkom održane 5. septembra 1903. Raspored predmeta na nastavničko osoblje. ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1903, BiH – ABiH, Sarajevo, d. g. BiH – ABD

²²⁷ JU EŠB, Glavni i mjesečni katalog TŠB za II razred š. 1912/13. g.

²²⁸ Ibid, š. 1903/04. g.

²²⁹ Vidi Porodica Finzi, 86.

²³⁰ JU EŠB, Glavni i mjesečni katalog TŠB š. 1908/09. g. i š. 1909/10. g

²³¹ Vidi Porodica Weiss, 142.

²³² JU EŠB, Glavni i mjesečni katalog TŠB š. 1913/14. i 1914/15. g.

²³³ Vidi Porodica Kattan, 100.

²³⁴ JU EŠB, Glavni i mjesečni katalog TŠ š. 1914/15. g.

²³⁵ Razredne knjige OŠB za š. 1917/18. g, BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

Jevrejski učenici nizali su uspjehe tokom školovanja, što je zabilježeno i u arhivskoj građi Zemaljske komisije. U Iskazu o završenim učenicima Trgovačke škole u Brčkom iz 1906. godine s odabranim životnim profesijama i ustanovama gdje nastavljaju svoje studije ili su zaposleni navedeni su sljedeći jevrejski učenici:²³⁶

- 1895/6. školska godina – red. br. 2. **Jakob Finzi**²³⁷, rođen 1882. godine u Zvorniku, od oca Davida Finzija, vjeroučitelja iz Brčkog;
- 1896/7. školska godina – red. br. 8. **Josef Finzi**, rođen 1883. godine u Zvorniku, od oca Davida Finzija, vjeroučitelja iz Brčkog;
- 1898/99. školska godina – red. br. 18. **Kana Levy**²³⁸, rođen 1882. godine u Brčkom, od oca Jakoba Levyja, brokera iz Brčkog, zaposlenika banke;
- 1898/99. školska godina – red. br. 21. **Hugo Neubach**²³⁹, završena Viša trgovačka škola, rođen 1882. godine u Bosanskoj Gradiški, od oca Bernharda Neubacha, oficira iz Banje Luke;
- 1899/00. školska godina – red. br. 34. **Ziegfried Schoenwald**²⁴⁰, završena Viša škola u Leipzigu, zanimanje knjigovođa, rođen 1884. godine u Bihaću, od oca **Adolfa Schoenwalda**, pravnog zastupnika iz Brčkog;
- 1902/03. školska godina – red. br. 42. **Moritz Benau**²⁴¹, rođen u Ugarskoj 1888. godine, od oca **Ignjaca (Ignjat) Benau**, oficira iz Brčkog.

Na sastanku Gradskog vijeća Gradskog poglavarstva Brčko 18. septembra 1915. godine odlučeno je o dodjeli općinskih stipendija za 1914/15. godinu po prijedlogu gradonačelnika. Tom prilikom odobrene su stipendije i za jevrejske učenike, i to od deset dvije su pripale:²⁴²

1. **Adolfu Benau**²⁴³ za medicinske studije u Beču i
2. **Avramu Montiliju**²⁴⁴ za Trgovačku akademiju u Sarajevu.

²³⁶ Potvrda o školovanju, zaposlenju ili daljim studijima bivših studenata Trgovačke škole perioda od 1895/96. do 1902/03, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1905, d. g. BiH – ABD.

²³⁷ Vidi Porodica Finzi, 86.

²³⁸ Vidi Porodica Levy, 108.

²³⁹ Vidi Porodica Neubach, 121.

²⁴⁰ Vidi Porodica Schoenwald, 136.

²⁴¹ Vidi Porodica Benau, 81.

²⁴² Sastanak Vijeća povodom dodjele stipendija za 1914/15. godinu, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1915, d. g. BiH – ABD.

²⁴³ Vidi Porodica Benau, 81.

²⁴⁴ Otac Isak Montilijo, Jevrej, trgovac. Vidi Porodica Montilija, 118.

Pri Odboru za osnivanje Zaklade kotarskog predstojnika dr. Bergera za stipendije činovnika i učitelja u gradu Brčko i u kotaru Brčko te u okružju tuzlanskom 1918. godine jedan član u četveročlanoj komisiji bio je Jevrej **Jakob Finzi**, oficir Kotarskog ureda.²⁴⁵

Konfesionalna ženska građanska škola sestara milosrdnica u Brčkom prosljedila je 19. novembra 1929. godine u prilogu dopisa broj 260/29 statističke podatke o učenicima Kraljevskoj banskoj upravi Drinske banovine, Prosvjetnom odjeljenju IV u Sarajevu. U prilogu se navodi da je dva odjeljenja ukupno pohađalo 67 djece, od kojih su bila i 3 Jevreja.²⁴⁶

Prema Zapisniku Ispitnog odbora Državne građanske škole Kraljevine Jugoslavije od 1. jula 1930. godine, broj 401, sa sjednice održane 19. juna 1930. godine radi klasifikacije prema uspjehu kandidata završni ispit položilo je svega 12 redovnih učenika i jedna privatna učenica. Kandidati, među kojima se pod rednim brojem 6 nalazi i **Rahela Danon**²⁴⁷, koja je ostvarila dobar uspjeh, završili su školovanje u građanskoj školi.²⁴⁸

O značaju postojanja Trgovačke škole u Brčkom i konstantnom upisu jevrejskih učenika iz drugih gradova Bosne i Hercegovine svjedoči slučaj **Francike Fani Furman**²⁴⁹, aškenaskog porijekla, rođene 1871. godine u Brčkom, čiji je sin Samuel Fuhrmann, Aškenaz, rođen 6. aprila 1893. godine u Brčkom, pohađao Trgovačku školu 1904/05. godine. Ona se spominje u razrednim knjigama kao staratelj više jevrejskih učenika koji su dolazili iz susjednih gradova da bi pohađali Trgovačku školu u Brčkom. Kod udovice Fani živjeli su: **Isak Finzi** 1904/05. godine, **Ela Lukman** iz Tuzle 1926–1930. godine, **Benjamin Altarac** iz Bijeljine 1925–1927. godine i **Leon Danon** iz Rogatice 1930/31. godine.

O solidarnosti iskazivanoj prema pripadnicima jevrejske zajednice svjedoče i podaci iz razrednih knjiga JU Ekonomske škole u Brčkom u kojima se navodi da je jevrejski učenik imenom **Erih Hiršon**, rođen 26. februara 1910. godine u Sarajevu, tokom svog školovanja u Trgovačkoj školi školske 1926/27. godine boravio kod odgovorne nadzirateljice Marice Petrović, domaćice iz Brčkog s prebivalištem u ulici Vojvode Stepe br. 9 u Brčkom.²⁵⁰

²⁴⁵ Osnivanje Zaklade kotarskog predstojnika dr. Bergera za stipendije činovnika i učitelja u gradu Brčkom i u kotaru Brčkom te u okružju tuzlanskom; BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1918, d. g. – BiH – ABD.

²⁴⁶ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, Drinska banovina, IV. prosvjetno odjeljenje 1929–1938. godine, Sarajevo, d. g. BiH – ABD.

²⁴⁷ Vidi Porodica Danon, 83.

²⁴⁸ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, Drinska banovina, IV. prosvjetno odjeljenje 1929–1938. godine, d. g. BiH – ABD.

²⁴⁹ Vidi Porodica Fuhrmann, 92.

²⁵⁰ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

Četrdesete godine XX vijeka donose promjene koje su se zvanično prvo osjetile u obrazovanju ograničenjem upisa učenika jevrejskog porijekla u srednje i više škole, donesene Uredbom o upisu lica jevrejskog porijekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, bivših srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola od 5. oktobra 1940.²⁵¹ i odlukom ministra prosvjete Antuna Korošca od 15. oktobra 1940. godine.²⁵² Temeljem Uredbe utvrđeno je da će u 39 srednjih škola na području izvan Banovine Hrvatske biti omogućen upis za 108 jevrejskih učenika. U realne i klasične gimnazije i realke, koje nisu spomenute u ovoj odluci, nije bio moguć upis u I razred školske 1940/41. godine učenika Jevreja.²⁵³ Uredba o ograničenju upisa jevrejske djece u srednje škole proglašena je važećom i na području Banovine Hrvatske naredbom bana Šubašića od 9. oktobra 1940. godine koja je objavljena u Narodnim novinama.²⁵⁴ Savez jevrejskih općina reagirao je Deklaracijom od 9. oktobra 1940. godine, u kojoj stoji: „uredbom se jevrejskoj djeci, zato što su jevrejska, ograničava pravo pohađanja srednjih i viših škola“.²⁵⁵

U skladu s donesenim propisima u brčanskoj Gimnaziji prestaje upis jevrejske djece, dok Trgovačku akademiju Brčko upisuju samo 2 učenika jevrejske vjeroispovijesti. S druge strane broj jevrejskih učenika povećava se školske 1940/41. godine upisom 9 učenika jevrejske vjeroispovijesti u Državnu mješovitu pučku školu Brčko (Narodnu osnovnu školu Brčko). Ovaj porast učenika u odnosu na prethodne godine uvjetovao je dolazak Jevreja imigranata u Brčko, koji su bili raspoređeni u dva razreda.

²⁵¹ Uredba o upisu lica jevrejskog porijekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, bivših srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola, Službene novine, br. 229 od 5. oktobra 1940.

²⁵² *Gospodin ministar prosvete, pod IV br. 14097 od 15. oktobra ove godine, a na osnovu člana 1. st. 2. i čl. 4. Uredbe o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, bivših srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola, na osnovu zvaničnih podataka Ministarstva unutrašnjih poslova – Opšte državne statistike – Pov. st. br. 82 od 10. oktobra 1940. godine i s obzirom da je prema popisu stanovništva od 31. marta 1931. godine na 100 državljana Kraljevine Jugoslavije van teritorije Banovine Hrvatske dolazilo 0,545 Jevreja državljana Kraljevine Jugoslavije, odlučio je: da se u sve realne i klasične gimnazije i realke koje se nalaze na teritoriji Uprave grada Beograda i u banovinama Vardarskoj, Vrboskoj, Dravskoj, Drinskoj, Dunavskoj, Zetskoj i Moravskoj može upisati u I razred školske 1940/41. godine svega 108 učenika Jevreja – državljana Kraljevine Jugoslavije.* A. Pinto, nav. djelo, 87.

²⁵³ Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2014, 66-67, <http://institut-genocid.unsa.ba/userfiles/file/Holokaust%20u%20BiH.pdf> (pristupljeno: 29. septembar 2022).

²⁵⁴ Ivo Goldstein, *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjeg vijeka do danas*, Zagreb, 2022, 352. U fondu Odjela za prosvjetu Banovine Hrvatske nije sačuvan popis škola i broj jevrejskih učenika koji su se u njih mogu upisati (podatke dostavila Rajka Bućin).

²⁵⁵ Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2014, 68, <http://institut-genocid.unsa.ba/userfiles/file/Holokaust%20u%20BiH.pdf> (pristupljeno: 29. septembar 2022).

Razredni imenik Državne druge mješovite pučke škole Brčko, Srez brčanski, Nezavisna Država Hrvatska za razred Ia školske 1940/41. godine, brojao je 4 učenika Jevreja imigranta.²⁵⁶

1. **Alfred Goldstein** iz Tarnova, Poljska, rođen 27. juna 1932. godine, čiji je otac Goldstein Mozes, trgovac;
2. **Leo Josesberg** iz Graca, Njemačka, rođen 16. decembra 1931. godine, čiji je otac Simon, striker;
3. **Leo Neuman Harold** iz Beča, Njemačka, rođen 17. juna 1932. godine, čiji je otac Robert;
4. **Viola Weis**, Rosvegovo, Češki protektorat, rođena 23. aprila 1933. godine, čiji je otac Herman, a koja je umrla 28. maja 1941. godine.

Razredni imenik Državne prve mješovite pučke škole Brčko, Srez brčanski, Nezavisna Država Hrvatska, za IVa razred, potpisao je razredni učitelj Ostoja Milinović.²⁵⁷ Ovaj razred brojao je 2 učenika Jevreja imigranata, braću blizance:

1. **Goldstajn Haskov**, rođen 30. jula 1926. godine u Krakovu, Poljska, čiji je otac Mozes;
2. **Goldstajn Tolde**, rođen 30. jula 1926. godine u Krakovu, Poljska, čiji je otac Mozes.

U glavnom katalogu Trgovačke akademije učiteljskom napomenom zabilježeno je i stradanje brčanskih Jevreja, pa na svjedočanstvima stoji pokoja zabilješka koji su jevrejski učenici poslije te tragične godine postali žrtve ubistva na mostu kao što je u slučaju Erne Perere, učenice Ib razreda Trgovačke akademije u Brčkom.²⁵⁸

²⁵⁶ Razredni imenik Državne druge mješovite pučke škole Brčko, Srez brčanski, NDH, za razred Ia, Razredne knjige OŠBBiH-ABD/OOB, 1907-1984.

²⁵⁷ Ibid, za IVa razred.

²⁵⁸ Vidi Porodica Perera, 126.

Državna škola
BANOVINA JUGOSLAVIJA - BANOVINA HRVATSKA
brčanski
Naime *) pučka**) obškolna
u Brčkom

Priprema izučavanja:
Petar Musumović

Razredni imenik

učenika III^a četvrtog razreda
u školskoj godini 1940/41.

Pregled učenika

Na početku mjeseca bilo je	Tečajem mjeseca je			Na kraju mjeseca bilo je	Po vjeroispovijesti bilo je								Po narodnosti bilo je							Po uspjehu bilo je					Po vladanju bilo je									
	izostalo	napro	pridobio		rimokatolika	istočno pravoslavnih	grko-katolika	stari-katolika	evangelika	muslimana	mojsijevaca	ostalih vjeroispovijesti	Hrvata	Srba	Slovenaca	ostalih Slovena	Nijemaca	Mađara	Rumunja	ostalih narodnosti	odličnih	vrlo dobrih	dobrih	slabih	ruđih	neuspjelih	odličnih	vrlo dobrih	dobrih	loših				
38	1	1	2	38	5	20	-	-	1	10	2	-	2	30	-	-	3	1	-	2														
38	1	-	-	37	5	20	1	-	1	8	2	-	2	28	-	-	3	2	-	2														
37	1	-	-	36	5	20	-	-	1	8	2	-	2	28	-	-	3	1	-	2														
36	-	-	-	36	5	20	-	-	1	8	2	-	2	28	-	-	3	1	-	2														
36	2	-	-	34	4+8	11+7	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1	26	-	-	3	1	-	2														
				24+10	4+0	11+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+0	18+9	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-	9	13	7	5	-	9	13	7	-				
34	-	-	-	24+10	4+0	11+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+0	18+9	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-	1	9	20	4	-	-	20	12	2	-			
34	-	-	-	24+10	4+0	11+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+0	18+9	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-	1	9	20	4	-	-	20	13	1	-			
34	-	-	-	24+10	4+0	11+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+1	18+8	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-													
34	1	-	-	23+11	4+0	10+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+1	10+8	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-													
33	-	-	-	23+11	4+0	10+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+1	10+8	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-	2	9	20	1	-	1	25	8	-				
33	-	-	-	23+11	4+0	10+8	-	-	1+0	7+1	1+1	-	1+1	10+8	-	-	3+0	1+0	-	1+1	-	1+1	2+0	7+2	10+8	1+0	-	1+0	10+8	7+1	-			

*) javna, privatna.
**) dječaka, djevojačka, obškolna.

Izdanje Naklade školskih knjiga i tiskarica banovine Hrvatske u Zagrebu
Naklada tiskara Narodnih Novina, Zagreb

Razredni imenik Državne prve mješovite pučke škole Brčko, NDH, školske 1940/41.

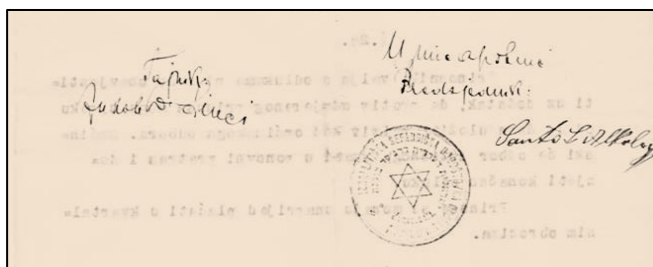
Br. <u>25</u> UČENICA		RODITELJ (otac ili mati)		STARATELJ	STANODAVAC	
Prezime i ime: <u>Perera Erna</u>		Prezime i ime: <u>Perera Salomon</u>				
Rođen: <u>7 februar 1926</u>		Zanimanje: <u>Trgovac</u>				
Mjesto rođenja: <u>Brčko</u>		Stan: <u>Ulica Crkvice 5</u>				
Narodnost i državljanstvo: _____		Upisan na osnovi svjedodžbe: <u>grad. škole trg. u Brčkom</u>				
Vjera: <u>Mojsijeva</u>		Doš iz _____ dne _____ 19____				
		Ispisa se zbog prijelaza u _____ dne _____ 19____				
		Napusti školu _____ dne _____ 19____				
		Polaga _____ ispit po odluci _____				
		dne _____ 19____ Istovjetnost utvrđena: _____				
USPJEH U POJEDINIM PREDMETIMA						
PREDMETI	POLUGODIŠTE		Godišna ocjena	Ocjena tečajnog ispita	Ocjena popravnog tečajnog ispita	Izvadak iz svjedodžbe od drugod donesene
	I.	II.				
Nauk o trgovini	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>			<u>Žrtba ub. na mostu</u>
Knjigovodstvo s kontoarskim radovima	<u>vrlo dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Trgovačko dopisivanje	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Trgovačko računstvo	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Matematika	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Političko računstvo	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Trgovačko, mjenično, čekovno, stečajno i pomorsko pravo	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Narodno gospodarstvo s financijama i carinštvom	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Poznavanje robe s kemijom i tehnologijom	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>			
Gospodarski i opći zemljopis	<u>dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>			
Povijest trgovine s općom i narodnom povijesti	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>			
Hrvatski ili srpski jezik	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Francuski jezik i dopisivanje	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Njemački jezik i dopisivanje	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>			
Stenografija	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>	<u>vrlo dobar</u>			
Strojopis	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Nauk o turizmu	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>	<u>dobar</u>			
Izdano _____:						
Izveštaj _____						
Izveštaj u toku školske god. _____						
Godišnja svjedodžba <u>13. VI. 1941</u>						
Duplikat god. svjedodžbe _____						
Vladanje	<u>primjerno</u>	<u>odlično</u>				Svjed. o teč. isp. _____
Izosta <u>4</u> sati	<u>6</u>	<u>4</u>				Dupl. svjed. o teč. isp. _____
Od toga neopravdano	<u>0</u>	<u>0</u>				
Učeni _____ je _____ s <u>dobrim</u> uspjehom svrši <u>I. 6</u> razred			Kazne i krivice: _____			
Na popravnom ispitu dobi _____ je ocjenu _____						
iz _____: _____						
iz _____: _____						
Prema tome je s _____ uspjehom svrši _____ razred.						
U <u>Brčkom</u> , dne <u>13. VI. 1941</u>			Stipendija, potpora (kakva, kolika, čijom i kojom odlukom podijeljena): _____			
Razredni nastojnik: <u>inj. Paulus Fiket</u>						

Glavni katalog Trgovačke akademije u Brčkom za školsku godinu 1940/41.
na ime Perera Erna sa zabilješkom o smrti žrtve ubijene na mostu

Istaknute porodice i članovi jevrejske zajednice u Brčkom

Porodica Alkalay (Alkalaj)

Santo S. Alkalay, Jevrej sefardskog porijekla, predstavljao je Jevrejsku bogoštovnu općinu Brčko kao predsjednik. Na izborima 11. jula 1900. godine izabran je za člana Gradskog zastupstva za grad Brčko sa osvojenih 208 glasova.²⁵⁹ Prvo

spominjanje Sante S. Alkalaya kao predsjednika bogoštovne (vjeroispovjedne) općine u Brčkom nalazimo u rodnom listu Jevrejske bogoštovne općine Brčko izdatom 4. septembra 1922. godine, a zatim se spominje kao potpisnik Statuta Jevrejske vjeroispovjedne općine u Brčkom iz 1926. godine²⁶⁰ u *Jevrejskom almanahu* za godine 1927. i 1928.²⁶¹ kao i u *Jevrejskom glasu* iz 1930. godine.

Zahvalnica gosp. Santi Alkalayu, predsjedniku Jevrejske općine u Brčkom, i svećeniku gosp. Leonu Kattanu na uspješnoj akciji *Jevrejskog glasa* 1930. godine²⁶²

²⁵⁹ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1900, d. g. BiH – ABD.

²⁶⁰ AJ, Beograd, Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (69), 58-92, Statut jevrejske vjeroispovjedne opštine u Brčkom (1924–1926).

²⁶¹ Savez rabina Kraljevine SHS, *Jevrejski almanah za godinu 5688, 1927–1928*, Vršac, 1927.

²⁶² *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, broj 17.

Santo S. Alkalay također je držao trgovinu i važio je za najbogatijeg brčanskog veletrgovca. Imao je privatnu telefonsku liniju 1918. godine.²⁶³ Kod Sante Alkalaya stanovala je **Sarika Alkalay**, rođena 12. juna 1900. godine u Bijeljini, učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1914/15. godine. Njen otac je bio Jakov Alkalay, agent iz Bijeljine.²⁶⁴

Salamon Alkalay, Jevrej sefardskog porijekla, rođen je 14. augusta 1872. u Sarajevu. Otac mu je bio **David Alkalay**, Jevrej i trgovac u Brčkom. Salamon je bio učenik Trgovačke škole u Brčkom 1886. godine.²⁶⁵

Smrtovnica u *Jevrejskom glasu* na ime Salamon J. Alkalay, 1930.²⁶⁶

Poznati trgovci iz porodice Alkalay koji su imali svoje trgovine u Brčkom bili su: **Isak S. Alkalay**, vlasnik trgovine mješovite robe (bakalar) osnovane 1884. godine; **Isak Alkalay Moses**, vlasnik trgovine kožom u Brčkom osnovane 1895. godine;²⁶⁷ dok su **Davi** i **Mejer (Mayer) Alkalay** iz Brčkog navedeni kao vlasnici fabrike kože u Zagrebu.²⁶⁸

Prema podacima Yad Vashema (Jad Vašem) život su izgubile i osobe iz porodice Alkalay koje su rođene u Brčkom.²⁶⁹ **Isak Alkalay** rođen je 16. augusta 1881. godine u Brčkom. Bio je sin Davida i Sare, rođ. Levy. Neoženjen i apotekar – magistar farmacije u Beogradu, u ulici Knjeginje Olge br. 5, ubijen u Beogradu kod Topovskih šupa 10. decembra 1941. godine. Smrt je prijavio brat Moše Alkalay u Jerusalemu 24. oktobra 1955. godine. Njegov drugi brat **Henrik Alkalay** rođen je 27. decembra 1888. godine u Brčkom. Bio je neoženjen, a po zanimanju činovnik.

²⁶³ *Bosnischer Bote, Bosanski glasnik*, 1918, <http://digital.ghb.ba> (pristupljeno: 1. august 2022).

²⁶⁴ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945. *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 780.

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 7. februar 1930, broj 6.

²⁶⁷ Trgovina kože (*lederhandlung*) Isaka Mosesa Alkalaya, 1895, 126; Trgovina mješovite robe (bakalari) *Gemischtwaaarengandler* (Kramer) Isaka S. Alkalaya, 1884; Isak Heim, 1889; Josef Weil, 1894, 22-23. *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembra 2019).

²⁶⁸ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA) 1076, Ured za podržavljeni imetak Odjela za državnu imovinu dugove i navjere Ministarstva državne riznice NDH (PONOVA), dosje br. 77.

²⁶⁹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

Također je ubijen u Beogradu kod Topovskih šupa 10. decembra 1941. godine te je i njegovu smrt prijavio brat Moše Alkalay u Jerusalemu 24. oktobra 1955. godine. **Estera Alkalay** rođena je 1878. godine u Bijeljini. Roditelji su joj bili Avraham i Sara. Bila je udata i živjela je u Brčkom i u Bijeljini. Prema podacima Yad Vashema ubijena je u holokaustu. **Erman** (Arman) **Alkalay** rođen je 29. januara 1883. godine u Brčkom, a roditelji su mu bili Isak i Sara. Prema podacima Yad Vashema također je ubijen u holokaustu.

Istraživački i dokumentacijski centar CENDO u svojoj bazi podataka navodi dva preživjela člana porodice Alkalaj iz Brčkog: **David Alkalay**, od oca Ašera, rođenog u Brčkom 1891. godine; **Tolnauer Bianks, rođ. Alkalaj**, od oca Ašera, rođena 1886. godine u Brčkom.²⁷⁰

Dopisnica s potpisom Jakoba Alakalaya iz Brčkog²⁷¹

Porodica Almoslino (Almuzino)

Rafael Almoslino, Jevrej sefardskog porijekla, rođen je 1881. godine. Po zanimanju je bio limar²⁷² i pomoćni službenik u hramu, tj. šames ili šohet²⁷³ Jevrejske bogoštovne općine Brčko. U

²⁷⁰ Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj*, Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO, Zagreb, 2021, 283, 538.

²⁷¹ Digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH.

²⁷² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

²⁷³ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.

svojoj 60. godini ubijen je zajedno sa suprugom **Renikom Almoslino**, domaćicom²⁷⁴ rođenom 1891. godine u Sarajevu, u decembru 1941. godine u Brčkom.²⁷⁵

Avram Almoslino, Jevrej sefardskog porijekla, bio je trgovac s prebivalištem u Rakićevoj ulici br. 23 u Brčkom. Bio je oženjen **Rakhelom Almoslino** i imali su tri kćeri. **Klara Almoslino**, rođena je 13. novembra 1902. godine u Šapcu. Ona je bila učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1917/18. godine. Druga kći **Blanka Almoslino** rođena je 9. augusta 1904. godine u Šapcu i bila je učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1917/18. godine, a treća **Marjana (Marijana) Almoslino** rođena je 26. juna 1906. ili 1909. godine u Brčkom i bila je učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1918/19. godine.²⁷⁶

U *Jevrejskom glasu* 1931. godine objavljeno je da je zahvaljujući pomoći **Klarice Almoslino** prikupljena suma od 230 dinara za društvo *Sociedad de vižitar doljentas*.²⁷⁷

Marijana se udala za trgovca iz Pančeva **Eugena Loewingera**, rođenog 1907. godine. Bila je domaćica i imala je dvije kćeri, Esteru, rođenu 1937. godine, i Juditu, rođenu 1929. godine. Odvedena je s djecom u logor Sajmište, gdje je ubijena 1941. godine.²⁷⁸

Porodica Altarac

Leon Altarac, Jevrej sefardskog porijekla, rođen 1878. godine u Brčkom, radio je kao činovnik i živio u Brčkom. Prema podacima Yad Vashema ubijen je u holokaustu. **Estera Altarac** rođena je 1885. godine u Brčkom, a roditelji su joj bili Yitzkhak i Rivka. Bila je udata i domaćica. Za vrijeme rata bila je u Visokom. Ubijena je u holokaustu, a smrt je prijavio Avram Montilija 1955. godine. **Klara Klarica Altarac** rođena je 1900. ili 1907. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Rafael. Živjela je u Vlasenici 1942. godine, a ubijena je u holokaustu. Smrt je prijavio Samuel Altarac 1956. godine. **Berta Altarac** rođena je u Brčkom i za vrijeme rata je bila u Brčkom. Ubijena u holokaustu.²⁷⁹

²⁷⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

²⁷⁵ BiH – ABD, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

²⁷⁶ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

²⁷⁷ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 6. februar 1931, broj 6.

²⁷⁸ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

²⁷⁹ Ibid.

Benjamin Altarac, Sefard, rođen je 17. oktobra 1909. godine u Bijeljini. Njegov otac Jakob po zanimanju je bio trgovac. Bio je učenik Trgovačke škole Brčko školske 1925/26. i 1926/27. godine.²⁸⁰

Porodica Ambruš

Imre Ambruš, Jevrej aškenaskog porijekla, rođen je 20. augusta 1904. godine u Tuzli. Otac mu je bio šef agenture **Ambruš Ludviga**. Imre je živio u Čelovićevoj ulici i pohađao je Narodnu osnovnu školu školske 1910/11. godine u Brčkom.²⁸¹

Porodica Avramović (Koen)

Nachmann Nako Koen Avramović, Jevrej sefardskog porijekla, bio je trgovac kože u Brčkom, a kasnije šef trošarine u Šapcu u Srbiji. Porodica je živjela u Rakićevoj ulici u Brčkom.

Nachmann Nako i supruga **Nahama Avramović**, rođena Alkalay, imali su šestero djece, **Bertu Bukas Avramović**; **Jakoba Avramovića**, rođenog 17. juna 1904. u Šapcu, Srbija, koji je bio učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1916/17. godine; **Moritza (Moric) Avramovića**, rođenog 24. februara 1906. godine u Šapcu, Srbija, koji je bio učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1918/19. godine; **Haima (Hajim) Avramovića**, rođenog u Brčkom 31. jula 1911. godine, koji je bio učenik Građanske osnovne škole Brčko školske 1918/19. godine; **Ernu Avramović**, rođenu 2. juna 1916. godine u Brčkom, koja je bila učenica Trgovačke škole u Brčkom; i **Ašera Avramovića**, rođenog 5. aprila 1921. godine u Šapcu, Srbija.²⁸²

U rodnom listu Haima Avramovića navedeni su sljedeći podaci: ime Hajim Koen Avramović, mjesto Brčko, zemlja Bosna, vjera Mojsijeva, rođen 31. jula 1911. godine u Brčkom od roditelja Nahmana (Nako) i Nahame Avramović, rođ. Alkalay, obrezitelj Cadik Baruh, babica Amalia Cigler te kumovi Hajim i Lika Papo. Dokument je izdat u Brčkom 4. septembra 1922. godine, a potpisnici su predsjednik Jevrejske bogoštovne općine Brčko Santo S. Alkalay i matičar L. Kattan. Haim Avramović oženio se Verom Avramović, s kojom je imao dvoje djece.

²⁸⁰ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

²⁸¹ Razredne knjige OŠB, BiH–ABD/OOB, 1907–1984.

²⁸² Ibid, Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

Nachmannova porodica, Šabac, 1921.²⁸³

Djeca Nachmanna i Nahame Avramović, Brčko, oko 1913.²⁸⁴

²⁸³ Privatna zbirka fotografija i dokumenata Živane Vojinović.

²⁸⁴ Ibid.

Za vrijeme rata bio je zarobljenik logora za oficire u Njemačkoj, Oflag, XIII B, u Nirnbergu, Njemačka, 1942. godine, a zatim i u Oflag VI C, u Osnabriku, Njemačka.²⁸⁵

U pismu upućenom Haimu Avramoviću 14. februara 1942. godine, za vrijeme njegovog zarobljeništva u logoru Oflag XIII B, Nirnberg, Njemačka, Nahama, Bukica i Erna su mu šifrirano javile da su svi muški članovi porodice mrtvi. Naime, napisale su da su s njima rođake Alkalay koje su umrle mnogo godina ranije.²⁸⁶ Prijevod teksta pisma glasi:

Zemlin, 1. februar 1942.

Dragi moj sine,

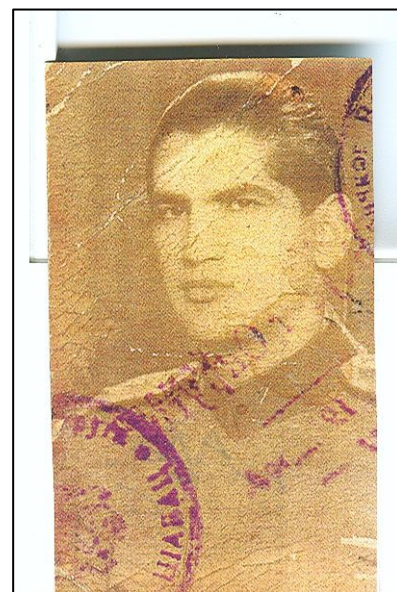
Sigurno si dobio pismo u kojem ti pišemo da ćemo doći u logor Zemlin. Sada smo tu i, hvala Bogu, zdravi smo. S nama je i naša rođaka gospođa Alkalay s njenom majkom.

Muškarci još rade.

Od sada mi možeš ovamo pisati: adresa je Jevrejski logor Zemlin, paviljon I, blok 4.

Ne brini za nas. Sigurno si dobio ona dva paketa koja smo ti poslali iz Šapca. Piši nam kad možeš. Želimo ti sve najbolje, pozdravljamo te i ljubimo te, tvoja

Bukica, majka i Erna

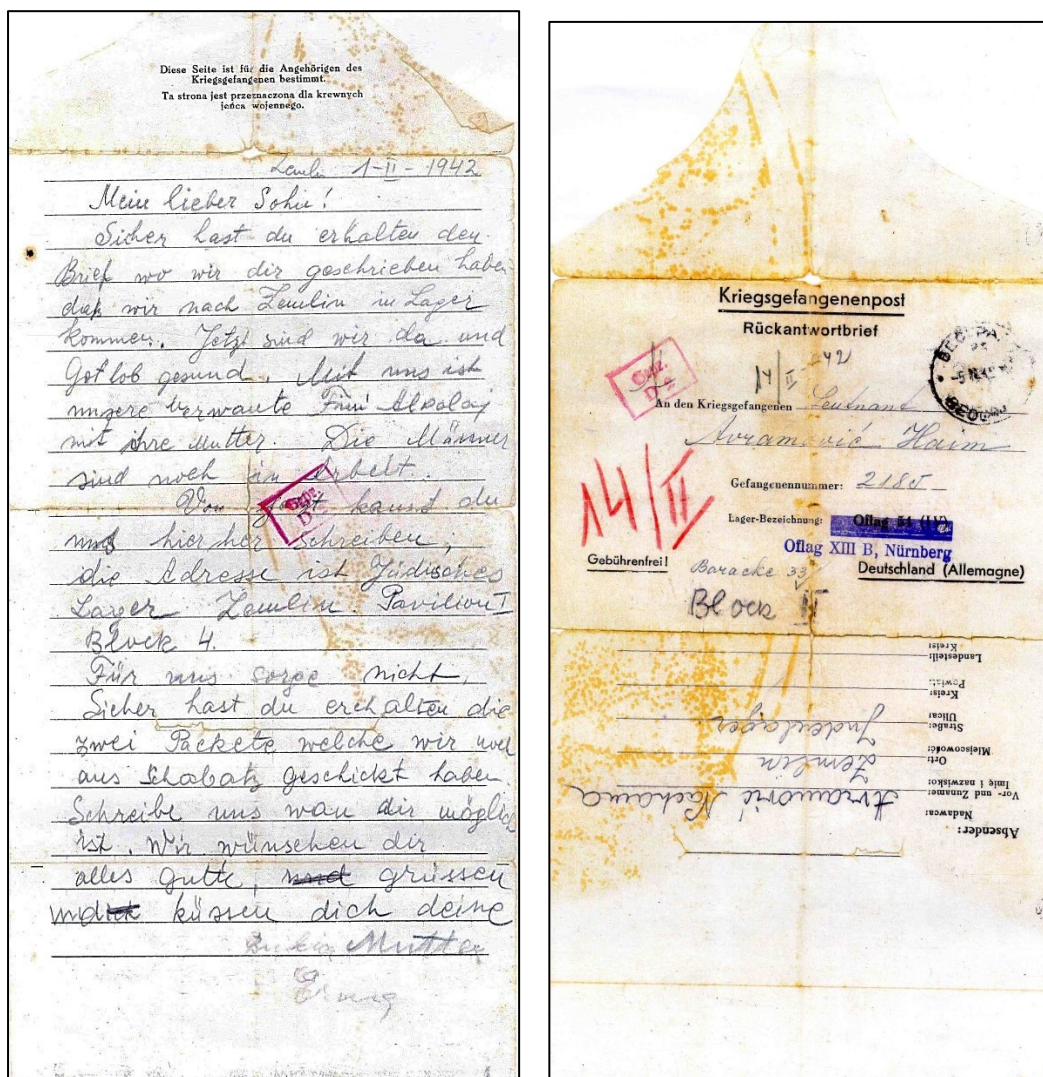

Haim Avramović u
oficirskoj knjižici,
1940/1941.²⁸⁷

²⁸⁵ Haim Avramović nalazi se na spisku ratnih vojnih zarobljenika Jugoslovenske vojske u Njemačkoj u Drugom svjetskom ratu 1941–1945. godine.

²⁸⁶ Živana Vojinović, *Avramova deca – pomenik šabačkih i podrinskih Jevreja*, Beograd, 2015, 405.

²⁸⁷ Privatna zbirka fotografija i dokumenata Živane Vojinović.

Pismo upućeno Haimu Avramoviću 14. februara 1942. godine, za vrijeme njegovog zarobljeništva u logoru Oflag XIII B, Njemačka²⁸⁸

U holokaustu su ubijeni Nahama, majka Koena Avramovića, i djeca Bukas, Erna, Jakob, Moritz i Ašer. Haim Avramović preživio je holokaust kao rezervni oficir jugoslovenske vojske u zarobljeništvu kao i dvoje Moritzove djece koje je majka sačuvala prevođenjem u kršćanstvo. Avramovići su u Kraljevini Srbiji 1897. godine zvanično zatražili promjenu prezimena Koen u Avramović, a Haimovi sinovi su 1992. godine, kada su se preselili u Izrael, vratili prezime Koen.²⁸⁹

²⁸⁸ Živana Vojinović, nav. djelo, 405.

²⁸⁹ Ibid.

Porodica Bachrach (Bahrah)

Erna Zwiebach (Cvibah), udata Bachrach Halasz (Bahrah Halas), aškenaskog porijekla, rođena je 1898. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Julije Zwiebach. Bila je udata za Maxa i prije Drugog svjetskog rata živjela je u Novom Sadu (Futog). Ubijena je u holokaustu, a smrt je prijavila Magda Bakhrakh Fleishman (Bakrak Flaišman).²⁹⁰

Porodica Bararon

Nehama Bararon, Sefard, rođena je u Brčkom. Roditelji su joj bili David i Sinjora. Bila je domaćica i ubijena je sa 60 godina života u holokaustu.²⁹¹

Porodica Baruh

Berta Baruh, Sefard, rodila se 18. augusta 1910. godine u Bijeljini. Otac Moša bio je trgovac. Berta je bila učenica Trgovačke škole školske 1925/26. godine i za to vrijeme je boravila kod staratelja Avrama Papoa, trgovca iz Brčkog.²⁹²

Obreziatelj Jevrejske bogoštovne općine Brčko bio je **Cadik Baruh**.²⁹³

Avram Baruh, Jevrej sefardskog porijekla, rodio se u Bijeljini. Otac Vad bio je gostioničar. Avram je bio učenik Narodne osnovne škole Brčko školske 1938/39. godine.²⁹⁴

Porodica Bauer ili Baner

Izidor Bauer ili Baner, aškenaskog porijekla, nalazi se na spisku ubijenih u decembru 1941. godine u Brčkom. U spiskovima se navodi da je Izidor Baner 70 godina star trgovac, dok je za Izidora Bauera iz Brčkog navedeno da je trgovački posrednik star 60 godina.²⁹⁵

Yad Vashem navodi samo smrt Izidora Bauera, Jevreja iz Brčkog, neoženjenog trgovca rođenog 1871. godine, pa stoga možemo zaključiti da je Izidor Baner greškom dva puta naveden u spisku sa slovnom greškom u prezimenu.

²⁹⁰ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Živane Vojinović.

²⁹⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

²⁹⁵ Ibid.

Porodice Baumgarten i Herczog

Pal Baumgarten, Jevrej aškenaskog porijekla, rođen je 25. januara 1896. godine u Bogojevu u Srbiji i oženio se 1918. godine **Etelkom Garai** iz Budimpešte. Imali su sina **Josipa Joška Baumgartena**, rođenog u Budimpešti 1919. godine, i kći **Hajnalku Jozefu Baumgarten**, rođenu 16. augusta 1921. godine također u Budimpešti. Pal i Etelka razveli su se ubrzo po rođenju kćeri. Joško i Hajnalka su do 1923. godine živjeli u Budimpešti s majkom, a potom su ih preuzeli djed **Josef Baumgarten** i baka **Terezija Riza Baumgarten**, rođena Rozenfeld, kod kojih su završili školu. Djed Josef Baumgarten imao je trgovinu u Bogojevu. Kada je djed umro 1933. godine, baka Terezija je prodala imovinu i preselila se s unucima u Sarajevo kod druge dvije kćeri, **Ide**, udate **Herczog**, i **Ibojke**, udate **Engel**.

Terezija Riza (Rozenfeld) Baumgarten, Joško Baumgarten,
Hajnalka Baumgarten i Etelka (Garai) Baumgarten²⁹⁶

Poslije Hajnalkinog školovanja u Sarajevu porodice Baumgarten i Herczog preselile su se u Brčko i 1938. godine sagradile kuću u centru Brčkog. Terezija Baumgarten umrla je 1939. godine u Brčkom, gdje je i sahranjena na jevrejskom groblju. Hajnalka Baumgarten se 29. septembra 1940. godine udala za Vladislava Vlatka Hajduka, rođenog u Dubrovniku 17. juna 1910. godine, a s prebivalištem u Brčkom.

²⁹⁶ Privatna zbirka Vladimira Vladana Hajduka.

Hajnalka Baumgarten s prijateljima iz Novog Sada, Brčko, 27. septembar 1938.²⁹⁷

Hajnalka Baumgarten u vjenčanoj haljini, 1940.²⁹⁸

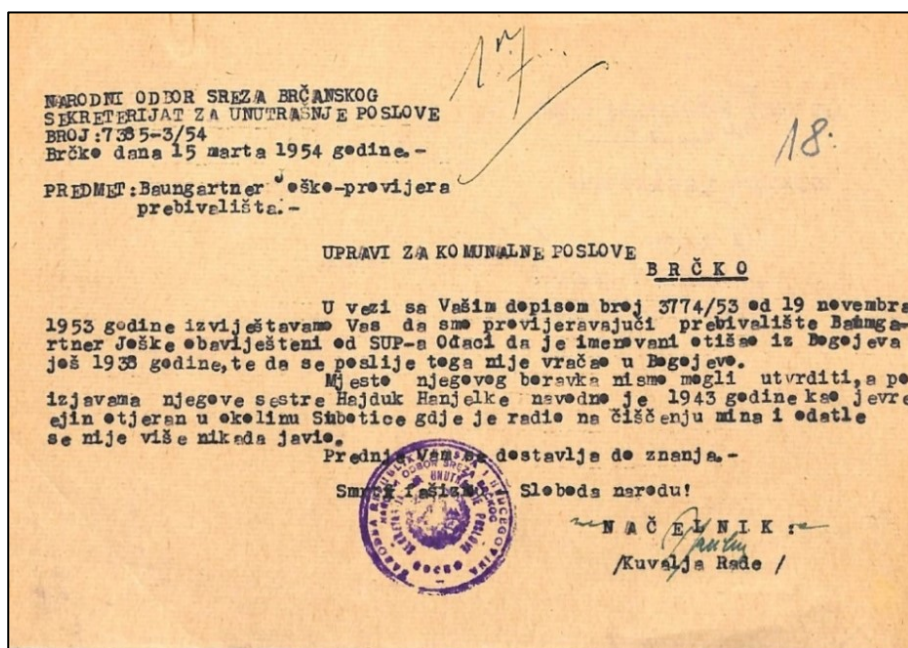
²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid.

Hajnalkin Brat Joško otišao je u posjetu kod majke Etelke u Budimpeštu po demobilizaciji 1941. godine. Po izjavi njegove sestre Hajnalke Hajduk navodno je 1943. godine kao Jevrej protjeran u okolinu Subotice, gdje je radio na čišćenju mina i odatle se više nikada nije javio.²⁹⁹ Tu mu se gubi trag.

Fotografija: Joško Baumgarten u Sarajevu³⁰⁰

Provjera prebivališta Narodnog odbora sreza Brčko od 15. marta 1954. godine na ime Joško Baumgarten³⁰¹

Vlatko, Hajnalkin suprug, bio je vojni zarobljenik u logoru Moosburg u Njemačkoj devet mjeseci, dok se za to vrijeme njegova supruga Hajnalka krila u Brčkom, Osijeku i Zagrebu. Po

²⁹⁹ Provjera prebivališta Joška Baumgartena od Narodnog odbora Sreza brčanskog, Sekretarijata za unutrašnje poslove, broj: 7385-3/54, dana 15. marta 1954. godine, upućena Upravi za komunalne poslove Brčko. BiH – ABDBiH, Imovinskoppravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, broj dosjea: 58.

³⁰⁰ Privatna zbirka Vladimira Vladana Hajduka.

³⁰¹ BiH – ABDBiH, Imovinskoppravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, broj dosjea: 58.

povratku Vlatka iz zarobljeništva supružnici su živjeli u Brčkom. Kuća u kojoj su živjeli prije rata bila im je oduzeta i u njoj su ustaše imale svoje zapovjedništvo, pa su živjeli u Brčkom u kući poznatoj pod imenom Palestina, a kasnije u jednoj kući na ušću Brke u Savu koja danas ne postoji.

Za vrijeme rata u Brčkom Hajnalka Baumgarten Hajduk trpjela je maltretiranja i ponižavanja od ustaša a i pojedinih ljudi koji su znali da je Jevrejka. Nosila je žutu traku s natpisom *Jude – Židov* i nerijetko joj je bilo zabranjeno čekati u redu za hljeb, pa bi šamaranjem bila prinuđena da napusti red. Također je morala promijeniti ime u Dubravka kako bi joj ime zvučalo manje jevrejski. Ipak je imala zaštitu supruga i preživjela je rat. Za vrijeme rata 5. januara 1943. godine u Brčkom im se rodio prvi sin Dragan Hajduk, a nakon rata 10. juna 1949. godine također u Brčkom im se rodio i drugi sin Vladimir Vladan. Vlatko Hajduk umro je u Brčkom 17. februara 1983. godine. Porodica Baumgarten Hajduk emigrirala je u Izrael 1992. godine, gdje je Hajnalka umrla 14. februara 1997. godine, a Dragan 28. septembra 2014. godine. Drugi sin Vladimir Vladan Hajduk vratio se u Brčko, gdje i danas živi kao penzioner i ima devetero unučadi.³⁰²

Hajnalka Baumgarten, udata Hajduk, i Vlatko Hajduk
na Jahorini, 1941.³⁰³

Hajnalka Hajduk i sin ispred knjižare
Veselin Masleša u Brčkom³⁰⁴

Zaključkom Sreskog suda Brčko pravnoj nasljednici Hajnalki Hajduk vraćen je na upravu i uživanje dio imovine kao najbližoj srodnici umrle Ide Herczog.³⁰⁵

³⁰² Razgovor s gosp. Vladimirom Vladanom Hajdukom obavljen je u Brčkom 10. decembra 2019. godine.

³⁰³ Privatna zbirka Vladimira Vladana Hajduka.

³⁰⁴ Ibid.

Prema podacima Yad Vashema iz porodice Baumgarten u Brčkom su rođeni **Olga Baumgarten, Pavle Baumgarten, Josef Baumgarten i Lia Baumgarten**. Živjeli su u Vojvodini, a ubijeni su u holokaustu.³⁰⁶

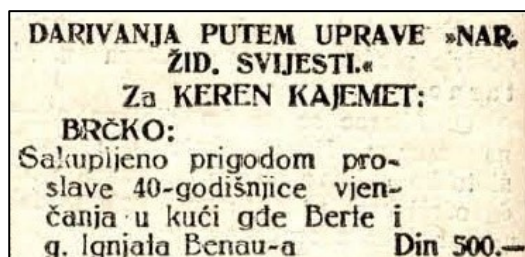
Također je i **Ružena Baumgarten**, rođena 27. novembra 1908. godine u Brčkom, živjela u Tuzlanskoj ulici i bila je učenik Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1917/18. godine. Njena majka Adela bila je udovica, a po zanimanju gostioničarka.³⁰⁷

Porodica Benau

Doktor Adolf Benau, Jevrej aškenaskog porijekla, rođen je 27. septembra 1892. u Klačnici kod Banje Luke i bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1902/03. godine. Njegov otac **Ignjat Benau**, Jevrej, koji je bio gruntovničar, i majka **Berta Benau**, imali su prebivalište u ulici Atik mahala br. 164 u Brčkom.³⁰⁸

Adolf Benau bio je općinski stipendista Kotara Brčko za 1914/15. godinu, kada mu je odobrena stipendija za medicinske studije u Beču.³⁰⁹

Zabilježeno je da je prigodom proslave 40-godišnjice vjenčanja u kući gđe Berte i gosp. Ignjata Benaua sakupljeno 500 dinara za društvo *Keren Kayemet LeYisrael*.³¹⁰

Adolfov brat **Moritz Benau**, rođen u Ugarskoj 1888. godine, pohađao je Trgovačku školu školske 1902/03. godine.³¹¹

Mavro (Moša) Benau, Jevrej, rođen je 3. januara 1889. godine u Ugarskoj i bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1901/02. godine. Njegov otac Vatroslav po zanimanju je bio gruntovničar. Mavro je imao prebivalište u ulici Aleksandrova 12 u Brčkom i bio je oženjen **Terezom (Rizom) Benau**.³¹²

³⁰⁵ Konfiskacija imovine Ide Herczog Baumgarten. Vidi str. 117. BiH – ABDBiH, Imovinskopravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, broj dosjea: 58, Baumgarten Ida.

³⁰⁶ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³⁰⁷ Razredne knjige OŠB, BiH–ABD/OOB, 1907–1984.

³⁰⁸ Potvrda o školovanju, zaposlenju ili daljim studijama bivših studenata Trgovačke škole perioda od 1895/96. do 1902/03, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1905, d.g. – BiH – ABD.

³⁰⁹ Sastanak Vijeća povodom dodjele stipendija za 1914/15. godinu; BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1915, d. g. BiH – ABD.

³¹⁰ *Židovska svijest*, Sarajevo, 4. decembar 1925, broj 87.

³¹¹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³¹² Ibid.

Imali su dva sina, **Milana Benaua**, rođenog 3. marta 1916. godine u Budimpešti, i **Dragu Benaua**, rođenog 12. jula 1917. godine također u Budimpešti. Obojica su bili učenici Niže gimnazije u Brčkom školske 1928/29. godine.³¹³ **Drago Benau** bio je doktor i neoženjen. Za vrijeme Drugog svjetskog rata živio je u Beogradu, a ubijen je u holokaustu.³¹⁴

Porodica Bier (Bir)

Ela Alla Bier, djevojačko **Kofler**, aškenaskog porijekla, rođena je 1887. godine u Brčkom. Bila je udata za **Arnolda** i živjela je u Vukovaru, a potom i u Zagrebu. Smrt je prijavio suprug **Arnold Bier**.³¹⁵

Porodica Brandajz

Marko Brandajz, Jevrej aškenaskog porijekla, rođen je 1870. ili 1887. godine u Brčkom, a imao je prebivalište u Tuzlanskoj ulici. Bio je trgovački putnik i bio je oženjen **Lenkom Nuzbaum**, koja je rođena 1886. godine u Bijeljini i bila je domaćica. Imali su tri sina. **Moritz Brandajz**, rođen 22. novembra 1904. godine u Brčkom, bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1916/17. godine. Ostala dva sina bila su **Milo Brandajz**, rođen 1923. godine u Brčkom, i **Jovo (Jovica) Brandajz**, rođen 1924. godine u Brčkom, koji je po zanimanju bio činovnik. Porodica Brandajz iz Brčkog (Marko, Lenka, Milo i Jovo) ubijena je u decembru 1941. godine u Brčkom.³¹⁶

Porodica Buchler (Buhler)

Elza Buchler je pri osnivanju Omladinskog udruženja 1925. godine izabrana za revizorku.³¹⁷

Porodica Buchwald

Leontina Buchwald, od oca **Ašera**, rođena 1884. godine u Brčkom, preživjela je holokaust.³¹⁸

³¹³ Ibid, Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

³¹⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947. YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³¹⁷ Židovska svijest, Sarajevo, 27. mart 1925, broj 52.

³¹⁸ M. Švob, nav. djelo, 311.

Porodica Burmann (Burman)

Francika Burmann, rođena 1871. godine u Brčkom, bila je domaćica. Stradala je u holokaustu.³¹⁹

Porodica Danon

Leon Danon, Sefard, rođen je 15. aprila 1912. godine u Rogatici. Otac mu je bio Zadik, po zanimanju trgovac. Za vrijeme školovanja u Trgovačkoj školi školske 1930/31. godine stanovao je kod Fani Fuhrmann, frizerke u Rakićevoj br. 6 u Brčkom.³²⁰

Rahela Danon rođena je 19. januara 1915. godine u Visokom. Otac joj je bio Moric, trgovac iz Visokog. Za vrijeme školovanja u Gimnaziji školske 1929/30. godine stanovala je kod staratelja Arona Romana, obučara u Biberičevoj ulici u Brčkom.³²¹

Porodica Eškenazi

Josif Eškenazi, Sefard, rođen je 22. juna 1928. godine u Beogradu, a pohađao je Gimnaziju u Brčkom školske 1939/40. godine. Majka mu je bila domaćica **Erna**.³²²

I Yad Vashem je u posjedu podataka o članovima porodice Eškenazi koji su rođeni u Brčkom.³²³ **Meyer (Mejer) Eškenazi** rođen je 1886. godine u Brčkom. Otac mu se zvao Abraham. Bio je vlasnik restorana i oženjen **Sarom**, djevojačko **Altartz (Altarac)**. Za vrijeme rata živio je u Sarajevu. Odveden je u logor Jasenovac 1941. godine, a smrt je prijavio Silvio Altartz. Meyer i Sara imali su dva sina i dvije kćeri. Prvi sin **Menakhem (Menahem) Eškenazi**, rođen 1914. godine u Brčkom, bio je vodoinstalater, a drugi sin **Yitzkhak (Jichak) Eškenazi**, rođen 1916. godine u Brčkom, bio je trgovac. Obojica su živjela u Sarajevu i poginuli su boreći se u narodnooslobodilačkoj partizanskoj vojsci. Kćeri **Ester Eškenazi**, rođena 1907. godine u Brčkom, koja je bila domaćica i živjela u Sarajevu, te **Erna Bukitza (Bukica) Eškenazi**, rođena 1909. godine u Brčkom, odvedene su u logor Đakovo.

³¹⁹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³²⁰ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³²¹ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

³²² Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³²³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

" J A D V A S E M "

Nacionalna institucija za očuvanje uspomene na jevrejsku tragediju
i jevrejsko junastvo

U P I T N I K

za upisivanje žrtava nacizma, kao i lica palih u borbi, radi ovekovečenja njihove uspomene u Israelu.

1/ Prezime ubijenog/ubijene/ Eškenazi 2/ Ime/ubijenog/ Mihail

3/ Ime njegovog/njenog/ oca: _____

4/ Ime njegove /njene/ majke: _____ Devojacko prezime majke: _____
na dan smrti/

5/ Datum rođenja ili približne godine starosti: 50

6/ Mesto rođenja i zemlja: Brčko

7/ Mesto stalnog stanovanja ubijenog/ubijene/: Beograd

8/ Zanimanje ubijenog/ubijene Trgovac

9/ Državljanstvo ubijenog/ubijene pre nacističke okupacije/: Jug.

10/ Mesta u kojima je ubijen/ ubijena/ ziveo za vreme rata
/mesta, logori, zbegovi/: Jasenovac

11/ Mesto gde je ubijen, kad je ubijen ili umro, da li se znaju
okolnosti/umro u logoru, streljan, gasna komora, etc./:

12/ Porodično stanje ubijenog/ubijene/: oženjen, udata, neoženjen, neudata, udov-a
/presrtaj nepotrebno/ Uz.
/samo ako je poginula/ broj dece: 3 prezime: _____
njena starost: _____ devojacko: _____

13/ Ime supruge ubijenog _____ starost: _____
/ Ime muža ubijene/ako je poginuo/: Jefre starost: _____
muž

14/ Imena dece koja su ubijena, ali samo do _____ starost _____ gde se stradala
18 godina starosti; preko toga poseban formular: Joži 8 la: _____
Sari 17

Paznja: decu upisi u formular samo jednog od roditelja, a u drugi stavi da su već upisane u formular drugog roditelja.

Ja dole-potpisati, koji živim u mestu i stanujem u ulici.....

..... i koji sam pokojniku/navedi u kom si srodstvu, ali da si poznat/
znatnik/, ovim izjavljujem, da su svi gore navedeni podaci istiniti.

Mesto i datum: Potpis prijavioca: Eškenazi

Upustva: 1/za svako lice preko 18 godina/dakle i za decu preko te starosti/ treba poseban formular; slike su poželjne; upisite i poznanike koji nisu ostavili familije! Upis je potpuno besplatan. Propagirajte upis kod Vasih prijatelja! -"Jad Vasem." Jerusalem, ulica Ben Jehuda 12. Trazite obavestenja ako su Vam potrebna.-

Za ženu upotrebiti poseban formular.-

Vratite sto pre ispunjene formulare na nasu jerusalimsku adresu!

" J A D V A S E M "

Jerusalem, Rehov Ben Jehuda 12.

Upitnik Yad Vashema na ime Ines Eškenazi, udata Khava (Kava),
ubijene zajedno s dva sina u logoru Jasenovac³²⁴

Meyerov brat **Mihael Eškenazi** rođen je u Brčkom 1897. godine. Roditelji su mu bili Abraham i Sara Perlmutter (Perlmutter). Bio je oženjen Annom Blatt (Ana Blat) i živio je u Zagrebu, gdje je bio kućar sitnom galanterijom.³²⁵ Ubijen je u Jasenovcu 1941. godine, a smrt je prijavio Karlo Eškenazi u Jerusalemu 1979. godine. Najmlađi brat **Jakob Eškenazi**, rođen 1898.

³²⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 1. septembar 2022).

³²⁵ HR – HDA – 1076. PONOVA NDH, dosje br. 1193.

godine u Brčkom, također sin Abrahama, živio je i radio u Zagrebu s bratom Mihaelom kao kućar sitnom galanterijom.³²⁶ Ubijen je u Jasenovcu 1941. godine.³²⁷

Albert Eškenazi, rođen 1912. godine u Brčkom, bio je električar i živio je u Sarajevu. Poginuo je u borbi kao vojnik partizanske vojske.³²⁸

Ines Khava (Erna) Eškenazi rođena je u Brčkom. Bila je domaćica u braku s Jefremom. Imala je dva sina Joži (8) i Šari (17) i živjela je u Beogradu. Ubijena je u Jasenovcu s 50 godina.³²⁹

Porodica Fein

Emil Fein, Aškenaz, rođen je 14. decembra 1889. godine u Tuzli, a pohađao je Gimnaziju u Brčkom školske 1905/06. godine.³³⁰ Njegov otac Ludvig bio je činovnik.³³¹

Porodica Feldbauer

Ilona, Edita i Oto bili su sestre i brat iz porodice **Feldbauer**. Otac Adolf, rođen u Travniku³³² po zanimanju je bio bankovni činovnik. **Ilona Feldbauer**, Aškenaz, rođena je 1895. godine u Brčkom. Za vrijeme rata živjela je u Zagrebu, a ubijena je u Jasenovcu 1942. godine.³³³ **Edita Feldbauer** rođena je 1913. godine u Brčkom. Radila je u Zagrebu, gdje je i živjela za vrijeme Drugog svjetskog rata,³³⁴ dok je **Oto Feldbauer** rođen 21. juna 1911. godine u Bijeljini i pohađao je Narodnu osnovnu školu u Brčkom školske 1919/20. godine.³³⁵

Porodica Felner

Sep H. Felner (1921–1944), **Paul H. Felner** (1924–1943) i **Hans H. Felner** (1928–1943), Jevreji, bili su imigranti iz Austrije.³³⁶

³²⁶ Ibid, dosje br. 1195.

³²⁷ Braća Eškenazi, Mihael i Jakob nalaze se na spisku ubijenih. Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

³²⁸ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 1. septembar 2022).

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

³³¹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

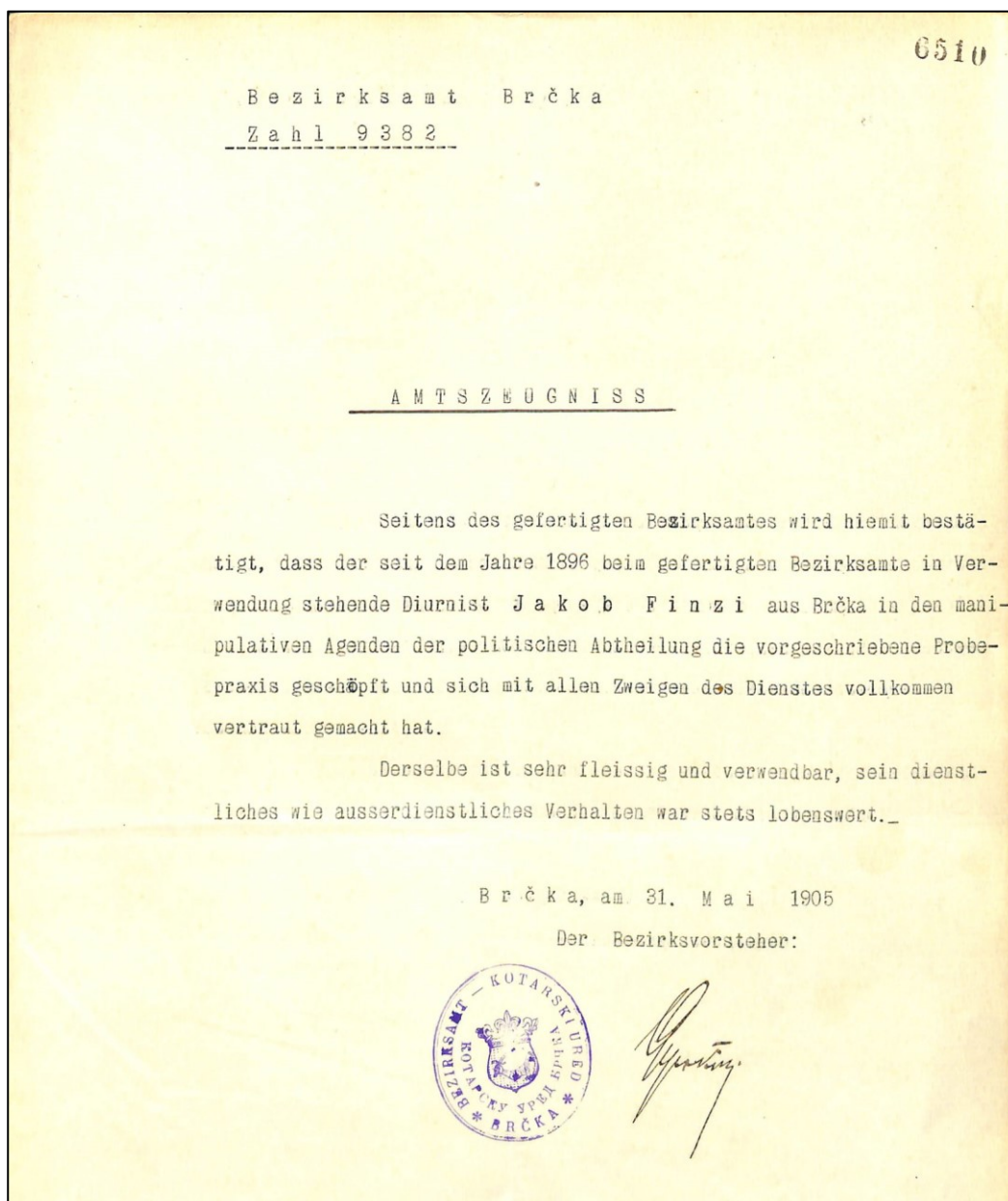
³³² M. Švob, nav. djelo, 334.

³³³ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

³³⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³³⁵ Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

³³⁶ Nadgrobne ploče s njihovim imenima nalaze se na Partizanskom groblju u Brčkom. *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 494.

Službena potvrda o praksi i preporuka Kotarskog ureda iz Brčkog na ime *Jakob Finzi* iz Brčkog

Kao sekretar Jevrejske bogoštovne općine Brčko³⁴⁰ potpisnik je Statuta Jevrejske vjeroispovjedne općine u Brčkom, izdatog 1926. godine.³⁴¹ Bio je član Komisije za osnivanje Zaklade kotarskog predstojnika dr. Bergera za stipendije činovnika i učitelja u kotaru Brčko 1918. godine.

³⁴⁰ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.

³⁴¹ AJ, Beograd, Ministarstvo vera Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (69), 58-92, Statut jevrejske vjeroispovjedne opštine u Brčkom (1924–1926).

Bio je oženjen s gđom **Solči Finzi**, rođenom 1891. godine u Brčkom. Imali su sina Davida i kći Sidu. Sin **David Finzi**, rođen 26. maja 1911. godine u Bileću, bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1926/27. godine.³⁴² J. Finzi prisustvovao je Svečanoj školskoj zabavi Trgovačke škole iz Brčkog i pomogao u prikupljanju dobrovoljnih priloga 8. januara 1918. godine.³⁴³ U programu školske zabave učestvovala je i kći Jakoba i Solči Finzi **Sida Finzi**, učenica trećeg razreda osnovne škole u Brčkom, koja je deklamirala pjesmu J. Jovanovića *Materina desna ruka*. Zatim je u *Židovskoj svijesti* zabilježeno da je prilikom vijesti o povoljnoj mirovnoj konferenciji 28. marta 1919. godine taj događaj svečano obilježen u dvorani Hotela *Posavina* u Brčkom. U program je bilo uključeno i recitiranje pjesme *Pobjeda pravde* male **Sida Finzi**.³⁴⁴ **Sida Finzi** udala se 1930. godine za g. Avrama Levyja iz Beograda. U *Jevrejskom glasu* objavljena je vijest da će se vjenčanje gđice Side, kćeri gđe Solči i g. Jakova Finzija iz Brčkog, s g. Avramom Levyjem iz Beograda obaviti 8. juna 1930. godine u Beogradu u jevrejskom hramu *Bet Izrael*.³⁴⁵ **Jakob Finzi**, privatni namještenik, nalazi se na spisku žrtava i oštećenika sreza Brčko Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.³⁴⁶

Mlađi sin Davida Finzija, brat Jakoba Finzija **Josef Finzi** rođen je 1883. godine u Zvorniku i pohađao je, isto kao i njegov brat, Trgovačku školu školske 1896/97. godine.³⁴⁷

Rafael Rafo Finzi, rođen 1885. godine u Brčkom, bio je činovnik u Privilegiranoj zemaljskoj banci za Bosnu i Hercegovinu, filijala Brčko.³⁴⁸ Otac mu se zvao Jakob. Rafael Rafo Finzi, bankovni činovnik star 58 godina, nalazi se na spisku žrtava i oštećenika Sreza Brčko Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača kao i **Rebeka Finzi**, rođena 1900. godine u Beču, a udata u Brčkom.³⁴⁹

Prema podacima Yad Vashema život su izgubila još četiri lica iz porodice Finzi koja su rođena u Brčkom. **Leon Finci**, rođen 1880. godine u Brčkom, od oca Davida i majke Simhe, bio je *računarski nadsavetnik u penziji*. Oženjen Hanom Herman, živjeo je u Beogradu u ulici Molerova 33. Ubijen je sa 62 godine u logoru na Sajmištu 1942. godine.³⁵⁰ **Izidor Finzi**, rođen 1890. godine

³⁴² Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945, ZVZBiH, Sarajevo o. g., 1916. i 1918, BiH – ABiH, Sarajevo, d. g., BiH – ABD.

³⁴³ Izvješće o rezultatima zabave 8. januara 1918. godine u Brčkom, na broj: 235.577/V-2 od 18. decembra 1917. godine; BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1918, d. g. BiH – ABD.

³⁴⁴ *Židovska svijest*, Sarajevo, 28. mart 1919, broj 22.

³⁴⁵ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. juni 1930, broj 22.

³⁴⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

³⁴⁷ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³⁴⁸ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

³⁴⁹ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

³⁵⁰ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

u Brčkom, živio je u Zagrebu kao činovnik za vrijeme rata. Otac mu se zvao Avram. Izidor je deportiran u logor Jasenovac, gdje je i ubijen 1942. godine.³⁵¹ **Ester Finzi** rođena je 1872. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Salamon. Živjela je u Sarajevu, gdje je bila i za vrijeme rata. Ubijena je u holokaustu. **Uniba Finzi**, rođena je i živjela za vrijeme rata u Brčkom, a tu je i ubijena decembra 1941. godine.³⁵²

Porodica Fischer (Fišer)

Mirko Fischer, Aškenaz, rođen je 14. novembra 1910. godine u Zvorniku. Otac mu je bio trgovac, a zvao se **Bela**. Mirko je pohađao Trgovačku školu školske 1926/27. godine.³⁵³

Kuća porodice Fischer u Zvorniku³⁵⁴

Porodica First

Hugo First, Aškenaz, rođen je 1889. godine u Križevcima, Hrvatska. Roditelji su mu bili Samuel i Henriete Pollak. Bio je trgovac i oženjen **Stefanijom Šenvald**, rođenom 1895. godine u Križevcima. Njeni roditelji zvali su se Ignac i Ani. Stefanija je bila domaćica. Imali su dva sina i

³⁵¹ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

³⁵² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³⁵³ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³⁵⁴ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Jasmine Ćirić.

dvije kćeri. Najstariji sin **Zvonko First**, rođen 1917. godine u Bjelovaru, bio je student prava i neoženjen. Kći **Henrijeta Seka**, rođena 1919. godine u Bjelovaru, bila je domaćica i udata, dok je druga kći **Oliva First**, rođena 1921. godine u Bjelovaru, bila domaćica i neudata. Sin **Blaženko First**, rođen 1925. godine u Bjelovaru, bio je učenik. Porodica First živjela je za vrijeme rata u Brčkom, gdje je i ubijena decembra 1941. godine.³⁵⁵

Zelma First rođena je 1989. godine u Brčkom. Roditelji su joj bili Hermina i Huppert. Živjela je u Novom Vrbasu, a suprug joj se zvao Leo. Za vrijeme rata živjela je u Beogradu. Odvedena je u logor Sajmište, gdje je i ubijena.³⁵⁶

Porodica Flanzer

Chana Flanzer, Aškenaz, rođena je 1879. godine u Brčkom. Bila je trgovkinja i udata za Isaka. Prije rata živjela je u Ludwigshafenu, Njemačka, gdje je i ubijena.³⁵⁷

Porodica Fleš

Olga Fleš, Aškenaz, rođena je 5. maja 1905. godine u Brčkom. Roditelji su joj bili Leopold i Regina. Olga je bila domaćica i živjela je u Pančevu. Odvedena je 14. augusta 1941. godine u logor Sajmište u Beogradu.³⁵⁸

Porodica Foni

Fridrih Peni Fani Foni, Aškenaz, rođen je 1889. ili 1883. godine u Novom Sadu, Srbija.³⁵⁹ Radio je kao portir u Brčkom, gdje je i ubijen u Brčkom u decembru 1941. godine.³⁶⁰

Porodica Frajnd

Sarina Frajnd, Aškenaz, rođena je 1910. ili 1911. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Moric. Sarina je za vrijeme rata živjela u Sremskoj Mitrovici, a stradala je u holokaustu.³⁶¹

³⁵⁵ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

³⁶¹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

Porodica Frauenglas

Moric Frauenglas, Aškenaz, rođen je 24. februara 1902. godine u Loparama. Njegova majka Tereza bila je udovica, a po zanimanju gostioničarka. Za vrijeme pohađanja Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1908/09. i 1910/11. godine Moric je boravio kod Proke Šuputa u ulici Tuzlanskoj br. 428 u Brčkom.³⁶²

Porodica Fried

Dragutin Fried, Aškenaz, rođen je 1903. godine u Ivanić-Gradu. Otac David radio je kao natkonobar. Dragutin je pohađao Narodnu osnovnu školu u Brčkom školske 1911/12. godine.³⁶³

Porodica Friedmann (Fridman)

Jakob Friedmann, Jevrej aškenaz iz Bihaća, rođen 24. novembra 1887. godine, bio je učenik Proširene narodne škole u Brčkom školske 1901/02. godine.³⁶⁴

Porodica Fuchs (Fuks)

Rosa Fuchs, Aškenaz, rođena u Brčkom, pohađala je Trgovačku školu školske 1918/19. godine.³⁶⁵ **Albert Fuchs**, od oca Ignaca, rođen je u Brčkom 1908. godine. Ubijen je u Gospiću.³⁶⁶

Shoshana (Šošana) Fuks, udata **Lion**, Aškenaz, rođena je 1905. ili 1910. godine u Brčkom. Bila je domaćica i živjela je u Vinkovcima, a stradala u holokaustu.³⁶⁷

Porodica Furet

Secija Furet, Aškenaz, rođena je 1895. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Emil. Za vrijeme rata živjela je u Beogradu.³⁶⁸

³⁶² Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³⁶⁶ M. Švob, nav. djelo, 349.

³⁶⁷ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³⁶⁸ Ibid.

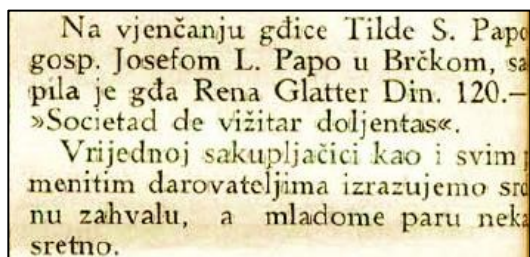
Porodica Fuhrmann (Furman)

Francika Fani Akerman Fuhrmann Furlan, Aškenaz, rođena je 1871. godine u Brčkom. Bila je udovica, a po zanimanju frizerka. Imala je sina **Samuela Fuhrmanna**, rođenog 6. aprila 1893. godine u Brčkom, koji je bio učenik Trgovačke škole školske 1904/05. godine.³⁶⁹ Bila je staratelj mnogim učenicima koji su živjeli kod nje u Rakić sokaku broj 5 ili 117 / Veliki Šalapić broj 5.³⁷⁰ Ubijena je u Brčkom u decembru 1941. godine.³⁷¹

Porodica Glatter (Glater)

Emil Glatter, Jevrej s jugoslovenskim državljanstvom, rođen je u Osijeku 1896. godine. Imao je prebivalište u ulici St. Stepanovića br. 21 u Brčkom, a po zanimanju je bio grafičar (tipograf). Držao je štampariju u Brčkom. Sa suprugom **Renom (Irena) Glatter**, rođenom 1901. godine u Osijeku, imao je sina **Maksu Glattera**, rođenog 5. decembra 1920. godine, koji je također po zanimanju bio tipograf, i kći **Hanelu (Anulu) Glatter**, rođenu 7. novembra 1924. godine u Brčkom, učenicu Gimnazije školske 1935/36. i 1936/37. godine.³⁷²

Emil Glatter izabran je za pročelnika povjerenstva *Keren Kayemet LeYisrael* u Brčkom 22. oktobra 1929. godine, a učestvovao je i u sakupljanju prihoda za pomoćnu akciju postradalih u Palestini 23. septembra 1929. godine.³⁷³ U *Jevrejskom glasu* 1935. godine zabilježeno je da je na vjenčanju gđice Tilde S. Papo s gosp. Josefom L. Papom u Brčkom gđa Rena Glatter sakupila 120 dinara za *Societad de vižitar doljentas*.³⁷⁴ Gospođa Glatter također je sakupila novac za *Sociedad de vižitar doljentas* prigodom Chanukat Habayit (hanukat habajit) u kući gosp. Salamona Perere (ukupno 200 dinara).³⁷⁵

Na vjenčanju gđice Tilde S. Papo
gosp. Josefom L. Papo u Brčkom, sa-
kupila je gđa Rena Glatter Din. 120.—
»Societad de vižitar doljentas«.
Vrijednoj sakupljačici kao i svim
menitim darovateljima izrazujemo sre-
nu zahvalu, a mladome paru neka
sretno.

Darovanje gđe Rene Glatter, 1935.

³⁶⁹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³⁷⁰ Benjamin Altarac iz Bijeljine, Ela M Lukman (Cukman) iz Janje, Leon Danon iz Rogatice, Mirko Fischer iz Zvornika, Samuel Fuhrmann. Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³⁷¹ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

³⁷² Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

³⁷³ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36, i 4. oktobar 1929, broj 34.

³⁷⁴ Ibid, 15. februar 1935, broj 7.

³⁷⁵ *Narodna židovska svijest*, Sarajevo, 17. decembar 1926, broj 141.

U spiskovima žrtava i oštećenika, srez Brčko, navodi se da je cjelokupna porodica Glatte (Emil Glatte, štampar, Jevrej, 45 godina; Irena Glatte, domaćica, Jevrejka, 45 godina; Makso Glatte, štampar, Jevrej, 21 godina; i Hanela Glatte, djevojčica, Jevrejka, 16 godina) ubijena 12. decembra 1941. godine i da su im tijela bačena u rijeku Savu.³⁷⁶ Međutim u bazi podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO navodi se da su članovi porodice Glatte Ana, Hanela i Irena stradali u Đakovu od 1941. do 1942. godine, dok se Max Glatte, jedini preživjeli član ove porodice, uspio spasiti bjekstvom u Dubrovnik.³⁷⁷

Štamparija Glatte Brčko 1947. godine postavljena je pod upravu države jer nije bilo pravnih nasljednika.³⁷⁸

Lenika Glatte, rođena je 1904. godine u Sarajevu, a za vrijeme rata živjela je u Sarajevu, gdje je i ubijena decembra 1941. godine.³⁷⁹

Porodica Gracijani

Sinjora Levy Gracijani, Sefard, rođena je 1867. godine u Brčkom. Roditelji su joj bili Isak i Sara. Sinjora je bila udata za **Samuela Gracijanija**, s kojim je imala sina **Davidu Gracijanija**. David je bio oženjen **Bukicom Gracijani**, rođenom 1909. godine u Sarajevu, a po zanimanju limar. Bukicini roditelji su bili Sadik i Ester. Za vrijeme rata porodica Gracijani živjela je u Beogradu, a stradala je u Jajincima 1942. godine.³⁸⁰

Porodica Gross (Gros)

Irma Gross, Jevrejka, rođena je 1913. godine u Brčkom, a ubijena u logoru Jasenovac 1945. godine. Otac joj se zvao Ladislav.³⁸¹

³⁷⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947.

³⁷⁷ M. Švob, nav. djelo, 354-355.

³⁷⁸ Konfiskacija imovine štamparije Glatte. Vidi str. 181. BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, broj dosjea 580.

³⁷⁹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³⁸⁰ Ibid.

³⁸¹ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

Porodica Grunhut – Petë – Jovanović

Malvina Grunhut, udata Petë (Pete) i kasnije Jovanović, potječe od jevrejske porodice koja je krajem XIX vijeka došla s područja Češke i naselila se u Bosanskom Brodu. Malvinin otac bio je trgovac konjima. Imala je tri sestre i brata. Od cijele porodice holokaust su preživjele jedino Malvina i njene dvije kćeri.

Bila je u braku s **Matijom Petëom** iz Sente, s kojim je dobila kći **Veru Petë**. Malvina se ponovo udala u Brčkom 1921. ili 1922. godine. Njen drugi muž bio je **Eligije Jovanović**, sudija u Brčkom. Po tadašnjim zakonima kad se žena ponovo udavala, morala je uzeti vjeru supruga. Pošto je Jovanović po nacionalnosti bio Hrvat, a po vjeri katolik, ona je promijenila vjeru u katoličku. U braku s Jovanovićem dobila je drugu kći **Oly Jovanović**.

Vera Petë i Oly Jovanović,
sestre po majci Malvini Grunhut Jovanović, Brčko, 1930.³⁸²

Sestre Vera Petë i Oly Jovanović, Brčko, 1930.³⁸³

Malvina je tako dio svog života živjela u Brčkom, a dio u Bosanskom Brodu, gdje joj je bilo i prebivalište. Njena kći Vera pričala je divne priče o Brčkom, gdje su ona i sestra Oly provele sretno djetinjstvo. Bile su Jevrejke rođenjem, ali su zbog preudaje majke preuzele drugu vjeru.

³⁸² Privatna zbirka fotografija i dokumenata Ozrena Martona.

³⁸³ Ibid.

Upravo zbog te činjenice su se i spasile u ratu. Eligije Jovanović ih je sve štitio jer je tokom rata bio uticajan sudija u Sarajevu. Vera Jovanović (rođena Petě) udala se 1946. godine za **Josipa Martona**.³⁸⁴ Do 1955. godine živjeli su u Sarajevu, a poslije u Zagrebu. Obje porodice dijelile su uspomenu na Brčko u svojoj prošlosti, a danas njihovi zajednički potomci žive u Zagrebu.³⁸⁵

Porodica Hayek (Hajek)

Josip Hayek, Jevrej, bio je viši činovnik (*oberbeamter*) u Privilegiranoj zemaljskoj banci za Bosnu i Hercegovinu, filijala Brčko³⁸⁶, a potom i direktor Privilegirane zemaljske banke u Brčkom. Živio je u ulici Vojvode Stepe Stepanovića br. 1 u Brčkom sa suprugom **Augustom Hayek** i djecom, kćerkom **Hanom Hayek**, rođenom 19. juna 1914. godine u Brčkom, učenicom Niže gimnazije u Brčkom školske 1924/25. godine, i sinovima **Henrikom i Kurtom Hayekom**, rođenim 5. juna 1917. godine, učenicima Niže gimnazije u Brčkom školske 1927/28. godine.³⁸⁷

ОБРАЗАЦ 2. (уметак)			
Бр. <u>5</u> У Ч Е Н И К	РОДИТЕЉ (отац или мати)	СТАРАТЕЉ	ДОМАТИН (код кога је у стану)
Име и презиме: <u>Хана Хайек</u>	Име и през. <u>Јосип Хайек</u>		
Рођен: <u>19. јун 1914</u>	Занимање <u>Јеврејски банкар</u>		
Место рођења: <u>Брчко</u>	Становање <u>Земалска банка</u>		<u>код оца</u>
Народност и поданство: <u>С.Х.С.</u>	Имао благодетења		ТРОМЕСЕЧЈЕ I II III СВЕТА
Вероисповест: <u>Јевр.</u>	Из државне касе		Д И Н А Р А
	Из фонда		

Razrednica na ime Hana Hayek, školske 1924/25. godine

Porodica Halas

Erpama Halas rođena je 1892. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Vilhelm. **Erna Halas** rođena je 1872. godine također u Brčkom, ali se njen otac zvao Cvibah, a suprug Koloman. Za vrijeme rata živjele su u Novom Sadu. Erna je odvedena u logor Auschwitz, a Erpama je stradala u holokaustu.³⁸⁸

³⁸⁴ Vidi Porodica Marton, 115.

³⁸⁵ Korespondencija s Ozrenom Martonom, sekretarom iz Zagreba, o njegovoj porodici Marton/Petě/Jovanović, novembar i decembar 2019. godine.

³⁸⁶ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

³⁸⁷ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

³⁸⁸ *YV*, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

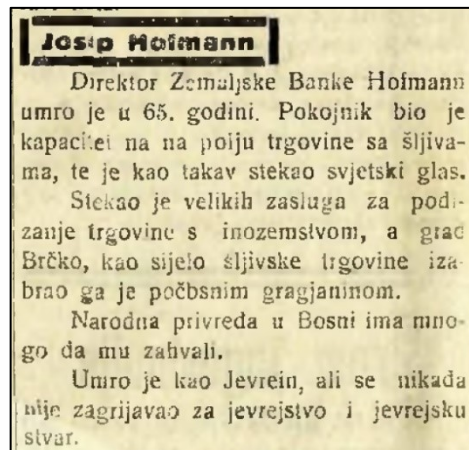
Porodica Hiršon

Erik Hiršon, Aškenaz, rođen je 26. februara u Sarajevu. Za vrijeme školovanja u Trgovačkoj školi u Brčkom školske 1926/27. godine boravio je kod domaćice Marice Petrović u ulici Vojvode Stepe Stepanovića br. 2 u Brčkom.³⁸⁹

Porodica Hofmann (Hofman)

Josip (Josef) Hofmann, Aškenaz, direktor Privilegirane zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu s filijalama u Brčkom, stekao je velike zasluge za unaprjeđenje trgovine s inostranstvom, a grad Brčko kao centar šljivarske trgovine izabrao ga je za počasnog građanina.

Imao je privatnu telefonsku liniju u Brčkom 1915. godine.³⁹⁰ Umro je 1922. godine.³⁹¹

Leitende Direktoren:	
Generaldirektor:	Berković Nikola, Besitzer des Komturkreuzes des Franz Josephs-Ordens mit dem Sterne und des Komturkreuzes mit dem Sterne des päpstlichen Sylvesterordens, Präsident der bosnisch-hercegovinischen Handels- und Gewerbekammer Sarajevo etc.
Direktoren:	Volkert Ernst, Besitzer des österreichischen Eisernen Kronenordens III. Klasse, Sarajevo. Hoffmann Josef, Brčko. Knoflach Alois, Regierungsrat, Sarajevo.
Direktorstellvertreter:	Gjukić Vuko, Besitzer des Ritterkreuzes des Franz Josephs-Ordens, Sarajevo.
Prokuristen:	Bader Emil, Vorstand der Kontrollabteilung, Sarajevo. Banhözl Eduard, Vorstand der Pfandbrief-Abteilung, Sarajevo. Deutsch David, Vorstand der Tabak- und Warenabteilung, Sarajevo. Dormuth Josef, Dirigent der Filiale Bjelina. Frey Makso, Vorstand der Wechsel- und Informations-Abteilung, Sarajevo. Gergely Hugo, Vorstand der Korrespondenz-Abteilung, Sarajevo. Kuzmány Nikolaus, Dr., Vorstand des Rechtsbureau, Sarajevo. Milošević Miloš, Vorstand der Zentral-Buchhaltungsabteilung, Sarajevo. Puškar Vaso, Dirigent der Filiale Tuzla. Rajković Nikola, Hauptkassier, Chef der Kassaabteilung, Sarajevo. Singer Louis, Dr., Gerichtsrat, Vorstand des Rechtsbureau, Sarajevo. Szekulesz Emil, Dr., Direktionssekretär, Wien. Vrignanin Gjuro, Dirigent der Filiale Banjaluka.

Viši direktori (Direktoren): Josef Hoffmann, Brčko³⁹²

³⁸⁹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

³⁹⁰ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

³⁹¹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 3. marta 1922, broj 163. str. 4.

³⁹² *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

Hugo Hofmann, odbornik Mjesne cionističke organizacije u Brčkom³⁹³ zajedno je sa počasnim građaninom direktorom banke Josipom Hofmannom prisustvovao Svečanoj školskoj zabavi Trgovačke škole iz Brčkog i pomogao u prikupljanju dobrovoljnih priloga 8. januara 1918. godine.³⁹⁴

Također, vijest da je mirovna konferencija povoljno riješila palestinsko pitanje 28. marta 1919. svečano je obilježena u dvorani Hotela *Posavina* u Brčkom. Program je uključio i predstavljanje **Huga Hoffmanna** na violini, a na klaviru ga je pratila **gđa Marietta Schossberger (Marijeta Šosberger)**.³⁹⁵

Porodica Hajon

Danko Hajon i **Hana Hajon** rođeni su 1910. godine u Brčkom. Prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata živjeli su u Brčkom, gdje su i ubijeni u decembru 1941. godine.³⁹⁶

Porodica Herczog (Hercog) i Baumgarten

Ignjat Herczog (Hercog)³⁹⁷ rođen je 9. jula 1888. godine u Gombosu (Bačka), od oca pok. **Gyule (Đula) Herczoga** i **Julije Ehrenfreund (Irenfrojnd)**. Ignjat je bio činovnik u Privilegiranoj zemaljskoj banci za Bosnu i Hercegovinu, filijala Brčko³⁹⁸ s prebivalištem u Brčkom. Oženio se 1919. godine **Idom Baumgarten**, rođenom 12. septembra 1897. godine. Njeni roditelji bili su Josef Baumgarten i Tereza Rosenfeld. Imala je brata **Pala** i sestru **Ibojku**. Ida i Ignjac bili su u braku od 10. juna 1919. godine. Nisu imali djece.

Ida Baumgarten Herczog, domaćica, 44 godine, Jevrejka, i njen suprug Ignjac Herczog, činovnik iz Brčkog, Jevrej, 55 godina, ubijeni su u decembru 1941. godine u Brčkom.³⁹⁹

³⁹³ Ibid, 24. januar 1919, broj 13.

³⁹⁴ Izvješće o rezultatima zabave 8. januara 1918. godine u Brčkom, na broj: 235.577/V-2 od 18. decembra 1917. godine, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1918, d. g., BiH – ABD.

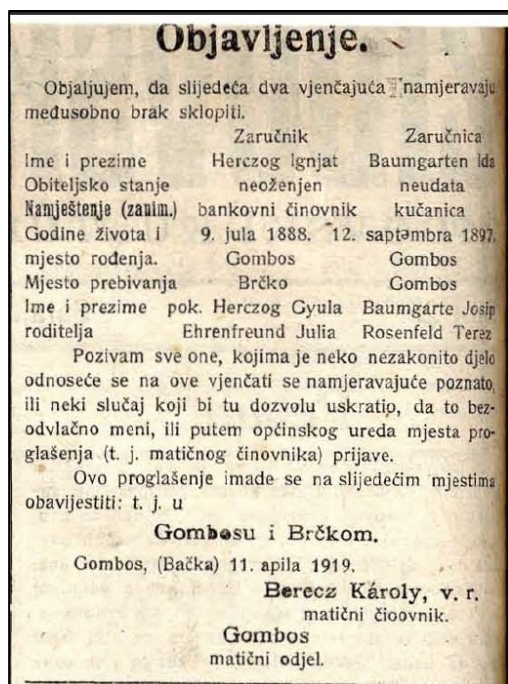
³⁹⁵ *Židovska svijest*, Sarajevo, 28. mart 1919, broj 22.

³⁹⁶ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

³⁹⁷ U članku *Jevrejskog glasa* navodi se da je čajanka *Keren Kayemet LeYisrael* društva u Brčkom prigodom obilježavanja Hanuke održana 29. januara 1930. godine u prostorijama Hotela *Posavina*, čiji je vlasnik g. Herczog. Kako nije navedeno ime, ne možemo tvrditi da se radi o Ignjagu Herczogu. *Jevrejski glas*, Sarajevo, 3. januar 1930. broj 1.

³⁹⁸ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

³⁹⁹ BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKZUZO) u spiskovima žrtava i oštećenika Sreza Brčko, Sarajevo, 1944–1947.

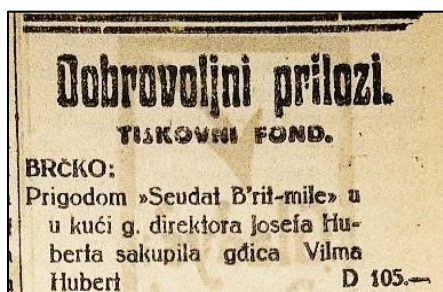

Zaruke Ignjata Herczoga iz Brčkog i Ide Baumgarten iz Gombosa, 1919.⁴⁰⁰

Ida Herczog (Baumgarten), Gombos, i Ignjac Herczog, Brčko⁴⁰¹

Porodica Huppert (Hubert)

Josip (Josef) Huppert, Jevrej aškenaz, rođen je 1899. ili 1894. godine u Brčkom. Otac mu se zvao Martin. Josip je bio direktor Zemaljske banke u Brčkom, imao je prebivalište u ulici Aleksandrova br. 10, Brčko, a on i supruga **Luna Huppert** imali su sina **Emila Hupperta**, Jevreja, rođenog 25. aprila 1923. godine u Brčkom, i kći **Vilmu Huppert**.⁴⁰²

Emil Huppert pohađao je Narodnu osnovnu školu Brčko od 1931. do 1933. godine kao i Gimnaziju školske 1933/34. godine.⁴⁰³ Josip Huppert bio je potpredsjednik Mjesne cionističke organizacije u Brčkom.⁴⁰⁴

U *Židovskoj svijesti* je zabilježeno da je prigodom seudat brit mile u kući Josefa Hupperta gđica Vilma Huppert sakupila 105 dinara.⁴⁰⁵ Emil Huppert prisustvovao je Svečanoj školskoj

⁴⁰⁰ *Židovska svijest*, 19. april 1919, broj 25.

⁴⁰¹ Privatna zbirka Vladimira Vladana Hajduka.

⁴⁰² *Židovska svijest*, 4. maj 1923, broj 220.

⁴⁰³ Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984. Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

⁴⁰⁴ *Židovska svijest*, Sarajevo, 24. januar 1919, broj 13.

zabavi Trgovačke škole iz Brčkog i pomogao pri prikupljanju dobrovoljnih priloga 8. januara 1918. godine.⁴⁰⁶

Porodica Huppert (Josip Huppert, Jevrej, direktor banke, 39 godina; Luna Huppert, domaćica, 32 godine; Emil Huppert, učenik, 18 godina) ubijena je u decembru 1941. godine u Brčkom, o čemu svjedoče spiskovi ubijenih građana kotara Brčko Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo.⁴⁰⁷ Međutim i na zvaničnoj stranici JUSP Jasenovac u popisu žrtava nalaze se Josip Huppert i sin Emil Huppert iz Brčkog, ubijeni 1941. godine.⁴⁰⁸

Porodica Kabiljo (Kabilio)

Leon Kabiljo, Sefard, rođen je 8. marta 1907. godine u Žepču i bio je učenik Trgovačke škole Brčko školske 1918/19. godine. Roditelji su mu bili trgovac Jakob i Simka. **Erna Kabiljo** rođena je 3. juna 1909. godine u Gradačcu i bila je učenica Trgovačke škole Brčko školske 1918/19. Otac mu je bio trgovac Jakob. **Sumbul Kabiljo** rođen je 10. juna 1913. godine u Sarajevu i bio je učenik Trgovačke škole školske 1929/30. godine. Otac mu je bio trgovac Albert.⁴⁰⁹

Ema Kabiljo, rođena 1913. godine od oca Simona, stradala je u Jasenovcu 1942. godine.⁴¹⁰

Porodica Kaff (Kaf)

Arnold Kaff, Jevrej aškenaz, bio je vlasnik kožarske radnje i imao je 50 godina starosti kada je zajedno sa suprugom **Ernom Kaff**, domaćicom starom 32 godine, i kćeri **Olgom Kaff**, starom 6 godina, ubijen u decembru 1941. godine u Brčkom.⁴¹¹

⁴⁰⁵ Ibid, 11. maj 1923, broj 221.

⁴⁰⁶ Izvješće o rezultatima zabave 8. januara 1918. godine u Brčkom, na broj: 235.577/V-2 od 18. decembra 1917. godine; BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1918, d. g., BiH – ABD.

⁴⁰⁷ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

⁴⁰⁸ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

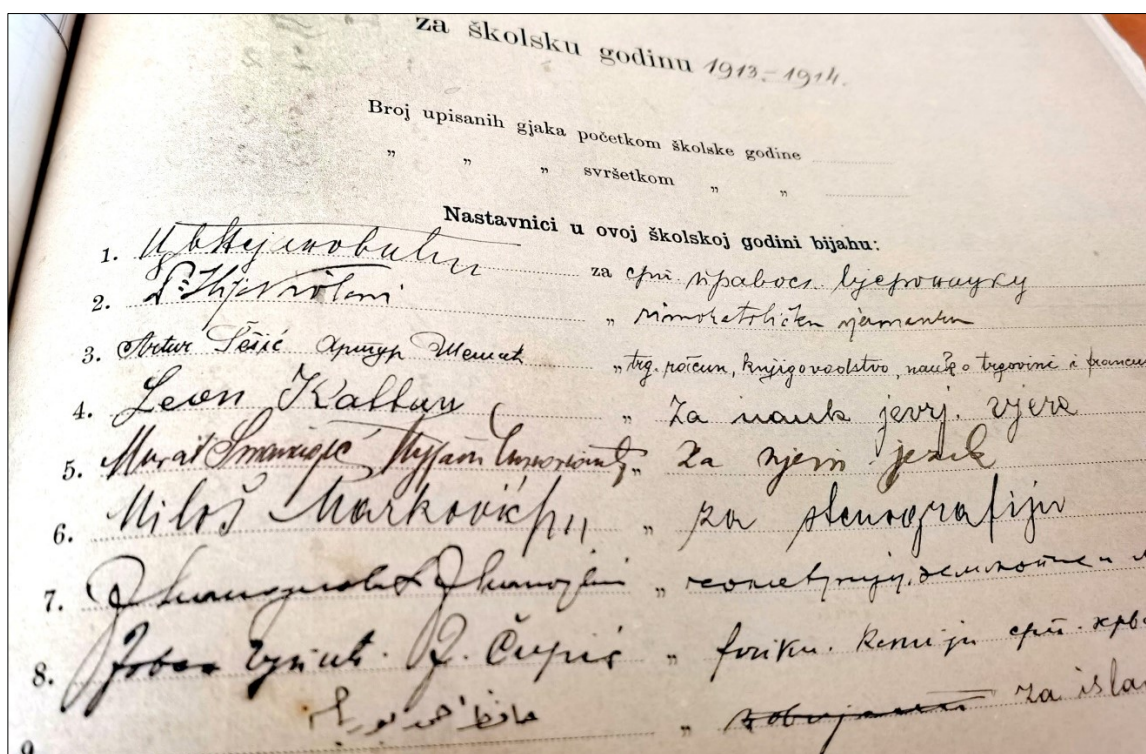
⁴⁰⁹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁴¹⁰ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁴¹¹ Popis otuđenih srpskih i Jevrejskih radnji u provinciji; inv. broj 19, omot 70; BiH – ABiH, ZKZUZO, Brčko, 1944–1947; BiH – ABiH.

Porodica Kattan (Katan/Kajon)

Leon Kattan, Sefard, rođen je u Sarajevu 1891. godine. Roditelji su mu bili Moša i Rifka. Leon je po profesiji bio rabin/kantor i vjeroučitelj u Brčkom, s prebivalištem u ulici Rakića⁴¹² br. 21, Brčko. Bio je oženjen **Rifkom Schoenwald**, rođenom 1900. godine. Roditelji su joj bili Aron i Mazalta, domaćica. Imali su petero djece, kćeri **Hanu** i **Matildu**, rođenu 1930. godine, sinove **Danka (Daniel)**, rođenog 1921. godine, **Arona**, rođenog 1925. godine, i **Morica**, rođenog 1926. godine. Rifka Kattan 1921. godine dobila je čestitke povodom sretnog porođaja sina Daniela, a tom prilikom darovalo se društvu *La Humanidad*.⁴¹³ Daniel Kattan, rođen 29. oktobra 1921. godine u Brčkom, pohađao je Državnu građansku školu Brčko 1932/33. godine.⁴¹⁴

Razrednica s potpisom Leona Kattana kao nastavnika jevrejske vjere 1913–1914.⁴¹⁵

Kada je Mjesna cionistička organizacija Brčko bila osnovana, 12. januara 1919. godine, za blagajnika je izabran Leon Kattan.⁴¹⁶ Kao duhovni vođa zajednice kantor Leon Kattan na purimskom sijelu u Brčkom tumačio je prisutnima značenje Purima⁴¹⁷, a povodom Hanuke i

⁴¹² Za vrijeme Drugog svjetskog rata ulica je nazvana Štrosmajerova, danas Klosterska.

⁴¹³ *Židovska svijest*, Sarajevo, 18. novembar 1921.

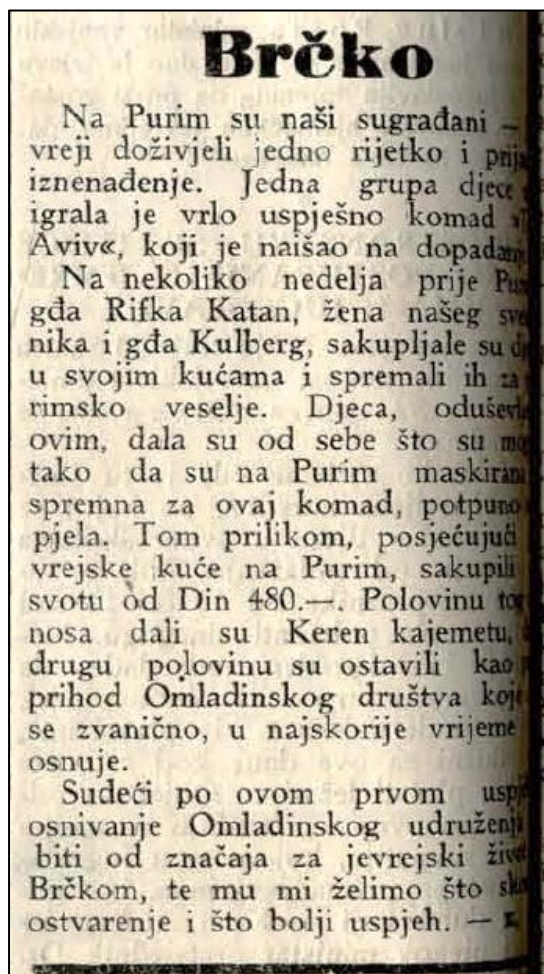
⁴¹⁴ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

⁴¹⁵ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁴¹⁶ *Židovska svijest*, Sarajevo, 24. januar 1919, broj 13.

⁴¹⁷ Ibid, 1. april 1921, broj 117.

njenog obilježavanja vodio je program na sijelu u Brčkom⁴¹⁸. Također je imenovan i za povjerenika časopisa *Jevrejski glas* iz Brčkog 1930. godine.⁴¹⁹

Leon Kattan bio je staratelj učenicima. Tako su **Josef Papo** i **Kalmi Schoenwald** za vrijeme svog školovanja u Trgovačkoj školi/akademiji stanovali kod rabina. U kući Kattan održavala su se sijela na kojim su se skupljala sredstva za tiskovne fondove⁴²⁰ i za društvo *La Humanidad* te je 100 kruna darovano od gosp. Leona Kattana, vjeroučitelja iz Brčkog⁴²¹. Također su Leon Kattan i supruga prilikom zaruka umjesto kupovine cvijeća tiskovnom fondu *Židovske svijesti* donirali iznos od 25 dinara.⁴²² U *Jevrejskom glasu* navodi se da je prilikom proslave Purima 1933. godine gđa Rifka Kattan, žena brčanskog svećenika, sakupljala priloge i spremala veselje. Tom prilikom sakupljeno je 480 dinara, od čega je polovina data *Keren Kayemet LeYisraelu*, a druga polovina Omladinskom društvu.⁴²³

Po podacima Yad Vashema porodica je ubijena 10. decembra 1941. godine u Brčkom. U spiskovima žrtava i oštećenika sreza Brčko Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača navode se članovi porodice Kattan koji su ubijeni 12. decembra 1941. godine, a tijela su im bačena u rijeku Savu: Leon Kattan, Jevrej, rabin, 50 godina; Rifka Kattan, Jevrejka, domaćica, 42 godine; Danko Kattan, učenik, 22 godine; Hana Kattan, Jevrejka, domaćica, 22 godine; Aron Kattan, Jevrej, učenik, 16 godina; Moric Kattan, učenik, 15 godina; i Matilda Kattan, učenica, 12 godina.⁴²⁴

⁴¹⁸ Ibid, 24. decembar 1920, broj 103.

⁴¹⁹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 25. april 1930, broj 17.

⁴²⁰ *Židovska svijest*, Sarajevo, 6. februar 1920, broj 58. i 59.

⁴²¹ Ibid, 5. mart 1920, broj 64.

⁴²² Ibid, 2. novembar 1923, broj 12.

⁴²³ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 31. mart 1933, broj 13.

⁴²⁴ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

Na zvaničnoj stranici JUSP Jasenovac među žrtvama se nalazi Moric Kattan, rođen 1925. godine u Brčkom, od oca Leona. Ubijen je 1941. godine.⁴²⁵

Cjelokupna imovina Leona Kattana, sina Moše, stavljena je pod državnu upravu, a za privremenog staratelja ove imovine postavljen je Gradski narodni odbor Brčko. U obrazloženju je navedeno da je opisana imovina napuštena od zakonitog vlasnika.⁴²⁶

Porodica hahama Leona J. Kattana u Brčkom, 1932.⁴²⁷

Porodica Konforti

Majkica Konforti, rođena 1899. godine u Brčkom, kći Isaka, ubijena je u logoru Jasenovac 1941. godine.⁴²⁸

Porodica Kohn (Kon)

Emil Kohn, rođen 1913. godine u Brčkom, sin Karla, ubijen je u logoru Jasenovac 1942. godine.⁴²⁹

⁴²⁵ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁴²⁶ Konfiskacija imovine Levija Kattana. Vidi str. 180. BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, br. 256.

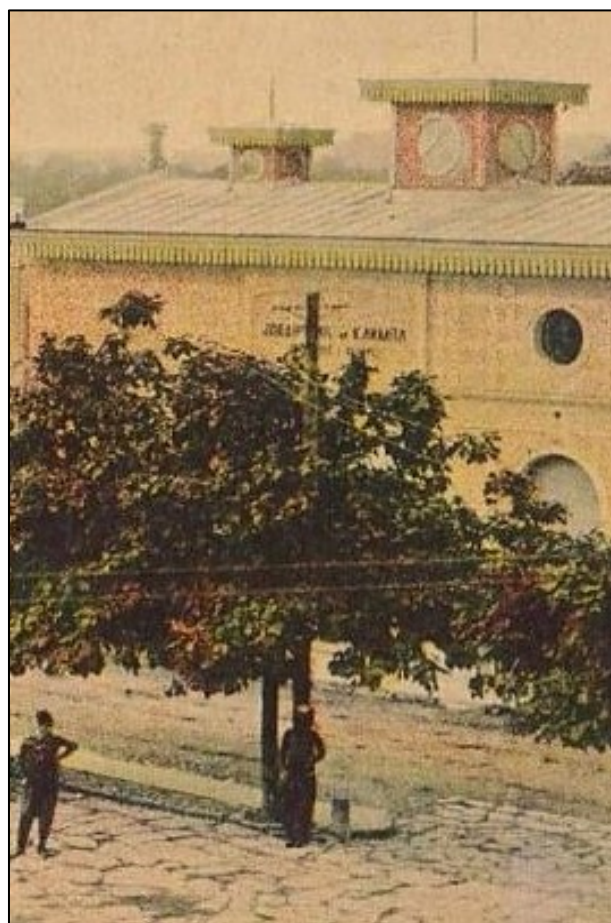
⁴²⁷ *Izgubljeni u holokaustu: Jevrejski komšiluk u Bosni i Hercegovini* – izložba dokumenata i fotografija, <http://jewsinfosnia.eu/eng/zepce-eng.jpg> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁴²⁸ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁴²⁹ Ibid.

Porodica Klimpl

Samuel Sammel S. Klimpl, Aškenaz, rođen 1870. godine, vlasnik manufakture od 1910. godine u Brčkom, vodio se kao jedan od znamenitijih trgovaca u Brčkom. Imao je privatnu telefonsku liniju u Brčkom 1915. godine.⁴³⁰ Živio je sa suprugom **Olgom Klimpl** iz Novog Sada, Srbija. Supruga Olga bila je član društva *Napredak* u Brčkom 1909/10. godine⁴³¹, dok je suprug Samuel bio od 1933. godine član kulturnog društva u Brčkom pod imenom *Narodna uzdanica*⁴³².

Natpis na žutoj zgradi „(...) i Klimpl“ na Trgu kralja Petra u Brčkom, 1930.⁴³³

⁴³⁰ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

⁴³¹ *Trgovinski list*, Ljubljana, br. 59/33.

⁴³² <http://www.preporod-brcko.ba/page/narodna-uzdanica-u-brckom> (pristupljeno: 5. augusta 2022).

⁴³³ Digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH.

Društvo industrijalaca i veletrgovaca u Ljubljani izdalo je okružnicu od 1. do 10. maja 1933. godine da su otvorena posrednička postupanja u Drinskoj banovini, gdje se navodi *Klimpl, S., Brčko*. U Bosanskom Šamcu otvorio je prvu trgovinu galanterijom, trikotažnom robom i drugim proizvodima. U njegovom vlasništvu nalazila se do 1916. godine, kada ju je otkupila porodica Fridrih.⁴³⁴

Dobrovoljni prilozi.	
ZA TISKOVNI FOND:	
SARAJEVO:	
G. Mouis Pinto za jednu jabuku na Hamiša- asar sijelu D.	50.—
G. Josef A. Musafija, u- mjesto čestitke prigo- dom vjenčanja Lotte i Iso Musafija, Zagreb . D.	25.—
Istom prigodm daruje g. Eliša Musafija D.	25.—
Prigodom podmirenja pretplate darovaše gg. Avram Finci, Bijeljina D.	100.—
S. Klimpl, Brčko . . . D.	100.—
Salamon Elazar, Doboj. D.	40.—
Leon Katan, Brčko . D.	25.—
Albert Romano, Bos. Šamac D.	25.—
Ukupno D. 390.—	

Nećak **Josip Klimpl**, Jevrej, učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1910/11. godine, živio je kod njega.⁴³⁵ Zabilježeno je da je S. Klimpl iz Brčkog 1925. godine darovao sumu od 100 dinara prigodom podmirenja pretplate za tiskovni fond *Židovske svijesti*.⁴³⁶

Samuel S. Klimpl, supruga Olga Klimpl, svastika (**Etelka Klimpl**, rođ. 1875.⁴³⁷) i nećak Josip ubijeni su u Brčkom u decembru 1941. godine.⁴³⁸

Darovanje S. Klimpla *Židovskoj svijesti*⁴³⁹

Porodica Kulberg

Kada je 22. oktobra 1929. godine konstituirano povjerenstvo za *Keren Kayemet LeYisrael* u Brčkom, za povjerenicu za pražnjenje škrabica izabrana je gđa **Elza Kulberg**, a za člana povjereništva gosp. **Josef Kulberg**.⁴⁴⁰

Porodica Kufler

Miroslav Kufler, od oca Dragutina, rođen 1891. godine u Brčkom, preživio je holokaust.⁴⁴¹

⁴³⁴ Nikša Nezirović, *Jevreji u Bosanskom Šamcu*, Šamac, 2015, 136-137.

⁴³⁵ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886-1945.

⁴³⁶ *Židovska svijest*, Sarajevo, 13. februar 1925, broj 46.

⁴³⁷ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁴³⁸ Popis otuđenih srpskih i jevrejskih radnji u provinciji, inv. broj 19, omot 70; BiH – ABiH, ZKZUZO, Brčko, 1944-1947. Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886-1945.

⁴³⁹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 13. februar 1925, broj 46.

⁴⁴⁰ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

⁴⁴¹ M. Švob, nav. djelo, 423.

Porodica Koppel (Kopel)

Karlo Koppel, Aškenaz, rođen je 27. marta 1899. godine u Rabu u Ugarskoj. Otac mu se zvao Josip, a po zanimanju je bio majstor. Karlo je imao prebivalište na Savskoj ćupriji u Brčkom i pohađao je Narodnu osnovnu školu 1907/08. godine.⁴⁴²

Porodica Lebenhart

Edita Lebenhart, Aškenaz, rođena 23. oktobra 1911. godine u Bileću, banovina Zetska, bila je privatna činovnica u Brčkom. Roditelji su joj bili **Kamil Lebenhart**, geometar iz Brčkog, i **Mariška Lebenhart**, domaćica također iz Brčkog. Edita se udala za **Leona Benaroya (Benarojo)**, rođenog 1911. godine u Beogradu, gdje je živjela i nastavila raditi kao činovnica.⁴⁴³

U podacima o poginulim, ubijenim, nastradalim ili nestalim građanima s teritorije FNRJ u toku Drugog svjetskog rata navodi se da je Edita Benaroyo (mjesto rođenja: Brčko, godine starosti: 30, nacionalnost: jevrejska, zanimanje: činovnica) živjela u Beogradu i krajem 1941. godine odvedena od Nijemaca u logor Sajmište gdje je *umorena dušegubkom* (specijalni gasni kamion).⁴⁴⁴

U spiskovima žrtava i oštećenika sreza Brčko navodi se da su Editini roditelji Kamilo Lebenhart, geometar iz Brčkog, Jevrej, star 65 godina, i Mariška Lebenhart, domaćica iz Brčkog, Jevrejka, stara 63 godine, ubijeni 12. decembra 1941. godine i da su im tijela bačena u rijeku Savu.⁴⁴⁵ Leon Benaroyo također je stradao kao i Edita u koncentracijskom logoru Sajmište u Beogradu 1941. godine.⁴⁴⁶

⁴⁴² Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁴⁴³ Domovnica broj 6957/38 Općine Brčko na ime Edita Lebenhart, privatne činovnice rođene 23. oktobra 1911. godine u Bileću, banovina Zetska, izdata u Brčkom 30. decembra 1938, YV predmet ID 3830342, broj fajla 197, YV, <https://documents.yadvashem.org/> (pristupljeno: 27. decembra 2019).

⁴⁴⁴ Prijava smrti Edite Benarojo, IAB-1006-K32-195, Jevrejska digitalna zbirka, Istorijski arhiv Beograda.

⁴⁴⁵ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

⁴⁴⁶ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

Opština Brčko. -- Општина Брчко.

Broj 6957/38.
Број

Domovnica. — Домовница.

Priznajem ovim, da je
Признајем овим, да је Edita Lehenhart

zanimanjem: — занимањем: Privatna činovnica

rođen: — рођен: 23 oktobra 1911 godine.

u mjestu: — у месту: Bileće

opština: — општина: Bileće

srez: — срез: Bileće

banovina: — бановина: Zetska

zemlja: — земља: Jugoslavija

ime roditelja: — име родитеља: Kamilo i Mariška

nadležan u ovoj opštini i državljanin kraljevine Jugoslavije.
надлежан у овој општини и држављанин краљевине
Југославије. По par.16 а и vezi par.141 z.о opštinaма аlin.3.

Brčko, dne 30 decembra 1938.
Брчко, дне

Djevodja: — Дјеловођа:

Pretsjednik: — Претсједник:

Domovnica na ime Edite Lehenhart, privatne činovnice⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ Ibid.

3/240

14	22	34	44	52	62	7	8	9	10	11	12	13	14	15
----	----	----	----	----	----	---	---	---	----	----	----	----	----	----

ПОДАЦИ 197 и војни и слободни
о погинулим, убијеним, настрадалим или несталим грађанима
са територије ФНРЈ у току II светског рата

1	Презиме: <u>Бенаројо</u> Очево име: _____ Име: <u>Едита</u> Пол <u>Женски</u>	Место рођ. <u>Београд</u> Год. старости <u>30</u> и Срез _____ Националност <u>Јеврејска</u> Занимање <u>гастарбанка</u>
2	Место и срез где је живео (а за децу рођену после 6 априла 1941 где су им живели родитељи) пред рат <u>Београд</u>	
3	Где и када је у току рата био ухапшен (ухваћен) и од кога; због чега је ухапшен и где је одведен; где и колико је времена провео у затвору, логору, заробљеништву и какво је држање имао пред непријатељем <u>Крајем 1941 из јеврејске окупационе Немачке у логор Сабарница</u>	
4	Где, када (датум) и како је погинуо, убијен, умро или нестало <u>уморена - гушењем</u>	
5	Кад је ступио у НОБ (НОП) у којим је све јединицама и организацијама био, какве је функције и чин имао (истаћи припадност и функције у КПЈ и СКОЈ-у)	
6	Је ли припадао, колико дуго и којим непријатељским формацијама или организацијама	
7	Каква је одликовања, похвале, признања, кад од кога и зашто добио у току и после рата	
8	ПРИМЕДБА	
9	Имена, презимена и садашња адреса његове најближе родбине. (родитељи жене и деце) <u>Бенаројо Лева, брат из Београда, Београд Космајска 21</u>	
10	Имена и адреса лица која могу допунити горње податке	
11	Имена и адреса лица која су дала горње податке <u>Бенаројо Лева, Београд, Космајска 21</u>	
Место <u>Београд</u> Датум <u>31 јануар 1950</u> (М. П.) Потпис пописне комисије: 1) _____ 2) <u>Мирјана Зарић</u> 3) <u>Ф. Рубен</u>		

Нови дани" и-789-12-49 960.000 —

ИАБ-1006-к 32-195

Prijava smrti Edite Benaroyo⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ Prijava smrti Edite Benaroyo, IAB-1006-K32-195, Jevrejska digitalna zbirka, Istorijски arhiv Beograda.

Porodica Levy/Lewy (Levi)

Avram D. Levy, Sefard, izabrani sekretar Mjesne cionističke organizacije Brčko 1919. godine⁴⁴⁹, bio je i član Odbora Saveza cionista Jugoslavije iz Brčkog⁴⁵⁰. U braku s **Klarom Levy**⁴⁵¹ imao je kćeri **Ernu Levy**, koja se udala 22. februara 1920. godine za **Moritza Montiliju** iz Brčkog⁴⁵², i **Gizelu Levy**, rođenu 1903. godine u Brčkom.

Kao dopisnik časopisa *Židovska svijest* Avram je pisao razne članke o položaju Jevreja u Bosni i Hercegovini i o jevrejskim nacionalnim udruženjima. Također je podnosio i izvještaje sa sjednica Odbora Saveza cionista Jugoslavije u kojima je kritički sagledavao utiske tog događaja. Avram D. Levy je 1. aprila 1921. godine organizirao dolazak bh. kuratorija *Keren Hayesoda* u Posavinu. Tada su iz Sarajeva Brčko posjetili nadrabin dr. Levy, gosp. Šime Spitzer i sekretar Berger. Na veliko iznenađenje i Avrama D. Levyja posjeta je urodila plodom jer su se svi Jevreji odazvali svojoj dužnosti – akciji za *Keren Hayesod*.⁴⁵³

U *Židovskoj svijesti* je objavljeno da je g. Avram D. Levy iz Brčkog 1920. godine u znak zahvalnosti za primljene čestitke prigodom vjenčanja svoje kćeri darovao određene iznose novca za tiskovne fondove društava *Humanidad*, *Vižitar doljentas*, *Bikur Holim*, *Ezrat Jetumim* i *Gloria*.⁴⁵⁴ Zatim je gđa Klara Levy iz Brčkog 1930. godine za *Sociedad de vežitar dolientas* sakupila 130 dinara te je po 30 dinara darovala gđi Luni Montiliji i umjesto cvijeća gđi Bukici Salom prigodom Hanuka abajita.⁴⁵⁵

Avramova kći **Erna Levy**, udata **Montilija**, izabrana je za člana brčanskog povjerenstva *Keren Kayemet LeYisraela*, osnovanog 22. oktobra 1929. godine.⁴⁵⁶ Ona je zajedno sa suprugom Moricom tiskovnom fondu *Židovske svijesti* darovala 240 kruna⁴⁵⁷, zatim umjesto brzojavne čestitke za vjenčanje 40 dinara⁴⁵⁸, za *Sociedad di vižar doljentas* u znak uspomene na pokojnika iznos od 50 dinara⁴⁵⁹ kao i za *Sociedad di vižar doljentas* 50 din umjesto cvijeća prigodom rođenja

⁴⁴⁹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 24. januar 1919, broj 13.

⁴⁵⁰ Ibid, 12. novembar 1920, broj 97.

⁴⁵¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 28. februar 1930, broj 9.

⁴⁵² *Židovska svijest*, Sarajevo, 6. februar 1920, broj 58.

⁴⁵³ Ibid, 1. april 1921, str. 28.

⁴⁵⁴ *Židovska svijest*, Sarajevo, 5. mart 1920, broj 64.

⁴⁵⁵ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 5. septembar 1930, broj 34.

⁴⁵⁶ Ibid, 1. novembar 1929, broj 36.

⁴⁵⁷ *Židovska svijest*, Sarajevo, 18. novembar 1921.

⁴⁵⁸ Ibid, 27. juni 1924.

⁴⁵⁹ Ibid, 27. novembar 1925, broj 86.

kćeri Albertu Alkalayu.⁴⁶⁰ Erna je također darovala za *Sosjetad di vižitar doljentas* 20 dinara u kući g. Salamona Perera 1926. godine.⁴⁶¹

G. Avram D. Levi, Brčko darovao je u znak zahvalnosti za primljene čestitke prigodom vjenčanja svoje kćerke po K 200 našem tiskovnom fondu, društvima Humanidad, Vižitar doljentas, Bikur Holim, Ezrat Jetumim, Gloria, ukupno K 1200. Srdačna hvala plemenitom darovatelju. Spomenuta društva mogu namijenjene im iznose podignuti uz potvrdu u upravi Židovske svijesti izmeggju 4—7 sati.

„La Humanidad“ primila je slijedeće priloge: 500 K od gosp. Avrama i Davida Finzi prigodom smrti pokojnog im brata Isidora, 20 K od g. Alberta i Cilli Altaraca prigodom vjenčanja gđice Erne Levi sa g. Moricom Montiljom u Brčkom, 100 K od gosp. Leona Kattana vjeroučitelja iz Brčkog, 480 K sakupiše gđa Klara R. Kajon i gosp.

Darivanja

Gđa Klara Levi, iz Brčkog, sakupila je za »Societad de vežitar doljentas« Din. 130.—, i to Din. 30.— darovala gđa Luni Montiljo, mjesto cvijeća gđi Bukici Salom prigodom Hanukat-abajit. Istom povodom dobila je gđa Rena Almoslino Din. 100.— od g. Bukia Konfina za otpjevanu pjesmu, i tu sumu poklonila »Societad de vežitar doljentas«.

Darivanje gđe Klare Levi iz Brčkog
1930. godine

Dobrovoljni prilozi Avrama D. Levija i darivanja
prigodom vjenčanja njegove kćerke Erne Levi
1920. godine

Erna Levi spominje se i u članku *Židovske svijesti* iz 1921. godine koji govori o dobrotvornom radu društva *La Humanidad* u kojem se između ostalog navodi:

(...) Ali unatoč tome, moramo ipak istaći jednu gospojicu, koja od prvog početka neumorno i najpožrtvovanije djeluje u radionici. To je gospojica Levi, kćerka našeg odličnog sumišljenika g. Avrama Levija iz Brčkog. Sve u svemu, što smo vidjeli i čuli, zadovoljilo nas je iznad svega i smatramo za našu dužnost, da gornje objavimo i široj javnosti, koja često i ne zna, sa koliko volje i mara naše gospogje vode brigu i skrb oko najsiromašnijih, oko naše bijedne djece i siročadi.

Također su sestre Erna i Gizela 1924. godine umjesto cvijeća prigodom zaruka gđice Berte Montilije s g. Avramom Levyjem darovale 20 i 40 dinara za tiskovni fond.⁴⁶²

Uprava društva JND Jarden iz Splita objavila je zahvalnost što je sumišljenik g. Avram D. Levy iz Brčkog za ovo društvo donirao 100 dinara.⁴⁶³ Avram D. Levy umro je 22. novembra 1930. godine na veliku žalost jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Ibid, 25. juni 1926, broj 116.

⁴⁶¹ *Narodna židovska svijest*, Sarajevo, 17. decembar 1926, broj 141.

⁴⁶² *Židovska svijest*, Sarajevo, 18. april 1924, broj 4-5.

Darivanja

POVODOM SMRTI Avrama D. Levija iz Brčkog, darovao je g. Mair Musafia Din 50.— za Keren Kajemet LeYisrael.

U znak harne uspomene na pok. Avrama D. Levija iz Brčkog, daruje ožalošćena porodica za društvo »Ezrat Jetomin« Din 100.—.

U znak harne uspomene na pok. Avrama D. Levija daruje za Tiskovni fond »Jevrejskog Glasa« dr. Braco Poljokan Din. 20.—.

U znak harne uspomene na pok. Avrama D. Levi, daruje gđa Flora Moise Salom 50 din. za »Societad de vižitar doljentas«, i 10 za Tiskovni fond.

Porodica pok. Avrama D. Levi daruje 100 dinara za »Societad de vižitar doljentas«

U znak harne uspomene na pok. Avrama D. Levija daruju g. Berta i Albert Alkalaj Din 100 za K. K. L. i Din 10 za Tiskovni fond našega lista.

Darivanja povodom smrti poč. Avrama D. Levi. Ožalošćena supruga, djeca i zetovi poč. Avrama D. Levi, koji je 22. novembra preminuo u Brčkom, darovali su po Din 100.— ovim ustanovama: Keren Kajemetu, Benevolenciji, La Humanidad, Aškenaskom gospojinskom društvu, Societad di vižitar doljentas, Ezrat Jetomin, Dobrotvornoj zadruzi Srpkinja u Brčkom, Dobrotvornom društvu Roš-hodeš u Brčkom, Jevrejskoj Ferialnoj koloniji u Zagrebu, Jevrejskom ženskom društvu u Beogradu i Tiskovnom fondu »Jevrejskog Glasa«. Sirotijskom fondu Jevrejske opštine u Bijeljini priložili su istim povodom sumu od Din 200.—.

U znak harne uspomene na pok. Avrama D. Levija daruje Luni i Josef Rajon za: Ezrat Jetomin« Din 50.—, Societad de vižitar doljentas Din 30.—, Tiskovni Fond »Jevrejskog Glasa« Din 20.—.

Za harnu uspomenu na pok. Avrama D. Levija daruje za »Societad de vižitar doljentas« Din. 30.— Irena Glater, Brčko.

Plemenitim darovateljima srdačna hvala a nezaboravnom pokojniku neka je laka zemlja.

Daruju Erna i Menahem Alkalaj u znak harne uspomene na mišog nam šogora pok. Avrama D. Levija: Din. 50.— za »Societad de vižitar doljentas«, Din. 50.— za »La Humanidad«, Din. 50.— za »Ezrat Jetomin« i Din. 30.— za Tiskovni fond.

Darivanja povodom smrti Avrama D. Levyja iz Brčkog, 1930.

Mošo Levy, Jevrej, trgovac, s prebivalištem u ulici Vel. Šalapagić br. 19 – Trumbićeva ulica br. 26, Brčko, imao je djecu, **Floriku Levy**, rođenu 31. januara 1905. u Brčkom, učenicu Trgovačke škole u Brčkom školske 1915/17. godine, i **Jakoba Levyja**, rođenog 1908. godine u Brčkom, učenika Građanske osnovne škole u Brčkom školske 1918/19. godine.⁴⁶⁵

Zabilježeno je da je gosp. Mošo J. Levy 1924. godine donirao tiskovnom fondu *Židovske svijesti* dar od 25 dinara, zatim 25 dinara društvu *Keren Kayemet LeYisrael* i 25 dinara društvu *La Benevolencija*.⁴⁶⁶

Pri osnivanju Omladinskog udruženja 1925. godine⁴⁶⁷ konstituirana je i skupština na kojoj je kao odbornica izabrana Florika Levy. Florika Levy također je izabrana i za povjerenicu za pražnjenje škrabica brčanskog povjerenstva *Keren Kayemet LeYisrael*.⁴⁶⁸

⁴⁶³ Ibid, 2. novembar 1923, broj 244.

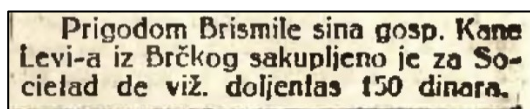
⁴⁶⁴ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 12. decembar 1930, broj 48.

⁴⁶⁵ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945, Razredne knjige Građanske škole Brčko (GŠB) od 1907. do 1998, BiH – ABD / G „VP“ IDSSBC, 1901–1998.

⁴⁶⁶ *Židovska svijest*, Sarajevo, 21. novembar 1924, broj 33.

Elkana Kana Levy, Jevrej, rođen je 15. septembra 1883. godine u Brčkom. Otac mu je bio **Jakob Levy**, a majka **Blanka**, rođena Levi. Završio je četiri razreda osnovne škole i četiri razreda Trgovačke škole u Brčkom. Kana Levy bio je zaposlen u svojstvu maloprodavca, a zatim i velikoprodavca duhana pri Zemaljskoj banci za Bosnu i Hercegovinu u Brčkom (*Agentschaften und tabakgroßverschleiß*⁴⁶⁹) od 1. oktobra 1903. do 31. decembra 1923. godine, a od 23. aprila 1930. godine radio je kao općinski namještenik – inkasant u Brčkom sve do aprila 1941. godine. Služio je u ratu od 1917. do 1919. godine. Imao je prebivalište u ulici Štrosmajerova br. 23, Brčko. Oženio se Lunom E. Kabiljo iz Sarajeva, rođenoj u Bijeljini 1893. godine.⁴⁷⁰ Čestitanje povodom zaruka gđice **Lune Kabiljo** s gosp. Levyjem iz Brčkog objavljeno je u *Židovskoj svijesti* 1921. godine kao i poziv na vjenčanje Elkana J. Levyja iz Brčkog i Lune E. Kabiljo iz Sarajeva, koje je obavljeno 11. septembra 1921. godine u jevrejskoj sinagogi u Sarajevu.⁴⁷¹

Kana Levy i Luna Levy imali su kći **Blanku Levy**, rođenu 22. decembra 1925. godine, učenicu Građanske mješovite škole u Brčkom školske 1936/37. godine, i sina **Jakoba Levyja**, rođenog 17. januara 1923. u Brčkom, učenika Građanske škole u Brčkom 1933/34. godine i učenika Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1932/33. godine.⁴⁷²

U *Židovskoj svijesti* zabilježeno je darivanje prigodom brit mile sina gosp. Kana Levyja iz Brčkog. Tom prilikom za *Sociedad de viž. doljentas* sakupljen je iznos od 150 dinara.⁴⁷³

U prijedlogu za penzioniranje Elkane Levyja, broj: 2516/41 od 12. augusta 1941. godine navodi se: *Spomenuti službenik udaljen je od dužnosti kod ove općine odmah po osnutku Nezavisne Države Hrvatske iz razloga toga, što je Židovske narodnosti, pa je kao takovi za službu bio nepodesan. Imenovani je u službi bio veoma korektan i marljiv, a kako je posve siromašnog stanja, što je kod Židova rijetkost, to iz toga razloga zaslužuje, da mu se prizna mirovina, tim više, što bi zbog pomanjkanja sredstava za život, jer je bez imovine, ionako pao na teret općine.*⁴⁷⁴ Odlukom općinskog poglavarstva Brčko broj 251/41 od 10. septembra 1941. godine penzionira se

⁴⁶⁷ Ibid, 27. mart 1925, broj 52.

⁴⁶⁸ *Jevrejski glas* Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

⁴⁶⁹ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

⁴⁷⁰ Arhiv Tuzlanskog kantona (ATK), Nezavisna Država Hrvatska (NDH), Gradsko poglavarstvo Brčko, 1941. godina; d. g. – Arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (BiH – ABD), 190/24, 190/26, 190/32.

⁴⁷¹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 2. septembar 1921, broj 139, str. 15 i 31.

⁴⁷² Razredne knjige GŠB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998, Razredne knjige OŠBBiH–ABD/OOB, 1907–1984.

⁴⁷³ *Židovska svijest*, Sarajevo, 2. februar 1923, broj 208, str. 12.

⁴⁷⁴ BiH–ATK, NDH, GP Brčko, 1941. godina; d. g. – BiH – ABD, 190/5.

općinski službenik Eklana Levy, kojem pripada lična penzija u mjesečnom iznosu od 620 kuna poslije 14 godina i 2 mjeseca službovanja kod općine Brčko.⁴⁷⁵

Porodica Levy nalazi se na spiskovima žrtava ubijenih u decembru 1941. godine u Brčkom.⁴⁷⁶

Јеврејска богоштовна опћина у Брчком.

РОДНИ ЛИСТ

Име	Elkana
МЈЕСТО	Брчко
СРЕЗ	Брчко
ОКРУГ	Мужна
Богоштовна ЗЕМЉА	Брчанска
ГОДИНЕ	1883.
ДАТУМ	15. септембра
ВЈЕРА	Мојсјева
СПОЛ	Мушки
РОДИТЕЉИ	Јакоб и Бланка Леви рођ. Леви
ОБРЕЗАТЕЉ	Баро Барух
БАБИЦА	Баба Гурђија
КУМОВИ	Хајим и Јасна Лавон
ОПАСКА	

Брчко, 21. марта 1935.

Председник опћине,
Jakov J. J. J. J.

Тисак Емиле Гладије - Брчко.

П. Бр. 18/35.

190/25

Rodni list Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom na ime Elkana Levy, izdat 21. marta 1935.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Ibid, 190/6.

⁴⁷⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

⁴⁷⁷ BiH-ATK, NDH, GP Brčko, 1941. godina; d. g. – BiH – ABD, 190/25.

Moritz Levy, Jevrej, vlasnik manufakture s prebivalištem u ulici Rakićeva br. 6, Brčko, i supruga **Lenka Levy**, domaćica, imali su sina **Jakoba Levyja**, rođenog 28. augusta 1908. godine, učenika Trgovačke škole u Brčkom školske 1923/24. godine, kći **Sarinu Levy**, rođenu 18. januara 1911. godine u Brčkom, učenicu Trgovačke škole u Brčkom školske 1926/27. godine, i kći **Floriku Levy**, udatu 1935. godine za Jakicu Pereru iz Bijeljine. Porodica se nalazi na spiskovima žrtava ubijenih u decembru 1941. godine u Brčkom.⁴⁷⁸

Objava u *Jevrejskom glasu* o vjenčanju porodice Levy iz Brčkog, 1935.⁴⁷⁹

Jakob Levy, trgovac iz Brčkog, imao je sina **Leopolda Levyja**, rođenog 1886. godine u Brčkom, učenika Proširene narodne škole u Brčkom 1905/06. godine.⁴⁸⁰

Avram Levy, Jevrej sefardskog porijekla, bio je trgovac i živio je u Guškića sokaku br. 1 u Brčkom. Kći **Rika (Rikica) Levy**, rođena 31. jula 1903. godine u Sarajevu, bila je učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1917/18. godine.⁴⁸¹

Prema podacima Yad Vashema tokom decembra 1941. godine u Brčkom ubijena su sljedeća lica iz porodice Levy: **Branko Levy**, rođen 1926. godine u Brčkom; **Maci Mechi Levy**, rođena 1907. godine u Brčkom; **Olgica Levy**, rođena 1925. godine; **Luna Levy**, rođena 1907. godine; **David Levy**, rođen 1930. godine u Brčkom; **Isidor Levy**, rođen u Brčkom, po zanimanju činovnik, a otac mu se zvao Avram; **Koma Levy**, rođen 1895. godine u Brčkom; **Moric Levy**, rođen 1925. godine u Brčkom; **Monica Levy**, rođena 1903. godine u Zaza, Jugoslavija, kojoj se otac zvao Boro; brat **Braco Levy**, rođen 1935. godine u Brčkom, i sestra studentica **Olgica Levy**, rođena 1930. godine također u Brčkom, otac im se zvao Boro; **Berta Levy**, rođena 1900. godine u Brčkom, kojoj se otac zvao Isak; **Branka Levy**, rođena u Brčkom, od oca Isidora; **Mati Levy**,

⁴⁷⁸ Popis otuđenih srpskih i Jevrejskih radnji u provinciji, inv. broj 19, omot 70, BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947, Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁴⁷⁹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 22 novembar 1935, broj 45

⁴⁸⁰ BiH – ABD/OOB, 1903–1987.

⁴⁸¹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

rođena u Brčkom, od oca Isidora; **Rahela Levy**, rođena u Brčkom, od oca Isidora; **Estera Levy**, rođena 1880. godine u Brčkom, kojoj se otac zvao Mihailo.⁴⁸²

Emilija Levy, rođena 1907. godine u Bijeljini od oca Rafaela, domaćica, udata za Isaka, u decembru 1941. godine ubijena je u Brčkom zajedno s tri kćeri (od 7, 9 i 12 godina). Smrt je 1999. godine u Zagrebu prijavila sestra Berta Papo, rođena Levy.⁴⁸³

Jakob Levy, rođen u Brčkom 1910. godine, trgovac, oženjen Bertom Montilijom, ubijen je u holokaustu 1942. godine, ali se ne zna gdje. Prije Drugog svjetskog rata živjeli su u Brčkom zajedno sa sinom **Izidorom Levyjem**, koji je tu i rođen, a za vrijeme rata živjeli su u gradu Bilina u Češkoj. Smrt je 1955. godine prijavio Avraham Montilija.⁴⁸⁴

David Levy rođen je 1875. godine u Brčkom. Živio je u Makarskoj, gdje je bio i za vrijeme rata.⁴⁸⁵ Ubijen je 1943. godine u logoru na Banjici.⁴⁸⁶

Porodica Levental, Loewental, Lovental

Sara Malka Levental rođena je u Brčkom. Roditelji su joj bili Mordekhai (Mordehaj) i Dvora. Bila je udata, a po zanimanju domaćica. Prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata živjela je u Brčkom, gdje je i ubijena u decembru 1941. godine.⁴⁸⁷

Rifka Rozenberg, udata **Loewental**, Aškenaz, rođena je 1879. godine u Brčkom. Roditelji su joj bili Meir i Khaie (Kai), a bila je udata za Shlomu (Šlomo). Za vrijeme rata živjela je u Poljskoj u gradu Rowne. Smrt je prijavio Meir Rozenberg.⁴⁸⁸

Porodica Lukman

Ela Lukman, Aškenaz, rođena je 8. maja 1912. godine u Janji kod Tuzle. Otac joj je bio Marko, industrijalac. Za vrijeme školovanja u Trgovačkoj školi u Brčkom od 1926. do 1930. godine živjela je kod Fani Furman, frizerke iz Šalapićeve ulice u Brčkom.⁴⁸⁹

⁴⁸² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁴⁸³ Ibid.

⁴⁸⁴ Ibid.

⁴⁸⁵ Ibid.

⁴⁸⁶ M. Švob, nav. djelo, 225.

⁴⁸⁷ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

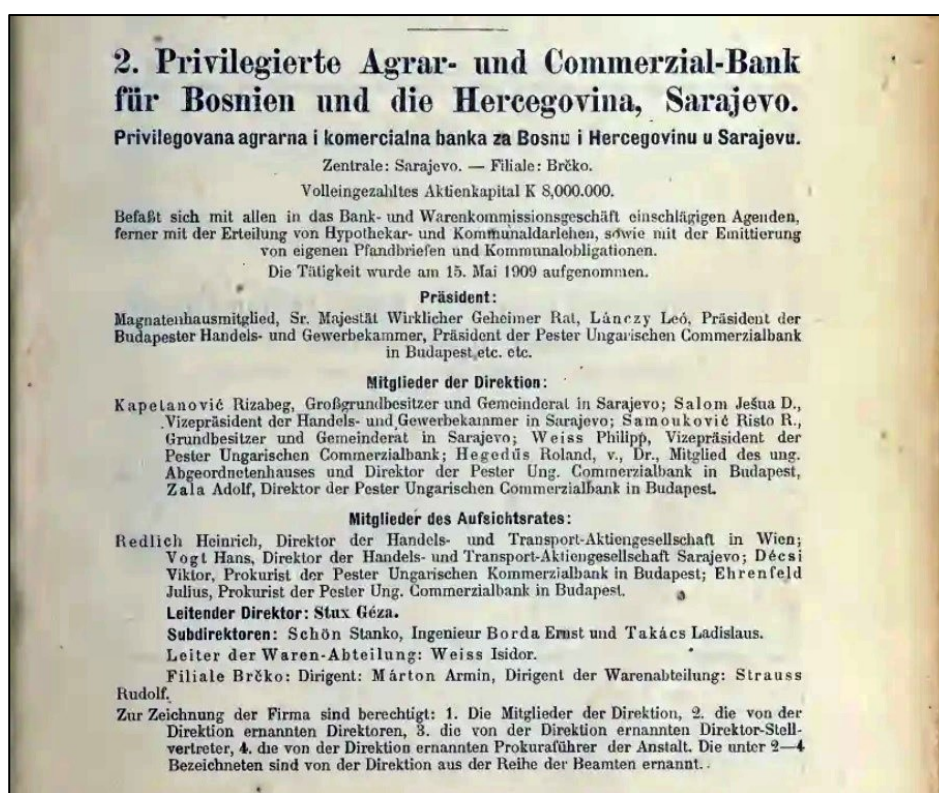
⁴⁸⁸ Ibid.

⁴⁸⁹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

Porodica Marton

Farkaš Marton rođen je u Nagyvaradu (Oradea, današnja Rumunija). Imao je troje djece, sinove **Armina** i **Ludviga** te kći **Serenu**. Sinovi Armin i Ludvig krenuli su prema današnjoj Bosni i Hercegovini kako bi se tu nastanili.

Armin Marton, rođen 8. novembra 1881. godine, nastanio se u Brčkom i tu zasnovao porodicu. Bio je direktor Privilegirane agrarne i komercijalne banke u Brčkom (*Privilegierte Agrar und Commercial Bank für Bosnien und die Hercegovina, Zentrale Sarajevo, Filiale Brčko*⁴⁹⁰).

Privilegirana agrarna i komercijalna banka za Bosnu i Hercegovinu,
Poslovnica Brčko, direktor: Marton Armin

Bio je u braku s **Etelkom Marton**, nakon čije smrti se oženio **Ružicom Marton**, djevojačko **Polak**, rođenom u Brčkom 1899. godine. Armin je s Etelkom imao sina **Pavla (Pal) A. Martona**, rođenog 23. augusta 1910. godine u Sarajevu, učenika Trgovačke akademije u Brčkom školske 1926./27. godine, i kći **Margitu Gittu**, udanu **Pick**, rođenu 13. aprila 1912. godine u Sarajevu.

⁴⁹⁰ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

Armin Marton uspio se spasiti bijegom 1941. godine iz Brčkog za Sarajevo. Zadržao se kratko vrijeme u Sarajevu kod sestre Szerene Sandor, rođene Marton, udate za Gezu Sandora, krojača iz Sarajeva, s kojim je stanovala u kući u ulici Kralja Tomislava na prvom spratu.

ARMINIO MARTON
R O M A
Via delle Guiliiana 80
Roma 5 aprila 1962

I Z J A V A

Ja niže potpisani Armin Marton sa stanom u Rimu, Via delle Guiliiana br. 80 ovim izjavljujem da sam po izbivanja rata u aprilu 1941 god. bio direktor Agrarne i komercijalne banke u Brčkom i da sam kao jevrejin pobjegao ispred njemačkog okupatora iz Brčkog za Sarajevo, a iz Sarajeva u Dubrovnik i Split i konačno u Italiju gdje sam se i od 1941 i nastanio.

Prilikom bjegstava zadržao sam se kratko vrijeme u Sarajevu i sklonio se u Sarajevu u stanu moje sestre Szerene Sandor rođene Marton, udate za Gezu Sandora krojača iz Sarajeva, koji su stanovali u vlastitoj kući u ul. Kralja Tomislava na I spratu.

Pošto sam iz Sarajeva bježao za Dubrovnik a iz Brčkog sam sobom poneo među ostalim i 50 / pedeset / kom. zlatnika Napoleondora, to sam plašeći se da iste ponese sobom sakrio navedenih 50 kom. Napoleondora u stanu moje sestre odnosno šogora.

Ovim poklanjam ovih 50 kom. napoleondora mom nećaku Josipu Martonu / sinu mog pok. brata Ludviga Martona iz Sarajeva / sa stanom u Zagrebu, Lopašićeva ul. br. 14, kojega ujedno ovlaštujem da ove zlatnike u prisustvu Narodnih vlasti iskopa i kao moj poklon na osnovu zakonskih propisa zadrži.

Marton Armin
Armin Marton

4387

S.P.Q.R.
XII Delegazione
Visto per la firma del
Sig. *Armin Marton*
nato in *Aggajed S. X. 881*
Roma, il *17 MAG. 1962*
L'incricato
p. IL COMMISSARIO *Andersen*
Andersen Franco

Izjava Armina Martona o bijegu iz Brčkog u Rim, april 1941. godine⁴⁹¹

Iz Brčkog je ponio i 50 zlatnika napoleondora, koje je ostavio u stanu svoje sestre i šogora plašeći se da ih ponese sa sobom. Izjavom od 5. aprila 1962. godine iz Rima, sada Arminio Marton, ostavio je svom nećaku Josipu Martonu 50 zlatnika (sinu pokojnog brata Ludviga Martona iz Sarajeva). Porodica Armina Martona i danas živi u Rimu i Izraelu.⁴⁹²

⁴⁹¹ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona.

⁴⁹² Korespondencija s Ozrenom Martonom, sekretarom iz Zagreba, o njegovoj porodici Marton/Petě/Jovanović, novembar i decembar 2019. godine.

Ludvig Marton, rođen 1878. godine, svoju karijeru u Sarajevu započeo je kao sitni trgovac. Vremenom se posao povećavao. Ludvig Marton ubrzo je postao vlasnik radnje staklom i kristalom u centru Sarajeva u današnjoj Titovoj ulici, koja je bila nadaleko poznata.⁴⁹³ Oženio je **Paulu Kajon** i dobio dvoje djece, sinove **Josipa Martona** i **Rudolfa Martona**. Također je imao firmu koja se bavila proizvodnjom i prodajom šljive u Brčkom.

Porodica Marton u kafani u Brčkom.
Slijeva na desno: Rudolf Marton, Ludvig Marton, Armin Marton i Paul Marton⁴⁹⁴

Staklana Ludviga Martona u Titovoj ulici u Sarajevu⁴⁹⁵

⁴⁹³ Eljas Tauber, „Staklana Ludviga Martona. Jevreji kao nerazdvojni dio razvoja privrede i kulture u Bosni i Hercegovini“, *Diskursi 1*, 2011, 238.

⁴⁹⁴ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona.

⁴⁹⁵ Ibid.

Nakon rata sva imovina porodice Marton u Sarajevu i Brčkom je nacionalizirana ili konfiscirana. Oduzete su radnja i zgrada u Titovoj ulici te još jedna najamna zgrada u centru Sarajeva. Također je oduzeto i imanje u Brčkom.⁴⁹⁶ Ludvig Marton ubijen je u Jasenovcu 1942. godine. Supruga Paula je u predvečerje oslobođenja Zagreba 1945. godine odvedena iz Zajčeve bolnice i ubijena na Maksimiru od strane ranijeg upravnika policije u Sarajevu Radoša. Sin Rudolf ubijen je u njemačkom koncentracijskom logoru Mauthausen u Austriji. Josipova prva supruga Esperanza, zvana Beba, ubijena je u koncentracijskom logoru. Kao pripadnik jugoslovenske vojske Josip je bio uhvaćen i proveo je 4 godine u logorima – prvo pod italijanskim vlastima, a nakon toga pod njemačkim. Iako u svojoj biografiji navodi da se 1937. godine oženio i da zbog uspona fašizma nije htio da ima djecu zato što je Jevrej, danas, srećom, potomci Josipa Martona žive u Zagrebu.⁴⁹⁷

Porodica Montilija (Montiljo)

Isak Montilija (Montiljo), Jevrej sefard, trgovac s prebivalištem u ulici Atik mahala br. 128 u Brčkom, i njegova supruga **Rifka Montilija** imali su sinove **Moritz (Moric) Montilija**, rođenog 25. septembra 1890. u Brčkom, učenika Trgovačke škole u Brčkom školske 1904/05, **Avrama Montilija**, rođenog 16. januara 1896. u Brčkom, učenika Trgovačke škole u Brčkom školske 1905/06. godine⁴⁹⁸, i kći **Bertu Montilija**, udatu **Levy**.

Moritz Montilija zaručio se s **Ernom Levy** iz Brčkog⁴⁹⁹ 1919. godine, prilikom čega je za *La Humanidad* darovana suma novca u iznosu od 20 kruna.⁵⁰⁰ U *Židovskoj svijesti* objavljen je poziv ud. Rifke Montilija iz Brčkog na vjenčanje sina Moritza s Ernom A. Levy, koje je obavljeno 22. februara 1920. godine u jevrejskoj sinagogi u Brčkom.⁵⁰¹

⁴⁹⁶ Konfiskacija imovine Ludviga Martona. Vidi str. 115. BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, broj 392.

⁴⁹⁷ Biografija Josipa Martona, Zagreb, 1. decembar 1966. Zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona.

⁴⁹⁸ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁴⁹⁹ Vidi Porodica Levy, 108.

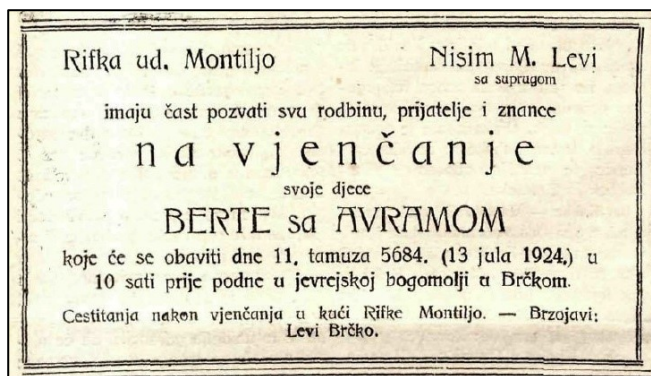
⁵⁰⁰ *Židovska svijest*, Sarajevo, 5. decembra 1919, broj 50.

⁵⁰¹ Ibid, 6. februar 1920, broj 58 i 59.

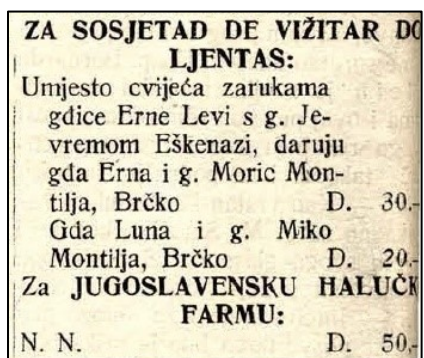
Također je zabilježeno da je Moritz Montilija iz Brčkog 1920. godine darovao društvu *La Benevolencia* dobrovoljni prilog od 700 kruna.⁵⁰² **Moritz Montilija** izabran je za povjerenika za darove za hram brčanskog povjerenstva *Keren Kayemet LeYisrael* 1929. godine.⁵⁰³

Drugi sin **Avram Montilija** bio je općinski stipendista Kotara Brčko za 1914/15. godinu, kada mu je odobrena stipendija za medicinske studije u Beču.⁵⁰⁴

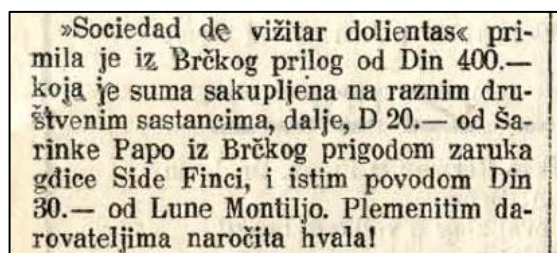
Kćerka **Berta Montilija** 13. jula 1924. godine udala se za Avrama N. Levija u jevrejskoj bogomolji u Brčkom. Poziv na vjenčanje udovice Rifke Montilija objavljen je u *Židovskoj svijesti*.⁵⁰⁵ Erna (Levy) Montilija povodom zaruka gđice Berte Papo 1931. godine uz pomoć gđice Klarice Almoslino darovala je iznos od 230 dinara za društvo *Sociedad de vižitar doljentas*.⁵⁰⁶ U spiskovima žrtava kotara Brčko ne nalazi se ime Isak Montilija kao ni članova njegove porodice.

Lunika (Luna) Montilija bila je vlasnica kožarske radnje.⁵⁰⁷ Bila je udata za **Miku Montiliju**. Zabilježeno je da je Luna Montilija iz Brčkog 1925. godine sa suprugom g. Mikom Montilijom darovala za *Sociedad de vižitar doljentas* iznos od 20 dinara⁵⁰⁸ kao i da je 1930. godine povodom zaruka gđice Side Finzi darovala 30 dinara istoimenom društvu⁵⁰⁹.

Darovanje Lune Montilije, 1925.

Darovanje Lune Montilije, 1930.

⁵⁰² Ibid, 2. april 1920, broj 67.

⁵⁰³ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

⁵⁰⁴ Sastanak Vijeća povodom dodjele stipendija za 1914/15. godinu; BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1915, d. g., BiH – ABD.

⁵⁰⁵ *Židovska svijest*, Sarajevo, 4. juli 1924, broj 15.

⁵⁰⁶ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 6. februar 1931, broj 6.

⁵⁰⁷ Popis otuđenih srpskih i jevrejskih radnji u provinciji, inv. broj 19, omot 70; BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

⁵⁰⁸ *Židovska svijest*, Sarajevo, 20. marta 1925.

⁵⁰⁹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 21. marta 1930, broj 12.

Imali su kći **Klaru (Klaricu) Montilija**, koja se rodila 1911. godine u Brčkom. Klarica se udala za **Pištu Svarca** i dobila sina **Leona** 1938. godine u Zagrebu. Prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata živjeli su u Brčkom, gdje su i ubijeni u decembru 1941. godine.⁵¹⁰ **Luna (Lunika) Montilija** nalazi se na spiskovima ubijenih u Brčkom 1941. godine.

Zumbul (Sumbul) Montilija, Jevrej, rođen 1896. godine, bio je trgovac iz Brčkog. Zaručio se u maju 1919. godine sa **Sarom Elazar** u Sarajevu⁵¹¹ i imao je sina i kći. Sin **Bato**

Tiskovni Fond.	
U prošlom broju iskazano	K 2790.—
Brčko, Sumbul Montiljo	K 75.—
Ukupno . . .	K 2865.—

Montilija, rođen 1921. godine u Brčkom, bio je student u Beogradu, gdje je bio i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Kći **Rifka Montilija** rođena je 1921. godine u Brčkom. Prije i za vrijeme rata živjela je u Osijeku.⁵¹²

Postupak pritužbe članova brčanskog Kulturbunda protiv Zumbula Montilije proveden je 1940. godine u Brčkom povodom incidenta koji se dogodio u kafani 30. aprila 1940. godine.⁵¹³

Po podacima Yad Vashema Zumbul Montilija ubijen je u Brčkom, sin **Bato** u Beogradu, a kći **Rifka** u Osijeku 1941. godine.⁵¹⁴

JUSP Jasenovac raspolaže podacima o stradalim članovima iz porodice Montilija. Tu se spominje **Ita Montilija**, rođena 1902. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Jozef, a stradala je u Jasenovcu 1942. godine. **Mane Montilija**, koji je rođen 1893. godine u Brčkom i čiji se otac zvao Isak, prije i za vrijeme rata živio je u Zagrebu. Stradao je u logoru Jasenovac 1945. godine. **Moritz Montilija**, rođen 1889. godine u Brčkom i čiji se otac zvao Isak, stradao je u logoru Jasenovac 1945. godine. **Rahela Montilija**, rođena 1886. godine u Brčkom i čiji se otac zvao Isak, stradala je u logoru Jasenovac 1942. godine. **Salamon Montilija**, rođen 1887. godine u Brčkom i čiji se otac zvao Isak, stradao je u logoru Jasenovac 1941. godine.⁵¹⁵

Po podacima Yad Vashema iz porodice Montilija rođeni su, živjeli prije Drugog svjetskog rata i stradali u Brčkom **Bukica Montilija**, **Jozef Montilija** i **Regina Montilija**.⁵¹⁶

⁵¹⁰ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵¹¹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 23. maj 1919, broj 27.

⁵¹² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵¹³ HR – HDA – 155. Banovina Hrvatska. Kabinet bana 1939–1941, br. 6137/1940.

⁵¹⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵¹⁵ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945. <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁵¹⁶ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

Porodica Naschitz (Nashic, Našić)

Markus Naschitz, trgovac iz Brčkog, imao je privatnu telefonsku liniju u Brčkom 1915. godine.⁵¹⁷ Imao je dvoje djece **Miroslava Naschitza**, rođenog 20. februara 1895. godine u Brčkom, učenika Trgovačke škole 1905/06. godine, i **Oskara Naschitza**, rođenog 8. jula 1899. godine, učenika Trgovačke škole 1910/11. godine.⁵¹⁸

Emil Naschitz, Jevrej, medicinar, 52 godine; **Emilija Našić**, Jevrejka, domaćica, 75 godina; **Giza Našić**, Jevrejka, domaćica, 42 godine; i **Marko Našić**, Jevrej, trgovac, 80 godina; nalaze se na spiskovima žrtava kotara Brčko ubijenih u decembru 1941. godine u Brčkom.⁵¹⁹

Porodica Neubach (Neubah)

Hugo Neubach, izraelit Aškenaz, rođen je 1882. godine u Bosanskoj Gradiški. Otac mu je bio oficir iz Banje Luke Bernhard Neubach. Hugo je završio višu trgovačku školu, a bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1898/99. godine.⁵²⁰

Porodica Neumann (Neuman)

Betta Neumann, Aškenaz, rođena je 24. septembra 1904. godine u Drenovcima, Slavonija. Roditelji su joj bili Filip, koji je bio trgovac, i Selma. Za vrijeme svog školovanja u Trgovačkoj školi u Brčkom školske 1919/20. godine živjela je kod Petra Marasa u Savskoj ulici br. 3 u Brčkom.⁵²¹

Leo Harold Neumann, Aškenaz, rođen je 17. juna 1932. godine u Beču. Otac mu je bio trgovac Robert. Za vrijeme školovanja u Trgovačkoj školi u Brčkom školske 1940/41. godine Leo je živio u ulici Skerlića br. 5. Preselio se u Zagreb 24. maja 1941. godine.⁵²²

⁵¹⁷ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

⁵¹⁸ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁵¹⁹ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko 1944–1947.

⁵²⁰ Potvrda o školovanju, zaposlenju ili daljim studijima bivših studenata Trgovačke škole perioda od 1895/96. do 1902/03, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1905. godina, d. g., BiH – ABD.

⁵²¹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁵²² Ibid.

Porodica Palfi

Juliška Palfi, udata **Goldman**, Aškenaz, rođena je 1897. godine u Brčkom. Otac joj je bio **Aharon (Avram/Aron)**, agent, a majka **Zelma**. Juliška je bila domaćica i udata za fotografa **Maxa Goldmana**, rođenog 1886. godine u Petrovgradu (Zrenjanin), gdje su i živjeli. Imali su sina **Ervina**, rođenog 1920. godine također u Petrovgradu.⁵²³ Po podacima iz 1936. godine atelje Maxa Goldmana nalazio se u ulici Cara Dušana br. 13 u Bečkereku, gdje je i živio s porodicom. Na osnovu jedne fotografije s temom koja nije karakteristična za Banat možemo tvrditi da je putovao i po Srbiji u potrazi za poslom i inspiracijom. Spomenuta fotografija donosi nam još jedan značajan podatak i možda nam otkriva njegovo pravo zanimanje – na njoj je potpisan kao slikar, a ne kao fotograf. Porodica je stradala u logoru Sajmište.⁵²⁴

Juliškina sestra **Ilonka Palfi**, udata **Tajhner**, rođena je 4. februara 1901. godine u Brčkom. Otac joj je bio Aharon (Avram/Aron), agent, a majka Zelma. Pohađala je Trgovačku školu u Brčkom školske 1912/13. godine.⁵²⁵ Bila je udata i domaćica. Prije i za vrijeme rata živjela je u Petrovgradu (Zrenjanin), a stradala je u holokaustu.⁵²⁶

Njen brat **Josip Palfi** rođen je 24. januara 1899. godine u Brčkom. Otac mu je bio agent Aharon (Avram/Aron). Josip je bio učenik Trgovačke škole školske 1911/12. i 1913/14. godine.⁵²⁷ Imao je trgovinu drva – nakupa, prerade i izvoza šumskih proizvoda u Zagrebu.⁵²⁸ Preživjeo je holokaust.⁵²⁹

Porodice Papo

Lezo J. Papo, Jevrej sefard, s prebivalištem u Rakićevoj ulici br. 7 ili 12, Brčko, bio je vlasnik manufakture od 1913. godine u Brčkom⁵³⁰ i oženjen **Sarom Papo**, također Jevrejkom. Sara Papo je poslije smrti supruga 1925. godine preuzela vođenje manufakture. Imali su četvero djece, dva sina i dvije kćeri. **Josef Papo** rođen je 28. oktobra 1908. godine u Brčkom i bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1918/19. godine. **Adolf Papo** rođen je 26. juna 1911.

⁵²³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵²⁴ *Fotografi u Zrenjaninu*, <http://banateka.blogspot.com/2010/04/fotografi-u-zrenjaninu-1850-1950.html> (pristupljeno: 23. august 2022).

⁵²⁵ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁵²⁶ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵²⁷ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁵²⁸ HR – HDA – 1076. – HR – HDA – 1076. – PONOVA NDH, dosje br. 4230.

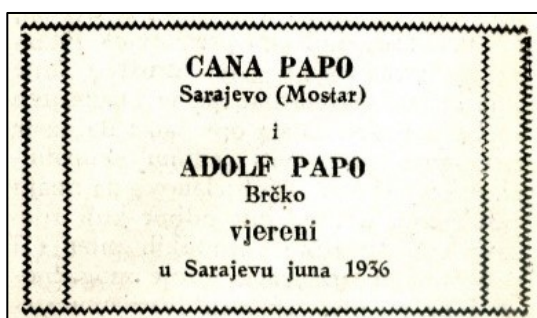
⁵²⁹ M. Švob, nav. djelo, 460.

⁵³⁰ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

godine u Brčkom i bio je učenik Građanske škole u Brčkom školske 1935/36. godine.⁵³¹ **Sarika Papo** rođena je 1905. godine u Brčkom i izabrana je na skupštini za predsjednicu Omladinskog udruženja pri osnivanju 1925. godine, dok je druga kći **Berta Papo** izabrana za blagajnicu.⁵³² Braća Josef i Adolf bili su trgovci u Brčkom.⁵³³

Josef L. Papo oženio se 10. februara 1935. godine u jevrejskom hramu u Brčkom s Tildom (Filda) S. Papo, rođenom 1910. ili 1913. godine u Sarajevu⁵³⁴, čiji su roditelji bili Simon i Regina⁵³⁵. Njihov sin **Lezo Papo** rođen je 1935. godine u Brčkom.

Drugi sin Adolf Papo, trgovac, vjerio se u junu 1936. godine s Canom Papo, rođenom 1918. godine, iz Mostara.⁵³⁶ Imali su kći **Vileru**, rođenu 1940. godine.

Objava o vjeridbi porodice Papo iz Brčkog u *Jevrejskom glasu*, 1936.

Povodom zaruka kćeri Berte Papo s prof. Avramom Pintom iz Bihaća (Prijedora) sakupljena je suma od 230 dinara za društvo *Sociedad de vižitar doljentas*.⁵³⁷ Vjenčanje Berte Papo s prof. Avramom Pintom objavljeno je u *Jevrejskom glasu* 1931. godine.⁵³⁸

Lezo J. Papo umro je 1925. godine. Jevrejsko omladinsko udruženje *Cion* Brčko u znak saučesća ožalošćenoj porodici pok. Leze Papoa darovalo je tiskovnom fondu *Židovske svijesti* sumu od 100 dinara.⁵³⁹

Riječi hvale upućene su Berti i Sariki Papo za organiziranje zabave Purima u Brčkom 1927. godine.⁵⁴⁰

⁵³¹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945. Razredne knjige GŠB od 1901. do 1998, BiH–ABD / G „VP“ IDSŠBČ.

⁵³² *Židovska svijest*, Sarajevo, 27. mart 1925, broj 52.

⁵³³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵³⁴ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. februar 1935, broj 5.

⁵³⁵ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵³⁶ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 26. juni 1936, broj 26.

⁵³⁷ Ibid, 6. februar 1931, broj 6.

⁵³⁸ Ibid, 14. august 1931, broj 33.

⁵³⁹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 14. august 1925, broj 72.

⁵⁴⁰ Ibid, 15. marta 1927.

Zabilježeno je da je Sarinka Papo iz Brčkog 1930. godine povodom zaruka Side Finzi darovala sumu novca u iznosu od 20 dinara društvu *Sociedad de vižitar dolientas*.⁵⁴¹

»Sociedad de vižitar dolientas« pri-
mila je iz Brčkog prilog od Din 400.—
koja je suma sakupljena na raznim dru-
štvenim sastancima, dalje, D 20.— od Ša-
rinke Papo iz Brčkog prigodom zaruka
gđice Side Finci, i istim povodom Din
30.— od Lune Montiljo. Plemenitim da-
rovateljima naročita hvala!

Braća Papo, Adolf sa suprugom Canom i kćeri Vilerom, zatim Josef sa suprugom Tildom i sinom Lezom kao i majka Sara (53 godine) ubijeni su u decembru 1941. godine u Brčkom. Također još troje djece, Regina Papo, rođena 1938. godine u Brčkom, Sarika Papo rođena 1939. godine u Brčkom, i Bisera Papo, rođena 1940. godine u Brčkom, ubijeno je u Brčkom, u decembru 1941. godine po podacima Yad Vashema.⁵⁴²

Rafael Papo, Jevrej, rođen je 1875. godine u Brčkom. Otac mu se zvao Moša.⁵⁴³ Rafael je bio trgovački putnik s prebivalištem u ulici Rakićeva br. 7 u Brčkom i sa suprugom **Rifkom Papo**, rođenom 1897. godine u Sarajevu⁵⁴⁴, imao je četvericu sinova.

Najstariji, **Moric Papo**, rođen 9. septembra 1915. godine u Brčkom, učenik Niže gimnazije u Brčkom školske 1928/29. godine⁵⁴⁵, bio je student prava u Zagrebu. Kao marksistički orijentiran omladinac bio je aktivista Narodnooslobodilačkog pokreta u Brčkom. Potpisnik je trećeg otvorenog pisma bosanskohercegovačke studentske omladine pod naslovom *Protiv rata, za slobodu, demokraciju i ravnopravnost naroda*.⁵⁴⁶

Drugi sin, **Kalmi R. Papo**, rođen 1. jula 1917. godine, bio je učenik Niže gimnazije u Brčkom školske 1928/29. godine, sin **Josip (Jozef) Papo**, rođen 20. aprila 1920. godine u Brčkom, bio je učenik Narodne osnovne škole Brčko školske 1931/32. godine, a sin **Isidor Papo**, rođen 7. septembra 1921. godine, bio je učenik Narodne osnovne škole Brčko školske 1928/29. godine.⁵⁴⁷

Porodica Papo (Rafo Papo, Jevrej, trgovac, star 66 godina; Rifka Papo, domaćica, stara 44 godine; Moric Papo, učenik, star 26 godina; Kalmi Papo, učenik, star 23 godine; i Josef Papo, učenik, star 21 godinu) nalazi se na spisku ubijenih u decembru 1941. godine u Brčkom.⁵⁴⁸

⁵⁴¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 21. marta 1930, broj 12.

⁵⁴² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁵⁴³ Ibid.

⁵⁴⁴ Ibid.

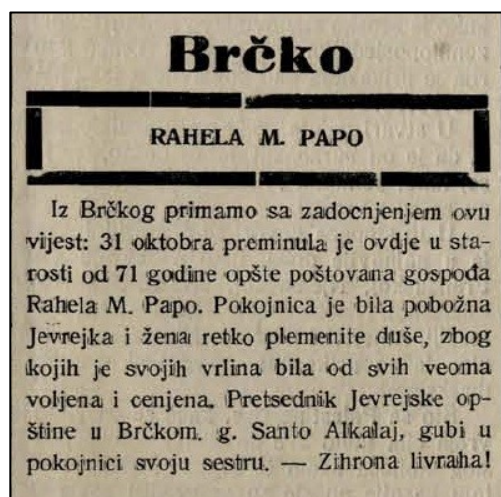
⁵⁴⁵ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

⁵⁴⁶ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 185, 203, 457, 577.

⁵⁴⁷ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998. Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁵⁴⁸ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

Rahela M. Papo i suprug **Mošo Papo** iz Brčkog imali su kći **Blanku Papo (Hahn)**, rođenu 1901. godine, domaćicu, koja se 18. septembra 1927. godine vjenčala sa Sigmundom Hahnom iz Vinkovaca u jevrejskom hramu u Brčkom. Rahela je preminula 31. oktobra 1932. godine u 71 godini života, što je objavljeno u *Jevrejskom glasu*.

Objava smrti Rahele M. Papo u *Jevrejskom glasu*, 1932.⁵⁴⁹

Prema podacima Yad Vashema u Brčkom su u decembru 1941. godine ubijene i sljedeće osobe iz porodice Papo: **Blanka Papo**, **Gina Papo**, koja je rođena 1913. godine u Sarajevu, udata i domaćica, a roditelji su joj bili Leo i Regina; Ginina kći **Biserka Papo**, rođena 1940. godine u Brčkom i čiji se otac zvao Adolf; **Rahela Papo**, rođena 1911. godine u Brčkom; **Braco Papo**, rođen 1910. godine u Brčkom; **Sara Papo**, rođena 1888. godine u Tuzli, a po zanimanju trgovac; **Yitzkhak (Isak) Papo**, rođen u Visokom i čiji su roditelji bili Yaakov i Rivka Barukh; **Ada Papo**, rođena 1915. godine u Brčkom; **Majkica Montilija**, udata Papo, rođena u Brčkom 1887. godine, domaćica i udovica, a čiji su roditelji bili Isak i Rifka.⁵⁵⁰

Prema podacima Yad Vashema izvan Brčkog stradali su neki drugi članovi porodice Papo. **Kalmi Papo** rođen je 1906. godine u Brčkom, a po zanimanju je bio činovnik. Otac mu se zvao Eliezer. Prije i za vrijeme rata Kalmi je živio u Zagrebu. Ubijen je u Jasenovcu 1941. godine.⁵⁵¹ **Gizela Papo** rođena je u Brčkom. Roditelji su joj bili Moritz i Miriam, a ona je bila domaćica i udata. Živjela i stradala u Sarajevu.⁵⁵²

⁵⁴⁹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 9. decembar 1932, broj 50.

⁵⁵⁰ *YV*, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁵⁵¹ M. Švob, nav. djelo, 461.

⁵⁵² *YV*, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

Članovi porodice Papo iz Brčkog i porodice Perera iz Bijeljine, 1920.⁵⁵³

Porodica Perera

Salamon Perera, Jevrej sefard, rođen 1899. godine u Bijeljini. Roditelji su mu se zvali Avram i Rifka. Salamon je bio trgovac i vlasnik manufakture⁵⁵⁴ s prebivalištem u ulici Hadžiefendića u Brčkom. Bio je oženjen domaćicom **Matildom (Malka/Rena) Danon**, rođenom 1899. godine u Sarajevu. Njeni roditelji su se zvali Avraham i Ester.⁵⁵⁵ Imali su kćeri **Matildu Tilda Pereru**, rođenu 1920. godine, **Ernu Pereru**, rođenu 7. februara 1926. godine, učenicu Trgovačke akademije u Brčkom školske 1940/41. godine, i **Rifku Rikicu Pereru**, rođenu 1924. godine u Brčkom.⁵⁵⁶ Porodica Perera (Salamon, supruga Matilda i kći Erna) nalazi se na spisku ubijenih u decembru 1941. godine u Brčkom.⁵⁵⁷

Sipura Perera, rođena 3. novembra 1910. godine u Bijeljini, pohađala je Trgovačku školu školske 1925/26. i 1926/27. godine. Roditelji su joj bili Jakob i Bukica. Boravila je kod staratelja Moritza Montilije, trgovca.⁵⁵⁸ Po podacima Yad Vashema stradala je u holokaustu 1942. godine.

U Brčkom su u decembru 1941. godine ubijene i sljedeće osobe iz porodice Perera po podacima Yad Vashema, Ustanove za čuvanje sjećanja na mučenike i junake, Jerusalem, Izrael: **Rena Perera**, rođena 1898. u Sarajevu, čiji se otac zvao Sadik, i **Olivera Olga Perera**, rođena 1868. godine u Sarajevu, koja je prije i za vrijeme rata živjela u Brčkom.

⁵⁵³ *Izgubljeni u holokaustu: Jevrejski komšiluk u Bosni i Hercegovini* – izložba dokumenata i fotografija, <http://jewsinfosbosnia.eu/eng/zepce-eng.jpg> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁵⁵⁴ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947, Popis otuđenih srpskih i Jevrejskih radnji u provinciji; inv. broj 19, omot 70;

⁵⁵⁵ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁵⁵⁶ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁵⁵⁷ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947.

⁵⁵⁸ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

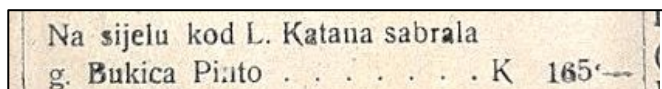
Prema podacima Yad Vashema život su također izgubile i **Bukica Montlio Perera**, rođena 1884. godine u Brčkom, te **Flora Perera**, rođena 1911. godine također u Brčkom. Bukica je bila udata i domaćica, a roditelji su joj se zvali Isak i Rivka. Flora je stradala u logoru Jasenovac 1942. godine.⁵⁵⁹ Obje su za vrijeme rata bile u Bijeljini.

Porodica Pesach (Pesah)

Leo Pesach, Jevrej sefard, rođen je 9. novembra 1901. godine u D. Tuzli. Otac mu je bio **Josef Pesach**, trgovac. Bio je učenik Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1908/09. godine, a stanovao je kod Adolfa Schoenwalda.⁵⁶⁰

Porodica Pinto

Hoše Pinto, Sefard, učestvovao je u mnogim darovanjima tiskovnim fondovima *Jevrejskog glasa* i *Židovske svijesti*⁵⁶¹ kao i **Bukica Pinto**.

Darovanje Bukice Pinto, 1920.⁵⁶²

David Pinto, od oca Lezo, bio je industrijalac rođen 1913. godine u Brčkom. Prije i za vrijeme rata živio je u Zagrebu, a ubijen je u holokaustu.⁵⁶³ **Salamon Pinto**, Sefard, rođen je 18. marta 1914. godine u Brčkom. Otac mu je bio Lezo, radnik. Pohađao je Narodnu osnovnu školu od 1922. do 1924. godine u Brčkom.⁵⁶⁴ **Albert Pinto** rođen je 1918. godine u Brčkom. Otac mu se također zvao Lezo. Ubijen je u Jasenovcu 1943. godine.⁵⁶⁵

Porodica Pick (Pik) – Marton

Gitta (Gita) Marton, udata **Pick**, kći Armina Martona, direktora Privilegirane agrarne i komercijalne banke u Brčkom, rođena je u Zagrebu 1912. godine. Udala se za **Božidara Picka**, rođenog u Karlovcu 11. novembra 1906. godine, koji je po zanimanju bio računovođa. Imali su

⁵⁵⁹ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁵⁶⁰ Razredne knjige OŠB, BiH – ABD / OOB, 1907–1984.

⁵⁶¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, broj 54/20. *Židovska svijest*, Sarajevo, broj 14/20, 61/20, 123/21, 87/25.

⁵⁶² *Židovska svijest*, Sarajevo, 6. februar 1920, broj 58 i 59.

⁵⁶³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁵⁶⁴ Razredne knjige OŠB, BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁵⁶⁵ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

dvije kćeri, **Xeniju (Ksenija) Tamar Pick**, rođenu u Brčkom 1. aprila 1935. godine, i **Lilian Ilana Pick**, rođenu 1945. godine.

Nakon njemačke okupacije u aprilu 1941. godine par je pobjegao u Split, a potom u Velu Luku u Hrvatskoj. Istovremeno je Gittin otac pobjegao u Italiju, gdje ih je uspio i prokrijumčariti preko granice. Od tada su pod lažnim imenom boravili na nekoliko lokacija u Italiji. Vratili su se u Jugoslaviju 1945. godine, kada se Božidar Pick pridružio partizanima. Nakon Drugog svjetskog rata porodica se vratila u Zagreb, gdje su živjeli do 1949. godine kada su se preselili u Izrael.⁵⁶⁶

Uvjerenje o porijeklu koje je izdala Općina Bedonia (*Comune di Bedonia*) na ime Božidar Pick⁵⁶⁷

Porodica Pollak (Polak)

Moritz Pollak, Jevrej aškenaz, rođen 1856. godine, oženjen, činovnik u banci, izabran je 1913. godine za zamjenika izbornika Jevreja u Kotaru Brčko osvojivši 110 glasova.⁵⁶⁸ Već 1918. godine izabran je za člana Općinskog vijeća kotara Brčko kao izbornik Jevreja.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁵⁶⁷ Ibid.

⁵⁶⁸ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1913. godina, d. g., BiH – ABD.

⁵⁶⁹ *Bosnischer Bote*, *Bosanski glasnik*, 1918, <http://digital.ghb.ba> (pristupljeno: 1. august 2022).

Predsjednik mjesne cionističke organizacije 1937. godine u Brčkom bio je g. **Karlo Pollak**.⁵⁷⁰

Gđa Pollak prisustvovala je Svečanoj školskoj zabavi Trgovačke škole iz Brčkog i pomogla prikupljanju dobrovoljnih priloga 8. januara 1918. godine.⁵⁷¹ **Molivera (Olivera) Pollak**, Jevrejka, rođena 1889. godine u Brčkom, domaćica, stara 73 godine, ubijena je u Brčkom 12. decembra 1941. godine.⁵⁷²

Malvina Herzl, udata Pollak rođena je 1862. godine u Zemunu. Roditelji su joj bili Kalman Herzl i Roza Kohn. Prije i za vrijeme rata živjela je u Brčkom, stradala u holokaustu.⁵⁷³

Porodica Proskauer

Doktor Fritz (Fric) Artur Proskauer,⁵⁷⁴ Aškenaz, rođen je 3. marta 1895. godine u Katovicama (Kattowitz), u glavnom gradu Gornje Šlezije, a današnje Poljske. Otac mu je bio dr. Sal Proskauer, Jevrej, s prebivalištem u ulici Friedrichsplatz, a majka Flora, rođ. Zadig, Jevrejka. Gimnaziju je završio u rodnom mjestu, a u Berlinu je studirao medicinu, gdje je specijalizirao hirurgiju 1922. godine.⁵⁷⁵ Svi telefonski imenici Berlina do 1933. godine navode njegovo ime. U Berlinu je imao privatnu praksu gdje se bavio medicinom kao ljekar, hirurg i ginekolog. Oženio se **Ailseom Schmidt**. Dolazak Hitlera za kancelara Rajha 1933. godine uvjetovao je preseljenje doktora Fritza u Beč, gdje mu se 23. oktobra 1934. godine rodila kći **Irena Proskauer**. U Beču je odbranio doktorsku disertaciju.

Nakon anšlusa Austrije 1938. godine i dolaskom nacista u Beč emigrirao je prvo u Zagreb, a potom s kćeri u Varaždin, gdje je volontirao kao ljekar i obavljao sve poslove sekundarnog ljekara od 23. oktobra 1939. godine do 27. maja 1940. godine⁵⁷⁶. Poslije Varaždina dolazi u Bosnu i Hercegovinu, u Brčko, gdje je radio u bolnici, tada zvanoj Bolnica princa Pavla Karađorđevića.

⁵⁷⁰ Odgovor Jevrejske vjeroispovjedne opštine Brčko br. 3/37. od 2. februara 1937. godine Savezu jevrejskih veroispovjednih opština Kraljevine Jugoslavije, Beograd br. 519, od 4 februara 1937. godine. Privatna zbirka dokumenata Miloš Damjanović.

⁵⁷¹ Izvješće o rezultatima zabave 8. januara 1918. godine u Brčkom, na broj: 235.577/V-2 od 18. decembra 1917, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1918, d. g., BiH – ABD.

⁵⁷² BiH – ABiH, ZKZUZO, Brčko, 1944–1947.

⁵⁷³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁵⁷⁴ Razgovor sa gđom Seadom Proskauer Drapić obavljen 13. novembra 2019. godine u Brčkom.

⁵⁷⁵ Certifikat o položenom doktorskom ispitu s ocjenom „odlično“, položen pred komisijom u Berlinu, 26. maj 1922.

⁵⁷⁶ Potvrda o zaposlenju u Gradskoj bolnici u Varaždinu, dr. Fritz Proskauer, po zanimanju ljekar, izdata u Varaždinu, 27. maj 1940.

U knjizi *120 godina Bolnice u Brčkom* između ostalog se navodi: *U brčanskoj bolnici su u vrijeme rata radili i pedijatar dr Krđalić, dr Anto Kraljić, hirurg i šef Bolnice i hirurg dr Fric Proskauer.*⁵⁷⁷

Dr. Fritz Proskauer⁵⁷⁸

Kada je osnovan ustaško-njemački zatvor u Brčkom, zbog sigurnosnih razloga prešao je u Gornji Rahić, gdje je imao svoju privatnu ambulantu. U Rahiću je upoznao Hanumku Zaimović, rođenu 4. oktobra 1910. godine, iz ugledne begovske porodice, koju je oženio 13. decembra 1941. godine⁵⁷⁹ i promijenio ime u Ferid Proskauer, a kćerino u Razija, vjerujući da će tako izbjeći progon. S Hanumkom Zaimović dobio je kći Seadu Proskauer, udatu Drapić.

Početkom rata otišao je u partizane, odnosno inscenirano je kao da su ga partizani odveli. Imao je i svoju apoteku, odakle je snabdijevao partizane. Dr. Ferid Proskauer zatekao se u bolnici u selu Donja Trnova, Korpusna bolnica br. 2 Trećeg korpusa kao rekonvalescent od pjegavca i bio dodijeljen zajedno s dr. Vladimirom Najmanom na rad u sanitetsku službu 38. divizije.⁵⁸⁰ Bolnica se nalazila blizu Šekovića, gdje je zajedno s čitavom bolnicom zarobljen i 1944. godine doveden u Brčko. Ubile su ga SS trupe nakon višednevnog ispitivanja u Podgajačkoj šumi⁵⁸¹, gdje je podignut spomenik u znak sjećanja na ovaj događaj koji stoji i danas, a u Rahiću je na partizanskom groblju ploča s njegovim imenom. Prva kći, Irena, učiteljica u penziji, živi u Šamcu, a druga, Seada u Brčkom.⁵⁸²

⁵⁷⁷ *120 godina Bolnice u Brčkom*, JZU Zdravstveni centar Brčko, 2006.

⁵⁷⁸ Privatna zbirka fotografija i dokumenata Seade Proskauer Drapić.

⁵⁷⁹ Vjenčani list dr. Ferida Proskauera, ljekara, i Hanumke Zaimović, tekući broj 249/1947, datum vjenčanja 13. decembar 1941, izdat u Brčkom, januar 1942.

⁵⁸⁰ *Sanitetska služba u NOR-u Jugoslavije 1941–1945*. Knjiga II, Beograd, 1989, 90-95.

⁵⁸¹ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, inv. broj 48649, Sarajevo, 1944–1947.

⁵⁸² N. Nežirović, nav. djelo, 185-186.

... po §-u 37
Z .č . i važi samo za
službenu upotrebu.

Vjenčani list

Potpisani ovim svjedoči, da je u matiči vjenčanih (u sidjilu za nišane)
tj. V . registru za godinu 1941 na strani / pod tek. broj 249/ 1941
sljedeće našao i tačno ispunio.

Tekući broj L 49
Datum vjenčanja 13. XII . 1941
Ime, prezime i stalež

Z aručenika { mjesto { gdje su rođeni
i { gdje stanuju
zaručnice { vjeroispovijest
G odine
J esu li mladenci ili novci
I me oca
Njegovci
Ime, prezime i stalež svjedoka
I me a privolom velije ili bez
U govoreni meher
Ime i prezime činovnika, koji je obavio vjenčanje
P otpisi stranaka
Na V - registru

D r. Ferid Proskauer, liječnik
Hanumka Z aimović
Kattowitz (Njemačka)
G or. R ahic
G or. R ahic
G or. R ahic
Islam
3. III. 1895
4.X . 1910
oženjen
pušćenica
Alfred
Ibrahim
Salih B eganović iz Brčkog
Paik H. E fendić iz Gor. Rah
Edhem Abdumahmanović
Ser. sudac

Da je to sve tako nadjeno i u nadočni vjenčani list stavljeno ovim se
potvrđuje.
U B rčkom, 22 prosinca 1941.
M. P.
Šeriatski sudac
Abdumahmanović
B rčko, ... siečnja 1942.
Za tačnu ... anči:
K OTIŠKI ...
2
KOTIŠKI ...

Vjenčani list dr. Ferida Proskauera, ljekara, i Hanumke Zaimović; tekući broj 249/1947, datum vjenčanja: 13. decembar 1941. godine, izdat u Brčkom, januar 1942. godine

Porodica Raf

Prema podacima Yad Vashema Ustanove za čuvanje sjećanja na mučenike i junake, Jerusalem, Izrael, u Brčkom su u decembru 1941. godine također ubijene i osobe iz porodice Raf. To su bili **Arnold Raf**, koji je rođen 1891. godine u Iloku. Bio je u braku s domaćicom **Ernom Raf**, rođenom u Bijeljini 1909. godine. Po zanimanju je bio trgovac. Imali su kći **Olgu Raf**, rođenu 1935. godine u Brčkom.⁵⁸³

Porodica Rajbah

Isidor Rajbah, Aškenaz, rođen je 19. decembra 1918. godine u Brčkom. Otac mu je bio **Natan**, državni finansijski činovnik. Isidor je imao prebivalište na Trgu Kralja Petra br. 50 u Brčkom. Završio je Gimnaziju u Brčkom od 1929. do 1931. godine.⁵⁸⁴

Porodica Rajner

Beta Rajner, rođena 1886. godine u Brčkom, i **Katica Rajner**, rođena 1906. godine u Lipovcu, prije i za vrijeme rata živjele su u Brčkom, gdje su i stradale u decembru 1941. godine.⁵⁸⁵

Porodica Rosenmann (Rozenman)

Rosenmann Vilim rođen je 1915. godine u Brčkom i bio je prodavac. Otac mu se zvao **Samuel**. Za vrijeme rata živio je u Zagrebu, a stradao je u holokaustu.⁵⁸⁶

Porodica Rosenrajh

Miroslav Rosenrajh, Aškenaz, rođen 8. maja 1920. godine u Brčkom, imao je prebivalište u Karanfil ulici br. 17 u Brčkom. Roditelji su mu bili **Armin**, privatni činovnik u trgovačkoj firmi, i **Johana**. Pohađao je Gimnaziju školske 1934/35. godine.⁵⁸⁷

⁵⁸³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁵⁸⁴ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

⁵⁸⁵ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁵⁸⁶ Ibid.

⁵⁸⁷ Razredne knjige GVPB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.

Porodica Roth (Rot)

Aleksandar Roth rođen je 1912. godine u Brčkom i bio je prodavac. Otac mu se zvao Josip. Za vrijeme rata živio je u Zagrebu, a stradao je u Jasenovcu 1941. godine.⁵⁸⁸

Porodica Rozentsveig

Shimon Rozentsveig rođen je u Brčkom. Roditelji su mu bili Shlomo i Perel. Bio je trgovac i oženjen Malom. Prije i za vrijeme rata boravio je u Poljskoj, u gradu Bochnia (Bohnja), a ubijen je u holokaustu.⁵⁸⁹

Porodica Sachs (Sahs)

Leo Sachs, Aškenaz, rođen je 14. decembra 1900. godine u Slavoniji. Otac mu je bio skladištar na željeznici i zvao se **Moric**. Imao je prebivalište u Ćuprijskoj ulici. Pohađao je Narodnu osnovnu školu u periodu od 1907. do 1909. godine u Brčkom.⁵⁹⁰

Porodica Salom

Haim (Hajim) Daniel Salom, Jevrej sefard, rođen je 1887. ili 1891. godine u Bijeljini. Roditelji su mu bili Daniel i Sara. Bio je trgovac iz Brčkog s prebivalištem u ulici Hadžiefendića br. 3 u Bosanskom Šamcu. Godina 1927. i 1928. bio je blagajnik Jevrejske bogoštovne općine Brčko, a 1940. godine postavljen je za njenog predsjednika.⁵⁹¹ O društvenoj aktivnosti gospodina Haima svjedoči članak *Jevrejskog glasa* u kojem se navodi da gospodin Haim D. Salom daruje 100 dinara za društvo *La Benevolencija* 27. februara 1931. godine. Kada je društvo dodjeljivalo stipendije za školsku 1934/35. godinu, povjerenik za Brčko bio je gosp. Haim D. Salom.⁵⁹²

Bukica Salom, djevojačko **Alkalay**, rođena je 1895. godine u Bijeljini. Roditelji su joj bili Jakob i Ester. Bukica je bila domaćica i udata za Haima. Izabrana je za jednog od članova povjereništva za *Keren Kayemet LeYisrael* Brčko 22. oktobra 1929. godine⁵⁹³, a 1937. godine bila

⁵⁸⁸ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁵⁸⁹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁵⁹⁰ Razredne knjige OŠB, BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁵⁹¹ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.

⁵⁹² *Jevrejski glas*, Sarajevo, 6. juli 1934, broj 26.

⁵⁹³ Ibid, 1. novembar 1929, broj 36.

je na čelu društva „WIZO“⁵⁹⁴. Članak *Jevrejskog glasa* zahvaljuje gđi Bukici Salom na rukovodstvu akcijom prikupljanja dara za postradale žrtve u Palestini održanoj 19. septembra 1929. godine.⁵⁹⁵

Zahvaljujemo se ovime za izražene
nam čestitke prigodom naših zaruka.
Bijeljina – B. Šamac.
Bukica Alkalay, Haim D. Salom
u ijaru 5680.

Zaruke Bukice Alkalay i Haima D. Saloma, 1920.⁵⁹⁶

Haim Salom kao staratelj i *dobri Jevrej* izdržavao je školske 1925/26. godine u svojoj kući Danka Kabilija iz Gradačca, rođenog 10. januara 1910. godine, dok je bio učenik Trgovačke škole Brčko.⁵⁹⁷

Popis povjerenika društva »La Benevolencije« preko kojih molitelji trebaју uručiti svoje molbe Središnjem Odboru:
Banja Luka: Pododbor: gg. Josef Nahmijas, Rafael Atijas, Rafael Levi i dr. M. Poljokan.
Bihać: g. dr. Emil Levi
Bijeljina: Jevrejska opština
Brčko: g. Haim D. Salom
Beograd: g. dr. Cezar Kajon
Dubrovnik: g. Moric Ferera
Derвента: g. Moric Kabiljo
Doboj: g. Jozef Pesah
Prijedor: g. prof. Avram Pinto
Rogatica: g. Zadik Levi
Sanski Most: g. Eliezer Levi
Split: g. Albert Finzi
Travnik: Jevrejska opština
Tuzla: g. Mošo Danon
Višegrad: gđa Josefina Papo
Zenica: g. Samuel Trinki i
Vlasenica: g. Albert S. Altarac.

Povjerenici društva *La Benevolencija*, predstavnik Brčkog gosp. Haim D. Salom⁵⁹⁸

Haim i Bukica imali su dvije kćeri, **Reginu (Seku) Salom** i **Rifkicu (Rikicu) Salom**. Kći Haima D. Saloma Regina, rođena 1. decembra 1925. godine u Brčkom, pohađala je Trgovačku akademiju 1940/41. godine.⁵⁹⁹

⁵⁹⁴ Odgovor Jevrejske vjeroispovjedne općine Brčko br. 3/37 od 2. februara 1937. godine Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina Kraljevine Jugoslavije, Beograd, br. 519, od 4. februara 1937. godine. Privatna zbirka dokumenata Miloša Damjanovića.

⁵⁹⁵ *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 34/30.

⁵⁹⁶ *Židovska svijest*, Sarajevo, 2. april 1920, broj 67

⁵⁹⁷ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁵⁹⁸ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 11. juli 1930, broj 28.

Đulhana Ibrahimović iz Brčkog u svom pismu od 4. juna 1940. godine spominje imenom **Seku Salom** i naglašava da je njenoj kćeri i **Seki Salom** bila oproštena matura jer su jedine razred završile odličnom ocjenom.⁶⁰⁰

Po podacima Yad Vashema porodica je ubijena 10. decembra 1941. godine u Brčkom. Izjavu je dala zaova Zlata Pollak.⁶⁰¹ U spiskovima žrtava i oštećenika sreza Brčko, Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, navode se članovi porodice Salom koji su ubijeni 12. decembra 1941. godine, a tijela su im bačena u rijeku Savu: Haim Salom, Jevrej, trgovac, 54 godine; Bukica Salom, Jevrejka, domaćica, 42 godine; Regina Salom, kći Haima, učenica, 16 godina; i Rifkica Salom, kći Haima, učenica, 20 godina.⁶⁰²

Fotografija: Bukica Salom, Haimova žena, sa kćerima Rifkicom (Rikica) i Reginom (Seka) u Rogaškoj Slatini, 1940.⁶⁰³

Zaključkom Sreskog suda Brčko kao najbližem srodniku umrlog Haima D. Saloma vraćena je imovina pravnoj nasljednici Goldini Zlati Salom, udatoj Pollak, ali ne i sakriveno zlato i nakit zakopan u dvorištu Hadži Daniela Saloma iz Brčkog.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶⁰⁰ *Pišete mi da Ehlimana mnogo ne uči sada i ne uči, jer razred je završila sa odličnim te je oproštena mature. Ona je oproštena i jedna Jevrejka Seka Salom.* Pismo Đulhane Ibrahimović, 4. juni 1940. godine. Privatna zbirka dokumenata i fotografija Hilme Zlatića.

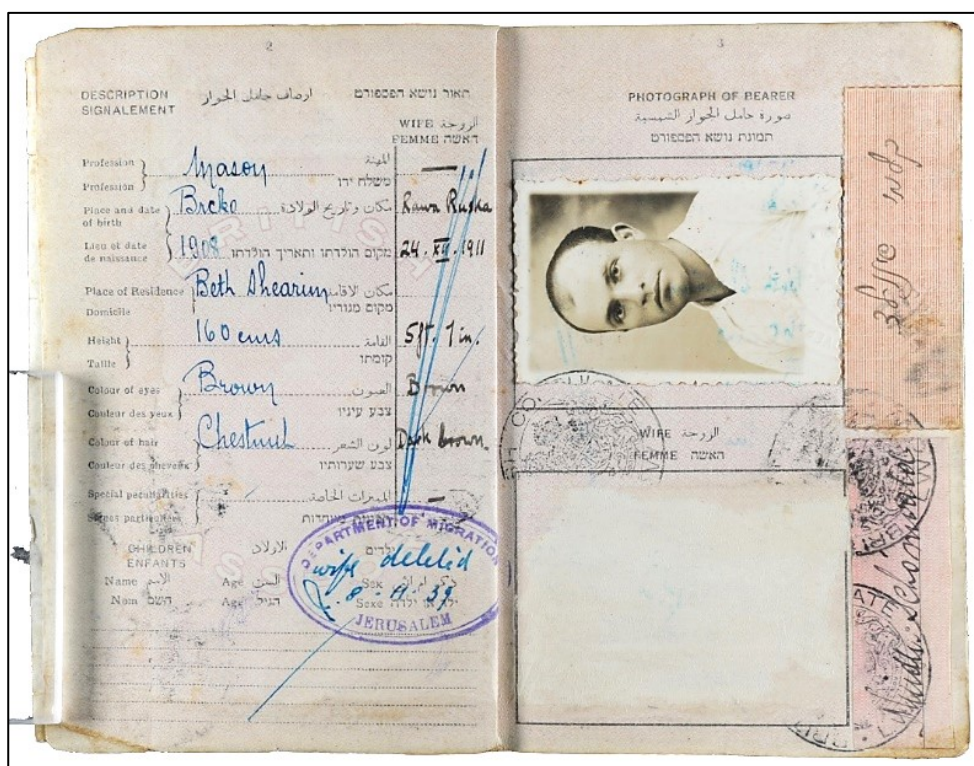
⁶⁰¹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁶⁰² BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947.

⁶⁰³ Privatna zbirka fotografija i dokumenata Vladimira Vladana Hajduka.

Porodica Schoenwald (Šenvald)

Kalmi Schoenwald, Jevrej, rođen je 9. jula 1911. godine u Brčkom. Roditelji su mu bili **Simcha Schoenwald**, djevojačko **Finzi**, i **Benjamin Bernard Schoenwald**, privatni činovnik u Tuzli. Majka mu je umrla kada je imao tri godine, pa se otac oženio svojom rođakom **Reginom Pinto** sedam godina kasnije.⁶⁰⁵ Kalmi je pohađao srednju Trgovačku školu u Brčkom i živio kod rođaka, odgovornog nadziratelja **Leona Kattana**, svećenika (žena Leona Kattana Rifka rođena je Schoenwald), u ulici Rakića sokak br. 21 u Brčkom, a kasnije kod starateljice **Sare Papo**, trgovkinje u ulici Rakića br. 12.⁶⁰⁶

Podaci o vlasniku pasoša na ime Kalmi Schoenwald⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Konfiskacija imovine Haima Saloma. Vidi str. 112. BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije, broj 539.

⁶⁰⁵ Personalna dokumenta koja pripadaju Dini (Vishengrad), supruzi Kalmija Schoenwalda, rođenog 1911. godine u Brčkom, predmet broj ID 10096222, 0.6 – Poljska kolekcija, broj fajla 1221. YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁶⁰⁶ Razredne knjige Trgovačke škole Brčko 1926/27. i 1929/30. na ime Kalmi B. Schoenwald iz Brčkog, Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶⁰⁷ Kalmi Shoenwald, znan od prije kao David Finzi, pasoš izdat 10. jula 1939. godine u Jerusalemu, profesija zidar; mjesto rođenja Brčko; rođen 1908; prebivalište Beth Shearim; visina 160 cm; boja očiju braon; boja kose kestenjasta. YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

Kalmijev brat **David B. Schoenwald**, rođen 7. septembra 1912. godine u Tuzli, također je pohađao srednju Trgovačku školu Brčko od 1927. do 1931. godine i živio s bratom kod staratelja.⁶⁰⁸ Braću su odgajali njihovi djed i baka Mazal i Aharon von Schoenwald.⁶⁰⁹

Kalmi Schoenwald je s 18 godina izabran za jednog od članova povjereništva za KKL (*Keren Kayemet LeYisrael*) Brčko 22. oktobra 1929. godine⁶¹⁰, a kao dopisnik časopisa *Jevrejski glas* 3. januara 1930. godine obavještavao je širu bosanskohercegovačku javnost o dešavanjima KKL Brčko⁶¹¹. Dok je Kalmi Schoenwald bio na putovanju u Izraelu, usvojio je identitet svog rođaka Davida Finzija, pa je s njegovim pasošem uspješno pobjegao i ostao u Izraelu. Pasoš na ime Kalmijevog rođaka izdao je Eretz Izrael 10. jula 1939. godine. Nakon nekog vremena vratio je svoje prvobitno ime. Vojna lična karta za one koji su registrirani u odbrani zemlje izdata je Kalmiju Schoenwaldu 27. jula 1948. godine.

Vojna lična karta izdata Kalmiju Schoenwaldu 27. maja 1948. godine⁶¹²

Kalmi je najprije bio fiktivno oženjen Minom Shuman iz Poljske 1939. godine kako bi joj pomogao da dobije azil za Palestinu. Kasnije se oženio **Dinom (Vishengrad) Shoenwald**. U svojim bilješkama Dina (Vishengrad) Schoenwald, rođena u gradu Czarnawczyce (Černavčice) u

⁶⁰⁸ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶⁰⁹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁶¹⁰ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

⁶¹¹ Ibid, 3. januar 1930, broj 1.

⁶¹² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

Poljskoj, opisuje svoj odlazak u Palestinu 1938. godine. Kalmi i Dina imali su dvije kćeri, Arellu i Malku.⁶¹³

Dina (desno) i sestra Shoshana Vishengrad, 1928.

Dina Shoenwald s kćeri Arellom u Izraelu (slika desno)

Dina (Vishengrad) Schoenwald (desno) s kćerima Arellom i Malkom i sestrom Shoshanom (Vishengrad) Delmatzki sa svojom kćeri Brachom, Izrael, 1945. (slika lijevo)

⁶¹³ Personalni dokumenti koji pripadaju Dini (Vishengrad), supruzi Kalmija Schoenwalda, rođenog 1911. godine u Brčkom, predmet broj ID 10096222, 0.6 – Poljska kolekcija, broj fajla 1221. YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Kalmijev brat David B. Schoenwald bio je vojnik u jevrejskoj brigadi 1942. godine u Rimu u Italiji, a potom i u Egiptu.⁶¹⁴

David Schoenwald u jevrejskoj brigadi, Egipat, 28. septembar 1942. (slika desno)
David Schoenwald u jevrejskoj brigadi u Rimu, Italija, 6. februar 1945. (slika lijevo)

Otac Benjamin i pomajka Regina Schoenwald također su preživjeli holokaust i dobili azil u Izraelu 1949. godine. U memoarima Regine (Pinto) Schoenwald, navodi se njihov bijeg iz Tuzle u Mostar s porodicom, deportacija u kampu na otoku Rabu 1942, i ponovni bijeg i skrivanje u šumama 1943. godine. Benjamin i Regina imali su dvije kćeri, Irenu i Tildu. Njihove kćeri pridružile su se partizanima i preživjele holokaust.⁶¹⁵

Adolf Schoenwald, Jevrej, pravni zastupnik / solicitor u Brčkom, u Leipzigu se školovao za knjigovođu, a imao je prebivalište u ulici Bijeljinska cesta u Brčkom. Njegov sin **Ziegfried Schoenwald**, rođen u Bihaću 1884. godine, bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1899/90. godine, a kasnije je završio Višu školu u Leipzigu te stekao zanimanje knjigovođe.⁶¹⁶ Jakob Friedmann, rođen 24. novembra 1887. godine u Bihaću, čiji je otac bio Samuel, činovnik u Gračanici, stanovao je kod Adolfa Schonwalda dok je bio učenik Proširene narodne škole u Brčkom školske 1901/02. godine.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Ibid.

⁶¹⁵ Ibid.

⁶¹⁶ Potvrda o školovanju, zaposlenju ili daljim studijima bivših studenata Trgovačke škole perioda od 1895/96. do 1902/03, BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1905, d. g., BiH – ABD.

⁶¹⁷ Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

Dragutin Schoenwald, Aškenaz, rođen je 10. jula 1911. godine u Tuzli. Otac mu se zvao Bernard i bio je trgovac. Dragutin je bio učenik Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1918/19. godine.⁶¹⁸

Porodica Schossberger (Šosberger)

Marietta (Marijeta) Schossberger, Aškenaz, rođena je 1887. godine u Brčkom. Otac joj se zvao Isak. Kada je stigla vijest da je mirovna konferencija povoljno riješila *palestinsko pitanje* 28. marta 1919. godine, održana je svečanost u dvorani Hotela *Posavina* u Brčkom. Kao dio programa posjetiocima se predstavio Hugo Hoffmann na violini, a na klaviru ga je pratila gđa Marietta Schossberger.⁶¹⁹ Marietta Schossberger je prilikom proslave Hanuke 1920. godine učestvovala u organizaciji zabave s programom. U članku *Židovske svijesti* upućena joj je zahvala.⁶²⁰ Također su joj podijeljene zasluge pri zajedničkoj proslavi Purima u Brčkom 24. marta 1921. godine.⁶²¹ Za vrijeme Drugog svjetskog rata Marietta je živjela u Beogradu, a ubijena je u logoru Auschwitz.⁶²²

Marijetin sin **Artur Schossberger** rođen je 18. augusta 1912. godine u Tuzli. Otac mu se zvao **Emil** i bio je trgovac u Brčkom. Artur je pohađao Narodnu osnovnu školu u Brčkom od 1919. do 1922. godine.⁶²³ Po podacima Yad Vashema, ubijen je 29. jula.1941. godine u Jajincima.⁶²⁴

Porodica Snickler (Šnicler)

Adolf Šnicler rođen je u Brčkom, a po zanimanju je bio činovnik. Ubijen je u Brčkom.⁶²⁵

Porodica Špic (Špic)

Vilijem Špic rođen je 1912. godine u Brčkom. Prije i za vrijeme rata živio je u Novom Sadu.⁶²⁶

⁶¹⁸ Ibid.

⁶¹⁹ *Židovska svijest*, Sarajevo, 28. mart 1919, broj 22

⁶²⁰ Ibid, 24. decembar 1920, broj 103.

⁶²¹ Ibid, 1. april 1921, broj 117.

⁶²² YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 27. decembar 2019).

⁶²³ Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁶²⁴ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁶²⁵ Ibid.

⁶²⁶ Ibid.

Porodica Steiner (Štajner)

Moritz Steiner, Jevrej aškenaz, bio je civilni geometar u Brčkom s prebivalištem u ulici Karanfil br. 21, Brčko. U braku s Anom Steiner imao je kći **Ernu Steiner**, rođenu 3. juna 1911. godine u Imotskom, Dalmacija, koja je bila učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1926/27. godine i sina **Karla Steinera**, rođenog 15. oktobra 1912. godine također u Imotskom, Dalmacija, koji je bio učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1926/27. godine.⁶²⁷ **Erna Steiner** izabrana je za povjerenicu za pražnjenje škrabica brčanskog povjerenstva *Keren Kayemet LeYisrael* Brčko 22. oktobra 1929. godine.⁶²⁸ Porodica Steiner ubijena je u decembru 1941. godine u Brčkom: Mavro (Moritz) Steiner, geometar, 61 godina; Ana Steiner, domaćica, 46 godina; i Erna Steiner, domaćica, 30 godina.⁶²⁹

Dragica Steiner, Aškenaz, rođena je 6. juna 1920. godine u Bjelovaru. Otac joj je bio gostioničar, a zvao se Albert. Imala je boravište na Trgu Kralja Petra u Brčkom. Pohađala je Gimnaziju od 1933. do 1935. godine u Brčkom.⁶³⁰

Porodica Schwarzberg/Schwartzberg(Švarcberg)

Rosa Schwarzberg, Aškenaz, rođena je 1901. godine u Janji. Roditelji su joj bili Jozef i Hana. Bila je činovnik i živjela je u Bijeljini. Ubijena je 1943. godine u Brčkom.⁶³¹

Rosa Schwarzberg

Slavko Schwartzberg rođen je 1902. ili 1907. godine i bio je činovnik, dok je **Gustav Schwartzberg** rođen 1906. godine u Kratečkom od oca Benne i majke Cecilije. Živjeli su u Brčkom, gdje su i ubijeni.⁶³²

Porodica Svarc (Švarc)

Klara Klarica Montilija, Sefard, rodila se 1911. godine u Brčkom. Roditelji su joj bili Miko i Luna. U braku s Pištom Švarcom dobila je sina **Leona Švarca**, koji je rođen 1938. godine

⁶²⁷ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945. BiH

⁶²⁸ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

⁶²⁹ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, 1944–1947.

⁶³⁰ Razredne knjige GŠB od 1901. do 1998, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ.

⁶³¹ Ibid.

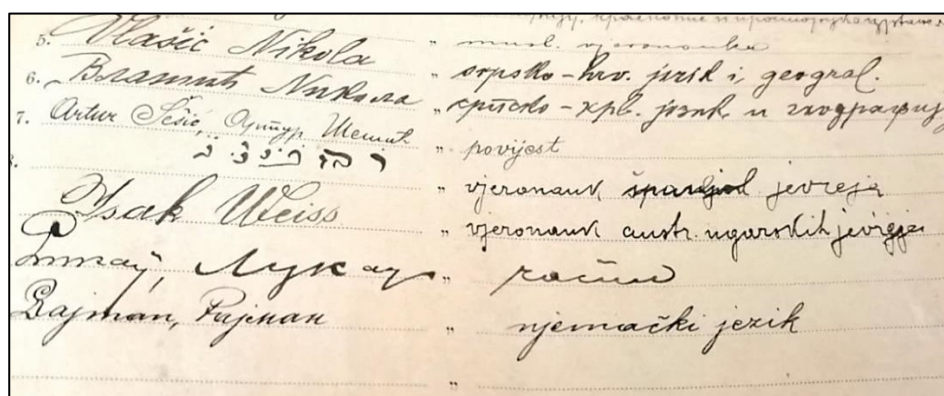
⁶³² Ibid.

u Zagrebu. Prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata živjeli su u Brčkom, gdje su i ubijeni u decembru 1941. godine.⁶³³

Porodice Weiss/Weisz (Vajs)

Leopold Weiss, Jevrej aškenaskog porijekla, bio je trgovac nastanjen u ulici Srpska varoš br. 38 u Brčkom. Imao je tri sina i dvije kćeri. Najstariji je bio **Fridrich Fritz Weiss**, rođen 24. februara 1901. godine. Bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1913/14. godine. Kći **Elsa Weiss**, rođena 20. oktobra 1902. godine u Brčkom, bila je učenica Trgovačke škole školske 1912/13. godine, a kći **Olga Weiss**, rođena 3. maja 1904. godine, bila je učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1916/17. godine. Najmlađi je bio sin **Bruno Weiss**, rođen 22. novembra 1909. godine, učenik Narodne osnovne škole Brčko školske 1917/18. godine, dok je sin **Oskar Weiss**, rođen 7. oktobra 1907. godine, bio učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1918/19. godine.⁶³⁴ Bruno Weiss je za vrijeme rata živio u Zagrebu, a ubijen je u Jasenovcu 1942. godine.⁶³⁵

Isak Weiss bio je vjeroučitelj austrougarskih Jevreja (Aškenaza) u Trgovačkoj školi školske 1908/09. godine.⁶³⁶

Razrednica Trgovačke škole za školsku 1908/09. godinu. Isak Weiss, vjeroučitelj austrougarskih Jevreja

Adolf Weiss, hotelijer, Jevrej aškenaskog porijekla, imao je kći **Josipu Weiss**, rođenu u Brčkom 14. aprila 1899. godine. Stanovali su u ulici Bijeljinska cesta br. 6 u Brčkom. Josipa je bila učenica Trgovačke škole u Brčkom 1917/18. godine.⁶³⁷

⁶³³ Ibid.

⁶³⁴ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945. Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁶³⁵ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁶³⁶ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶³⁷ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

Ernest Weiss rođen je 1902. godine u Brčkom. Otac mu se zvao Hernion. Ernest je ubijen u logoru Jasenovac 1942. godine.⁶³⁸

David Weiss bio je vlasnik fabrike sode (*sodawasserfabrikant*) u Brčkom.⁶³⁹

Porodica Vesel

Ela Vesel rođena je 1894. godine u Brčkom. Prije i za vrijeme rata živjela je u Beogradu, a stradala je u holokaustu.⁶⁴⁰

Porodica Vilhejm

Julijana Vilhejm rođena je 1896. godine u Brčkom. Prije i za vrijeme rata živjela je u Novom Sadu, a stradala je u holokaustu.⁶⁴¹

Porodica Weil (Vail)

Jakob Weil, Aškenaz, rođen 1867. godine, trgovac začinima i delikatesima (*spezerei*) u Brčkom od 1894. godine⁶⁴², izabran je za člana Općinskog vijeća Kotara Brčko 8. oktobra 1913. godine, kada je osvojio 179 glasova⁶⁴³. Imao je privatnu telefonsku liniju u Brčkom 1915. godine.⁶⁴⁴ Bio je oženjen i imao je sina **Oskara Weila**, rođenog 10. jula 1897. godine, a prebivalište je imao u Srpskoj ulici, Brčko. Oskar je bio učenik Trgovačke škole školske 1907/08. godine.⁶⁴⁵

Rudolf Weil rođen je 1891. godine i bio je činovnik. Otac mu se zvao Jakov. Za vrijeme rata Rudolf je živio u Zagrebu, a ubijen je u Jasenovcu 1944. godine.⁶⁴⁶

⁶³⁸ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁶³⁹ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

⁶⁴⁰ Ibid.

⁶⁴¹ Ibid.

⁶⁴² *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

⁶⁴³ BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1913, d. g., BiH – ABD.

⁶⁴⁴ *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

⁶⁴⁵ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶⁴⁶ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

Rudolf Weil rođen je 1913. godine u Brčkom. Roditelji su mu se zvali Josip i Berta. Bio je trgovački namještenik i neoženjen. Za vrijeme rata živio je u Vinkovcima, a ubijen je u holokaustu.⁶⁴⁷

Josef Weil, vlasnik trgovine mješovitom robom od 1894. godine u Brčkom.⁶⁴⁸

Dopisnica iz Brčkog, 1928. godine - *Fleischmarkt*. Izdavač **Jozef Weil**, Brčko⁶⁴⁹

Porodica Wiener (Viner)

Salamon Wiener, Jevrej aškenaskog porijekla, sahadžija/zlatar/juvelir (*uhrmacher und juwelier*) u Brčkom od 1901. godine⁶⁵⁰ s prebivalištem u ulici Savska ćuprija br. 5 u Brčkom, imao je kći i tri sina. **Melaniya Wiener**, rođena 14. augusta 1901. godine u Brčkom, bila je učenica Trgovačke škole u Brčkom školske 1912/13. godine. **Bernard Wiener**, rođen 12. maja 1903. godine u Brčkom, bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1914/15. godine.

⁶⁴⁷ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. august 2022).

⁶⁴⁸ *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembra 2019).

⁶⁴⁹ Digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH.

⁶⁵⁰ *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembra 2019)..

Arnold Wiener, rođen 17. decembra 1904. u Brčkom, bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1916/17. godine. **Rudolf Wiener**, rođen 25. juna 1908. u Brčkom, bio je učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1925/26. godine te sekretar Omladinskog udruženja u Brčkom, konstituiranog 1925. godine.⁶⁵¹ Arnold Wiener iz Brčkog bio je vlasnik *Urarske obrtne popravione* u Zagrebu.⁶⁵² Bernhard Wiener iz Brčkog bio je privatni činovnik u Varaždinu.⁶⁵³ Bernard i Arnold Wiener iz Brčkog ubijeni su u logoru Jasenovac, Bernard 1942, a Arnold 1944. godine.⁶⁵⁴ Mela (Melanija) Wiener preživjela je holokaust.⁶⁵⁵

Rosa Wiener prisustvovala je Svečanoj školskoj zabavi Trgovačke škole iz Brčkog i pomogla prikupljanju dobrovoljnih priloga 8. januara 1918. godine.⁶⁵⁶

Porodica Zwibach (Cvibah)

Oskar Zwibach, Jevrej, rođen je 25. maja 1898. godine u Brčkom Otac mu je bio dr. Wilhelm, kotarski ljekar. Imao je prebivalište u Maloj mahali br. 178 u Brčkom i bio je učenik Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1907/08.⁶⁵⁷

Porodica Zentner (Centner)

Prvi trag o porodici Zentner (Centner) nalazimo u *Bosanskom glasniku* iz 1898. godine, gdje se navodi fotografska radnja **Juliusa Zentnera iz Brčke**, kao jedna od trinaest fotografskih radnja u Bosni i Hercegovini (izuzev Sarajeva).⁶⁵⁸ Međutim, u *Bosanskom glasniku* iz 1915. godine kao vlasnik fotografske radnje naveden je **Samuel Zentner**, koji zvanično vodi ovu radnju od 1905. godine u Brčkom.⁶⁵⁹

Fotografi: Brčka. Julius Zentner

⁶⁵¹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶⁵² HR – HDA – 1076. – HR – HDA – 1076. – PONOVA NDH, dosje br. 6845.

⁶⁵³ Ibid, dosje br. 10513.

⁶⁵⁴ Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno: 1. septembar 2022).

⁶⁵⁵ M. Švob, nav. djelo, 556.

⁶⁵⁶ Izvješće o rezultatima zabave 8. januara 1918. godine u Brčkom, na broj: 235.577/V-2 od 18. decembra 1917. godine; BiH – ABiH, ZVZBiH, Sarajevo, o. g., 1918, d. g., BiH – ABD.

⁶⁵⁷ Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁶⁵⁸ *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembar 2019), 214.

⁶⁵⁹ Ibid, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).

Samuel (Samnel) Zentner, Jevrej aškenaskog porijekla, rođen je 1872. godine. Otac mu se zvao Jakob.⁶⁶⁰ Samuel je bio fotograf s prebivalištem u ulici Cvijetića br. 6 (Cvijetkovića), kod željezničke pruge, a kasnije u Tuzlanskoj ulici, Brčko. Bio je oženjen **Aurelijom Zentner**, rođenom 1875. ili 1878. godine u Bečkereku (današnji Zrenjanin, R. Srbija), iz porodice Goldmann, od oca **Samuela Goldmanna** iz Bečkereka i majke **Jakobine Goldmann**.⁶⁶¹ Aurelija je bila domaćica. Samuel i Aurelija imali su tri sina.

Majka Aurelija, otac Samuel i sinovi s lijeva na desno: Julije/Julius/Gjula, Ferdinand i Otto, Brčko, fotografirano između dva svjetska rata⁶⁶²

Postoje podaci i pretpostavke da je Samuel Zentner mnogo prije 1905. godine bio uspješan fotograf. Na poledini fotografije, tj. prema podacima iz logotipa firme vidljive su nagrade koje je ova fotografska radnja osvojila na međunarodnim sajmovima: *diploma Svjetske izložbe u Parizu 1900. godine* i *medalja Jubilarne izložbe u Beču 1898. godine*.⁶⁶³ Prema podacima s poledine fotografije mogu se rastumačiti i napredne tehnike za fotografiranje ove radnje u Brčkom: *uvećanje fotografije, fotografiranje grupa i klubova, specijalist za dječiju fotografiju, fotografiranje i van kuće, ploče se čuvaju za narudžbine, dupliranje rezervirano, pravljenje akvarela na osnovu starih i novih slika svake veličine, snimci se prave i po oblačnom vremenu*.

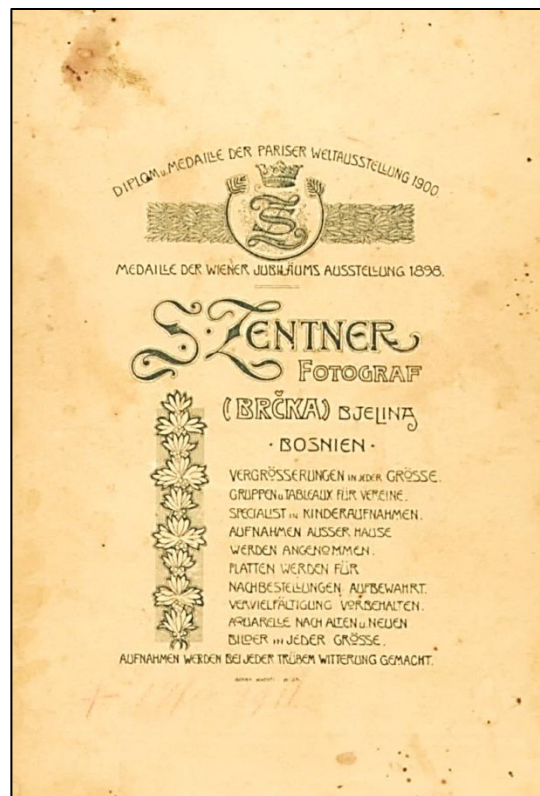
Dodatno je uočljivo na većem broju fotografija da je pored fotografske radnje u Brčkom postojala i S. Zentner radnja u Bijeljini. Naime, ne postoji pisani trag o postojanju ovog studija u Bijeljini, već se smatra da je Samuel samo terenski snimao u susjednom gradu u nedostatku lokalnih fotografa.

⁶⁶⁰ YV navodi podatak da je Samuel Zentner rođen u Rumi, R. Srbija.

⁶⁶¹ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁶⁶² Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović, unuke Otta Zentnera.

⁶⁶³ Privatna zbirka fotografija i razglednica Admira Pašalića.

Bugarinović – logotip fotografske radnje S. Zentner⁶⁶⁴

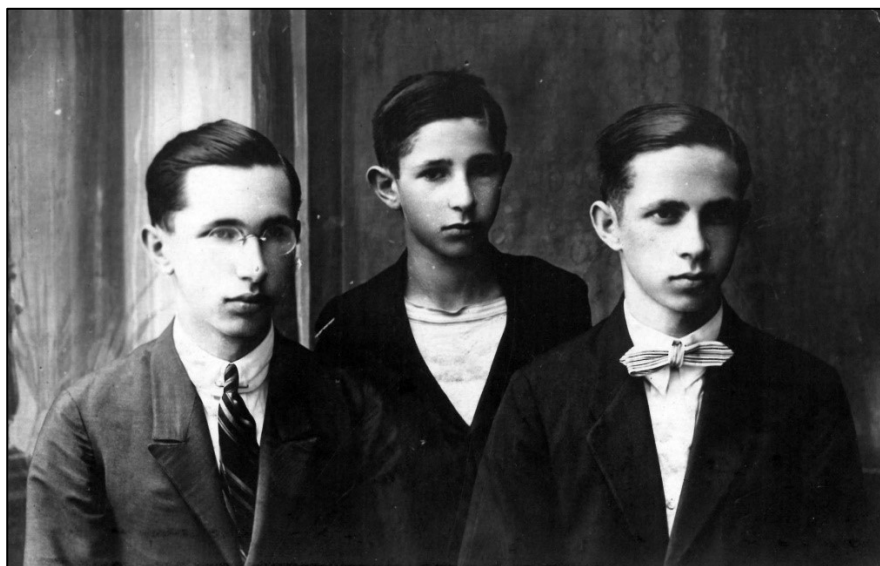
Fotografija S. Zentner: Prvi automobil u Brčkom 1906.⁶⁶⁵

⁶⁶⁴ Muzej Semberije, Bijeljina, zbirka fotografija, inv. broj I-3555.

⁶⁶⁵ Na fotografiji je prvi automobil marke Ford u Brčkom u vlasništvu brčanskog advokata doktora Milana Hadži Ristića. Privatna zbirka fotografija Branke Hadži Ristić iz Brčkog.

Ime fotografa *Centner* pojavljuje se u knjizi *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u* pri opisu prve javne proslave Prvog maja 1927. godine u organizaciji Brčanskog radničkog sindikata u Radničkom domu u blizini savskog pristaništa, gdje se navodi: „Poslije toga, svi smo izašli pred Dom, gdje nas je fotografisao fotograf Centner. Poslije oslobođenja taj zajednički snimak umnožen je u Sarajevu i postao je vrlo poznat u istoriji borbe za radnička prava.“⁶⁶⁶

Najstariji sin **Ferdinand Zentner** rodio se 24. maja 1902. godine u Bečkereku. Njegovo rođenje prijavio je Goldmann Sámuel, djed s majčine strane, koji je živio u Bečkereku. U matičnoj knjizi rođenih⁶⁶⁷ u Bečkereku navedeno je sljedeće: *Zoltán Ferenc Zentner rodio se 24. maja 1902. godine, otac: Zentner Sámuel fényképész /fotograf/ sa stanom u Breska /Brčko/, majka: Zentner Sámuelné, rođ. Goldmann Aurélia. Rođenje je prijavio Goldmann Sámuel, deda deteta.*⁶⁶⁸

Braća Zentner: slijeva na desno: Ferdinand, Julije i Otto, Brčko, fotografirano između dva svjetska rata⁶⁶⁹

Ferdinand je pohađao Trgovačku školu u Brčkom školske 1912/13. godine⁶⁷⁰, a po završetku školovanja radio je kao činovnik u Brčkom. Također je kao dopisnik *Jevrejskog glasa*

⁶⁶⁶ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 172.

⁶⁶⁷ Istorijski Arhiv Zrenjanin, Matična knjiga rođenih 1901–1902, br. 398, str. 584.

⁶⁶⁸ Dodatnim istraživanjem otkriveno je da je u Velikom Bečkereku (Zrenjanin) kao fotograf i slikar bio aktivan između dva svjetska rata Maks (Mikša) Goldman (1886–1941). Dalje je utvrđeno da je njegova supruga bila Juliška Palfi udata Goldman, rođena 1897. godine u Brčkom. Možemo s velikom vjerovatnoćom pretpostaviti da su Maks Goldman, Samuel Goldman i Aurelija Goldman iz Bečkereka bili povezani ne samo rodbinskim vezama već i poslovnom profesijom fotografa, pa da je upravo ta poslovna veza spojila porodice Goldman iz Bečkereka i Zentner iz Brčkog, udajom Aurelije Goldman za brčanskog fotografa Samuela Zentnera. Vidi Porodica Palfi, 122. <http://banateka.blogspot.com/2010/04/fotografi-u-zrenjaninu-1850-1950.html> (pristupljeno: 23. august 2022). *YV*, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁶⁶⁹ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović, unuke Otta Zentnera.

⁶⁷⁰ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

obavještavao bosanskohercegovačku javnost o dešavanjima u Brčkom.⁶⁷¹ Bio je povjerenik za udruženje *Keren Kayemet LeYisrael*, kako se navodi u članku o konstituiranju povjereništva za KKL u Brčkom, održanog 22. oktobra 1929. godine u stanu povjerenika za KKL gosp. Franje Zentnera.⁶⁷² Prilikom održavanja Vijeća cionista Jugoslavije u Beogradu 1929. godine Bosna je imala pravo na 7 delegata, ali tu su bila svega dva delegata, i to jedan iz Sarajeva i jedan iz Brčkog⁶⁷³. Brčko je predstavljao Franjo Zentner kao delegat.

Otac i sin Samuel i Franjo učestvovali su u sakupljanju prihoda za pomoćnu akciju postradalih u Palestini 23. septembra 1929. godine.⁶⁷⁴

Drugi sin **Otto Zentner**, rođen 18. novembra 1904. u Brčkom, bio je učenik Narodne osnovne škole u Brčkom školske 1911/12. godine⁶⁷⁵, a kasnije student prava u Zagrebu.

U Svjedodžbi za *drugi pravno-povjesni teoretički državni ispit* navodi se sljedeće: „gospodin Otto Zentner rodom iz Brčkog, upisan u ljetnem poleću nauk. god. 1924/5. kao redovni slušač pravoslovnih i državoslovnih nauka u sveučilištu u Zagrebu podvrže se dana 23. junija 1925. na jeziku hrvatskom drugom pravno-povjesnom teoretičkom državnom ispitu te bje proglašen sposobnim s dovoljnim uspjehom“.⁶⁷⁶

Jevrejski glas je 1930. godine objavio da je advokatski kandidat g. Otto Zentner iz Brčkog na zagrebačkom univerzitetu 30. juna 1929. godine promoviran na čast doktora prava.⁶⁷⁷

Sada već advokatski pripravnik dr. Otto Zentner iz Brčkog, prema dopisu predsjedništva Vrhovnog suda u Sarajevu od 4. februara 1931. godine, broj 1436/31, preimenovan je za sudskog pripravnika za Okružni sud u Bihaću, što je izdao Sreski sud, Brčko, 6. februara 1931. godine.⁶⁷⁸

⁶⁷¹ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 1. novembar 1929, broj 36.

⁶⁷² Ibid.

⁶⁷³ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 5. april 1929, broj 14.

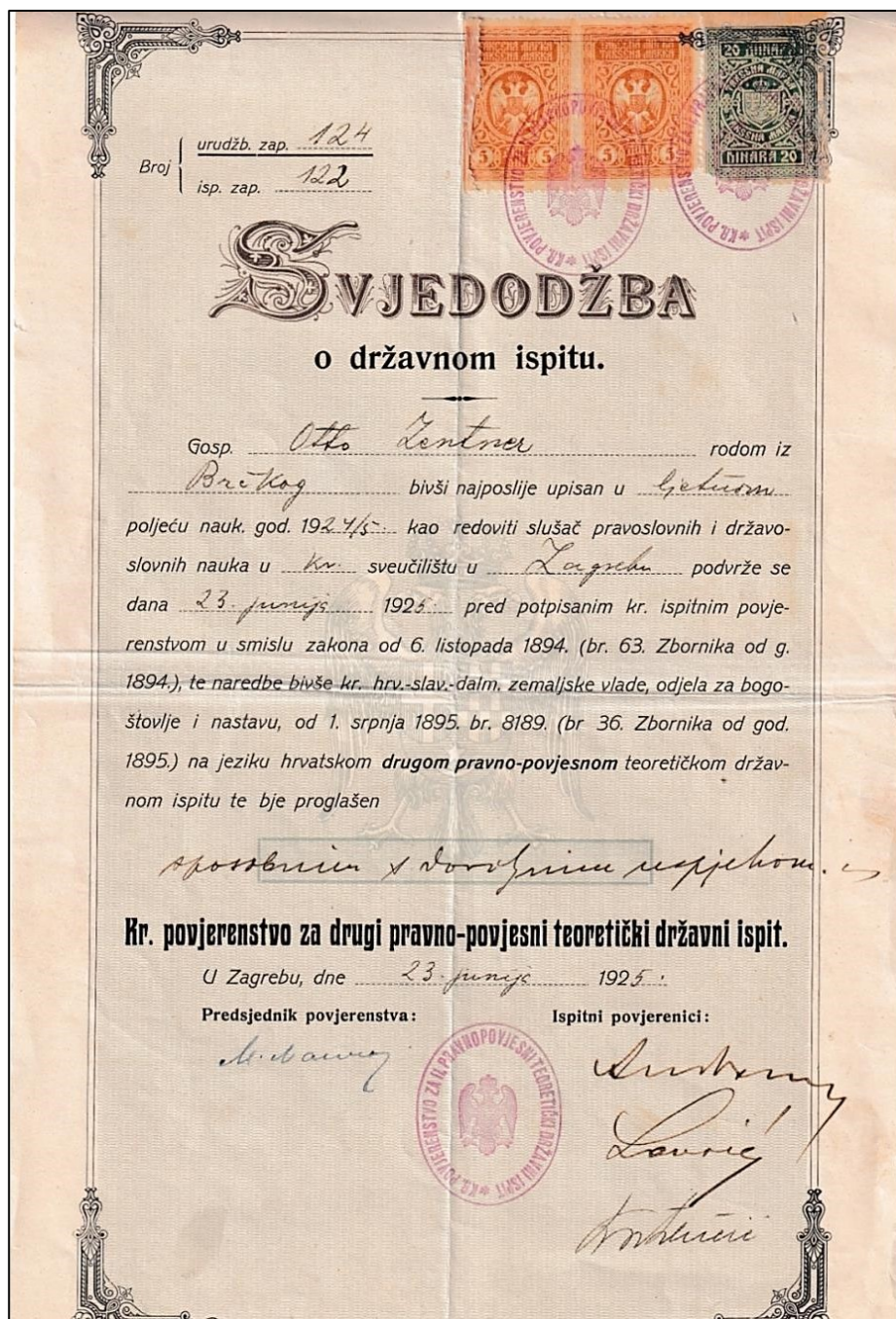
⁶⁷⁴ Ibid, 4. oktobar 1929, broj 34.

⁶⁷⁵ Razredne knjige OŠB BiH – ABD/OOB, 1907–1984.

⁶⁷⁶ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović, unuke Otta Zentnera.

⁶⁷⁷ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 5. juli 1929, broj 20.

⁶⁷⁸ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović, unuke Otta Zentnera.

Svjedodžba o državnom ispitu Otta Zentnera⁶⁷⁹

PROMOCIJA. — U nedjelju, 30. juna o. g. promovisan je na zagrebačkom univerzitetu na čast doktora prava advokatski kandidat g. Oto Zentner, iz Brčkog — Čestitamo!

Promocija Otta Zentnera iz Brčkog na čast doktora prava, 1930.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ Ibid.

⁶⁸⁰ *Jevrejski glas*, Sarajevo, 5. juli 1929, broj 20.

Treći sin **Julije (Julius, Gjula) Zentner**, rođen 28. juna 1910. godine u Brčkom, učenik Trgovačke škole u Brčkom školske 1925/26. godine⁶⁸¹, kao i njegov brat Ferdinand bio je činovnik u Brčkom. Julije Zentner je prilikom osnivanja Omladinskog udruženja 7. marta 1925. godine izabran na konstituirajućoj skupštini za bibliotekara Odbora.⁶⁸²

Ostalo je zabilježeno da su prilikom proslave Hanuke braća Zentner učestvovala u programu pored mješovitog zbora i plesa. Kako se navodi u članku *Židovske svijesti* pjevali su umilnim glasom mala Haner Hayek i **Gjula (Julius) Zentner**, a seljačku pjesmu *Bemahrašti* (prijevod: *Uz svoj plug*) pjevao je talentirani **Otto Zentner**.⁶⁸³ Također, kao aktivan učesnik Omladinskog jevrejskog pokreta u Brčkom 10. marta 1925. godine haver **Otto Zentner** obratio se okupljenima i govorio o razvoju cionizma i o njegovom značaju.⁶⁸⁴ Značajno je spomenuti da se u *Hronici jugoslovenskog jevrejstva* navodi da su braća Zentner tridesetih godina bili aktivisti mjesne omladine u Brčkom.⁶⁸⁵

Porodica Zentner (**Samuel** Zentner, Jevrej, fotograf, 68 godina star; **Aurelia** Zentner, domaćica, 63 godina stara; **Franjo/Ferdinand** Zentner, činovnik, 38 godina star; **Julije** Zentner, činovnik, 31 godina star) ubijena je u decembru 1941. godine u Brčkom.⁶⁸⁶

Otto Zentner je jedini član uže porodice koji je preživio Drugi svjetski rat. O sebi i svom putu govori u svojoj biografiji.

Braća Zentner s prijateljicama u Brčkom između dva svjetska rata⁶⁸⁷

⁶⁸¹ Razredne knjige TŠB, JU EŠB, 1886–1945.

⁶⁸² *Židovska svijest*, Sarajevo, 27. mart 1925, broj 52.

⁶⁸³ Ibid, 24. decembar 1920, broj 103.

⁶⁸⁴ Ibid, 27. mart 1925, broj 52.

⁶⁸⁵ Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.

⁶⁸⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947, inv. broj 56568.

⁶⁸⁷ Ibid.

AUTOBIOGRAFIJA OTTA ZENTNERA (Brčko, BiH, 29. 7. 1905. – Zagreb, HR, 22. 11. 1988.)

„Rođen sam 29.07.1905. u Brčkom. Otac mi je bio fotografski obrtnik. Radio je teško, zarada je bila skromna, ali je ipak štedeći uspio da i mene i oba moja brata pošalje na školovanje. Ja sam osnovnu školu završio u Brčkom, gimnaziju u Vinkovcima, a Pravni fakultet u Zagrebu, gdje sam 1928. godine diplomirao, a 1929. godine promoviran za doktora prava.

Nakon završenih studija odslužio sam kadrovski rok, a po odsluženju kadrovskog roka vršio sam u Brčkom advokatsko – pripravničku vježbu sve do februara 1931. godine, kojeg sam dana stupio u državnu službu kao sudski pripravnik Okružnog suda u Bihaću. Položivši 1934. godine praktični sudijski ispit, služio sam poslije toga kao sudac u sreskim sudovima u Zvorniku, Kuršumlji i Brčkom, te u okružnim sudovima u Travniku i Tuzli.

Okupacija me zatekla u Tuzli na položaju suca tamošnjeg okružnog suda. Kao Jevrej bio sam od NDH otpušten iz službe, zatim podvrgnut svim prisilnim mjerama primijenjenim od ustaša i Nijemaca prema Jevrejima kao nošenje ponižavajućeg žutog znaka, prisilni rad, hapšenja i sl.

Oženio sam se 1938. godine s Martom Drucker iz Lipika u Hrvatskoj. Njeni roditelji imali su trgovačku radnju u Lipiku.

Otto Zentner i supruga Marta Zentner⁶⁸⁸

⁶⁸⁸ Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović, unuke Otta Zentnera.

Otto Zentner sa suprugom na medenom mjesecu u Veneciji, 1938.⁶⁸⁹

Otto Zentner sa suprugom Martom i prijateljicom u Rogaškoj Slatini⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ Ibid.

⁶⁹⁰ Ibid.

U decembru 1941. godine zadesila nas je strahovita nesreća. Moji stari roditelji i oba brata ubijeni su na najzvjerskiji način u masovnom pokolju Jevreja u Brčkom, izvršenim od strane ustaša. Nakon nekoliko dana odvedeni su i roditelji i brat moje žene u Jasenovac / Staru Gradišku, odakle se više nisu vratili. Ubrzo zatim i ja sam uhapšen i određen za Jasenovac, ali sam na zauzimanje i intervenciju tuzlanskih građana, naročito kolega na sudu, pušten. Usprkos tome, u maju 1943. opet sam uhapšen i sproveden u zatvor ustaškog redarstva u Savskoj cesti u Zagrebu. Ponovna intervencija mojih kolega jedva je uspjela da me i opet izbavi. Uz pomoć prijatelja skrivao sam se sa suprugom na području Tuzle i Dervente i tako uspio živ dočekati oslobođenje.

Odmah nakon oslobođenja pozvan sam da nastupim u službu u Javnom tužilaštvu NR BIH, u kojem sam bio zaposlen od osnutka u maju 1945. do jula 1948. godine, kada sam premješten u Savjet za zakonodavstvo Predsjedništva Vlade NR BIH. Tu sam radio do 1951. godine, kada sam izabran za suca Okružnog suda u Sarajevu. U januaru 1953. godine Narodna skupština NR BIH izabrala me je za suca Vrhovnog suda NR BIH, a u junu 1955. godine Sabor NR Hrvatske izabrao me je za suca Vrhovnog suda NRH, u kojemu sam radio vršeći dužnost predsjednika Krivičnog vijeća sve do penzioniranja u 1977. godini. Kao predavač i član ispitnih komisija radio sam na mnogim školama, kursevima i seminarima. Predavao sam između ostalog na Višoj upravnoj školi u Zagrebu kao honorarni profesor, zatim na brojnim seminarima za izobrazbu sudačkih kadrova, a godinama sam bio član Komisije za pravosudne ispite. Pored većeg broja članaka u stručnim časopisima, izdao sam skripta svojih predavanja iz oblasti krivičnog prava, zatim sam izdao knjigu „Priručnik za suce porotnike“ i bio jedan od autora knjige „Pravni savjetnik – Moja prava, moje dužnosti“ te član redakcije „Pregleda sudske prakse“. Posljednjih godina bio sam i član Pravnog savjeta Hrvatske te član Radne grupe i uže redakcije za izradu Krivičnog zakona Socijalističke Republike Hrvatske.

*Dr. Oto Centner*⁶⁹¹

Od dolaska u Zagreb bio je aktivan u Zagrebačkoj židovskoj općini, gdje je jedno vrijeme bio njen potpredsjednik. Posebno je bio aktivan kao član kuratorija Doma zaklade Lavoslava Schwarza (tadašnji Dom staraca Saveza jevrejskih općina u Zagrebu) te radio na unapređenju uvjeta i modernizaciji smještaja u Domu. Do smrti je živio u Zagrebu sa suprugom, kćeri Nadom, zetom i unukama Marinom i Anom. Danas iza njega ostaju i praunuci Aron i Ruben.⁶⁹²

⁶⁹¹ Autobiografiju dostavila unuka Otta Zentnera Ana Hermanović iz Zagreba 30. augusta 2022. godine.

⁶⁹² Razgovor obavljen s unukom Otta Zentnera Anom Hermanović, Zagreb, juni – august 2022. godine.

Holokaust brčanskih Jevreja

U svom Elaboratu o Jevrejima Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Sarajeva zabilježila je:

*Jevrejski živalj u Jugoslaviji jasno je vidio svoju propast, ali on je nije mogao otkloniti niti je izbjeći. Događaji su se razvijali filmskom brzinom. Za Jevreje nije bilo izlaza, oni se nisu mogli kamuflirati ni političkim uvjerenjima ni promjenom vjere, oni su u susretu sa fašizmom imali da budu uništeni prosto kao rasa. (...) Od 14.000 Jevreja, koliko ih je bilo u Bosni i Hercegovini, spasilo je živote u svemu nepunih 1.600 ljudi. O pljačkanim jevrejskim imanjima ne treba ni govoriti. Jedna etnička skupina koja je prije 400 godina usljed progona počela naseljavati ovu zemlju, koja je naučila jezik ovih naroda, prilagođavala se običajima i zakonima koji su ovdje vladali, koja je svjesna svoje tragične istorije nastojala da razumnim vladanjem omogućí ovdje sebi život, i svjesna svoje brojčane neznatnosti ustezala se od svakog isticanja, da ne bi narušila principe i političke ideale naroda u čiju je sredinu došla, ta skupina je može se reći, preko noći nestala.*⁶⁹³

Savski most u Brčkom, 3. juli 1941.⁶⁹⁴

⁶⁹³ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947, *Referat o Jevrejima*, inv. broj 10, omot br. 61.

⁶⁹⁴ Digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH.

U zapisniku Centralne gradske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb, od 19. jula 1945. godine Albina Goldstein, Njemica, navodi razloge dolaska u Brčko sa suprugom **Simonom Goldsteinom**, Jevrejem, i opisuje prilike i položaj Jevreja emigranata iz Austrije nastanjenih u Brčkom:

Sve do aneksije Austrije živjela sam u Beču sa svojim mužem Simonom Goldstein. Masovno proganjanje Jevreja koje je započeo nacistički režim smjesta po svom dolasku na vlast u Austriju nagnalo nas je da emigriramo iz zemlje zajedno sa mnogim drugim Jevrejima. To je bilo 1938. godine. Prešavši u Jugoslaviju živjeli smo najprije u Fužinama, ali kako je život ondje bio prilično skup za naše materijalne prilike, tražili smo i uspjeli da se smjestimo u Brčkome u Bosni. U Brčkom živjeli smo zajedno sa drugim doseljenim Jevrejima, smješteni u par kuća, u kojima su nastavili isključivo doseljeni Jevreji i to po trideset do četrdeset u svakoj kući. Do 1941. godine, kada je osnovana NDH⁶⁹⁵, živjeli smo mirno, povučeno i nesmetani ni od koga.⁶⁹⁶

U izvještaju Sreskog načelstva u Brčkom od 30. aprila 1940. godine⁶⁹⁷, godinu dana prije uspostavljanja Nezavisne Države Hrvatske, mogla se naslutiti nadolazeća opasnost kojoj su Jevreji u Brčkom bili izloženi od strane lokalnih članova zajednice. Izvještaj se odnosi na pritužbu članova brčanskog Kulturbunda protiv **Zumbula Montilije**⁶⁹⁸, Jevreja, trgovca iz Brčkog. Ovaj dokument predstavlja jedini istraženi i sačuvani dokaz revolta Jevreja u Brčkom protiv antisemitizma⁶⁹⁹ i novonastale atmosfere u društvu. Naime, kako je navedeno u izvještaju u kafani Ibrahima Redžepova u Brčkom gosp. Zumbul Montilija je pred svim gostima „opsovao na grubi način ovdašnje njemstvo, kao i cijelom društvu, na sramotni način mater“. Montilija je dodao osvrćući se na banket povodom proslave Hitlerovog rođendana u gostioni Drage Papića u Brčkom da je njemačka manjina „postavljena samo za to, da bi se drugi narod uzrujavao protiv njemačke manjine“. Zumbul Montilija je nakon toga „uvredio njemačkog državnog kancelara (vođu) Adolfa Hitlera i izrazio se nezgodno protiv uzvišenog znaka njemačkog naroda“. U dokumentu se urgira

⁶⁹⁵ Nezavisna Država Hrvatska (NDH), država koja je postojala u okviru poretka Osovine tokom Drugog svjetskog rata na području današnje Hrvatske, BiH i dijela današnje Srbije. Nastala je u jeku Aprilskog rata i sloma Kraljevine Jugoslavije, a proglasio ju je preko radija vođa domovinske ustaške skupine S. Kvaternik 10. aprila 1941. godine. U njoj je uspostavljen ustaški režim, a nestala je nakon vojnog poraza Njemačke u maju 1945. godine. *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43670> (pristupljeno: 22. decembra 2021).

⁶⁹⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947, inv. broj 7166/2.

⁶⁹⁷ HR – HDA – 155. Banovina Hrvatska. Kabinet bana 1939–1941, br. 6137/1940.

⁶⁹⁸ Vidi Porodica Montilija, 118.

⁶⁹⁹ Antisemitizam (njem. Antisemitismus), neprijateljski stav prema Jevrejima. Označava mržnju samo prema jednom od semitskih naroda – Jevrejima. To je oblik rasne, nacionalne, vjerske i društvene netrpeljivosti koji se kroz historiju povezivao s kršenjem građanskih i ljudskih prava, nasiljem i pogromima. *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3110> (pristupljeno: 23. decembra 2021).

da se o slučaju saslušaju svjedoci⁷⁰⁰ i dodatno se izvještava Odjeljenje za državnu zaštitu banske vlasti Banovine Hrvatske, Zagreb, radi znanja i eventualnog preduzimanja koraka u smislu člana 308. Krivičnog zakona s napomenom da je kod ovog načelstva već poveljen postupak protiv Zumbula Montilije povodom njegovog ispada.

Среско начелство у Брчком
Бр: ~~XXXX/XX~~ 6137/40
Чланови брчанског Културбунда –
притужба против Монтије Зумбула.

Дана 30 априла 1940 године.

Банској Власти Бановине Хрватске
Одјељак за државну заштиту
З а г р е б

Мјесна група Шванско-њемачког просвјетног савеза
у Брчком упутила је овоме начелству слиједени допис:
П.Н. Начелнику савеза брчанског
Свешће мјесне групе Њемачке мањине тужи се на
поступак приватне особе Г.Монтије Зумбула, трговца из Брчког
који је у кафени Ибрахима Речеповића пред свим гостима ка-
ји су се налазили у кафени, опсовао на груби начин свешће
њемство и свима, као и цијелом друштву, на срамотни начин
матер.

Горе наведени Монтија је навео односно изрекао
да је Њемачка мањина на Хитлеров Рођендан у гостини Драге
Надића у Брчком имала банкет, а тиме грубо клеветало свешће
лојалну ъемачку мањину да је постављена само за то, да би
се други народ узрујавао против ъемачке мањине.

Исти Зумбул Монтија увредио је Њемачког државног
канцелара / вођу/ Адолфа Хитлера и изразио се негодно про-
тив узвишеног знака ъемачког народа.

Молимо да се о истом предмету саслушају као сведо-
ци Едуард Арлет, трговец, Емануел Јоахимсталер, надзорник
путева у миру, Стјепан Јурић, чиновник грунтовојнице и
Милан Хаџи Ристић, радник.

Молимо господина начелника да изволи предузети
акодне коректе о напред наведеном догађају, да се овако шта
у будуће не би поновило.

Вилим Клас с.р. М.П. Данило Шнепф с.р. "

О предјему се извјештава Одјељак ради знања и
евентуалног предузимања коректе у смислу § 308 кривичног за-
кона. Напомиње се да је код овога Начелства пoveljen посту-
пак против Зумбула Монтије ради изгреде.

Срески начелник:

БАНСКА ВЛАСТ БАНОВИНЕ ХРВАТСКЕ
КАБИНЕТ БАНА
ЗАГРЕБ

Примљено, дано 6. V 1940
Каб. Број 23809/прилога
Примљено: *каб. архив*

Препиш. *1/2*
Савијено *1/2*
Отправљено *1/2*

23809/40

HR-474-155 BH KR 23809/40

Izvještaj Sreskog načelstva u Brčkom od 30. aprila 1940. godine
koji se odnosi na pritužbu članova brčanskog Kulturbunda protiv Zumbula Montilije⁷⁰¹

⁷⁰⁰ Svjedoci: Eduard Arlet, trgovac; Emanuel Joahimstaler, nadзорник puteva u miru; Stjepan Jurić, činovnik gruntovniice; i Milan Hadži Ristić, radnik.

⁷⁰¹ HR – HDA – 155. Banovina Hrvatska. Kabinet bana 1939–1941, zaveden pod brojem Kab. 23809/1940 od 30. aprila 1940.

Zaoštravanje odnosa na području Brčkog počelo je u drugoj polovini aprila 1941. godine, poslije uspostavljanja Nezavisne Države Hrvatske.⁷⁰² Jedne večeri ubrzo nakon toga njemačka je grupa u mjesnom kinu prikazala propagandni antisemitski film, a poslije prikazivanja filma digla u zrak jevrejski hram. U izvještaju Zapovjedništva 6. hrvatske oružničke pukovnije, Sarajevo, od 23. maja 1941. godine o unutrašnjoj situaciji napisano je sljedeće: „20. svibnja 1941. g. u Brčkom su njemački vojnici zapalili jevrejsku sinagogu koja je do temelja izgorjela“.⁷⁰³

*Topao je dan. Protutnja vijest gradom: gori! - Jevrejska Avra -!
(tako se ovdje u Brčkom zvala Jevrejska Bogomolja).
Nalazila se u ulici odmah iza ugla zgrade Brčanske policije, u ulici
koja silazi prema skretanju na most - desno na "Žensku čupriju".
Imao sam bez malo deset godina starosti. Bio sam živahno dijete,
svugdje me je bilo.
Otišao sam da vidim kako to gori. Bila je gomila svijeta. Muških i
nešto mladih i starijih žena.
Tiskali smo se da dodemo što bliže da bolje vidimo. Toplina (jara)
ipak nas je distancirala od goruće "Avre". Progurao sam se skoro
ispred prvih promatrača.
Sve je bilo u jednoj ogromnoj buktinji. Sve je gorjelo. "Zarezalo" mi
se i do današnjeg dana, gorenje stakala na prozorima i drugim
dijelovima zgrade. Ja stakla su gorjela nekako čudno
"inpresivno". Bila su urađena u originalnoj tehnici vitraža. Prskala su
i topila se. Od prisutnih neki su nijemo posmatrali ukočenih lica, neki
su se radovali, poneki su (uglavnom mladi) pjevali. Otišao sam kući
sa dječijim utiskom o događaju.
Sutradan i nikada više "Avre" tu nije bilo. Mislim, da je to bila
zima 1941. godine.*

Ramadan Mujačić, *Sjećanja stradanja Jevreja*, Brčko, 1941.

Nakon toga su kulturbundovci, odnosno domaći Nijemci preuzeli u svoje ruke rješavanje *jevrejskog pitanja* te su prvo izdali naređenje o obaveznom nošenju 10 cm duge žute trake s natpisom *Jude – Židov*, zatim su tjerovali Jevrejke da peru prljavi veš njemačke vojske, a kasnije i da

⁷⁰² U Brčkom su prisegu vjernosti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj položili 14. aprila 1941. godine dotadašnji sreski načelnik Petar Puškarić zajedno s upravnim aparatom. *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 317–318.

⁷⁰³ Arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja Beograd, Republika Srbija, U-D M-68.

obavljaju kućanske poslove u njihovim domaćinstvima. Zabranili su Jevrejima kupovanje na pijaci, pristup u javne lokale i ograničili im kretanje.⁷⁰⁴

U zapisniku Gradskog narodnog odbora Brčko sastavljenog 8. i 10. septembra 1946. godine u predmetu saslušanja svjedoka o zločinima počinjenim na teritoriji Mjesnog narodnog odbora Brčko navodi se:

*U mjesecu aprilu nakon kapitulacije bivše jugoslovenske vojske u Brčko je došla jedna njemačka operativna jedinica, koja se zadržala mjesec dana. Odmah čim je došla naredila je da se na ovdašnju pijacu iskupe svi domaći Jevreji i najugledniji Srbi. Ove su mještane izveli pod izgovorom da donesu i predaju oružje, kao i da im popišu imovinu. Kad su ovi građani došli na određeno mjesto, bila su postavljena dva mitraljeza, a okolo je stajala njemačka vojska. Njemci su predvođeni ovdašnjim volksdojčerima išli od jednog do drugog i popisivali imovinu. Odmah nakon ovog nastala je pljačka, te su njemački vojnici predvođeni njihovim oficirima, išli od kuće do kuće i oduzimali, sve što je od vrijednosti.*⁷⁰⁵

Ustaška propaganda protiv srpskog i jevrejskog stanovništva koja se vodila u NDH i prve akcije u primjeni terora stvarali su u Brčkom i na području kotara sve napetiju atmosferu, strah i neizvjesnost. Treba konstatirati da kampanja koju su pojedine ustaše od početka raspaljivale prema Srbima i Jevrejima nije naišla na željenu podršku kotarskog predstojnika Petra Puškarića. S njim se slagao i Božidar Mileusnić, komandant domobranskog garnizona u Brčkom.⁷⁰⁶ Mileusnić je zajedno s domobranskim oficirima Branislavom Nadvornikom i Radoslavom Kamenarom sačinjavao grupu s kojom je komunistička partijska organizacija održavala vezu i sarađivala. Ta povezanost domobranskih oficira s komunistima bila je izraz njihovog neslaganja s ustaškim režimom, a što je već došlo do izražaja u nepružanju podrške lokalnom ustaškom rukovodstvu.⁷⁰⁷

Općinska uprava u Brčkom jula 1941. godine također je pokazala u slučaju penzioniranja jevrejskog općinskog službenika Elkana Levyja određeni vid tolerancije. Naime, općinski vrhovoditelj – činovnik X položajne grupe Elkana Levy udaljen je s dužnosti odmah po osnivanju Nezavisne Države Hrvatske iz razloga što je *Židovske narodnosti, pa je kao takovi za službu nepodesan*. Članovi uprave konstatuju da je *Elkana Levi židovske narodnosti nu bez ikakve imovine i prihoda za život, kako je bio inače revan dobar službenik preporučuje se njegovo umirovljenje*.⁷⁰⁸ Zapisnik od 29. jula 1941. godine potpisuje načelnik dr. Ante Marić, podnačelnik

⁷⁰⁴ Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2014, 216.

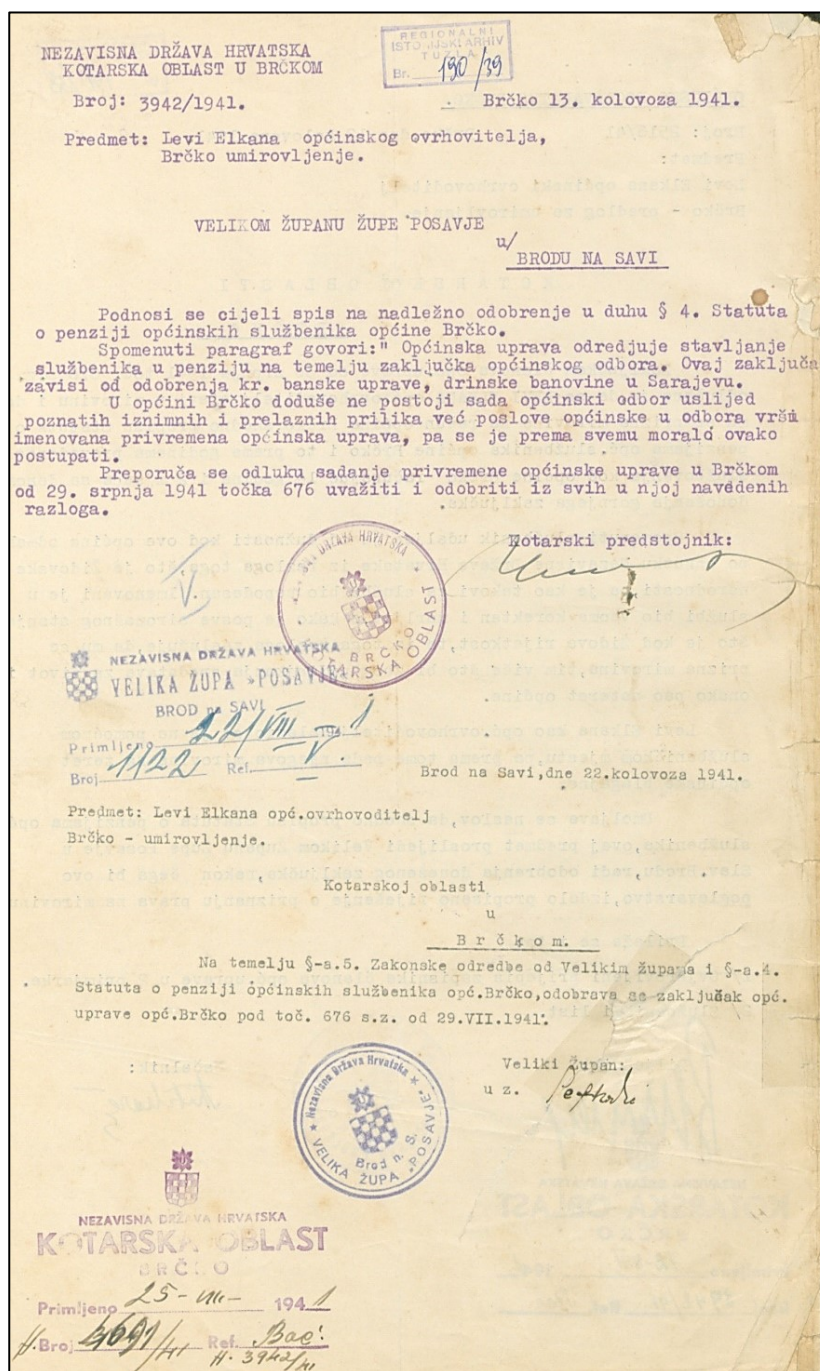
⁷⁰⁵ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947, inv. broj 56568.

⁷⁰⁶ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 319.

⁷⁰⁷ Ibid, 329.

⁷⁰⁸ BiH-ATK, NDH, GP Brčko, 1941. godina; d. g. – BiH – ABD, 190/36.

Osman Sajdović i članovi uprave dr. Avduh Bukvica, Salko H. Mehmedović, Ante Akalović, Vilem Kles i bilježnik Jerinam Blinja.⁷⁰⁹ Interesantno je da tek postavljeni kotarski predstojnik u Brčkom Većeslav Montani potpisuje i podnosi cijeli spis na odobrenje 13. augusta 1941. godine velikom županu Župe Posavje u Brodu na Savi, koji isti odobrava 22. augusta 1941. godine.⁷¹⁰

Odobrenje zaključka općinske uprave općine Brčko o umirovljenju Elkane Levija⁷¹¹

⁷⁰⁹ Ibid, 190/37.

⁷¹⁰ Ibid, 190/39.

⁷¹¹ Ibid.

Postavljanjem Montanija⁷¹² za kotarskog predstojnika u Brčkom 11. augusta 1941. godine počinje da se provodi najstroži nadzor nad komunistima, a istom teroru i progonu bili su podvrgnuti i Srbi, Jevreji, Romi i drugi građani.⁷¹³

Rješenjem ministarstva unutarnjih poslova od 11. kolovoza 1941. broj 23171-Pr. M. U. P. 1941. premješten je po potrebi službe Većeslav Montani, pomoćni perovodja VII. (sedme) grupe, od Kotarske oblasti u Gradačacu Kotarskoj oblasti u Brčkom i imenovan perovodjom VI. (šeste) grupe, te mu je povjerena uprava iste Kotarske oblasti.

Rješenje Ministarstva unutrašnjih poslova od 11. augusta 1941. godine, broj 23171, o postavljanju Većeslava Montanija za perovođu VI grupe⁷¹⁴

Dolazak Montanija u Brčko označavao je jasan prijelaz na krajnje radikalnu politiku prema Srbima i Jevrejima koja će naglo dovesti do pogoršanja njihovog položaja. To će se posebno odnositi na komuniste, a dakako, bit će obuhvaćeni i pojedini građani bez obzira na nacionalnu pripadnost koji su se na bilo koji način protivili ustaškom režimu pa su ih ustaše tretirale kao *nepoćudne elemente*. Upoznavši situaciju u Brčkom ubrzo je izrazio svoje vidljivo nezadovoljstvo zatečenim stanjem. Izvještavajući izravno Ured Poglavnika NDH, on je u vezi s tim pisao:

Prilike u kojima sam zatekao kotar Brčko bile su skoro najgore. Kotarska uprava nije bila na visini svog zadatka ni u kakvom pogledu. Srbi i Židovi uživali su povlastice od strane samog kotarskog predstojnika, a zatim i od strane prestavnika vojske bojnika g. Mileusnića i njegovog pobočnika nadporučnika Nadvornika. (...) U svakom pogledu i vojne i građanske vlasti postupale su vrlo mlitavo, neodlučno i nesavjesno.

Ta Montanijeva ocjena jasno je pokazivala da će u Brčkom uslijediti nova etapa u provođenju terora. Različitim mjerama koje su obilježavale provođenje terora u prethodnom razdoblju (hapšenja, oduzimanje imovine, pljačka i dr.) pridružit će se fizičke likvidacije koje će dosezati i masovne razmjere. Tako je ustaški režim našao u Montaniju svog željenog izvršitelja.⁷¹⁵

⁷¹² Većeslav Montani rođen je 1901. godine u Splitu. Godine 1920. upisao je Pravni fakultet u Zagrebu. Kao student pripadao je Organizaciji jugoslavenskih nacionalista (ORJUN), a poslije Prvog svjetskog rata radio je kao policijski pisar. Zbog svoje istaknute aktivnosti u kontrarevolucionarnoj djelatnosti Orjune ubrzo je postao agent Uprave grada Beograda, što je trajalo od 1929. do 1939. godine. Pred Drugi svjetski rat bio je šef sigurnosti pri predsjedništvu vlade Cvetković – Maček. U Aprilskom ratu pobjegao je u Zagreb i na Mačekovu preporuku postavljen u Gradačac za predstojnika. U Gradačcu se istakao po svojim drastičnim mjerama u zavođenju ustaške vlasti. Poslije prvih partizanskih akcija na Majevecu, u Semberiji i Posavini, a zbog neefikasnog provođenja ustaške vlasti u tim krajevima, Montani je u augustu 1941. godine postavljen za kotarskog predstojnika u Brčkom da kao čovjek čvrste ruke i iskazan u borbi protiv ilegalnog pokreta popravi situaciju u korist ustaša. Ibid, 278.

⁷¹³ Ibid, 279.

⁷¹⁴ Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova NDH od 11. augusta 1941. godine, broj 23171 – Pr. M. U. P. 1941, Većeslav Montani premješten je prema potrebi službe iz kotarske oblasti u Gradačacu kotarskoj oblasti u Brčkom te mu je povjerena uprava iste kotarske oblasti. Narodne novine, broj 104, 18. kolovoza 1941. godine.

⁷¹⁵ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 319-320.

Montani je odmah izdao naređenja za ograničenje kretanja i uveo propusnice. Zatim je naložio da se štampaju parole usmjerene protiv srpskog i jevrejskog stanovništva, naredio da se ustaški pozdravlja kao i da se Hrvati i muslimani ne smiju sastajati sa Srbima i Jevrejima.⁷¹⁶

Pristupilo se zatvaranju trgovačkih i zanatskih radnji čiji su vlasnici bili Srbi i Jevreji.⁷¹⁷ U popisu otuđenih jevrejskih radnji u provinciji srez Brčko navode se sljedeća imena Jevreja kojima je oduzeta imovina: **Lezo J. Papo**⁷¹⁸, manufaktura Brčko; **Salamon Perera**⁷¹⁹, manufaktura Brčko; **Lunika Montilija**⁷²⁰, kožarska radnja Brčko; **Arnold Kaff**⁷²¹, kožarska radnja Brčko; **Samuel S. Klimpel**⁷²², manufaktura Brčko; i **Moritz Levy**⁷²³, manufaktura Brčko.⁷²⁴

Istovremeno je uslijedilo i osnivanje organa ustaškog specijalnog sudstva kao važne komponente u provođenju terora. Tzv. *prijeki sud* i *izvanredni narodni sud* koji su u junu i julu osnovani u Tuzli imali su kompetenciju i nad područjem kotara Brčko. U Brčkom je u drugoj polovini augusta uspostavljen *pokretni prijeki sud* koji su sačinjavali predsjednik, zamjenik predsjednika, tužitelji i članovi. Taj je sud djelovao do kraja januara 1942. godine, kada je ukinut. Predsjednik je bio Karlo Kadić. Zamjenik predsjednika do sredine decembra bio je Emil Valedžija, a zatim Hamdija Biogradlić. Tužitelj je do sredine decembra bio Većeslav Montani, a zatim Emil Valedžija. Članovi su bili ustaše Mate Rajić, Ante Šimić, Marko Tubić⁷²⁵ i Salko Hadžimehmedović.⁷²⁶

U decembru 1941. godine ustaški teror se svom žestinom sručio na malobrojnu jevrejsku grupaciju koja je živjela u Brčkom.⁷²⁷ Početkom decembra Montani je uhapsio deset Jevreja i, nakon što su svi strahovito pretučeni, prevedeni su preko Save u Gunju i tamo stavljeni u vagone radi otpremanja u koncentracijski logor. *Prelazeći mostom preko Save trgovac Salamon Perera*⁷²⁸, *koji je bio tako izudaran i izranjavan da je u rukama nosio svoja crijeva ne mogavši više izdržati bol i stanje, našao je još toliko snage da je skočio u Savu i tako okončao svoj mučenički život. Iz Gunje ta grupa ipak nije odvedena u logor, nego su nakon dva dana vraćeni i onako izudarani i*

⁷¹⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, inv. broj 48649, Sarajevo, 1944–1947.

⁷¹⁷ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 320.

⁷¹⁸ Vidi Porodica Papo, 122.

⁷¹⁹ Vidi Porodica Perera, 126.

⁷²⁰ Vidi Porodica Montilja, 118.

⁷²¹ Vidi Porodica Kaff, 99.

⁷²² Vidi Porodica Klimpl, 103.

⁷²³ Vidi Porodica Levy, 108.

⁷²⁴ BiH – ABiH, ZKZUZO Sarajevo, 1944–1947.

⁷²⁵ Početkom augusta 1941. godine, kada funkciju kotarskog predstojnika preuzima Većeslav Montani, umjesto prvog službenog logornika Martina Petrovića na čelo ustaškog logora u Brčkom dolazi Marko Tubić. *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 320.

⁷²⁶ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 321.

⁷²⁷ Ibid, 323.

⁷²⁸ Vidi Porodica Perera, str. 126.

ispaćeni gladni pušteni svojim kućama. Neki od njih, pa tako i Jakob Levi⁷²⁹, morali su biti otpremljeni u bolnicu.⁷³⁰

Prema podatku koji se navodi u *Spomenici četiri stotine godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu 1566–1966*, Sarajevo, u Brčkom je uoči okupacije zemlje živjelo 350 Jevreja, od kojih je bilo 200 imigranata iz Austrije. Godine 1938. poslije anšlusa⁷³¹ austrijskim i njemačkim Jevrejima koji su pokušali da pobjegnu iz Evrope pridružili su se u manjem broju i čehoslovački, poljski i mađarski Jevreji.⁷³² Također je HICEM – Odbor za pomoć židovskim izbjeglicama, Zagreb⁷³³, evidentirao i smjestio izbjeglice za vrijeme njihovog privremenog boravka u Jugoslaviji i brinuo o njihovim svakodnevnim potrebama. Na spisku Odbora za pomoć židovskim izbjeglicama, Zagreb, sljedeća su lica evidentirana za privremeni smještaj u Brčkom: **Michael Adler**⁷³⁴; **Arnold Salamon**, novembar 1939–1940⁷³⁵; **Elsa i Josef Braun**,⁷³⁶ januar 1941 – mart 1941; te **Leopold Dicker**⁷³⁷.

⁷²⁹ Ne zna se tačno da li je u pitanju Jakob Levy, Jevrej, rođen 28. augusta 1908. godine, od oca Moritza Levyja, vlasnika manufakture, ili Jakob Levy, Jevrej, rođen 17. januara 1923. godine u Brčkom, od oca Elkana Levyja, Jevreja, općinskog namještenika. Vidi Porodica Levy, str. 108.

⁷³⁰ Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2014, 217.

⁷³¹ Anšlus (njem. *Anschluss* priključenje, pripojenje), naziv uobičajen za pripojenje Austrije Njemačkoj. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=2906> (pristupljeno: 9. mart 2023).

⁷³² Jevrejska prihvatilišta u Jugoslaviji bila su u sljedećim mjestima: Banja Slatina kraj Banje Luke, Daruvar, Draganići kraj Karlovca, Fužine (kasnije Bosanski Šamac – Jastrebarsko), Kladovo (kasnije Šabac), Lipik, Makarska (kasnije Derventa), Podravska Slatina, Rajhenburg (kasnije Leskovac i Krško), Ruma, Samobor (kasnije Čapljina kod Mostara), Slatina, Sremska Mitrovica (kasnije Lazarevac, Kuršumlijska Banja, Niška Banja), Stubičke Toplice i Vrata (kasnije Brčko). *Jevreji strane izbeglice u Jugoslaviji*, <http://elmundosefarad.wikidot.com/jevreji-strane-izbeglice-u-jugoslaviji> (pristupljeno: 29. mart 2023).

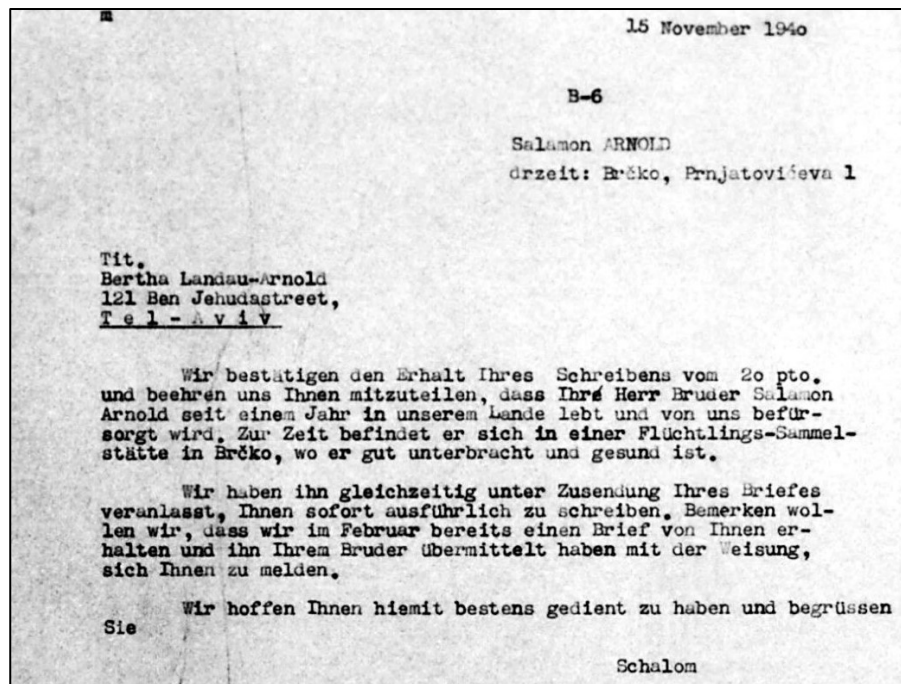
⁷³³ *Committee for Jewish Refugee Assistance* HICEM, Zagreb, osnovan je 1926. godine u Parizu. Misija HICEM-a bila je pružanje informativne, pravne, materijalne i praktične pomoći jevrejskim emigrantima. Tokom 1930-ih HICEM je imao 51 komitet u 23 zemlje širom svijeta, a djelovao u svim zemljama koje šalju ili primaju jevrejske emigrante. *United States Holocaust Memorial Museum Archives* (USHMMA), <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn565747> (pristupljeno: 28. mart 2023).

⁷³⁴ Adler Michael, rođen 9. januara 1879. godine u mjestu Žabokreki u Čehoslovačkoj, bio je po zanimanju trgovac u Beču, oženjen i otac jednog djeteta. Odbor za pomoć židovskim izbjeglicama, Zagreb, odobrio mu je mjesečnu naknadu od 300 dinara. USHMMA, Washington DC, HICEM – Odbor za pomoć židovskim izbjeglicama (HICEM), Zagreb, 1933–1941, (1430), 1-80.

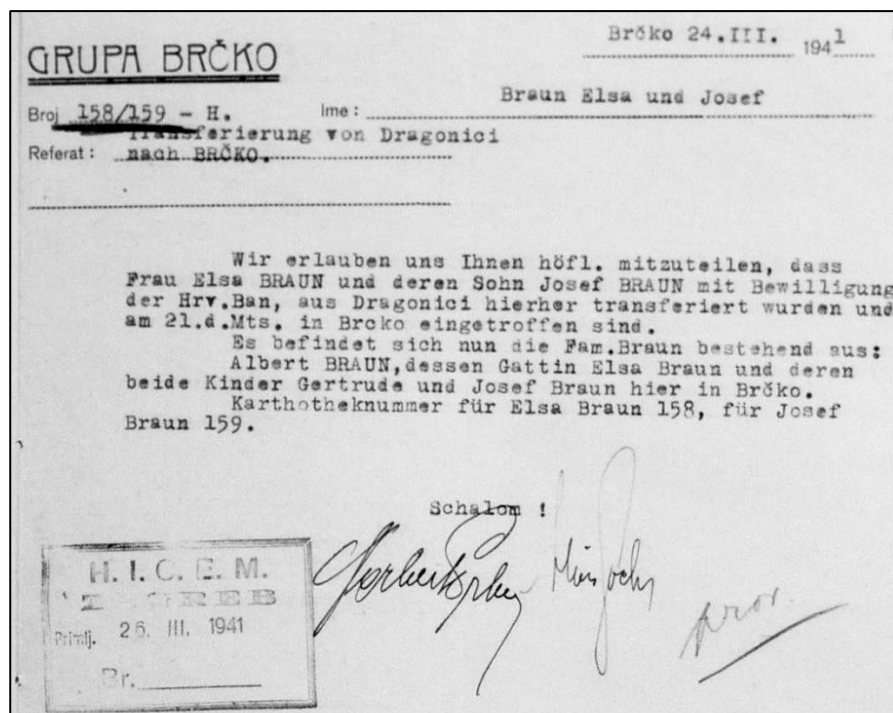
⁷³⁵ O privremenom boravištu Salomona Arnolda, rođenog 12. maja 1907. u mjestu Stanislaw u Poljskoj, u prihvatilištu u Brčkom obaviještena je 15. novembra 1940. godine njegova sestra Bertha Landau-Arnold. USHMMA, Washington DC, HICEM, Zagreb, 1933–1941, (1430), 1-87.

⁷³⁶ Gospođa Elsa Braun, rođena 28. januara 1896. godine u Vöslau, prebačena je zajedno sa sinom Josefom Braunom iz prihvatilišta Draganić u prihvatilište u Brčko marta 1941. godine. U Brčkom su se već nalazili Elsin suprug Albert Braunu, trgovac iz Graca, i kći Gertruda (Greta) Braun, učenica stara 19 godina. USHMMA, Washington DC, HICEM, Zagreb, 1933–1941, (1430), 1-111. Cjelokupna porodica Braun nalazi se na spisku ubijenih žrtava u decembru 1941. godine u Brčkom. *YV*, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022).

⁷³⁷ Leopold Dicker, rođen 24. augusta 1914. godine u mjestu Dobšine, Čehoslovačka, po zanimanju automehaničar, zbog nemogućnosti samostalnog izdržavanja i prevelike skupoće života u prihvatilištu Fužine, gdje mu je banska vlast Banovine Hrvatske odredila prisilni boravak, tražio je marta 1941. godine premještaj u prihvatilište Jastrebarsko ili u Samobor. Odbor za pomoć židovskim izbjeglicama, Zagreb, povjerenstvo u Fužinama, odobrilo mu je 25. marta 1940. godine mjesečnu naknadu od 600 dinara i preporuku za premještaj na povoljniju lokaciju za život. Poslije neuspješnih pokušaja osiguravanja transporta za Ameriku, Boliviju i Australiju, Leopold je transportiran iz Bosanskog Šamca za Brčko 24. marta 1941. godine. USHMMA, Washington DC, HICEM, Zagreb, 1933–1941, (1430), 1-217. Kao

Obavještenje o boravištu Arnolda Solomona u prihvatilištu u Brčkom⁷³⁸

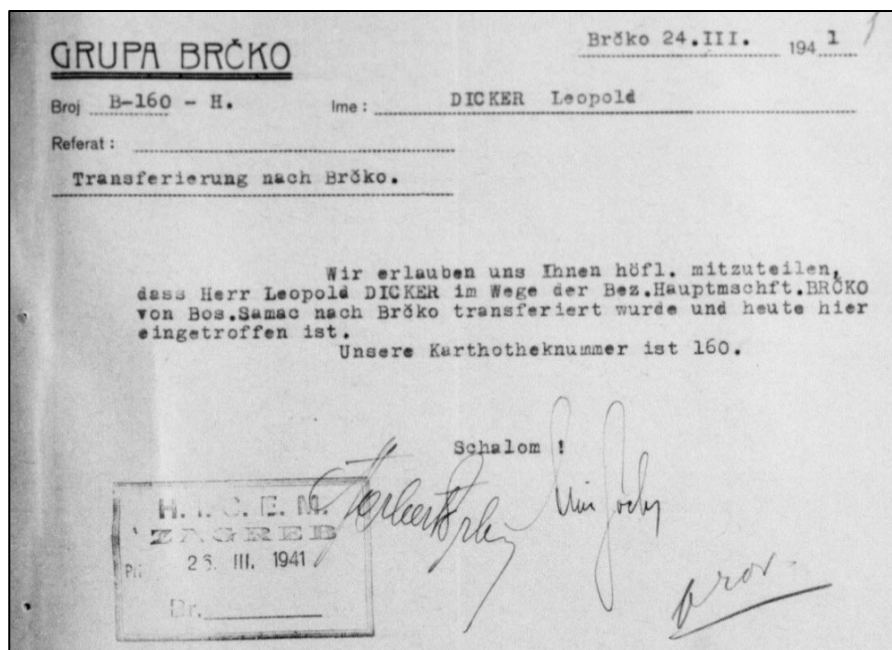

Obavještenje o dolasku Else i Josefa Brauna u prihvatilište u Brčko, 24. mart 1941.⁷³⁹

izbjeglica u Brčkom primio je od Mjesnog odbora za zbrinjavanje izbjeglica u grupnom boravištu u Brčkom 24. juna 1940. godine sumu od 84 dinara na ime pomoći, tj. za hranu za sedam dana od 24. juna do 30. juna u Brčkom. Privatna zbirka dokumenata Miloša Damjanovića. Prema podacima Yad Vashema ubijen je u logoru Auschwitz 1943. godine. *YV*, <https://documents.yadvashem.org/> (pristupljeno: 28. mart 2023).

⁷³⁸ USHMM, Washington DC, HICEM, Zagreb, 1933–1941, (1430), 1-87.

⁷³⁹ Ibid, 1-111.

Obavještenje o transferu Leopolda Dickera iz prihvatilišta u Bosanskom Šamcu u Brčko, 24. mart 1941.⁷⁴⁰

Jevreji starosjedioci kao i grupa jevrejskih imigranata koji su pred početak rata izbjegli iz Njemačke, Austrije, Čehoslovačke, Poljske i Mađarske i potražili utočište u Brčkom u decembru 1941. godine svirepo su ubijeni u razmaku od samo par dana.

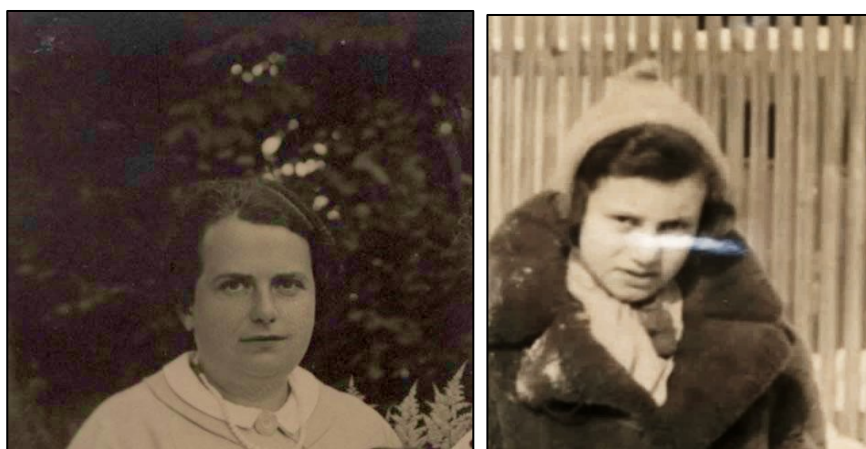
Po svim raspoloživim pisanim historijskim izvorima holokaust brčanskih Jevreja desio se u razmaku od par dana i to 7. decembra 1941. godine i 10. decembra 1941. godine. U noći 7. decembra 1941. godine Montani je zajedno s ustašama organizirao jedno od najstrašnijih krvoprolića. Tog dana dobošem je objavljeno da se poslijepodne svi Jevreji bez obzira na spol i dob moraju prijaviti u zgradu Gimnazije. Kotarski upravitelj Montani pozvao je Jevreje da se sprema za koncentracijski logor, što su oni i učinili ponijevši sa sobom veće količine odjeće, novca i raznih dragocjenosti. Kod sebe su imali vrijednosti u iznosu do 200 hiljada kuna. Sakupljene Jevreje preuzeli su ustaški vojnici 18. i 20. satnije Poglavnikove tjelesne bojne na čelu s ustaškim oficirom Venturom Baljakom i u noć, koja je bila strahovito hladna, odveli su sve Jevreje vezane žicom po dubokom snijegu nedaleko od grada na pontonski most na Savi. Rekvirirali su čekiće od većeg broja bravara i kovača te ih sve pobili u noći. Tako je domaće jevrejsko stanovništvo na najzvjerskiji način istrijebljeno do zadnjega.⁷⁴¹

⁷⁴⁰ Ibid, 1-217.

⁷⁴¹ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 323-324, 493.

Po Zapisniku Gradskog narodnog odbora Brčko od 8. i 19. septembra 1946. godine,⁷⁴² pored Jevreja iz Brčkog na pontonskom mostu kod Srpske Varoši pobijeni su i članovi porodice Singer iz Vrbanje i porodice Štark iz Rajeva sela.⁷⁴³

Tri dana kasnije, 10. decembra 1941. godine kod kapele Hadži Jovana Tanaskovića, trgovca, ubijene su i sve imigrantske porodice Jevreja. Po naređenju tadašnjeg sreskog načelnika Montanija okupljeni su svi Jevreji koji su imigrirali iz Austrije, potpuno su opljačkani te su udarani čekićem u glavu i tako onesviješteni bacani u rupu i zatrpani. Prema izvještaju bilo je oko 300 Jevreja imigranata s djecom.⁷⁴⁴

Fotografija Grete i Gertrude Hacker⁷⁴⁵

⁷⁴² BIH-ABiH, ZKZUZO Brčko, broj 56568, Sarajevo, 1944–1947.

⁷⁴³ S druge strane, novija istraživanja o Jevrejima iz kotara Županja (Vrbanja i Rajevo Selo) ne slažu se s navedenim podacima. U slučaju porodice Singer i Štark, Rajka Bućin u svom djelu *Transport upućen u Auschwitz iz Vinkovaca* navodi: *Židovi s područja kotara Županja uhićeni su po svemu sudeći također u srpnju 1942. godine. (...) U Vrbanji je bilo ukupno desetak Židova i svi su utovareni „u kamion i odveženi u Vinkovce“. Prema iskazu Franje Dementa-Pepinog, članovi obitelji Grün (5 osoba), Singer (2) i Haimovich (2) deportirani su 1942. „u nepoznatom pravcu“. (...) U Rajevu Selu, Babinoj Gredi, Gundincima i Drenovcima živjelo je nekoliko obitelji (15-ak osoba), a dvojica tamošnjih stanovnika (Ivan Gros i Đuro Štark) registrirani su među mrtvima u logoru Auschwitz. Riječ je o obiteljima Spitzer, Gross, Neumann te Đuri Štarku i njegovoj sestri Beti Reiner sa kćerima“. Rajka Bućin, „Transport upućen u Auschwitz iz Vinkovaca“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 2021, 632-634, 654.*

⁷⁴⁴ Među njima poznat po imenu i prezimenu bio je Braun Ervin, trgovac, star 60 godina, iz Graza, i njegova kći Greta, stara 19 godina BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, inv. broj 48649, Sarajevo, 1944–1947.

⁷⁴⁵ Greta Weiss udata Hacker rođena je 22. novembra 1899. godine u Beču, Austrija. Roditelji su joj bili Markus i Minna. Greta je bila udata za Heinricha Hackera, rođenog 1888. godine u Kirchschlagu, Austrija, i s njim je imala kći Gertrudu Hacker, rođenu 1928. godine, i sina Hansa Hackera. Do 1939. godine živjela je u Beču. Majka Greta, otac Heinrich i kći Gertuda ubijeni su u Brčkom u decembru 1941. godine. Smrt prijavio sin Hans Hacker, Dallas, SAD. YV, <https://documents.yadvashem.org/> (pristupljeno: 8. augusta 2022).

JAD VAŠEM
Ustanova za čuvanje sjećanja
na mučenike i junake
POB 3477
Jerusalem
Israel

LIST SVJEDOČENJA

ZAKON O SJEĆANJU NA MUČENIKE I JUNAKE donesen 5713 – 1953. godine
određuje u 2. članku:
Zadaća Jad Vašema je okupiti u domovini materijal koji se odnosi na pripadnike
židovskoga naroda koji su položili svoje živote, borili se i pobunili protiv nacističkoga
neprijatelja i njegovih suradnika, te za ovjekovječenje njihovih IMENA i imena zajednica,
organizacija i ustanova razorenih stoga što su bile židovske.

POJEDINOSTI O ŽRTVI UPIŠITE SVAKU ŽRTVU NA POSEBAN LIST, ŠTAMPANIM SLOVIMA

Fotografija žrtve
Molimo napišite ime
žrtve na poledini

1. PREZIME LEVI
2. IME EMILIJ^a i tri kćerke od 9-12 g →
3. RANIJE PREZIME odnosno
DJEVOJAČKO PREZIME LEVI
4. DATUM ROĐENJA ili 1907
PRIBLIŽNA STAROST
u vrijeme stradanja
5. SPOL (zaokružiti) M (Z) (M = M; Z = F)
6. BRAČNO STANJE: NEUDATA / NEOŽENJEN (SINGLE)
(zaokružiti) UDATA / OŽENJEN (MARRIED)
UDOVICA / UDOVAC (WIDOW)
7. MJESTO I DRŽAVA ROĐENJA: BIJELEJINA JUGOSLAVIJA

8. ŽRTVINA MAJKA: IME
DJEVOJAČKO PREZIME
9. ŽRTVIN OTAC: IME RAFAEL
10. ŽRTVIN SUPRUŽNIK: IME ISAK
DJEVOJAČKO PREZIME SUPRUGE Levi
11. STALNO MJESTO I DRŽAVA BORAVKA: BRČKO JUGOSLAVIJA
12. MJESTO BORAVKA U VRIJEME HOLOKAUSTA: BRČKO
13. ŽRTVINO ZANIMANJE: domaćica
14. DATUM / GODINA SMRTI: APRIL 1941
15. MJESTO USMRĆENJA: BRČKO
OKOLNOSTI USMRĆENJA: UBIJENA NA MOSTU PREKO SAVE I BACENA

SVJEDOČIM:
Ja, dolje potpisan/a (ime i prezime svjedoka) BERTA LEVI
Adresa svjedoka: Dom. Lj. Slav. Svarc, Bukovacka cesta 55, Zagreb, Hrvatska
Stupanj odnosa sa žrtvom (rodek / drugo): sestra

OVIM IZJAVLJUJEM DA MOJE SVJEDOČENJE PREMA SVEMU ŠTO MI JE POZNATO ODGOVARA ISTINI

Mjesto i datum Zagreb, juna 1999 Potpis: Berta Papo, rođena Levi
sestra žrtve

"... i njih ću primiti u Moju kuću i među moje zidove te ime njihovo... neće biti
odsječeno." Isaija, 56,5

Emilija Levy, Jevrejka iz Brčkog, ubijena na mostu preko Save i bačena zajedno s 3 kćeri uzrasta 7, 9 i 12 godina⁷⁴⁸

⁷⁴⁸ Emilija Levy rođena je 1907. godine u Bijeljini. Otac joj se zvao Rafael. Bila je domaćica, udata za Isaka i majka tri kćeri (7, 9 i 12 godina). Majka je s kćerima ubijena u Brčkom u decembru 1941. godine, a smrt je prijavila sestra Berta Papo, rođena Levy, u Zagrebu 1999. godine. *YV*, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. augusta 2022). Vidi Porodica Levy, str. 108.

חוק זכרון השואה העגבורה — תשי"ג 1953 קובע בסעיף מס' 2: הפקידו של יד ושם הוא לאסוף אל הזולות את זכרם של כל אלה שבני העם היהודי, שנשלו וספרו את נפשם, נלחמו וסירו באיום הנאצי ובעוזריו, ולהציב שם וזכר לחם, לקהילות, לארגונים ולמוסדות שנהרסו בגלל ההתייחסות לקם היהודי. (ספר החוקים מס' 132, י"ז אלול תשי"ג 28.8.53)		THE MARTYRS' AND HEROES' REMEMBRANCE LAW, 5713—1953 determines in Article No. 2 that The task of YAD VASHEM is to gather into the homeland material regarding all those members of the Jewish people who laid down their lives, who fought and rebelled against the Nazi enemy and his collaborators, and to perpetuate their memory and that of the communities, organizations, and institutions which were destroyed because they were Jewish.	
תמונה Photo	1. שם המשפחה * <i>Rumpler</i>		
	2. השם הפרטי (שם לפני הגיוס) <i>פנקס - Pinkas</i>		
	3. תאריך לידה <i>1880</i>	4. מקום הלידה (עיר, ארץ) <i>Lapanov, Poland</i>	
	5. שם האב <i>Ovadia</i>	6. שם האם	
	7. שם בן או בת הזוג <i>Antonia - אנטוניה</i> (אם בת זוג נא להוסיף שם משפחה לפני הנישואין)		
8. מקום המגורים לפני המלחמה <i>Vienna, Austria</i>			
9. מקומות המגורים במלחמה <i>Brčko, Yugoslavia</i>			
10. נסיבות המוות (מקום, זמן, וכו') <i>shot by Ustasbi (Croats) in Brčko, Dec. 11, 1941</i>			
I, the undersigned <i>Ernestine Forst</i> אני, הח"מ residing at (full address) <i>170 Rodney St. Brooklyn, N.Y.</i> הגר/ה ב (כתובת מלאה) relationship to deceased <i>daughter</i> קרובה (משפחתית או אחרת)			
hereby declare that this testimony is correct to the best of my knowledge. מצהירה/ה בזה כי עדות זו נכונה לפי מיטב ידיעתי.			
Signature <i>Ernestine Forst</i> חתימה Place and date <i>Brooklyn, N.Y. March 9, 1977</i> מקום ותאריך			
...ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... אשר לא יכרת. "...even unto them will I give in mine house and within my walls a place and a name... that shall not be cut off." Isaiah, LVLS			

* נא לרשום את שמו של כל נספה על דף נפרד.
* Please inscribe the name of each victim of the Holocaust on a separate form.

Prijava smrti za Pinkasa Rumplera, jevrejskog emigranta iz Poljske⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ Pinkas Rumpler i Antonia Rumpler, rođena 1885. godine u Poljskoj, emigrirali su iz Beča, Austrija, u Brčko 1941. godine. U prijavi smrti kći Ernestina Forst u New Yorku 1977. godine navodi da su joj roditelji ubijeni: *shot by Ustashi (Croats) in Brčko, Dec. 11, 1941*. YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. augusta 2022).

Među zločincima koji su vršili zlostavljanje i nečovječno postupali s Jevrejima u Brčkom naročito su se istakli domaći Nijemci (kulturbundovci) na čelu sa zločinačkim šefom Kulturbunda Vilhelmom Klesom, sodarom, i Franjom Kovačem, portirom. Obojica su se odselili 1944. godine u Austriju.⁷⁵⁰

U knjizi *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u* navodi se da je partijska organizacija pravovremeno upozorila sve Jevreje da im prijeti opasnost i pozivala ih da preko veze pođu na oslobođenu teritoriju u partizane.⁷⁵¹ Većina njih ovo upozorenje nije shvatila ozbiljno, a osim toga i pojedinci među njima, a naročito njihov rabin⁷⁵², uporno su im govorili da će svi biti protjerani u Palestinu te da bi njihovo bježanje iz grada to pokvarilo.

Dalje u knjizi *Brčko i okolina* Joco Vočkić navodi: *O brčanskim Jevrejima, previranjima u njihovim redovima, mučenjima i genocidu, kao i o odlasku austrijskih emigranata Sepsa, Paula i Hansa Felnera u partizane, takođe je pisano. Ja ih spominjem zbog toga što sam bio na jednom sastanku sa grupom jevrejske omladine, kada smo im predložili naša sigurna saznanja o*

⁷⁵⁰ Spisak ostalih zločinaca: Ilija Reba, trgovac, star 45, iz Brčkog; Grga Hajduk, penzioner, star 60 godina, iz Brčkog; Dane Babić, poštanski službenik, star 40 godina, iz Brčkog; Martin Petrović, student – ustaški logornik, star 26 godina, iz Brčkog; Marko Tubić, zemljoradnik, ustaški logornik, star 50 godina, iz Dizdaruše; Ljubo Palošek, šef policije, star 27 godina, rodom iz Bijeljine; Janoš Birošević, policajac, star 30 godina; Salko Salković, zamjenik šefa policije, star 50 godina rodom iz Brčkog; Ilija Maskaljević, policajac iz Brčkog; Vjekoslav Horvat zv. Makso, sreski pristav iz Varaždina; Ivan Janko, policajac, Rusin, iz Brčkog; Pavo Zuparić, policajac, iz Vidovica; Đuka Đuraković, policajac iz Brčkog; Fehim Musić, policajac iz Brčkog; Sadik Alispahić, policajac iz Brčkog; Ibrahim Spahalić, policajac iz Brčkog; Ivo Vučković, policajac iz Gorica; Ante Šimić, kolar, ustaški logornik iz Brčkog; Rašid Užičanin, učenik iz Brčkog; Mato Rajić, student tehnike iz Brčkog; Vladimir Simotnjak (Simotjuh?), sreski pristav, Slovak, iz Brčkog; Vlado Lastrić, ustaški tabornik iz Brčkog; Tunjo Sinićković, zemljoradnik iz Potočara; Suljo Mešanović, policajac iz Brčkog; Osman Mešić, policajac iz Brčkog; Rašid Varkanović, policajac iz Brčkog; Burho Begić, zemljoradnik iz Koraja; Venceslav Montani, kotarski predstojnik iz Dalmacije; dr. Ilija Violoni, župnik iz Brčkog; dr. Ante Cebalo, advokat iz Brčkog; Branka Lovrecki, učiteljica iz Zagreba; Šefket Kučukalić, oficir biv. jug. vojske iz Brčkog; dr. Abdulah Bukvica, ljekar iz Brčkog; dr. Ante Marić, ljekar iz Brčkog; Mehmedalija Ethemović, trgovac iz Brčkog; Ibrahim Ethemović, trgovac iz Brčkog; Marko Vuletić, žand. poručnik iz Hercegovine, Karlo Kadić, Avdija -, sudija iz Vinkovaca; Blaž Dilberović, službenik iz Boća, Zekerija Šećerbegović, student iz Rahića, Viktor (Viturina) Baljak, zap. 18. ustaške satnije, rodom iz Like; Josip Kurelac, ustaški oficir iz Osijeka, Franjo Furlan, komandant 20. ustaške satnije iz Hrvatske, Ivo Grgić, ustaški zastavnik iz Hrvatske; Franjo Kasa, ustaški zastavnik iz Zagreba, Stevo Bosak, ustaški natporučnik iz Bukvika, Emil Perška, ustaški satnik iz Zagreba, Kristijan Miler, građ. preduzimač iz Brčkog, Artur Bader, industrijalac iz Brčkog, Hinko Hibman, Heinrich -, građ. preduzimač iz Brčkog; Gustav Guston, građ. preduzimač iz Brčkog, Vilhelm Kles, sodar, šef Kulturbunta iz Brčkog, Franz Menrad, soboslikar iz Brčkog; Eduard Arled zv. Gembeš, gostioničar iz Brčkog; Anton Perl, želj. blagajnik iz Brčkog; Adam Konrad, užar iz Brčkog, - Servaci, folksdojčer, član Gestapoa iz Rume; Saubercvajg, general SS brigade – firer, kom. 13. SS divizije; Matijas Huber, folksdojčer, dom. pukovnik, kom 27. PP 13. SS divizije iz Nove Pazove; - Hampel, pukovnik, kom. 27. PP 13. SS divizije iz Sudeta, Franjo Mateis, pukov. kom. 28. PP 13. SS divizije, folksdojčer iz Zemuna; - Rajter, obersturmbandfirer, kom. 13. SS divizije, 28. PP; - Pečar, dom. pukovnik, kom. 13. art. puka 13. SS divizije iz Zagreba; - Hanke, pukovnik, kom. 28. puka 13. SS divizije; Alojz Rot, pukovnik, zapovjednik feldžandarmerije 13. SS divizije; Ernest Braon, p. pukovnik, šef štaba 13. SS divizije, iz Salzburga. Samuel Pinto, *Zločini okupatora i njihovih pomagača izvršeni nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini*, 438-441.

⁷⁵¹ Na partijskom sastanku Tamara Begović je bila zadužena da brčanskim Jevrejima prenese poruku da ih možemo prebaciti u partizane, jer smo dobili obavijest da se priprema likvidacija svih Jevreja u Brčkom. Tamara je poznavala neke obitelji i to im je prenijela. Bila je zaprepašćena kad su joj odgovorili da se prvo moraju savjetovati sa svojim rabinom. Zašto gube vrijeme, što ne misle – govorila je Tamara. *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 348.

⁷⁵² Kantor (rabin) Leon Kattan. Vidi Porodica Kattan, 100.

predstojećoj fizičkoj likvidaciji svih brčanskih Jevreja. **Moric Papo**⁷⁵³, **Tilda Perera**⁷⁵⁴ i još neki u to nisu vjerovali, odnosno, smatrali su da u najgorem slučaju mogu biti otpremljeni u koncentracioni logor u Italiji, jer su obaviješteni da je tako postupano sa Jevrejima u nekim drugim mjestima. Iako oni nisu ni na koga uticali da ne bježi ipak je **Erna Perera**, koja se javila da bježi sa braćom Felner, odustala od toga. Napominjem da je **Moric Papo** sve do svoje pogibije od ustaškog masakra Jevreja, koji je ubrzo uslijedio, ostao napredan omladinac, a njegovom pogibijom NOP je mnogo izgubio.

Na poziv komunističke partije odazvala su se samo tri omladinca iz porodice **Felner**⁷⁵⁵ i preko veze otišli u partizane. Sva trojica časno su se borili i poginuli kao komesari ili pomoćnici komesara četa.⁷⁵⁶

O sudbini jevrejskih bjegunaca govori se i u knjizi *Nacističko konačno rješenje jevrejskog pitanja u okupiranim zemljama Zapadnog Balkana od 1941. do 1945. godine* u kojoj se navodi:

O njihovoj sudbini (jevrejskih izbjeglica) po okupaciji zemlje raspolažemo samo manjim brojem parcijalnih podataka. Posebno treba napomenuti dva slučaja na Suđaku i u Brčkom. (...) Takođe 1941, ali pri samom kraju, NOP Bosne i Hercegovine je bio pripremio siguran kanal za izvlačenje brčanskih Jevreja i Jevreja – izbjeglica iz Austrije i Čehoslovačke (po 150 ljudi) konfiniranih u Brčkom. Razbijačkom akcijom Morisa Pape i obmanom da će biti transportovani u Palestinu, stvar je propala i oko 300 Jevreja je poklano.⁷⁵⁷ Dalje se navodi: U ovom mjestu (Brčko) ustaše su 10/11. decembra 1941. poklali i bacili s mosta u Savu svih 150 Jevreja Grada. Sedam dana kasnije, 16/17. decembra, ustaše su, na mjesnom pravoslavnom groblju pobile i svih 147 Jevreja izbjeglica iz srednje Europe. Partijska organizacija Brčkog saznala je za pripremu pogroma i predložila da obje grupe prebaci sigurnim kanalom u Majevički NOP odred. Jevreji su, međutim nasjeli razbijačkoj akciji Morisa Pape da će biti transportovani u Palestinu. Samo tri omladinca iz Austrije (braća Felner) prihvatili su prijedlog i sretno stigli na Majevicu.⁷⁵⁸

U dokumentaciji Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, nalaze se četiri svjedočenja o ovom zločinu.

1. Inv. broj 7166/2:

⁷⁵³ Vidi Porodica Papo, 122.

⁷⁵⁴ Vidi Porodica Perera, 126.

⁷⁵⁵ Vidi Porodica Felner, 85.

⁷⁵⁶ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 577.

⁷⁵⁷ Muharem Kreso, *Nacističko konačno rješenje jevrejskog pitanja u okupiranim zemljama Zapadnog Balkana od 1941. do 1945. godine*, Sarajevo, 2006, 105.

⁷⁵⁸ M. Kreso, nav. djelo, 114.

*Dana 16. XII 1941. godine oko 12 sati bili su svi doseljeni Jevreji pozvani da se jave tadašnjim vlastima na općinu. Svi jevreji koji su s nama stanovali u nekoliko kuća doista su pošli. Sa jevrejima je bio otišao i moj muž Simon. Nitko od Jevreja nije se vratio, i ja sam uzalud cijelu noć čekala svoga muža. Sutradan ujutro saznala sam da su svi Jevreji bili u nekom dvorištu poredani u dvoredove, vezani i odvedeni do Save po ustašama, koji su ih ondje maljevima i bajunetama ubili i bacili u rijeku. Bilo je oko 200 Jevreja. Prilikom odvođenja Jevreja na to klanje ustaše su opljačkali svu njihovu imovinu koja je bila u njihovim stanovima. Sve opljačkane jevrejske stvari bile su pohranjene u jednom magazinu u Brčkom.*⁷⁵⁹

2. Inv. broj 56568:

*U mjesecu decembru 1941. godine domaće Jevreje pobio je Baljak Viktor /Vetura/, koji je bio zapovjednik 18. ustaške satnije. U sastavu ove 18. ustaške satnije bile su uglavnom ustaše – emigranti. Osim ovih domaćih Jevreja, ove ustaše su u isto vrijeme pobili i Jevreje emigrante, koji su bili iz Austrije. Ovih Jevreja bilo je preko 200. Ovi emigranti strijeljani su u ovdašnjem pravoslavnom groblju i tu su zakopani, dok su domaći Jevreji pobijeni i to na grozan način na ovdašnjem mostu i bačeni u Savu. Domaće ustaše na čelu sa Montanijem opljačkale su svu jevrejsku imovinu, čija je vrijednost iznosila sigurno 200,000.000 – predratnih dinara.*⁷⁶⁰

3. Inv. broj 48648:

*Za vrijeme službovanja Montania vršena su mnogobrojna hapšenja i zlostavljanja, pljačke, paljevine po okolnim selima, odvođenje u logore i ubistva. Sjećam se, a to je moglo biti početkom mjeseca decembra, kada je rečeni Montani izdao oglas, da se imaju svi domaći jevreji prijaviti sreskom načelstvu, što su ovi i učinili. Svi, koji su se javili bili su uhapšeni i zatvoreni u ovdašnju gimnaziju. Te iste noći tih je jevreja nestalo i mi smo sutradan saznali da su ih pobili na mostu i bacili u Savu, te su leševi po vodi plivali.*⁷⁶¹

4. Inv. br. 48649:

U početku decembra 1941. godine, Montani je sa svojim saradnicima i ustašama iz 18. i 20. ustaške satnije pobio sve domaće Jevreje, a nakon par dana i strane Jevreje – emigrante, koji su bili većinom iz Austrije. Domaći Jevreji pobijeni su čekićem i poklani nožem, a zatim bačeni u

⁷⁵⁹ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, inv. broj 7166/2, Sarajevo, 1944–1947.

⁷⁶⁰ Ibid, inv. broj 56568.

⁷⁶¹ Ibid, inv. broj 48648.

*Savu. Jevreji emigranti pobijeni su mitraljezom i pokopani na starom pravoslavnom groblju. Domaćih Jevreja pobijeno je oko 120 do 150, dok je Jevreja emigranata bilo oko 250 do 300.*⁷⁶²

U svjedočenjima se mogu pročitati različiti podaci o ukupnom broju ubijenih žrtava jevrejske zajednice, brčanskih Jevreja starosjedilaca i Jevreja emigranata pridošlih u Brčko. Na osnovu istraživanja dostupne arhivske građe koja svjedoči o holokaustu brčanskih Jevreja (1941–1945), broj ubijenih **Jevreja starosjedilaca u Brčkom je 157 imenovanih lica**. Tome je potrebno dodati i broj **Jevreja imigranata**, koji su zahvaljujući podacima Yad Vashema djelimično imenovani. U pitanju su **99 lica**. Ostatak imigranata nije identificiran, pa ukupan broj ne može biti manji od 150, a ni veći od 300 lica u skladu sa svim raspoloživim izvorima.

Pod pritiskom lokalnih snaga koje su se otvoreno distancirale od zločina ustaša uslijedio je odlazak Montanija i povlačenje njegovih saučesnika. U premještanju Montanija učestvovali su i domaći Nijemci folksdojčeri, koji su prvi opljačkali brčanske Jevreje. Oni su se sukobili s Montanijem u vezi s tom pljačkom, a postojali su i nagovještaji da je njemačka obavještajna služba identificirala Montanija kao predratnog agenta italijanske obavještajne službe. U februaru 1942. godine Većeslav Montani napustio je Brčko.⁷⁶³ Kasnije je bio šef policije u Senju. Odmah poslije oslobođenja 1945. godine otkriven je u sjevernoj Dalmaciji, sproveden u Brčko, a zatim u Tuzlu, gdje mu je suđeno u augustu 1946. godine. Narodni sud osudio ga je na smrt strijeljanjem.⁷⁶⁴

U mjesecu martu 1944. godine u Brčko je došla 13. SS divizija nazvana *Handžar* pod komandom generala Saubercvajga. Pripadnici ove SS divizije išli su u razne akcije pa su u ovom kraju počinili mnoge zločine. „Sjećamo se, da su pripadnici ove divizije doveli jednoga dana u Brčko cijeli odbor NOP-a iz Gornjeg Zovika i Štrepaca te su ih strijeljali. Žrtva ovog zločina je i **dr. Proshauer**⁷⁶⁵, liječnik iz Gornjeg Rahića, inače rodom iz Austrije.“⁷⁶⁶

Kao što je zabilježio i Avram Pinto „Jevreji Brčkoga nisu vođeni u logore, već su svoj tragičan kraj našli u mjestu gdje su se rodili.“⁷⁶⁷ Te noći u decembru u Brčkom ubijeno je više od **92%** Jevreja starosjedilaca. Holokaust je izbjeglo sedam porodica odnosno šesnaestoro jevrejskih Brčaka: Haim Avramović⁷⁶⁸, Hajnalka Baumgarten⁷⁶⁹ sa sinom Draganom, Malvina Grunhut⁷⁷⁰ sa

⁷⁶² Ibid, inv. broj 48649.

⁷⁶³ Većeslav Montani bio je kotarski predstojnik u Brčkom sedam mjeseci, od augusta 1941. do februara 1942. godine.

⁷⁶⁴ *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985, 581.

⁷⁶⁵ Vidi Porodica Proskauer, 129.

⁷⁶⁶ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, inv. broj 48649, Sarajevo, 1944–1947.

⁷⁶⁷ A. Pinto, nav. djelo, 169.

⁷⁶⁸ Bio je zarobljenik u logoru u Njemačkoj. Vidi Porodica Avramović (Koen), 72.

⁷⁶⁹ Drugi svjetski rat provela je u Brčkom sa suprugom Vladanom Hajdukom. Vidi Porodica Baumgarten, 77.

kćerima Verom i Oly, Armin Marton⁷⁷¹ s porodicom (supruga Ružica, djeca Pal i Gitta Pick s dvije unuke), Kalmi i David Schoenwald⁷⁷², Max Glatter⁷⁷³ i Otto Zentner⁷⁷⁴.

Nadalje, potrebno je spomenuti i trideset i četvoro (34) Jevreja i Jevrejki starosjedilaca koji su rođeni u Brčkom i jedan dio života proveli u Brčkom, ali su smrt našli u koncentracijskim logorima:

– u logoru Jasenovac⁷⁷⁵ dvadeset i osam osoba (28): Ludvig Marton⁷⁷⁶, Mihael, Jakob i Meyer Eškenazi kao i Ines Eškenazi Khava sa sinovima Joži i Šari⁷⁷⁷, Izidor Finzi i Ester Finzi⁷⁷⁸, Ilona Feldbauer⁷⁷⁹, Irma Gross⁷⁸⁰, Ema Kabiljo⁷⁸¹, Emil Kohn⁷⁸², Majkica Konforti⁷⁸³, Ita, Mane, Moritz, Rahela i Salamon Montilija⁷⁸⁴, Bukica Perera⁷⁸⁵, Albert Pinto⁷⁸⁶, Kalmi Papo⁷⁸⁷, Aleksandar Roth⁷⁸⁸, Rudolf Weil⁷⁸⁹, Bruno i Ernest Weiss⁷⁹⁰, te Arnold i Bernard Wiener⁷⁹¹;

– u logoru Sajmište⁷⁹² pet osobe: Edita Lehenhart⁷⁹³, Marijana Almuslino⁷⁹⁴, Zelma First⁷⁹⁵, Olga Fles⁷⁹⁶ i Leon Finci⁷⁹⁷;

⁷⁷⁰ Prešla je u katoličanstvo udajom. Vidi Porodica Grunhut, 93.

⁷⁷¹ Porodice Marton i Pick izbjegle su u Italiju. Vidi Porodica Marton i Porodica Pick, 115. i 127.

⁷⁷² Izbjegao u Palestinu/Izrael. Vidi Porodica Schoenwald, 136.

⁷⁷³ Uspio se spasiti bjekstvom u Dubrovnik. Vidi Porodica Glatter, 92.

⁷⁷⁴ Skrivao se na teritoriji Tuzle i Dervente sa suprugom. Vidi Porodica Zentner, 145.

⁷⁷⁵ Logor Jasenovac, najveći koncentracijski logor smrti na prostoru Kraljevine Jugoslavije za vrijeme okupacije u Drugom svjetskom ratu. Nalazio se na lijevoj obali rijeke Save neposredno pored mjesta Jasenovac u blizini željezničke pruge Zagreb – Sisak – Novska. Radovi za osnivanje logora Jasenovac počeli su 24. jula 1941. godine kada je Ravnateljstvo melioratornih i regulatornih radova NDH naručilo drvo za gradnju drvenih baraka. Ustaše su uništile logor u aprilu 1945. godine kako bi se sakrio i/ili umanjio zločin. Tačan broj žrtava u sistemima logora Jasenovac nije nikada utvrđen. Spomen-park Jasenovac je do 2012. godine sastavio nepotpuni poimenični spisak oko 83.000 žrtava. Procjene ubijenih osoba idu od cifre 800.000, kako je objavljeno u *Dokumentima ustaškog terora: Koncentracioni logori* u izdanju Vjesnika Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske, do 77.000–99.000 žrtava, što je brojka koja se navodi u United States Holocaust Memorial Museum u Washingtonu. *Jasenovački sustav logora*, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5345> (pristupljeno: 1. septembra 2022). *Broj žrtava Jasenovca*, https://povijest.fandom.com/hr/wiki/Broj_%C5%Bertava_Jasenovca (pristupljeno: 1. septembra 2022).

⁷⁷⁶ Vidi Porodica Marton, 115.

⁷⁷⁷ Vidi Porodica Eškenazi, 83.

⁷⁷⁸ Vidi Porodica Finzi, 86.

⁷⁷⁹ Vidi Porodica Feldbauer, 85.

⁷⁸⁰ Vidi Porodica Gross, 93.

⁷⁸¹ Vidi Porodica Kabiljo, 99.

⁷⁸² Vidi Porodica Kohn, 102.

⁷⁸³ Vidi Porodica Konforti, 102.

⁷⁸⁴ Vidi Porodica Montilija, 118.

⁷⁸⁵ Vidi Porodica Perera, 126.

⁷⁸⁶ Vidi Porodica Pinto, 127.

⁷⁸⁷ Vidi Porodica Papo, 122.

⁷⁸⁸ Vidi Porodica Roth, 133.

⁷⁸⁹ Vidi Porodica Weil, 143.

⁷⁹⁰ Vidi Porodica Weiss, 142.

⁷⁹¹ Vidi Porodica Wiener, 144.

⁷⁹² Logor na mjestu starog sajmišta, Jevrejski logor Zemun (njem. *Semlin Judenlager*) osnovan je početkom decembra 1941. godine. Između decembra 1941. i marta 1942. godine oko 500 jevrejskih zatočenika umrlo je od hladnoće, bolesti i gladi. Svakih nekoliko dana mrtvi su prenošeni preko zaleđene rijeke Save i sahranjivani na jevrejskom groblju. U martu 1942. godine posebno vozilo, gasni kamion marke *Saurer*, nazvan *dušegupka*, konstruiran u

- u logoru Đakovo⁷⁹⁸ dvije osobe: Ester i Erna Bukitza Eškenazi, kćeri Meyer Eškenazi⁷⁹⁹;
- u logoru Auschwitz⁸⁰⁰ dvije osobe: Marietta Schossberger⁸⁰¹ i Erna Halas⁸⁰²;
- u logoru na Banjici⁸⁰³ jedna osoba, David Levi.⁸⁰⁴

Njemačkoj i namijenjen masovnim ubistvima, dovezli su u Beograd dva niža oficira Vilhelm Gec i Ervin Majer. Ovaj kamion, za koji je u nacističkim dokumentima korišten eufemizam *vozilo za uništenje vaški*, bio je ustvari običan kamion čiji je auspuh bio prepravljen tako da su ispušni plinovi iz motora preusmjeravani u hermetički zatvoren tovarni odjeljak kamiona. Kada je auspuh bio ovako postavljen, vožnja u trajanju od 10 do 15 minuta bila je dovoljna da ubije 100 ljudi zaključanih u vozilu. Prve žrtve gasnog kamiona u Beogradu bile su osoblje i pacijenti iz dvije jevrejske bolnice u Beogradu. Tokom dva dana, 18. i 19. marta preko 800 ljudi bilo je utovareno u gasni kamion. Svi su umrli od trovanja ugljenmonoksidom na putu kroz Beograd do gubilišta u Jajincima, selu u podnožju planine Avale, južno od grada. U logoru Sajmište je za manje od dva mjeseca u proljeće 1942. godine nestala skoro polovina od ukupnog broja Jevreja s teritorije okupirane Srbije, a među njima i dio bosanskih Jevreja izbjeglica. Kroz ovaj logor je prošlo 31.972 zatočenika, od kojih je utvrđeno da je život izgubilo 10.636 osoba. Milan Koljanin, *Njemački logor na Beogradskom Sajmištu 1941–1944*, Beograd, 1992, 73, 98, 450. Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 2014, 367-371.

⁷⁹³ Vidi Porodica Lebnhart, 105.

⁷⁹⁴ Vidi Porodica Almuslino, 71.

⁷⁹⁵ Vidi Porodica First, 89.

⁷⁹⁶ Vidi Porodica Fleš, 90.

⁷⁹⁷ Vidi Porodica Finzi, 86.

⁷⁹⁸ U Đakovu je tokom Drugog svjetskog rata postojao logor u kojem je bilo zatočeno 3.000 jevrejskih žena i djece većinski dovedenih iz Sarajeva i drugih gradova Bosne i Hercegovine, ali i s područja Hrvatske. Osnovan je 1. decembra 1941. godine i bio je operativan sve do gašenja 7. jula 1942. godine. Preostale zatočnice deportirane su u ljeto 1942. godine u logore Jasenovac i Stara Gradiška. Deportacija je vršena u tri navrata, a *otpremljeno* je oko 2.400 žena i djece. Sveukupno brojno stanje đakovačkog logora s otprilike 300 zatočenika znatno je umanjeno jer je u *toku šest mjeseci umrlo* (i ubijeno – op. aut.) i *na đakovačkom jevrejskom groblju sahranjeno 566 osoba*. Zoran Vasiljević, *Sabirni logor Đakovo*, Slavonski Brod, 1988, 47, 51, 73. Specifičnost logora u Đakovu za razliku od ostalih logora u doba tadašnje Nezavisne Države Hrvatske jeste u tome što je ustaškim vlastima bilo naređeno da se žrtve ukopaju na obližnjem jevrejskom groblju. Lokalni grobar Stjepan Kolb bio je zadužen za ukop. Na svoju odgovornost svaku logorašicu je prekrivao ili umotavao pa tek onda sahranjivao, a potom i zapisivao njihova grobna mjesta. Skoro sedam decenija kasnije obnovljen je logorski dio jevrejskog groblja s 566 grobnih ploča. *Logor Đakovo: Sjećanje kao opomena*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/plp-zvezdan-sjkecanje-na-logor-djakovo/25162294.html> (pristupljeno: 1. septembra 2022).

⁷⁹⁹ Vidi Porodica Eškenazi, 83.

⁸⁰⁰ Koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau, Poljska, blizu grada Oświęcim, (njem. Auschwitz) osnovan je 1940. godine. U logor je deportiran 1,3 milion ljudi, od kojih je pobijen 1,1 milion, a od njih milion su bili Jevreji. Kada je sovjetska vojska stigla do logora Auschwitz i oslobodila ga 27. siječnja 1945. godine, vojnici su zatekli 7.000 preživjelih zatvorenika, od kojih je 500 bilo djece. *Auschwitz i njegova potresna povijest*, <https://www.dw.com/hr/auschwitz-i-njegova-potresna-povijest/a-60562588> (pristupljeno: 1. septembra 2022).

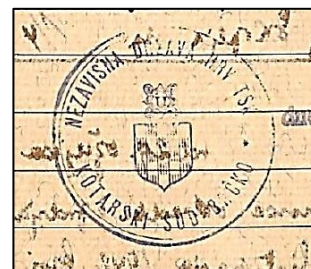
⁸⁰¹ Vidi Porodica Schossberger, 140.

⁸⁰² Vidi Porodica Halas, 95.

⁸⁰³ Logor Banjica formiran je na ljeto u julu 1941. godine. Odluku o formiranju logora donijeli su njemački komandant Beograda i zapovjednik Gestapoa u okupiranoj Srbiji, a sproveo ju je svojim područnim organima Dragomir Jovanović. Prema djelima za koja su okrivljeni zatočenici banjickog logora mogu se razvrstati u dvije osnovne grupe: na političke krivce i kriminalce uhapšene po raznim osnovama. Također je kroz logor prošlo nekoliko stotina Jevreja i Roma. Koliko je zatočenika tačno prošlo kroz logor teško je utvrditi, ali je u periodu od 9. jula 1941. godine do 2. oktobra 1944. godine (dan kasnije logor je rasformiran) upisano 23.637 lica. Otkako su počeli da trpe poraz za porazom i da sa strepnjom očekuju konačan ishod rata, njemački glavari i vojne starješine Trećeg rajha nastojali su da uklone tragove počinjenih zločina. Već od 6. novembra 1943. godine do 2. aprila 1944. godine danonoćno bukte ogromne lomače u Jajincima. Po svoj okolini se sve to vrijeme širio težak zadah truleži i sprženog mesa. Pošto su radnici na ovom užasnom poslu morali brojati leševe, prema svjedocima je poznato da je spaljeno 68.000 leševa dok su bili na radu, a 14.000 leševa ostalo je nespaljeno. Poslije spaljivanja, i sami radnici na ovom poslu strijeljani su i spaljeni, kada na Jajincima prestaju da gore lomače. Preostali zatvorenici u logoru na Banjici transportirani su u druge radne logore u unutrašnjosti, ali uglavnom Mauthausen, Auschwitz, Dachau kao i u logore u Norveškoj. Već 3. oktobra 1944. godine komandant Vujković naređuje da se puste svi preostali zatočenici osim krivaca prve kategorije, koji su također pušteni na slobodu nakon oslobođenja logora. Konačno, 4. oktobra 1944.

Konfiskacija imovine Jevrejske bogoštovne općine Brčko i brčanskih Jevreja

Pravo vlasništva na nekretnine imovine Jevrejske bogoštovne općine Brčko kao i imovina brčanskih Jevreja uknjižena je u korist Nezavisne Države Hrvatske na osnovu molbe Poreznog ureda u Brčkom broj: 507/43 od 29. marta 1943. godine na osnovu zakonske odredbe o podržavljenju jevrejske imovine od 30. oktobra 1942. godine broj: CCXCII– 2505–Z –1942.⁸⁰⁵

Po oslobođenju ova imovina vraćena je prvobitnim vlasnicima članom 2. Zakona o postupku s imovinom koju su vlasnici morali napustiti u toku okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njegovih pomagača. Zatim, na osnovu stava (3) člana 7. istog zakona, napuštena jevrejska imovina prenesena je na općenarodnu imovinu pod uvjetom da se vlasnik u međuvremenu nije javio kao niti njegovi pravni nasljednici za pokretanje ostavinskog postupka u roku od jedne godine po stupanju na snagu spomenutog zakona, odnosno od dana pravosnažnosti odluke o proglašenju nestalog mrtvim.

Rješenjem Sreskog odsjeka za unutrašnje poslove u Brčkom broj 594/47 od 13. februara 1947. godine stavljena je pod državnu upravu sva jevrejska imovina.

Na osnovu člana 5. Uredbe o uknjiženju prava svojine na državnoj nepokretnosti i imovini uknjižena je sva jevrejska imovina na pravo vlasništva opće narodne imovine 9. oktobra 1952. godine, dn. br. 893/52.⁸⁰⁶

godine, banjički logor je prazan. *Logor Banjica*, <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/logor-banjica/> (pristupljeno 10. marta 2023).

⁸⁰⁴ Vidi Porodica Levy, 108.

⁸⁰⁵ Zakonskom odredbom o podržavljenju jevrejske imovine jevrejska imovina je i formalno prešla u ruke države NDH. Kako je navedeno u odredbi „sav imetak i sva imovinska prava osoba, koje se u smislu točke 3. Zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti od 30. travnja 1941. smatraju Židovima kao i sve zaostavštine takvih osoba, umrlih poslije 10. veljače 1941. (...) postaju vlasništvo NDH od 10 veljače 1941“. (Narodne novine, br. 246, od 30. oktobra 1942) Pod podržavljenim imetkom podrazumijevale su se pokretnine, dragocjenosti, nekretnine, veleobrtna preduzeća, trgovačka preduzeća, zanatska preduzeća i vrijednosni papiri (dionice, obveznice, zadužnice, srećke, polise osiguranja i uložne knjižice. Nada Kisić Kolanović, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, *Časopis za suvremenu povijest* 30, br. 3, 1998, 444, <https://hrcak.srce.hr/file/313480> (pristupljeno: 25. april 2022).

⁸⁰⁶ BiH – ABD, Imovinskopravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije.

Jevrejska bogoštovna općina Brčko

U dosjeu o konfiskaciji imovine Imovinskopravne službe Općine Brčko⁸⁰⁷ navodi se da je Jevrejskoj bogoštovnoj općini Brčko oduzeta imovina privremenim rješenjem Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora u Brčkom, broj 906/46, 26. januara 1946. godine uz obrazloženje da imovina jevrejske zajednice treba da bude stavljena pod državnu upravu iz razloga što je imovina bila pod tuđinskom upravom. Za privremenog staratelja ove imovine postavljena je Sreska uprava narodnih dobara. Uz Privremeno rješenje potpisan je i komisijski zapisnik u kojem se navodi imovina koja se oduzima: /kuća/ br. gr. ul. 349, 1265 / bez tereta, kao i da je *prisilno otuđena*, a da se *članovi općine do sada nisu vratili*.

U prijavi Gradskom narodnom odboru, Upravnom odsjeku u Brčkom, od 23. februara 1946. godine navodi se da Jevrejska bogoštovna općina ne postoji, da je boravište općinara nepoznato iz razloga što je za vrijeme okupacije prisilno otuđena od NDH i da se nekretnine pod brojem 329, 349, 1265 i 2418 oduzimaju.

Ovo je i provedeno Rješenjem Gradskog odsjeka za unutrašnje poslove u Brčkom broj 919/46 od 2. marta 1946. godine, u kojem se navodi da se na osnovu odluke Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 21. novembra 1944. godine cjelokupna imovina Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom stavlja pod državnu upravu, a za privremenog staratelja ove imovine postavlja se Sreska uprava narodnih dobara u Brčkom.

Međutim gruntovne knjige detaljno navode imovinu Jevrejske bogoštovne općine i njen historijat. U prvom gruntovnom izvatku katastarske općine Brčko, br. gr. uložka 349 A. Popisni list, navodi se sljedeća imovina Jevrejske bogoštovne općine:

1. 8/141 kuća 349 s kućištem i dvorištem – površine 140 m²
2. 8/140 dvorište – površine 200 m²
3. 8/485 kuća (dućan) – površine 078 m².

Zatim, u sljedećem gruntovnom izvatku pod brojem 329 A. Popisni list navodi se i dodatna imovina Jevrejske bogoštovne općine:

1. 8/194 dvorište – površine 140 m²
2. 8/56 bašča (šljivik) kod kuće – površine 220 m²
3. 8/57 kuća br. 324 s kućištem i dvorištem – površine 190 m².

⁸⁰⁷ Ibid, br. dosjea 580.

Jevrejski hram upisan je u posebnom gruntovnom izvratku iz 1947. godine u Zemljišnoknjižni izvadak katastarske općine Brčko pod br. 277/47 – broj zk. uložka 1265 i zk. uložka 2418. U A. Popisnom listu navodi se pored hrama i sljedeća imovina Jevrejske bogoštovne općine Brčko:

1. 8/142 izraelitska bogomolja s gradilištem i dvorištem – površine 200 m²
2. 8/450 kuća s dvorištem – površine 664 m²
3. 16/66 groblje izraelitsko – površine 168 m²
4. 941/2 groblje izraelitsko – površine 20 m²
5. 965/2 put u groblje – površine 500 m²
6. 941/5 kuća, k. br. 70, s kućištem i dvorištem – površine 200 m².

U sva tri vlasnička lista od 30. marta 1943. godine pod brojem Z.477/43 uknjiženo je puno vlasništvo na nekretnine u A. listi u korist Nezavisne Države Hrvatske.⁸⁰⁸

Međutim 2. augusta 1947. godine na osnovu zaključka Sreskog suda u Brčkom br. r. 1256/47 od 23. jula 1947. godine cjelokupna imovina (329, 349, 1265 i 2418) vraćena je u korist Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom, što je uredno upisano i u vlasničkom listu.

Zapisnički je 30. marta 1947. godine predata 1 prizemna kuća, 1 predsoblje, 1 kupatilo, 1 špajz, 1 kuhinja, 4 sobe i 1 ljetna kuhinja upisana u zemljišne knjige pod brojem 8/141, te zatim jedna prizemna kuća, 2 sobe i 1 kuhinja upisane u zemljišnu knjigu br. 24/8, k. č. 8/149, 8/56 i 8/57. Sljedećim zapisnikom od 11. aprila 1947. godine predata je i jedna prizemna kuća, 4 sobe, 1 kuhinja, 1 predsoblje, 1 špajz, 1 podrum, 1 kupatilo, 1 drvarnica s 200 m² zemlje, sve upisano u zemljišne knjige br. 1265, k. č. 8/142. Na kraju je zapisnički predato 4. juna 1947. godine i kućište s dvorištem od 750 m² zemljišta, što je upisano u zemljišne knjige br. 349, 329 i 1265, k. č. 8/141, 8/140, 8/485 i 8/42.

Postupak mijenjanja uprave nad nekretninama Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom pokrenuo je Gradski narodni odbor Brčko 18. oktobra 1948. godine. U dopisu se navodi da se zaključkom Sreskog suda u Brčkom broj P. 857/48 od 6. oktobra 1948. godine na osnovu molbe Saveza jevrejskih vjeroispovjednih općina zajedno s ostvarenim prihodima predaje cjelokupna

⁸⁰⁸ Dodatno, u zemljišnoknjižnom izvratku katastarske općine Brčko, broj zk. uložka 349, 1265 navodi se broj parcele 8/142, uložak 1265, na kojoj se nalazi izraelitska bogomolja za graditeljstvo i dvorište površine 200 m². U Teretnom listu za uložak 1265 (izraelitska bogomolja) 15. decembra 1942. godine Z 973/42 upisano je sljedeće: „Na osnovu najamnog ugovora Zagreb 29. kolovoza 1942. godine uknjižuje se pravo najma na nekretninu u A listu za vrijeme od 99 godina počev od 29. kolovoza 1942. godine uz godišnju zakupninu od 1 Kn uz uvjete navedene u ugovoru pod točkom I do X u korist Središnjice hrvatskog radničkog saveza u Zagrebu.“

[illegible]

179

Uprkos svemu 14. maja 1954. godine Zaključkom broj 469/54, a na osnovu Rješenja Sreskog suda u Brčkom od 20. marta 1954. godine, br. 304/53, uknjižuje se pravo vlasništva na nekretnine u A. listi u korist Opće narodne imovine 1/1, a kao organ upravljanja ovih nekretnina upisuje se NOG Općine Brčko.

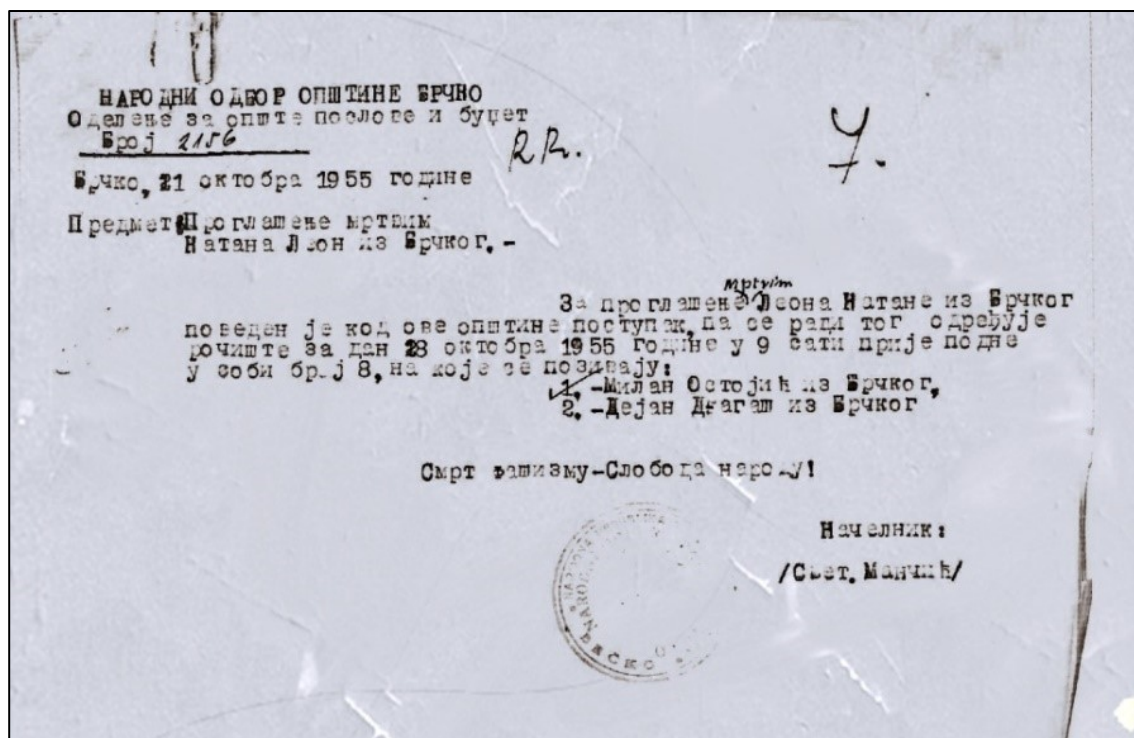
Usljedila je žalba Saveza jevrejskih općina Jugoslavije u Beogradu protiv Rješenja Narodnog odbora gradske općine Brčko, broj 8555/54, od 4. januara 1955. godine po predmetu izuzimanja stambene zgrade u ulici Majevička broj 1 u Brčkom od uključenja u stambenu zajednicu jer se ta zgrada nalazi u sastavu općenarodne imovine. U žalbi je navedeno da je predmetna zgrada postala dio općenarodne imovine na osnovu konfiskacije iste po odluci Okružnog suda u Tuzli, a pošto se smatra da do konfiskacije te zgrade nije smjelo doći, pokrenut je postupak za dekonfiskaciju sporne imovine, pa se predlaže da se zgrada u pitanju izuzme od uključenja u stambenu zajednicu dok se ne riješi pitanje dekonfiskacije. Žalba je odbijena.

Leon Kattan, brčanski rabin

Rješenjem Sreskog odsjeka za unutrašnje poslove u Brčkom br. 594/47 od 13. februara 1947. godine imovina Leona Kattana, sina Moše, po zanimanju svećenik, narodnosti Jevrej, jugoslovenskog državljanstva, stavljena je pod državnu upravu. Dopisom Uprave za komunalne poslove Brčko br. 3773 od 19. novembra 1953. godine, konstatirano je da nekretnine i dalje leže u bivšoj NDH u zk. ul. br. 546 k. s. Brčko (katastarske parcele 15/223 – kuće sa kućištem i dvorištem – 540 m² i katastarske parcele 15/315 – bašče – 495 m²) i da je iste potrebno vratiti na ranijeg vlasnika, a zatim na osnovu stava (3) člana 7. Zakona prenijeti na općenarodnu imovinu, ali tek po proglašenju mrtvim vlasnika imovine Leona Kattana.

U dosjeu Leona Kattana nalazi se dopis upućen Narodnom odboru grada Brčko br. 1639 od 15. decembra 1954. godine, u kojem se potražuje građevinska dozvola u vezi s odobrenjem lokacije terena za izgradnju jedne stambene zgrade od 12 stanova TIP MB–12 u Brčkom u ulici Štrosmajera za V. p. 1695 – Brčko.

U vezi s tim Narodni odbor općine Brčko je 21. oktobra 1955. godine sazvao ročište za 29. oktobar 1955. godine kojim se poziva na završetak postupka za proglašenje mrtvim Leona Kattana iz Brčkog.

Proглаšenje mrtvim Leona Kattana iz Brčkog 1955. godine⁸⁰⁹

Štamparija Emila Glattera

Emil Glatter, grafičar s prebivalištem u ulici Vojvode Stepe Stepanovića br. 21 u Brčkom, po narodnosti Jevrej, jugoslavenskog državljanstva, bio je vlasnik štamparije u Brčkom sve do decembra 1941. godine, kada je ubijen zajedno sa svojom porodicom.

Konfiskacija imovine Emila Glattera otpočela je Rješenjem Sreskog i gradskog odsjeka za unutrašnje poslove u Brčkom, br. 3024/47 od 16. juna 1947. godine, kojim se cjelokupna imovina Emila Glattera stavlja pod državnu upravu, a za privremenog staratelja ove imovine postavlja se Gradski narodni odbor u Brčkom.⁸¹⁰ U obrazloženju se navodi da je zaključkom Sreskog narodnog suda u Brčkom I 34/47. od 2. maja 1947. godine utvrđeno da je Emil Glatter za vrijeme okupacije ubijen i da se do tada nije pojavio pravni nasljednik.

U dopisu Gradskog narodnog odbora Brčko br. 8188/47 od 13. jula 1947. godine dostavljen je popis štamparijine pokretne imovine, koju je činilo 224 raznovrsnih predmeta razvrstanih u dvije tabele:

⁸⁰⁹ BiH – ABD; Imovinskoppravna služba Općine Brčko 1945–1992, potfond: Konfiskacije, broj dosjea 256.

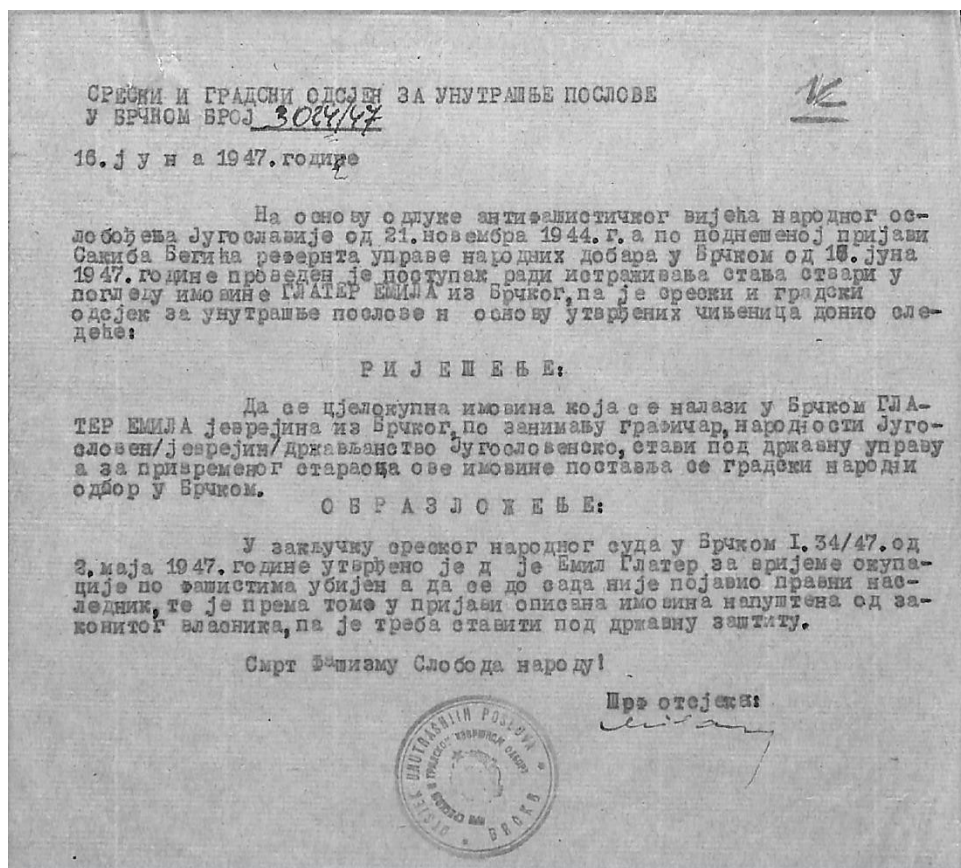
⁸¹⁰ Ibid, broj dosjea 580.

1. *Inventar štamparije i knjigoveznice ostavljene od 1945. do 1947.*

Predmeti su popisani po sljedećim kategorijama: I. kancelarijski namještaj i oprema kancelarije, II. knjigoveznica, III. mašinska sala 1, IV. sлагаћница, V. mašinska sala 2 i VI. magacin – ukupno 158 artikla u vrijednosti od 189.678,96 dinara po cijenama iz 1941. godine.

2. *Inventar štamparije Emila Glattera iz Brčkog*

Predmeti su popisani po sljedećim kategorijama: I. mašine, II. pribor za mašine, III. sлагаћница i IV. knjigoveznica – ukupno 66 artikla u vrijednosti od 112.475,80 dinara po cijenama iz 1941. godine.

Rješenjem Sreskog i gradskog odsjeka u Brčkom, br. 3024/47 od 16. juna 1947. godine, kojim se cjelokupna imovina Emila Glattera stavlja pod državnu upravu⁸¹¹

⁸¹¹ Ibid.

Zlato Haima Saloma

Po podacima Yad Vashema⁸¹³ porodica Salom ubijena je 10. decembra 1941. godine u Brčkom. Izjavu o ovome zvanično je podnijela Zlata-Goldina, udata Polak, iz Beograda kao najbliži srodnik (sestra) i punomoćnik svih nasljednika pokojnog Hadži Daniela Saloma iz Brčkog.⁸¹⁴

Na molbu dr. Mente Saloma, Berne Salom, Goldine Salom, udate Polak, Sare, udate Salom, i Simhe, rođene Salom, a udate Kurtiš, Sreski sud Brčko zaključkom br. 209/46 dana 10. aprila 1947. godine predao im je na upravu i uživanje nekretnine Haima Saloma upisane u zk. ul. br. 551, k. o. Brčko, i ½ nekretnina upisanih u zk. ul. br. 23, k. o. Dubravice, 748 i 1665, k. o. Brčko.

Privredna banka Bosne i Hercegovine, centrala Sarajevo, po naredbi Predsjedništva Vlade NRBiH dostavila je Upravi narodnih dobara GNO-a Brčko Zapisnik o preuzetim stvarima i pronađenom zlatu i nakitu u dvorištu Hadži Daniela Saloma iz Brčkog, Dop/P. 83/47 od 10. jula 1947. godine.

Dalje, u Zapisniku Ministarstva finansija NRBiH i Narodne banke sastavljenog 8. jula 1947. godine, a po procjeni vrijednosti i zlatnine od strane Predsjedništva vlade NRBiH, pov. br. 692 od 18. juna 1947. godine, odlučeno je da se zlato stavi u depozit Ministarstva finansija NRBiH, dok se zlatni novac predaje na otkup Narodnoj banci FNRJ, a protuvrijednost odobrava na račun referenta Uprave narodnih dobara GNO-a u Brčkom na ime Hadži Daniela Saloma, Brčko. U Zapisniku je naveden sadržaj paketa vlasništva Hadži Daniela Saloma iz Brčkog koji sadrži 14 artikla u vrijednosti od 89.000 dinara.

Zaključkom Sreskog suda u Brčkom, br. R. 630/46 od 6. novembra 1947. godine, u vanparničnoj stvari Zlate Polak namještaj njenog brata umrlog Haima D. Saloma kao njegovoj najbližoj srodnici predat joj je na upravu.

⁸¹³ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8. mart 2019).

⁸¹⁴ BiH – ABD; Imovinskoppravna služba Općine Brčko 1945–1992, potfond: Konfiskacije, broj dosjea 539.

Z A P I S N I K

Sastavljen u prostorijama Narodne banke FNRJ sa NR BiH Centrali Sarajeva dne 8. jula 1947. godine prilikom predaje i procjene vrijednosti i zlatnine od strane Predsjedništva vlade NR BiH pov.br.692 od 18. juna 1947. god. koje se imaju staviti u depozit Ministarstva finansija NR BiH a zlatni se novac predaje na otkup Narodnoj banci FNRJ sa NR BiH Centrali Sarajeva a pretavri-jednost odobrava se računom referenta Uprave Narodnih dobara GNO-a u Brčkom a na ime Hadži Daniela Saloma Brčkog.

Prisutni:

Ispred Ministarstva finansija drugarica Stefanija Jagetić, ispred Narodne banke Marinka Petrović i Ata Kulonović kao stručnjak i procjenitelj sa zlatninu i dragocijenosti drug Abdulah Kasunagić.

Pristupa se otvaranju prđeni-jetog paketa vlasništve Hadži Daniela Saloma iz Brčkog te se ustanovljuje sljedeće:

1/ 1 birljantni prsten u bijelom 14 kar. zlatu sa jednim birljantom brate težine 2 gr.28 birljant težak cirka 2 karata vrijednost	Din. 50.000.-
2/ 1 birljantni prsten 14 karatne zlate sa 8 birljanta i jednom perlom u sredini brate težina 3.30 gr.vrijednost cirka.....	" 7.000.-
3/ 1 prsten 14-karatne zlate sa tir-kiscem brate težina 2 gr.vrijednost	" 200.-
4/ 1 lanac 14 karatne zlate sa privjeskom srce sa 24 birljanta i pet dijamanta brate težina 5.90 gr.vrijednost	" 20.000.-
5/ 1 par minđuša 14 karatne zlate sa dva birljanta cirka 0.60 gr. karata brate težina 2.50 gr.vrijednost	" 12.000.-
6/ 509 komada mali dukati /mađjarije od ukupne brate težine	kgv 1.759.- gr
7/ 45 komada napoleona od brate težine	289.40 "
8/ 14 kom.vol. dukata od brate težine	194.95 "
9/ 52 kom.a 10 kruna tež.	175.50 "
10/ 1 kom. od 5 rus.rubalja	4.30 "
11/ 1 kom. mahmadija fin. 955/1000	4.70 "
12/ 1 kom. hanidija " 916/1000	7.- 2
13/ 19 kom.hajraja fin. 866/1000	24.95 "
14/ 19 kom.meduhija " 826/1000	28.30 "

Ukupno: Din. 89.200.-

U zapisu navedeni predmeti od broja 5-14 su izuzeti i predati Narodnoj banci FNRJ sa NR BiH Centrali Sarajeva radi otkupa. Obračun otkupne vrijednosti dostaviće se posebne a predmeti pomenuti će se obračunati na bazi Din. 50.300.- sa 1 kg. čistog zlata.

Zapisnik je sastavljen u 5 primjeraka od koji se jedan predaje Ministarstvu finansija NR BiH, Sarajeva drugi dostavlja Predsjedništva vlade NR BiH, treći referatu Uprave narodnih dobara GNO Brčke a ostali su ostali kod Narodne banke.

Nakiti od 1-6 su saopečeni i proviđeni stambiljem Ministarstva finansija sa NR BiH i predati Narodnoj banci FNRJ sa NR BiH Centrali Sarajeva da ih stavi u depozit na ime Uprave narodnih dobara GNO Brčke na ime Hadži Daniela Saloma iz Brčkog.

Članovi komisije:

sa Ministarstva finansija: Procjenitelj: Sa Narodnu banku:

Zlato od tačke 6-14 predato
11.7.47.

Međutim, iako je na molbu Zlate Polak iz Beograda (koja traži da joj Narodna banka vrati kao nasljedniku zaostavštine pok. H. D. Saloma i zlatni nakit koji se nalazi u depou GNO Uprave narodnih dobara Brčko) Narodna banka FNRJ, centrala Sarajevo, odgovorila potvrdno, broj predmeta 280366–V/1 od 29. decembra 1947. godine, Gradski narodni odbor u Brčkom, broj: 956/48. od 20. januara 1948. godine, uputio je dopis Predsjedništvu Vlade NR BiH u kojem se obrazlaže zašto se ne odobrava izdavanje nakita i isplata protuvrijednosti za otkupljeno zlato pravnim nasljednicima umrlog Haima Saloma, sina umrlog Danijela, iz Brčkog.⁸¹⁵

Ludvig Marton

Rješenjem Sreskog odsjeka za unutrašnje poslove u Brčkom, broj 591/47, dana 13. februara 1947. godine cjelokupna imovina Ludviga Martona, pok. Farkaša iz Sarajeva, po zanimanju trgovac, narodnosti Jevrej, državljanstvo jugoslavensko, koja se nalazi u Brčkom stavljena je pod državnu upravu, a za privremenog staratelja ove imovine postavljen je Gradski narodni odbor u Brčkom.⁸¹⁶

U zapisniku sastavljenom 28. aprila 1948. godine u 14.00 sati u Brčkom po stvari primopredaje skladišne zgrade i ostalih prostorija koje su vlasništvo Ludviga Martona iz Brčkog, a na temelju Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća komisija je ustanovila da se objekt skladište Ludviga Martona sastoji od sljedećih prostorija:

- jednog skladišta u koje su ugrađene dvije peći za etiviranje šljiva s jednom rabljenom presom; površina objekta iznosi 38 x 10 metara; skladište i etivaža su u ispravnom stanju;
- dvorište skladišta s dvije drvene šupe pokrivene crijepom koje služe za skladišta; obje u površini od 30 x 5 metara; šupe su u trošnom stanju;

⁸¹⁵ *Pravni nasljednici iza umrlog Haima Saloma Danijela iz Brčkog prijavili su Sreskom sudu u Brčkom dne 28. juna 1946. godine ostavinu u kojoj tada nije pomenuto zlato prijavljeno, pa je pomenuti sud donio svoju odluku broj 44/45. od 4. decembra 1946. godine. Zlata-Goldina Salom, udata za Oskara Polaka dolazi u Brčko 7. novembra 1946. godine i pokazuje zlato i vadi ga i tek 3. oktobra 1947. godine, naknadno se to zlato kao pokretnine prijavljuju u ostavinsku masu i sud donosi svoju drugu ostavinsku odluku od 19. novembra 1947. godine. Dakle nasljednik je kako je sam izjavio u svom zapisniku kod odsjeka za unutrašnje poslove dne 7. novembra 1946. godine bio u internaciji i povratio se iz iste u Beograd, odakle je tek nakon godinu dana došao u Brčki i nije našao za shodno da od oslobođenja sve do 7. novembra 1946. godine dođe u Brčki i iskopa sakriveno zlato i ako mu je, kako to on navodi u svojoj izjavi, u sudskom ostavinskom spisu ubijen Hajim rekao pri odvođenju da je i gdje zlato zakopao. Činjenica pak da nasljednici prijavljuju ostavinu u junu mjesecu 1946. godine po svome opunomoćeniku Milanu Ostojiću u Brčkom, a da tom prilikom ne prijavljuju zlato već tek nakon 5 mjeseci, govori da su nasljednici morali sa neke druge strane saznati za zakopano zlato, a da se za pravo ne zna čija je ono svojina, inače bi isto dali iskopati i prijaviti u ostavinsku masu kod prvog postupka. Iz izloženog stanja stvari ovdje je odbor – referat uprave narodnih dobara stao na stanovištu da se deponovano zlato ne izda, da se za otkupljeno zlato – novac ne vrši isplata prije nego nasljednici u parničnom postupku ne dokažu pravo nasljedstva.*

⁸¹⁶ BiH – ABD; Imovinskopravna služba Općine Brčko 1945–1992, potfond: Konfiskacije, broj dosjea 392.

- jedna šupa od dasaka s garažom u površini 20 x 5 metara, isto u trošnom stanju;
- jedna nusprostorija s garažom, štalom i prostorijama za čuvara u površini 20 x 5 metara;
- u uredu se nalaze dvije željezne blagajne i to jedna blagajna marke *S. J. Arnheim* stojeća s dva pretinca ugrađena u zid i jedna knjigovodstvena stojeća lakša blagajna.

Poslije izvršene nacionalizacije prostorije i inventar povjereni su Gradskom narodnom odboru Brčko. Ovlaštenom vlasniku dr. Martinu Ikiću izdata je potvrda o nacionalizaciji skladišta.

Zaključkom Sreskog suda u Brčkom, br. R 254/47, dana 6. augusta 1947. godine na molbu Josipa Ludvigovog Martona iz Sarajeva, a na osnovu člana 2. i u vezi s članom 7. Zakona o postupanju s imovinom koju su vlasnici morali napustiti tokom okupacije i imovinom koja im je oduzeta od strane okupatora i njegovih pomagača od 2. augusta 1946. godine određuje se brisanje prava vlasništva na nekretninama u zk. ul. br. 1579, k. o. Brčko, viš. NDH, odnosno *seljačke ispomoći* zadruge 8. o. j. u Brčkom, i to uknjižba prava vlasništva na tim nekretninama na bivšeg vlasnika Martona Ludviga, pok. Farkaša, iz Brčkog.

Dopis Narodnog odbora Gradske općine u Brčkom, broj 2333 od 20. travnja 1954. godine, upućen je Trgovačkom preduzeću za eksport-import *Majevica* po predmetu rušenja skladišta općenarodne imovine i podizanja novog skladišta. U tekstu se navodi: *Predmetne su nekretnine iz naslova bivše vlasništvo Ludviga Martona postale svojinom opštenarodne imovine, sa organom upravljanja ovog odbora.*⁸¹⁷

Na kraju, Narodni odbor Općine Brčko u predmetu broj 4132 od 15. decembra 1955. godine tražio je od Okružnog suda Brčko obustavu postupka nacionalizacije jer je vlasnik svojom izjavom dozvolio da se njegove nekretnine koje su predmet naslijeđa upišu na općenarodnu imovinu za račun ustanovljene prijenosne pristojbe.

⁸¹⁷ Ibid.

11 24 502/48
ajeh ulozon 6

Z A P I S N I K

Sastavljen dana 28 - aprila 1948 godine u 14 sati u Brčkom, u prisustvu ovlaštenika MINISTARSTVA KOMUNALNIH POSLOVA, druga Kobovca Djuka iz Brčkog te predstavnik sindikalne organizacije druga Radenković Cede i ovlaštenika vlasnika dr. Ikić Martina, a po stvari prima-predaje magacinske zgrade i ostalih prostorija, koje su vlasništvo Mrtona Ludviga iz Brčkog, na osnovu Zakona o nacionalizaciji privatnih, privrednih preduzeća i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih, privrednih preduzeća.

Komisija za prima-predaju sastala se je u prostorijama magacina Mrtona Ludviga i odpočela svoj rad u 14 časova.

Komisija je ustanovila da se objekat - magacin Mrtona Ludviga sastoji iz sledećih prostorija:

1.-od jednog magacina u kome su ugrađena dvije peći za etiviranje sljive sa jednom rabljenom presom. Površina objekta iznosi 38x10 metara. Ingačih i etivača su u ispravnom stanju.

2.-U dvorištu magacina nalaze se dve drvene šupe pokrivene crepom koje služe za magacine, obadviye u površini od 30 x 6 met. ovakve šupe su u trošnom stanju.

3.-Jedna šupa od dasaka sa garažom u površini 20 x 5 met. isto u trošnom stanju.

4.-Jedna mas prostorija sa garažom, štalom i prostorijom za čuvare u površini 20 x 5 metara.

5.-U kancelariji se nalaze dve željezne kase i to: jedna kasa marke S.J. „ARNHEIM“ stojeća sa dva pretinca, ugrađena u zid i jedna knjigovodstvena stojeća lažna kasa. Drugih nepokretnosti nema.

6.-Posle izvršene nacionalizacije, prostorije i inventar povereni su gradskom Narodnom odboru Brčko.

7.-Izvršen preuzimanje nije bilo nikakve smetnje od strane vlasnika, odnosno njegovog ovlaštenika.

8.-Ovlašteniku vlasnika Dr. Ikić Martinu izdata je potvrda o nacionalizaciji magacina.

Zaključeno u 15.30 časova

Brčko, dne 28 - aprila 1948 godine.

Z A P I S N I K A R

O V L A Š T E N I K
MIN. KOMUNAL. POSLOVA,

Z A M E S T N I K - V L A S N I K A,

Prof. dr. Ropij
Vai originalno.

M. Kobovca

D. Ikić

S I N D I K A L N I F U N K C I O N E R,
Dr. Ropij

Zapisnik o primopredaji skladišne zgrade i ostalih prostorija
koje su vlasništvo Ludviga Martona iz Brčkog⁸¹⁸

⁸¹⁸ Ibid.

Ida Herczog, rođena Baumgarten

Cjelokupna imovina sestara Ide Herczog, rođene Baumgarten, Jevrejke jugoslovenskog državljanstva, domaćice iz Brčkog, i Ibojke Engel, rođene Baumgarten, Jevrejke jugoslovenskog državljanstva, domaćice iz Skopja⁸¹⁹, rješenjem Sreskog odsjeka za unutrašnje poslove u Brčkom, broj 590/47 od 13. februara 1947. godine, stavlja se pod državnu upravu, a za privremenog staratelja ove imovine postavlja se Gradski narodni odbor u Brčkom. Na osnovu prikupljenih podataka utvrđeno je da je u prijavi opisana imovina napuštena od zakonitog vlasnika, pa je treba staviti pod državnu zaštitu.

Zaključkom Sreskog suda u Brčkom br. R 123/47 od 30. maja 1947. godine, a na molbu Hajnalke Hajduk, predaje joj se na upravu i uživanje 3/8 imovine opisane u zk. ul. 2507, k. o. Brčko, jer su ona i njen brat Joško Baumgarten naslijedili Idu Herczog po 1/4 kako je ustanovljeno u spisu 546/46, a Ida Herczog suvlasnica je tog uloška s 3/4. Ostalih 5/2 toga uloška predaje se na upravu i uživanje mlđb. Đorđu i Draganu Engelu u Sarajevu na ruke tutora Ote Bekera, državnog činovnika u Sarajevu, Čalajeva br. 4/III, jer su oni naslijedili spomenutu Idu Herczog s po 1/4, a svoju majku Ibojku, koja je suvlasnica toga uloška s 1/4, naslijedili su po pola.

Također, Gradski narodni odbor u Brčkom je po predmetu isplate ostvarenih prihoda nasljednicima, broj 14.046/47 od 25. augusta 1947. godine, naredio da se vrate ostvareni prihodi na zk. ul. br. 2507, k. o. Brčko, koji se evidentno vode pod državnom upravom na ime Herczog rođ. Baumgarten, Ide i Engel rođ. Baumgarten, Ibojke.

Na kraju je zapisnički potvrđeno da je 14. oktobra 1947. godine drugarica Hajnalka Hajduk bez primjedbe primila nekretnine opisane u zk. ul. br. 2507, k. o. Brčko, prema Zaključku Sreskog suda u Brčkom, broj 1233/47 od 30. maja 1947. godine.

⁸¹⁹ Ibid, broj dosjea 58.

190

Umjesto zaključka

Naseljavanje Jevreja u Brčko i njihov proces integracije u bosanskohercegovačko društvo, otpočet za vrijeme Osmanskog Carstva i Austro-Ugarskog Carstva, nastavio se tokom uspostavljanja Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, kada je jevrejska zajednica dostigla svoj politički, društveni i kulturni uspon. U tom periodu Jevreji u Brčkom postali su sastavni dio društva i nazivani su starosjediocima. Poštovanje prema državi u kojoj su Jevreji živjeli ogleda se u članku *Židovske svijesti* u kojoj se navodi: *Jugoslavija, koja je preko miliona smrti došla u svoj Cion*⁸²⁰, *zna poštovati svačiju slobodu, jer je svoju skupo platila. Ko gazi tuđu slobodu, igra se svojom.*⁸²¹

Danas jevrejska zajednica u Brčkom više ne postoji. Za vrijeme Drugog svjetskog rata također je devastirano i jevrejsko groblje. Kostii sahranjenih na jevrejskom groblju ekshumirane su i pokopane u zajedničku grobnicu na pravoslavnom groblju u Srpskoj Varoši, gdje se pored nje još nalaze 4 tipična jevrejska nadgrobnika.⁸²²

Kao uspomena na nekadašnje stanovnike ovog grada stoje četiri spomen-ploče i tri ulice sa jevrejskim nazivom: Jevrejska ulica, ulica F. F. Proskauera i ulica braće Felner. Ova obilježja nas, današnje stanovnike Brčkog, opominju na tragediju, surovost i prolaznost života. Dvije spomen-ploče ovjekovječile su tragediju brčanskih Jevreja starosjedilaca, a treća spomen-ploča govori o stradanju Jevreja emigranata. Četvrta je na pravoslavnom groblju, gdje su preneseni grobovi sa starog jevrejskog groblja. Spomen-ploča koja govori da je Brčko nekada imalo veleljepni jevrejski hram ne postoji. Ne postoje ni oni.

*Jevreji u Bosni i Hercegovini su u svojoj istoriji živjeli sa Srbima, Muslimanima i Hrvatima, ulazili u njihov život, kulturu i civilizaciju pa su i sami doprinosili stvaranju njihove istorije. Htjeli su i umjeli da zajedno žive i usmjeravali su svoje akcije prema zajedničkom življenju i životu. Eto, to je najljepši primjer istorijske poruke koegzistencije naroda, kulture i civilizacije ovoga područja.*⁸²³

⁸²⁰ *Sion* (Zion u portugalskom i *Tzion* na hebrejskom) ima biblijsko značenje obećane zemlje. U početku je to bilo ime brda u Jerusalemu na kojem je sagrađen grad kralja Davida. Planina Sion određuje obećanu zemlju ili sam Jerusalem. *Šta je Zion*, <https://hr.uzvisit.com/4461-zion> (pristupljeno: 30. august 2022).

⁸²¹ Stevo Dmitrović, *Židovska svijest*, Sarajevo, 23. maj 1924, broj 9-10.

⁸²² *Migracije i Brčko*, Zbornik radova, Tuzla, 2020, 312.

⁸²³ A. Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987.

Originalna spomen-ploča na Savskom mostu koju je podigao
Općinski odbor Udruženja boraca NOR-a⁸²⁴

Tekst na ploči:

P U T N I Č E !

NA OVOME MJESTU NOĆU 7. DECEMBRA 1941.

GOD. NIJEMCI I USTAŠE SU NA ZVJERSKI NAČIN

POUBIJALI I POKLALI MNOŠTVO JEVDJEJA

I DRUGIH RODOLJUBA.

PUTNIČE: ZASTANI I ODAJ DUŽNU

POŠTU ŽRTVAMA ZVJERSKOG NOŽA KOJI

SVOJOM KRVLJU OBILJEŽIŠE OVO MJESTO.

⁸²⁴ Snimak iz 1991. Privatna zbirka fotografija Ataha Mahića.

Kratak historijat Jevrejske bogoštovne zajednice Brčko

- oko 1850. osnovana je Jevrejska bogoštovna općina u Brčkom;
- 1879. u gradu Brčko živi 46 Jevreja;
- 1879. izgrađeno je jevrejsko groblje u Brčkom;
- 1881. sagrađena je sinagoga u Brčkom;
- 1881. kantor brčanske sinagoge je Leon Kattan;
- 1885. u gradu Brčko živi 135 Jevreja;
- 1886. Jevrejska bogoštovna općina u Brčkom poklonila je klupe iz svoje bogomolje Djevojačkoj osnovnoj pučkoj školi u Brčkom;
- 1886/87. tri Jevrejke upisane su u Djevojačku osnovnu pučku školu u Brčkom;
- 1895. u gradu Brčko živi 189 Jevreja;
- 1893. Jevrejska zajednica Brčko uputila je molbu kotarskoj upravi Brčko o organizaciji uskršnje proslave;
- 1898. u gradu Brčko živi 183 Jevreja;
- 11. jula 1900. za člana Gradskog zastupstva za grad Brčko izabran je Santo Alkalay, a za zamjenika Moritz Pollak;
- 1903/04. jevrejski vjeroučitelj sefarda u Trgovačkoj školi je David Finzi;
- 1908–1910. jevrejski vjeroučitelj austrougarskih Jevreja u Trgovačkoj školi je Isak Weiss;
- 1910. u gradu Brčko živi 181 Jevrej;
- 1912. predsjednik Jevrejske bogoštovne općine je Santo S. Alkalay, matičar je Leon Kattan, obrezatelj je Cadik Baruh, a babica je Amalia Cigler;
- 1912/13. četiri Jevrejke upisane su u Trgovačku školu u Brčkom;
- 8. oktobra 1913. za člana Gradskog vijeća kotara Brčko izabran je Jakob Weil, a za zamjenika Moritz Pollak;
- 1913/14. zajednički jevrejski vjeroučitelj u Trgovačkoj školi je Leon Kattan;
- 1914/15. Adolf Benau dobio je općinsku stipendiju gradonačelnika za medicinske studije u Beču, a Avram Montilija za Trgovačku akademiju u Sarajevu;
- 1918. član komisije za Zakladu kotarskog predstojnika dr. Bergera za stipendije činovnika i učitelja je Jakob Finzi;
- 1919. osnovana je Mjesna cionistička organizacija u Brčkom; predsjednik Skupštine je Solomon J. Alkalay, potpredsjednik Skupštine je Josip Huppert, sekretar MCOB je David Levy, blagajnik je Leon Kattan, a odbornici Skupštine su Hugo Hofmann i Lezo J. Papo;
- 1919. donesen je proglas o ujedinjenju Aškenaza i Sefarda u Brčkom;
- 1920. za člana Odbora Saveza cionista Jugoslavije izabran je Avram Levy iz Brčkog;
- 1920. na godišnjoj općinskoj glavnoj skupštini JBOB prihvaćen je zaključak za izdvajanje 10% od općinskih prihoda za *Keren Hayesod*;
- 1921. u gradu Brčko živi 136 Jevreja;
- 7. marta 1925. osnovano je Omladinsko udruženje Jevreja u Brčkom; predsjednica je Sarika Papo, sekretar je Rudolf Wiener, blagajnica je Berta Papo, bibliotekar je Julije Zentner, odbornici su Klara Almoslino i Florika Levy, a revizorke su Branka Papo i Elza Buchler;

- 1925/26. izdat je Statut Jevrejske sefardske vjeroispovjedne općine Brčko; predsjednik je Santo S. Alkalay, a sekretar je Jakob Finzi;
- 1926–1927. u gradu Brčko živi 123 Jevreja;
- 1927–1928. u gradu Brčko živi 119 Jevreja;
- 1927–1928. predsjednik Jevrejske sefardske vjeroispovjedne općine Brčko je Santo S. Alkalay, potpredsjednik JBOB je Mošo Levy, sekretar JBOB je Jakob Finzi, a blagajnik JBOB je Hajim Salom;
- 1927–1928. kantor brčanske Sinagoge je Leon Kattan, a šames ili šohet je Rafael Almoslino;
- 1927/28. kotar Brčko ima šest jevrejskih činovnika;
- 31. marta i 1. aprila 1929. održano je Vijeće cionista Jugoslavije s delegatom iz Brčkog Franjom Zentnerom;
- do 1929. pročelnik povjerenstva *Keren Kayemet LeYisrael* u Brčkom bio je Franjo Zentner;
- 22. oktobra 1929. konstituirano je povjerenstvo za *Keren Kayemet LeYisrael* u Brčkom; novi pročelnik povjerenstva je Emil Glatter, povjerenice za pražnjenje škrapica su Elza Kulberg, Florika Levy i Erna Steiner, povjerenik za darove za hram je Moritz Montilija, a članovi povjerenstva su Bukica Salom, Erna Montilija, Mento Salom, Josef Kulberg i Kalmi Schoenwald;
- 1930. postojala su dva jevrejska groblja u Brčkom;
- 1930. u Brčkom je živjelo 30 jevrejskih familija (16 sefardskih i 14 aškenaskih);
- krajem 1930-tih predsjednik Jevrejske općine Brčko je Hajim Salom, sefardski haham je Natan Levy, a sefardski kantor je Leon Kattan;
- 1937. u općini Brčko i Bosanski Šamac bilo je muških članova 54, a ženskih 57, općinskih prinosnika – poreznih glava u Brčkom bilo dvadeset i dvoje, a u Bosanskom Šamcu troje;
- 1937. ukupna suma općinskog budžeta za 1937. godinu iznosila je 45.800 dinara prihoda i isto toliko rashoda;
- 1937. u Brčkom su djelovala dva društva: Mjesna cionistička organizacija, sa predsjednikom gosp. Karlom Pollakom, i društvo *WIZO* (Međunarodna *cionistička organizacija* žena), sa predsjednicom gđa Bukicom Salom;
- 20. maja 1941. brčanska sinagoga podignuta je u zrak;
- 11. augusta 1941. za kotarskog predstojnika u Brčkom postavljen je Većeslav Montani;
- 1941. zatvorene su trgovačke i zanatske radnje vlasnika manufaktura Leze J. Papoa, Salalmona Perere, Samuela S. Klimpela i Moritza Levyja te kožarske radnje Lunike Montilija i Arnolda Kaffa;
- početkom decembra 1941. uhapšeno je deset Jevreja;
- 7. decembar 1941. ubijeni su Jevreji starosjedioci i skupina Jevreja iz Vrbanje i Rajeva Sela – 157 imenovanih lica;
- 10. decembra 1941. ubijeni su Jevreji imigranti – 99 imenovana lica (ukupan broj nije manji od 150 niti viši od 300 lica);
- 30. oktobra 1942. cjelokupna imovina Jevrejske bogoštovne općine Brčko i brčanskih Jevreja je konfiscirana.

Spisak jevrejskih žrtava i oštećenika ubijenih 1941, srez Brčko⁸²⁵

	Prezime i ime	Spol	Status	Zanimanje / mjesto rođenja	Godine starosti ili godina rođenja	Izvor
1	Almoslino Rafo Rafael	M	starosjedilac	limar i pomoćni službenik u hramu	rođ. 1881.	Arhiv BiH
2	Almoslino Renika	Ž	starosjedilac	domaćica	rođ. 1891.	Arhiv BiH
3	Altarac Berta	Ž	starosjedilac	domaćica		YV
4	Altarac Leon	M	starosjedilac	činovnik		YV
5	Baner Bauer Izidor	M	starosjedilac	trgovački posrednik	70	Arhiv BiH
6	Brandajz Jovo	M	starosjedilac	učenik	17	Arhiv BiH
7	Brandajz Lenka	Ž	starosjedilac	domaćica	21	Arhiv BiH
8	Brandajz Marko	M	starosjedilac	trgovac	70	Arhiv BiH
9	Brandajz Milo	M	starosjedilac	učenik	18	Arhiv BiH
10	Finzi Jakov	M	starosjedilac	privatni namještenik		Arhiv BiH
11	Finzi Rafael Rafo	M	starosjedilac	bankovni činovnik	58	Arhiv BiH
12	Finzi Rebeka	Ž	starosjedilac	domaćica	42	Arhiv BiH
13	Finzi Uniba	Ž	starosjedilac			Arhiv BiH
14	First Blaženko	M	starosjedilac	učenik	rođ. 1925.	Arhiv BiH
15	First Henrijeta	Ž	starosjedilac	domaćica	rođ. 1919.	Arhiv BiH
16	First Hugo	M	starosjedilac	trgovac	rođ. 1889.	Arhiv BiH
17	First Oliva	Ž	starosjedilac	domaćica	rođ. 1921.	Arhiv BiH
18	First Šenvald Stefanija	Ž	starosjedilac	domaćica	rođ. 1895.	Arhiv BiH
19	First Zvonko	M	starosjedilac	student prava	rođ. 1917.	Arhiv BiH
20	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
21	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
22	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
23	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH

⁸²⁵ BiH – ABiH, ZKZUZO Brčko, inv. broj 48648, inv. broj 56568, Sarajevo, 1944–1947, YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 10. august 2022), Melita Švob, Židovi u Hrvatskoj, Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO, Zagreb, 2021.

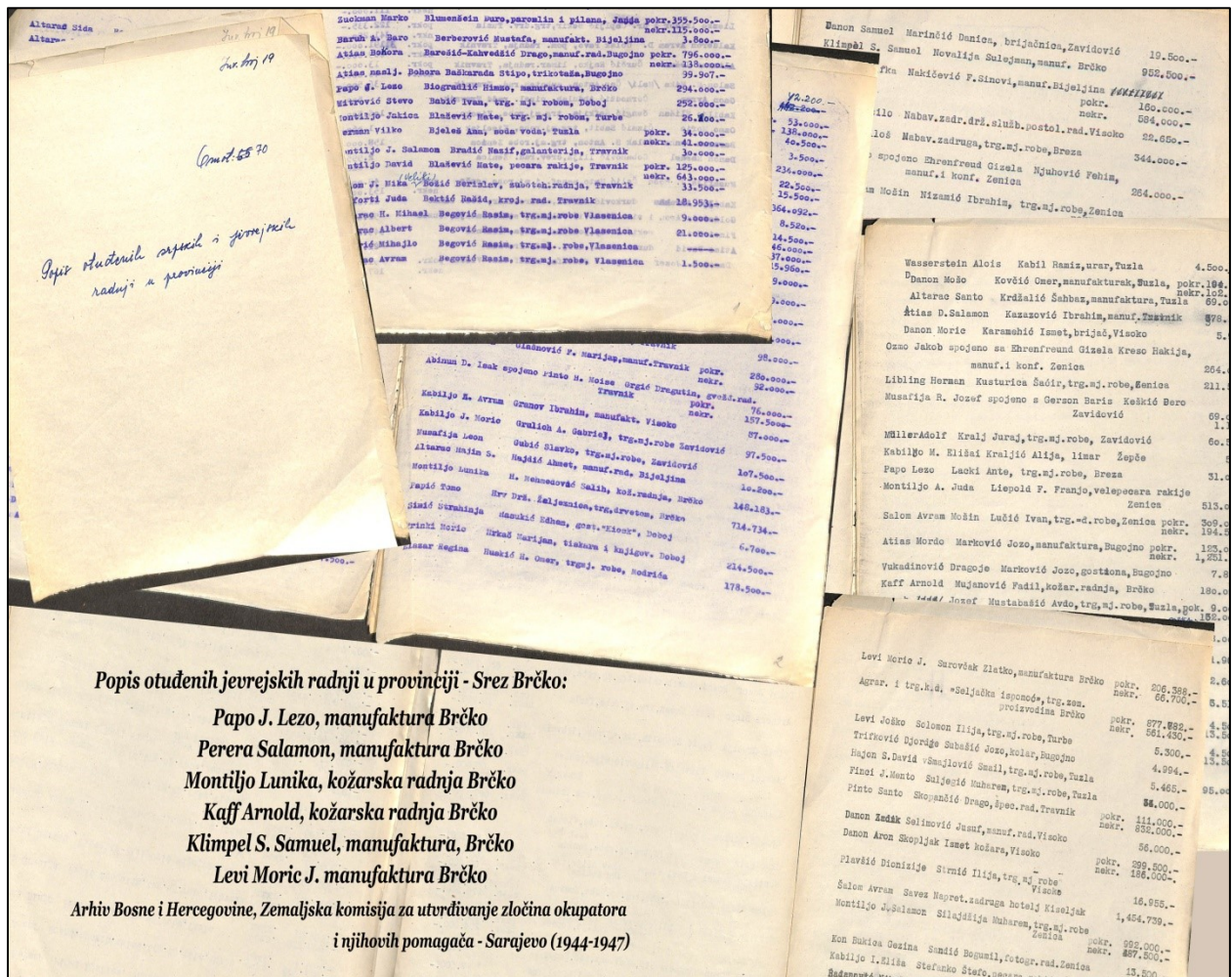
24	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
25	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
26	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
27	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
28	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
29	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
30	First porodica		starosjedioci			Arhiv BiH
31	First porodica (18)		starosjedioci			Arhiv BiH
32	Foni Fridrih	M	starosjedilac	portir	52	Arhiv BiH
33	Furman Francika	Ž	starosjedilac	domaćica	70	Arhiv BiH
34	Glatte Hana ili Hanela	Ž	starosjedilac	djevojka	16	Arhiv BiH
35	Glatte Emil	M	starosjedilac	štampar	45	Arhiv BiH
36	Glatte Irena	Ž	starosjedilac	domaćica	45	Arhiv BiH
37	Glatte Makso	M	starosjedilac	štampar	21	Arhiv BiH
38	Herczog Ida	Ž	starosjedilac	domaćica	45	Arhiv BiH
39	Herczog Ignjac	M	starosjedilac	bankovni činovnik	55	Arhiv BiH
40	Hajon Danko	M	starosjedilac		rođ. 1910.	YV
41	Hajon Hana	Ž	starosjedilac		rođ. 1910.	YV
42	Huppert Emil	M	starosjedilac	učenik	18	Arhiv BiH
43	Huppert Josip	M	starosjedilac	direktor Zemaljske banke	39	Arhiv BiH
44	Huppert Luna	Ž	starosjedilac	domaćica	32	Arhiv BiH
45	Kaff Arnold	M	starosjedilac	kožar	50	Arhiv BiH
46	Kaff, kći Olga	Ž	starosjedilac	dijete	6	Arhiv BiH
47	Kaff Erna	Ž	starosjedilac	domaćica	32	Arhiv BiH
48	Kajon Danko, zet	M	starosjedilac	šofer		Arhiv BiH
49	Kattan Aron	M	starosjedilac	učenik	16	Arhiv BiH
50	Kattan Danko	M	starosjedilac	učenik	22	Arhiv BiH
51	Kattan Hana	Ž	starosjedilac	domaćica	22	Arhiv BiH
52	Kattan Leon	M	starosjedilac	rabin	50	Arhiv BiH
53	Kattan Matilda	Ž	starosjedilac	učenik	12	Arhiv BiH
54	Kattan Moritz	M	starosjedilac	učenik	15	Arhiv BiH
55	Kattan Rifka	Ž	starosjedilac	domaćica	41	Arhiv BiH
56	Klimpl Etelka	Ž	starosjedilac			Arhiv BiH

57	Klimpl Josip, nećak Samuela	M	starosjedilac	učenik		Arhiv BiH
58	Klimpl Olga	Ž	starosjedilac			Arhiv BiH
59	Klimpl Samuel	M	starosjedilac	vlasnik manufakture	65	Arhiv BiH
60	Levy Berta	Ž	starosjedilac	domaćica	42	Arhiv BiH
61	Levy Blanka	Ž	starosjedilac	učenik	10	Arhiv BiH
62	Levy Bore	M	starosjedilac			Arhiv BiH
63	Levy Bore, dijete Braco	M	starosjedilac			Arhiv BiH
64	Levy Bore, dijete Olgica	Ž	starosjedilac			Arhiv BiH
65	Levy Bore, žena	Ž	starosjedilac			Arhiv BiH
66	Levy Branka	Ž	starosjedilac			YV
67	Levy Branko	M	starosjedilac		rođ. 1926.	Arhiv BiH
68	Levy David	M	starosjedilac	učenik	11	Arhiv BiH
69	Levy Elkana	M	starosjedilac	općinski namjesnik	57	Arhiv BiH
70	Levy Elkana, ćerka Blanka	Ž	starosjedilac	učenik	16	Arhiv BiH
71	Levy Elkana, sin Jakob	M	starosjedilac	učenik	18	Arhiv BiH
72	Levy Luna, žena Elkana	Ž	starosjedilac			Arhiv BiH
73	Levy Estera	Ž	starosjedilac		rođ. 1880.	YV
74	Levy Gisela	Ž	starosjedilac	domaćica	38	Arhiv BiH
75	Levy Ilonka	Ž	starosjedilac	domaćica	35	Arhiv BiH
76	Levy Izidor	M	starosjedilac	učenik	16	Arhiv BiH
77	Levy Jakov	M	starosjedilac	trgovac	33	Arhiv BiH
78	Levy Koma	M	starosjedilac		rođ. 1895.	YV
79	Levy Lenka	Ž	starosjedilac	domaćica	60	Arhiv BiH
80	Levy Luna	Ž	starosjedilac	domaćica	34	Arhiv BiH
81	Levy Luna	Ž	starosjedilac	domaćica	52	Arhiv BiH
82	Levy Maci	Ž	starosjedilac	domaćica	34	Arhiv BiH
83	Levy Mati	Ž	starosjedilac			YV
84	Levy Monica	Ž	starosjedilac		rođ. 1903.	Arhiv BiH
85	Levy Moritz	M	starosjedilac	trgovac	68	Arhiv BiH
86	Levy Olgica	Ž	starosjedilac	učenik	16	Arhiv BiH
87	Levy Rašela	Ž	starosjedilac	domaćica	25	Arhiv BiH
88	Levy Sarina	Ž	starosjedilac	domaćica	31	Arhiv BiH
89	Levental Malka Sara	Ž	starosjedilac	domaćica		YV

90	Montilija Bukica	Ž	starosjedilac			YV
91	Montilija Jozef	M	starosjedilac			YV
92	Montilija Regina	Ž	starosjedilac			YV
93	Montilija Luna/Lunika	Ž	starosjedilac	vlasnica kožarske radnja	52	Arhiv BiH
94	Montilija Rifka	Ž	starosjedilac	domaćica	78	Arhiv BiH
95	Montilija Zumbul	M	starosjedilac	trgovac	rođ. 1896.	YV
96	Našić/Nešić Emilija	Ž	starosjedilac	domaćica	75	Arhiv BiH
97	Našić/Nešić Giza	Ž	starosjedilac	domaćica	42	Arhiv BiH
98	Našić/Nešić Marko	M	starosjedilac	trgovac	80	Arhiv BiH
99	Našić/Nešić unuk	M	starosjedilac			Arhiv BiH
100	Papo Ado	M	starosjedilac		rođ. 1915.	Arhiv BiH
101	Papo Adolf	M	starosjedilac	trgovac	36	Arhiv BiH
102	Papo Bisera	Ž	starosjedilac	dijete		YV
103	Papo Biserka	Ž	starosjedilac	dijete		YV
104	Papo Blanka	M	starosjedilac	domaćica	40	Arhiv BiH
105	Papo Cana	Ž	starosjedilac	domaćica	rođ. 1905.	YV
106	Papo Gina	Ž	starosjedilac	domaćica	rođ. 1913.	YV
107	Papo Josef	M	starosjedilac		rođ. 1908.	YV
108	Papo Jože/Josef/Josip	M	starosjedilac	učenik	21	Arhiv BiH
109	Papo Kalmi/Kalni	M	starosjedilac	učenik	23	Arhiv BiH
110	Papo Lero Lezo	M	starosjedilac	dijete	6	Arhiv BiH
111	Papo Majkica	Ž	starosjedilac	domaćica	54	Arhiv BiH
112	Papo Moritz	M	starosjedilac	učenik	26	Arhiv BiH
113	Papo Rafael Rafo	M	starosjedilac	trgovac	56	Arhiv BiH
114	Papo Rahela	Ž	starosjedilac	domaćica	70	Arhiv BiH
115	Papo Regina	Ž	starosjedilac	dijete	3	Arhiv BiH
116	Papo Rifka Rifika	Ž	starosjedilac	domaćica	44	Arhiv BiH
117	Papo Salomka	Ž	starosjedilac	domaćica	22	Arhiv BiH
118	Papo Sara	Ž	starosjedilac	trgovac	53	Arhiv BiH
119	Papo Sara Sarika	Ž	starosjedilac	domaćica	36	Arhiv BiH
120	Papo Sarika	Ž	starosjedilac	dijete	2	Arhiv BiH
121	Papo Tilda	Ž	starosjedilac	domaćica	28	Arhiv BiH
122	Papo Vilera/Bilera	Ž	starosjedilac	dijete		Arhiv BiH
123	Papo Yitzkhak Isak	M	starosjedilac			Arhiv BiH
124	Perera, kći Erna	Ž	starosjedilac	djevojka	17	Arhiv BiH

125	Perera Matilda	Ž	starosjedilac	djevojka	21	Arhiv BiH
126	Perera Salamon	M	starosjedilac	vlasnik manufakture	52	Arhiv BiH
127	Perera, žena	Ž	starosjedilac	domaćica	48	Arhiv BiH
128	Pollak (M)Olivera	Ž	starosjedilac	domaćica	73	Arhiv BiH
129	Proskauer Fritz Ferid	M	starosjedilac	ljekar, poginuo 1944. g.	49	Arhiv BiH
130	Raf Arnold	M	starosjedilac		rođ. 1891.	Arhiv BiH
131	Raf Erna	Ž	starosjedilac		rođ. 1909.	Arhiv BiH
132	Raf Olga	Ž	starosjedilac		rođ. 1935.	Arhiv BiH
133	Rajner Beta	Ž	starosjedilac		rođ. 1886.	Arhiv BiH
134	Rajner Katica	Ž	starosjedilac		rođ. 1906.	Arhiv BiH
135	Salom Rifkica (nadimak Rikica)	Ž	starosjedilac	učenik	20	Arhiv BiH
136	Salom Bukica	Ž	starosjedilac	domaćica	42	Arhiv BiH
137	Salom Haim/Hajim	M	starosjedilac	trgovac	54	Arhiv BiH
138	Salom Regina (nadimak Seka)	Ž	starosjedilac	učenik	16	Arhiv BiH
139	Silser Ervin	M	starosjedilac	student tehnike iz Vinkovaca	24	Arhiv BiH
140	Singer dijete		starosjedilac	Vrbanja		Arhiv BiH
141	Singer dijete		starosjedilac	Vrbanja		Arhiv BiH
142	Singer dijete		starosjedilac	Vrbanja		Arhiv BiH
143	Singer Ilona	Ž	starosjedilac	Vrbanja		Arhiv BiH
144	Singer Josip	M	starosjedilac	Vrbanja		Arhiv BiH
145	Šnicler Adolf	M	starosjedilac	činovnik		Arhiv BiH
146	Štark, obitelj Đure Starka		starosjedioci	Rajevo Selo		Arhiv BiH
147	Štark, obitelj Đure Starka		starosjedioci	Rajevo Selo		Arhiv BiH
148	Štark, obitelj Đure Starka		starosjedioci	Rajevo Selo		Arhiv BiH
149	Steiner Štajner Ana	Ž	starosjedilac	domaćica	46	Arhiv BiH
150	Steiner Štajner Mavro Moritz	M	starosjedilac	geometar	61	Arhiv BiH
151	Steiner Štajner Erna	Ž	starosjedilac	domaćica	30	Arhiv BiH
152	Švarc (Schwarz) Klarica	Ž	starosjedilac		rođ. 1916.	CENDO
153	Švarc (Schwarz) Leon	M	starosjedilac		rođ. 1937.	CENDO
154	Zentner Aurelia	Ž	starosjedilac	domaćica	63	Arhiv BiH

155	Zentner Ferdinand	M	starosjedilac	činovnik	38	Arhiv BiH
156	Zentner Julius	M	starosjedilac	činovnik	31	Arhiv BiH
157	Zentner Samuel	M	starosjedilac	fotograf	68	Arhiv BiH

Popis otuđenih jevrejskih radnji u provinciji srez Brčko⁸²⁶

⁸²⁶ BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 19

Spisak jevrejskih žrtava emigranata ubijenih u Brčkom 1941. godine⁸²⁷

	Prezime i ime	Spol	Status	Porijeklo /zanimanje	Godine starosti ili godina rođenja / zanimanje	Izvor
1	Adler Berta	Ž	emigrant	Austrija		YV
2	Adler Leopold	M	emigrant	Austrija		YV
3	Adler Margarita	Ž	emigrant	Austrija		YV
4	Berfdig Amalia	Ž	emigrant	Austrija		YV
5	Brajner Leopold	M	emigrant	Beč, Austrija		YV
6	Brandstein Jakob	M	emigrant	Bolszowce, Poljska	rođ. 1893.	YV
7	Brandstein Sara Shneekroit	Ž	emigrant	Bolszowce, Poljska	rođ. 1898.	YV
8	Braun Albert	M	emigrant	Austrija		YV
9	Braun Elsa	Ž	emigrant	Austrija		YV
10	Braun Gertrude	M	emigrant	Austrija		YV
11	Braun Josef	M	emigrant	Austrija		YV
12	Braon Greta, kći Ervina	Ž	emigrant	učenica iz Graca, Austrija	19	Arhiv BiH
13	Braon Ervin	M	emigrant	trgovac iz Graca, Austrija	60	Arhiv BiH
14	Cohan Egon	M	emigrant	Luxembourg		YV
15	Cohan Leon	M	emigrant	Luxembourg		YV
16	Cohan Wilma	Ž	emigrant	Luxembourg		YV
17	Dojo Leon	M	emigrant	Austrija		YV
18	Dajc Velimir (Edo)	M	emigrant		rođ. 1927.	CENDO
19	Dajc Edo (Jakob)	M	emigrant	Zagreb	rođ. 1895. ub. 1944.	CENDO
20	Engel Berta	Ž	emigrant	Austrija		YV
21	Engel Lola	Ž	emigrant	Austrija		YV
22	Engel Viktor	M	emigrant	Austrija		YV
23	Felner Elsa	Ž	emigrant	Austrija		YV
24	Felner Frieda	Ž	emigrant	Austrija		YV
25	Felner H Paul	M	emigrant	poginuo 1943. g	19	YV

⁸²⁷ YV, www.yadvashem.org (pristupljeno: 8–10. augusta 2022), Melita Švob, Židovi u Hrvatskoj, Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO, Zagreb, 2021.

26	Felner H Sep	M	emigrant	poginuo 1944. g	23	YV
27	Felner H. Hans	M	emigrant	poginuo 1943. g	15	YV
28	Felner Hugo	M	emigrant	Linz, Austrija		YV
29	Felner Hans	M	emigrant	Linz, Austrija		YV
30	Felner Josef	M	emigrant	Austrija		YV
31	Felner Kurt	M	emigrant	Austrija		YV
32	Felner Malvina	Ž	emigrant	Austrija		YV
33	Felner Paul	M	emigrant	Odessa, Ukrajina		YV
34	Frankl Heinrich	M	emigrant	Linz, Austrija		YV
35	Frankl Sida	M	emigrant	Linz, Austrija		YV
36	Fried Klara	Ž	emigrant	Beč, Austrija		YV
37	Frommer Feliks	M	emigrant	Austrija		YV
38	Frommer Goldstein Helena	Ž	emigrant	Austrija		YV
39	Frumer Feliks	M	emigrant	Beč, Austrija	rođ. 1927.	YV
40	Frumer Goldstein Ilona	Ž	emigrant	Rozsahegy, Čehoslovačka	rođ. 1906.	YV
41	Fuerst Hugo	M	emigrant	Linz, Austrija		YV
42	Fuerst Stega	Ž	emigrant	Linz, Austrija		YV
43	Goldenberg Ida	Ž	emigrant	Beč, Austrija	rođ. 1881.	YV
44	Goldenberg Izidor	M	emigrant	Beč, Austrija		YV
45	Goldman Palfi Juliska	Ž	emigrant	Petrovgrad (Zrenjanin)	rođ. 1897.	YV
46	Goldstain Simon	M	emigrant	rodom iz Beča	55	YV
47	Goldstajn Frome Ilona	Ž	emigrant	Fuzine	rođ. 1898.	YV
48	Goldstajn Golda	Ž	emigrant	Radomysl Wielki, Poljska		YV
49	Goldstajn Hasov	M	emigrant	učenik, Krakov, Poljska	rođ. 1926.	YV
50	Goldstajn Moshe	M	emigrant	Radomysl Wielki, Poljska		YV
51	Goldstajn Simon	M	emigrant	Austrija		YV
52	Goldstajn Tolde	M	emigrant	učenik, Krakov, Poljska	rođ. 1927.	YV
53	Goldstajn Yekhezkel	M	emigrant	Radomysl Wielki, Poljska		YV
54	Goldstein Alfred	M	emigrant	učenik, Tarnova, Poljska	rođ.1932.	YV
55	Hacker Gertruda	Ž	emigrant	Beč, Austrija	rođ. 1899.	YV

56	Hacker Greta	Ž	emigrant	Beč, Austrija	rođ. 1899.	YV
57	Hacker Heinrich	M	emigrant	Beč, Austrija	rođ. 1928.	YV
58	Hahn Erika	Ž	emigrant	Austrija	učenica	YV
59	Hahn Lea	Ž	emigrant	Austrija	učenica	YV
60	Hahn Manojlo	M	emigrant	Austrija	učenik	YV
61	Hahn Papo Blanka	Ž	emigrant	Austrija		YV
62	Hahn Sigmund	M	emigrant	Austrija		YV
63	Hayman Homan Shimshon	M	emigrant	trgovac iz Berecyk, Rumunija	rođ. 1880.	YV
64	Josesberg Leo	M	emigrant	učenik, Njemčka	rođ. 1932.	YV
65	Milrom Shamai	M	emigrant	Poljska	rođ. 1877.	YV
66	Mozes Moses Heinrich (Jakob)	M	emigrant	Beč	rođ. 1898.	CENDO
67	Neuman Leo	M	emigrant	učenik, Beč, Austrija	rođ. 1932.	YV
68	Neumann Margarita rođ. Baum (Hugo)	Ž	emigrant	Vukovar	rođ. 1916. ub. 1944.	CENDO
69	Neumann dr. Vladimir (Josip)	M	emigrant	Zagreb	rođ. 1902. ub. 1944.	CENDO
70	Nussen Reich	M	emigrant	Austrija		YV
71	Pasternak Rivka	Ž	emigrant	Rumunija		YV
72	Pasternak Sima	M	emigrant	Rumunija		YV
73	Rumpler Antonia	Ž	emigrant	Poljska	rođ. 1885.	YV
74	Rumpler Pinkas	M	emigrant	Poljska	rođ. 1880.	YV
75	Sanvald Frano	M	emigrant	Austrija		YV
76	Sanvald Sofia	Ž	emigrant	Austrija		YV
77	Schoenwald Franz	M	emigrant	Rechnitz, Austrija		YV
78	Schreiner Felner Wilhelmina	Ž	emigrant	Rechnitz, Austrija		YV
79	Schwarzberg Rosa	Ž	emigrant	Austrija		YV
80	Sofer	Ž	emigrant	Austrija		YV
81	Spata Elias	M	emigrant	Austrija		YV
82	Spata Lea	Ž	emigrant	Austrija		YV
83	Spata Riva	Ž	emigrant	Luxembourg		YV
84	Steuer Loza	M	emigrant	Austrija		YV
85	Steuer Samuel	M	emigrant	Austrija		YV
86	Stolaberg Blima Koenig	Ž	emigrant	Stanislav, Poljska		YV
87	Stolaberg Eva	Ž	emigrant	Stanislav, Poljska		YV

88	Stolaberg Jochewed Horowitz	Ž	emigrant	Stanislav, Poljska	rođ. 1902.	YV
89	Stolaberg John	M	emigrant	Stanislav, Poljska		YV
90	Stolaberg Nissen Nissan	M	emigrant	Kolomea, Poljska	rođ. 1893.	YV
91	Schweng Hinko	M	emigrant	Beč	rođ. 1885. ub. 1942.	CENDO
92	Teitler Helena	Ž	emigrant	Austrija		YV
93	Teitler Julius	M	emigrant	Austrija		YV
94	Teitler Karl	M	emigrant	Austrija		YV
95	Weiss Herbert	M	emigrant	Beč, Austrija		YV
96	Weiss Irene	Ž	emigrant	Beč, Austrija		YV
97	Weiss Kurt	M	emigrant	Beč, Austrija		YV
98	Weiss Viktor	M	emigrant	Beč, Austrija		YV
99	Zilzer Ary Harry (Josip)	M	emigrant			CENDO

Malvina Grunhut, njene sestre i brat, Brčko, fotografirano između dva svjetska rata⁸²⁸

⁸²⁸ Privatna zbirka fotografija i dokumenata Ozrena Martona.

Spisak dokumenata po panoima izložbe Tragom brčanskih Jevreja

1. Kratak historijat jevrejske zajednice Brčko
 - Razglednica iz Brčkog, jevrejski hram, privatna zbirka fotografija Ataha Mahića
2. Jevrejska općina Brčko, sinagoga i jevrejsko groblje
 - „Kroz Bosnu, utisci Brčko“, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 17/30
 - Izraelitska bogomolja s gradilištem i dvorištem površine 200 m², austrougarski katastarski plan iz 1881. godine, br. parcele 142, Pododjeljenje za katastarske knjige Odjeljenja za javni registar Vlade Brčko distrikta BiH
3. Molba Jevrejske vjerske općine Brčko, 1893.
 - Molba Jevrejske vjerske općine Brčko iz 1893. godine u vezi s gostovanjem jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda, BiH – ABiH, Zajedničko ministarstvo finansija – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, 1893.
4. Statut Sefardske vjeroispovjedne općine u Brčkom
 - Statut Jevrejske vjeroispovjedne općine u Brčkom (1924–1926), SRB – AJ – 69. Jevrejska verska zajednica 1919–1929.
5. Političke vijesti brčanskih Židova
 - Osnivanje Mjesnog odbora cionističke organizacije u Brčkom; *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 13/19
 - Izbor Avrama Levyja iz Brčkog za člana Saveznog vijeća Saveza cionista Jugoslavije, Zagreb, oktobar 1920, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 97/20
 - Osnivanje Omladinskog udruženja Brčko, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 52/25
 - Izvještaj s Vijeća cionista Jugoslavije u Beogradu, gdje je Brčko kao delegat predstavljao Franjo Zentner, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 14/29
 - Pokušaj održavanja omladinskog protestnog zbora u brčanskom hramu, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 33/29
6. Političke vijesti brčanskih Jevreja
 - Izvještaj o nacionalnim društvima i organizacijama u Bosni i Hercegovini, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 72/20
 - Interes za *Keren Hayesod* u Brčkom, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 125/21
 - Okupljanje brčanskih Jevreja u hotelu *Posavina* povodom dolaska delegacije Židovske banke i potpisivanja obveznica za pomoć Eretz Izraelu, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 117/21
 - Izvještaj o organiziranju akcije prikupljanja sredstava za postradale u Palestini 1929. godine u Brčkom, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 34/29
 - Konstituiranje povjereništva za *Keren Kayemet LeYisrael* u Brčkom 1929. godine, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 36/29
7. Kulturna dešavanja
 - Najava programa *La Benevolencije* povodom jubilarne zabave 1919. godine na kojoj nastupa i gosp. Salamon Alkalay iz Brčkog, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 18/19
 - Najava turneje Narodnog pozorišta iz Sarajeva o gostovanju u Brčkom, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 13/24

- Izvještaj Glavne skupštine *La Benevolencije* i u kojem se navode svi povjerenici za gradove u Bosni i Hercegovini, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 14/28
- Najava turneje Narodnog pozorišta iz Beograda o gostovanju u Brčkom, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 16/32
- Izvještaj Glavne skupštine *Sociedad de vižitar doljentas* 1933. godine i zahvale saradnici gđi Solči Finci iz Brčkog, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 51/33
- Raspis društva *La Benevolencija* o dodjeli stipendija za školsku 1934/35. godinu i informacija o povjereniku za Brčko gosp. Haima D. Saloma, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 26/34

8. Proslave Hanuke i Purima u Brčkom

- Proslava Hanuke 1920. godine, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 103/20
- Zajednička proslava Purima 1921. godine, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 117/21
- Purimsko sijelo u organizaciji tek konstituiranog Židovskog omladinskog udruženja iz Brčkog proslavljeno 1925. godine u Brčkom, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 52/25
- Purimsko sijelo u organizaciji Židovskog omladinskog udruženja Brčko uz potporu Mjesne cionističke organizacije iz Brčkog održano 1927. godine u Brčkom, *Narodna židovska svijest*, Sarajevo, 25. mart 1927.
- Hanuka – čajanka za *Keren Kayemet LeYisrael* održana u hotelu *Posavina* u Brčkom 1930. godine, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 1/30
- Priprema pozorišnog komada povodom Purima 1933. godine u Brčkom, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 13/33.

9. Izabrani jevrejski članovi Gradskog vijeća kotara Brčko 1913. godine

- BiH – ABiH, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, opća građa, 1913, digitalna građa, BiH – ABD

10. Obrazovanje

- Žalba povodom promjene predavača dva večernja kursa (za trgovačke i za zanatlijske šegrte u trajanju od dvije godine) iz Trgovačke škole u Narodnu osnovnu školu. „Nama su roditelji potpuno povjeroili svoju djecu, te radi toga za njihov napredak nosimo moralnu odgovornost ne samo prema roditeljima u svojoj savjesti nego i prema čitavom staležu trgovačkom i zanatlijskom...“, Brčko, 16. juli 1912, BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, opća građa, 1912, digitalna građa, BiH – ABD
- Sastanak vijeća povodom dodjele stipendija za šk. 1914/15. godinu i za jevrejske učenike, BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, opća građa, 1915, digitalna građa, BiH – ABD
- Osnivanje Zaklade kotarskog predstojnika dr. Bergera za stipendije činovnika i učitelja u gradu i kotaru Brčkom sa članovima komisije Jakobom Finzijem, 1918, BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, opća građa, 1918, digitalna građa, BiH – ABD

11. Obrazovanje

- Izvještaj Konfesionalne ženske građanske škole sestara milosrdnica u Brčkom o broju učenika od kojih su 3 bila Jevreja, BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, Drinska banovina, IV. prosvjetno odjeljenje, 1929–1938, digitalna građa, BiH – ABD

- Potvrda o školovanju, zapošljavanju ili daljim studijima jevrejskih učenika Trgovačke škole od 1895/96. do 1902/03. godine, BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, opća građa, 1905, digitalna građa, BiH – ABD
12. Vjeridbe i vjenčanja
- *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 33/19.
 - *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 5/28
 - *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 195/22
 - *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 26/22
 - *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 139/21
 - *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 32/31
 - *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 27/19
 - *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 22/30
 - *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 15/24
 - *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 8/30
 - *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 45/35
 - *Narodna Židovska svijest*, Sarajevo, 9. septembra 1927.
13. Avram D. Levy, član Saveznog odbora Saveza cionista Jugoslavije iz Brčkog, sekretar cionističke organizacije u Brčkom i dopisnik *Židovske svijesti*, Sarajevo
- Izvještaj Avrama Levyja iz Brčkog o sjednici Saveznog odbora cionista Jugoslavije održanoj 1921. godine u Zagrebu, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 97/20
 - Izvještaj sa sastanka Saveznog vijeća Saveza cionista Jugoslavije održanog 1920. godine u Zagrebu na kojem je kao jedan od članova Saveznog odbora cionista Jugoslavije izabran Avram Levy iz Brčkog, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 13/19
 - Izvještaj člana Saveznog odbora cionista Jugoslavije Avrama D. Levyja iz Brčkog sa sjednice održane u Zagrebu 17. ševata 5681, koji sa kritičke strane sagledava utiske ovog događaja, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 109/21
 - Odgovor Avrama D. Levyja iz Brčkog iz 1920. godine na članak lista *Semberija* iz Bijeljine koji ima za namjenu huškati i dražiti neupućenu masu protiv Jevreja, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 76/20
 - Poziv Avrama D. Levyja sa suprugom na vjenčanje svoje kćeri Erne Levy, koje će se obaviti u jevrejskoj sinagogi u Brčkom 1920. godine, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 58/20
 - Mnogobrojna darivanja povodom smrti Avrama D. Levyja iz Brčkog, koji je preminuo u Brčkom 1930. godine, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 48/30
14. Jakob Finzi, pisar
- Službena potvrda o praksi, br. 9382, i odobrenju izlaska na ispit iz kancelarijskog poslovanja, br. 8498, na ime Jakob Finzi iz Brčkog, BiH – ABiH, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, opća građa, 1906, digitalna građa – BiH – ABD
15. Pismo trgovaca Zemaljskoj vladi u Sarajevu iz 1914. godine, BiH – ABiD, Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, opća građa, 1914, digitalna građa – BiH – ABD

16. Rabin/kantor Leon Kattan

- Razredna knjiga školske 1926/27. godine Trgovačke škole Brčko na ime Daniel Kattan, JU Ekonomska škola
- Razredna knjiga Građanske škole Brčko na ime Tilda Kattan, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ
- Svjedočenje o preminulom rabinu Leonu Kattanu iz Brčkog, *Yad Vashem, Ustanova za čuvanje sjećanja na mučenike i junake*, Jerusalem, Izrael
- Porodica hahama Leona J. Kattana u Brčkom, 1932, Izgubljeni u holokaustu: Jevrejski komšiluk u BiH – izložba dokumenata i fotografija
- Dokumentacija o konfiskaciji imovine Leona Kattana iz Brčkog, BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko 1945–1992, potfond: Konfiskacije, br. dosjea 256

17. Porodica Koen Avramović

Privatna arhiva dokumenata i fotografija Živane Vojinović

- Slika: Nahman Koen Avramović
- Slika: Nahama Koen Avramović
- Slika: Nahmanova djeca, Brčko, 1913, privatna arhiva dokumenata i fotografija Živane Vojinović
- Slika: Porodica Avramović, Šabac, 1921.
- Slika: Haim Avramović u oficirskoj knjižici, 1940/41.
- Rodni list na ime Hajim Koen Avramović, Brčko 4. septembar 1922.
- Slika: Haim i Vera Avramović sa sinovima, Šabac, 1955.
- Pismo upućeno Haimu Avramoviću 14. februara 1942, za vrijeme njegovog zarobljenštva u logoru Oflag XIII B, Nirnberg, Njemačka
- Dopisnica Haima Avramovića iz logora Oflag VI C – Osnabruk, Njemačka
- Prijevod iz knjige Živane Vojinović *Avramova deca*, Beograd, 2015, 405.
- Matične knjige, Arhiv Brčko distrikta BiH, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.
- Matične knjige, JU Ekonomska škola Brčko

18. Štamparija Emila Glattera

- Razredne knjige Građanske škole u Brčkom za školsku 1935/36. godinu na ime Makso Glatte i Hanela Glatte, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ, 1901–1998.
- Dokumentacija o konfiskaciji imovine i popis pokretne imovine u Štampariji Emila Glattera iz Brčkog, br. 8188/47, BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko, 1945–1992, potfond: Konfiskacije, br. dosjea 580

19. Porodica Haima D. Saloma i pismo o Jevrejima i Seki Salom iz 1940. godine

- Zaruke Bukice Alkalay i Haima D. Saloma, 1920, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 67/20
- Darovanje kćeri gosp. Haima Saloma tiskovnom fondu *Židovske svijesti*, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 123/21
- Zahvala gđi Bukici Salom na rukovodstvu akcijom prikupljanja dara za postradale žrtve u Palestini, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 34/30

- Razredna knjiga Trgovačke akademije u Brčkom za šk. 1940/41. godinu sa zabilježskom u polju napomena o smrti Regine Salom „žrtva na mostu“, JU Ekonomska škola Brčko
- Majka Bukica i kćeri Rikica i Seka Salom u Rogaškoj Slatini, 1940, privatna zbirka dokumenata i fotografija Vladimira Vladana Hajduka
- Pismo o Jevrejima i Seki Salom iz 1940. godine, privatna zbirka dokumenata i fotografija Hilme Zlatića

20. Zlato Haima D. Saloma

- Konfiskacija imovine Haima Saloma iz Brčkog, BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko, 1945–1992, potfond: Konfiskacije, br. dosjea 539, Haim D. Salom

21. Bijeg Kalmija B. Schoenwalda

- Glavni katalog Trgovačke škole Brčko šk. 1926/27. godine na ime Kalmi B. Schoenwald iz Brčkog, razrednica JU Ekonomske škole Brčko
- Glavni katalog Trgovačke škole Brčko šk. 1929/30. godine na ime David Schoenwald iz Brčkog, razrednica JU Ekonomske škole Brčko
- Izbor Kalmija Schoenwalda za jednog od članova povjereništva za KKL Brčko, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 36/29
- Kalmi Schoenwald, dopisnik *Jevrejskog glasa*, *Jevrejski glas*, Sarajevo, br. 1/30
- Pasoš, viza Generalnog konzulata Kraljevine Jugoslavije, vojna lična karta na ime Kalmi Schoenwald, vojna lična karta izdata Kalmiju Schoenwaldu 27. jula 1948. godine. *Yad Vashem*
- Slika: Dina (desno) i sestra Shoshana Vishengrad, 1928, *Yad Vashem*
- Slika: Dina (Vishengrad) Shoenwald sa kćeri Arellom, Izrael, *Yad Vashem*
- Slika: David Schoenwald u jevrejskoj brigadi, Egipat, 28. septembar 1942. *Yad Vashem*
- Slika: David Schoenwald u jevrejskoj brigadi, Rim, Italija, 6. februar 1945. *Yad Vashem*

Personalni dokumenti koji pripadaju Dini (Vishengrad), supruzi Kalmija Schoenwalda, rođenog 1911. godine u Brčkom, predmet br. ID 10096222, 0.6 – Poljska kolekcija, br. fajla 1221, *Yad Vashem*, Ustanova za čuvanje sjećanja na mučenike i junake, Jerusalem, Izrael

22. Penzioniranje Elkane Levyja

- Rodni list Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom na ime Elkana Levy, izdat 21. marta 1935.
- Uvjerjenje o vjenčanju Elkane Levyja i Lune Kabiljo u Sarajevu, 11. septembar 1935.
- Svjedodžba Svjedočanstvo Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu o radnom iskustvu Elkane Levyja, 31. januar 1924.
- Molba Elkana Levyja za pravo na povišicu plate poslije unapređenja u X položajnu grupu, 9. maj 1939.
- Zapisnik članova općinske uprave u Brčkom o penziji općinskog ovrhovoditelja Elkane Levyja, 29. juli 1941.
- Odobrenje zaključka općinske uprave općine Brčko o penzioniranju Elkane Levyja

Arhiv Tuzlanskog kantona, Nezavisna Država Hrvatska, Gradsko poglavarstvo Brčko, 1941. godina; d. g. – BiH – ABD, 190/25 190/26, 190/24, 190/10, 190/37, 190/39.

23. Činovnica Edita Lebenhart

- Domovnica br. 6957/38 na ime Edita Lebenhart, privatna činovnica, izdata u Brčkom 30. decembra 1938. godine, *Yad Vashem*
- Slika: Suprug Edite Lebenhart Leon (Lion) Benaroyo, *Yad Vashem*
- Dokument: Prijava smrti Edite Benaroyo, Istorijski arhiv Beograda, Jevrejska digitalna zbirka, IAB-1006-K32-19
- Prijava smrti Kamila i Mariška Lebenhart, *Yad Vashem*

24. Direktori Zemaljske banke u Brčkom: Hofmann, Huppert i Hayek

- Josip Hofmann, direktor Zemaljske banke u Brčkom, *Bosanski glasnik*, 1915.
- Osmrtnica Josipa Hofmanna, direktora Zemaljske banke u Brčkom, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 163/22
- Dobrovoljni prilog Josefa Hupperta, direktora Zemaljske banke u Brčkom, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 221/23
- Razredna knjiga Niže gimnazije u Brčkom šk. 1925/26. godine na ime Hana Hayek, otac Josip, direktor Zemaljske banke u Brčkom, Razredne knjige GVPB, BiH – ABD, 1901–1998.
- Armin Martton, direktor Privilegirane agrarne i komercijalne banke u Brčkom, *Bosanski glasnik*, 1915.
- Razglednice Zemaljske banke i Privilegirane agrarne i komercijalne banke, digitalna zbirka Enesa Čelosmanovića, Arhiv Brčko distrikta BiH

25. Ida Baumgarten i Ignjac Hercog

- Slika: Sestra i brat Ida Baumgarten i Pal Baumgarten, Sombor, 3. mart 1919.
- Slika: Ignjac Herczog, 19. juli 1915.
- Zaruke Ignjaca Herczoga iz Brčkog i Ide Baumgarten iz Gambosa, 1919, *Židovska svijest*, Sarajevo, br. 25/19
- Slika: Ida Herczog (Baumgarten) i Ignjac Herczog

Privatna zbirka fotografija Vladimira Vladana Hajduka

- Konfiskacija imovine Ide Herczog, BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko 1945–1992, potfond: Konfiskacije, br. dosjea 58

26. Hajnalka Baumgarten

- Slika: Etelka Baumgarten, 6. maj 1919, Budimpešta
- Slika: Tereza Rozenfeld Baumgarten, Josip Joško Baumgarten, Hajnalka Baumgarten i Etelka Garai Baumgarten
- Slika: Sestra i brat Ida Baumgarten i Pal Baumgarten, Sombor, 3. mart 1919.
- Slika: Ignjac Herczog, 19. juli 1915.
- Slika: Hajnalka Baumgarten s prijateljima iz Novog Sada u Brčkom, 1938.
- Slika: Vjenčana fotografija Hajnalke Baumgarten, Sarajevo, 15. mart 1939.
- Slika: Za uspomenu Branki od Hajnalke, Hajnalka Baumgarten Hajduk i suprug Vladislav Vlatko, Jahorina, februar 1941.

- Slika: Josip Joško Baumgarten, Sarajevo, 16. maj 1941.
- Slika: Josip Joško Baumgarten, Budimpešta, 14. septembar 1941.
- Slika: Hajnalka Baumgarten Hajduk i suprug Vladislav Vlatko Hajduk s prvim sinom Draganom ispred knjižare Veselin Masleša, današnje Galerije, Brčko, 1945.
- Slika: Vladimir Vladan Hajduk, drugi sin Hajnalke i Vladislava Vlatka Hajduka, Brčko, 1952.

Privatna zbirka fotografija Vladimira Vladana Hajduka

27. Doktor Fritz Ferid Proskauer

- Certifikat o položenom doktorskom ispitu pred komisijom u Berlinu, 26. maj 1922.
- Fotografija: Doktor Fritz Artur Proskauer
- Potvrda o zaposlenju u Gradskoj bolnici u Varaždinu na ime dr. Fritz Proskauer, po zanimanju ljekar, izdata u Varaždinu 27. maja 1940.
- Vjenčani list na ime dr. Ferid Proskauer, ljekar, i Hanumka Zaimović, 13. decembar 1941, izdat u januaru 1942.

Privatna zbirka dokumenata i fotografija Seade Drapić

28. Porodica Marton u Sarajevu i Brčkom / Bijeg Armina Martona iz Brčkog u Italiju

- Slika: Porodica Marton u kafani u Brčkom. Slijeva na desno: Rudolf Marton, Ludvig Marton, Armin Marton i Paul Marton
- Slika: Rudolf Rudi i Josip Marton, Sarajevo, 1926.
- Slika: Majka Paula i sinovi Rudolf i Josip Marton, Rogaška Slatina
- Slika: Josip Marton i prva supruga Esperanza Beba Marton
- Slika: Rudolf Rudi Marton, otok Hvar, 1936.
- Slika: Sestra Armina i Ludviga, Serena Marton, Sarajevo
- Slika: Rudolf Marton (drugi s desne strane) s prijateljima u Sarajevu
- Slika: Josip Marton, Pariz, juli 1937.
- Slika: Glavni katalog Trgovačke akademije u Brčkom šk. 1926/27. godine na ime Pavle A. Marton
- Slika: Armin Marton sa suprugom, Rim, 1958.
- Slika: Izjava Arminia Martona, ravnatelja Privilegirane agrarne i komercijalne banke u Brčkom, o njegovom bijegu iz Brčkog za Italiju po izbijanju rata 1941.

Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona

29. Sudbina porodica Marton i Pick, Grunhut i Petë

- Slika: Slijeva na desno stoje Božidar Pick (suprug od Gitte Pick), Gitta Pick (kći Armina), Ayelet (praunuka od Armina), Xenia Pick, (kći od Gitte i Božidara), supruga Armina, sjedi Armin Marton i Ilana Pick (mlađa kći Gitte i Božidara), Izrael
- Slika: S desno nalijevo stoje Gita Pick, Ilana Pick, Božidar Pick, sjedi Xenija Pick, Izrael
- Slika: Uvjerenje o porijeklu koje je izdala Općina Bedonia (Comune di Bedonia) na ime Božidar Pick, *Yad Vashem*
- Slika: Sestre Vera i Oly, Brčko, 1930.
- Slika: Uspomena, Sarika, Vera, Oli, Romeo, Seka i Boris, Brčko, 1933.

- Slika: Malvina Grunhut, njene sestre i brat (svi su stradali u holokaustu osim Malvine), Brčko
- Slika: Sestre Vera i Oly, Bosanski Brod

Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona

30. Imovina porodice Marton u Sarajevu i Brčkom

- Slika: Staklana porodice Marton u Sarajevu
- Slika: Porodica Marton u dvorištu staklane Ludviga Martona u Sarajevu
- Slika: Nacionalizacija zgrade porodice Marton u Sarajevu
- Slika: Biografija Josipa Martona, Zagreb, 1. decembar 1966.

Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona

- Konfiskacija imovine Ludviga Martona, BiH – ABD; Imovinskoppravna služba Općine Brčko, 1945–1992, potfond: Konfiskacije, br. dosjea 392

31. Porodica Zentner

- Članak: Fotografska radnja pod nazivom Julius Zentner iz Brčke navedena kao jedna od trinaest fotografskih radnja u Bosni i Hercegovini, *Bosanski glasnik*, 1915.
- Slika: Porodica Zentner: Majka Aurelija i otac Samuel, braća – slijeva na desno: Julius, Ferdinand i Otto
- Slika: Braća Ferdinand, Julius i Otto Zentner
- Slika: Braća Zentner – slijeva na desno: Julije, Ferdinand i Otto s prijateljicama, Brčko, između dva svjetska rata

Privatna arhiva dokumenata i fotografija Ane Hermanović

- Slika: Logotip fotografske radnje S. Zentnera, privatna zbirka Adnana Pašalića
- Slike: Razredne knjige: JU EŠB 1912/13, 1925/26, Matične knjige GŠB, BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ 1911/12.
- Fotografije fotografske radnje S. Zentnera, Muzej Semberije, Bijeljina, I-355, privatna zbirka Admira Pašalića

32. Dr. Otto Zentner

- Svjedočanstvo o državnom ispitu Otta Zentnera, 1925.
- Dopis Predsjedništva Vrhovnog suda u Sarajevu od 4. februara 1931. godine, br. 1436/31, o preimenovanju Otta Zentnera za sudskog pripravnika za Okružni sud u Bihaću, Sreski sud, Brčko, 6. februar 1931.
- Slika: Otto Zentner u Brčkom
- Slika: Otto Zentner sa suprugom Martom na medenom mjesecu u Veneciji, 1938.
- Slika: Otto Zentner i supruga Marta
- Slika: Otto Zentner sa suprugom Martom i prijateljicom na odmoru u Rogaškoj Slatini
- Slika: Otto Zentner za vrijeme Drugog svjetskog rata s oznakom „Ž“ (Židov) na kaputu

Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović, unuke Otta Zentnera

33. Popis otuđenih jevrejskih radnji u provinciji srez Brčko

- Popis otuđenih jevrejskih radnji u provinciji srez Brčko, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 19

34. Konfiskacija imovine Jevrejske bogoštovne općine Brčko

- Prijava Gradskom narodnom odboru, upravni odsjek u Brčkom, o imovini Jevrejske bogoštovne općine koja prelazi pod državnu upravu od 23. novembra 1946.
- Imovina Jevrejske bogoštovne općine po gruntovnom izvatku katastarske općine Brčko, BiH – ABD, Imovinskoppravna služba Općine Brčko 1945–1992, potfond: Konfiskacije, br. dosjea 70
- Zaključak Sreskog suda u Brčkom br. P. 857/48 od 6. oktobra 1948. godine na osnovu molbe Saveza jevrejskih vjeroispovjednih općina
- Kupoprodajni ugovor Jevrejske bogoštovne općine u Brčkom, zastupane po Savezu jevrejskih vjeroispovjednih općina Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Beogradu, br. 1237/51, 29. august 1951.

35. Holokaust jevrejskih Brčaka i spaljivanje sinagoge

- Izvještaj Sreskog načelstva u Brčkom od 30. aprila 1940. (br. 6137/1940), koji se odnosi na pritužbu članova brčanskog Kulturbunda protiv Zumbula Montilije, HR-HDA-155, Banovina Hrvatska, Kabinet bana 1939–1941, zaveden pod br. Kab. 23809/1940 od 30. aprila 1940.
- Izvještaj Zapovjedništva 6. hrvatske oružničke pukovnije, Sarajevo, 3. maj 1941, o unutrašnjoj situaciji, U–D M–68, o spaljivanju jevrejske sinagoge, Arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja Beograd
- Izvještaj o Izbjegličkom logoru Brčko, br. 1040/55, Oeuvre de secours de l'American, Joint Distribution Committee, *Yad Vashem*, *Ustanova za čuvanje sjećanja na mučenike i junake*, Jerusalem, Izrael, yadvashem.org
- Rješenje ministarstva unutrašnjih poslova od 11. augusta 1941, br. 23171, o postavljanju Većeslava Montanija za perovođu VI grupe, *Narodne novine*, br. 104, 18. august 1941.

36. Brčko – jevrejsko prihvatilište 1939 – 1941.

- Prijava Mihaela Adlera Odboru za pomoć židovskim izbjeglicama, Zagreb
- Obavještenje o boravištu Arnolda Solomona u prihvatilištu u Brčkom
- Obavještenje o dolasku Else i Josefa Brauna u prihvatilište u Brčko, 24. marta 1941. godine
- Obavještenje o transferu Leopolda Dickera iz prihvatilišta u Bosanskom Šamcu u Brčko, 24. marta 1941.

United States Holocaust Memorial Museum Archives, Vašington DC, HICEM - Odbor za pomoć židovskim izbeglicam, Zagreb, 1933-1941, 1-80, 1-87, 1-111, 1-217.

37. Svjedočenja

- Zapisnik Gradske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb, 19. juli 1945, o svjedočenju Albine Goldstein iz Beča, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 7166/2

- Zapisnik Gradskog narodnog odbora u Brčkom po predmetu saslušanja svjedoka Faika Sejdića iz Brčkog u vezi s počinjenim zločinima okupatora i njegovih pomagača u brčanskom srezu za vrijeme okupacije, 24. april 1946, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 48648

38. Svjedočenja

- Zapisnik Gradskog narodnog odbora u Brčkom od 25. i 26. aprila 1946. godine o svjedočenju Đuke Kolara, Dragoljuba Markovića i Ibrahima Suljagića o počinjenim zločinima okupatora i njegovih pomagača u brčanskom srezu za vrijeme okupacije, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 48649
- Zapisnik Centralne gradske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu od 2. augusta 1945. o svjedočenju nadvornika Branislava iz Zagreba, br. 67/45, Zagreb, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 7198/1

39. Žrtve

- Zapisnik Gradskog narodnog odbora Brčko sastavljen 8. i 10. septembra 1946. godine po izaslaniku Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina, a po predmetu saslušanja svjedoka o zločinima počinjenim po okupatoru i njegovim pomagačima na teritoriji Mjesnog narodnog odbora Brčko, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 56568
- Zapisnik od 25. i 26. aprila 1946. godine sastavljen u uredu Gradskog narodnog odbora u Brčkom po predmetu saslušanja svjedoka Đuke Kolara, Dragoljuba Markovića i Ibrahima Suljagića po počinjenim zločinima okupatora i njegovih pomagača u srezu brčanskom za vrijeme okupacije, BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Sarajevo, 1944–1947, inv. br. 48649
- Emilija Levy, Jevrejka iz Brčkog, ubijena na mostu preko Save i bačena zajedno s 3 kćeri uzrasta 7, 9 i 12 godina, *Yad Vashem*

Izvori i literatura

Literatura:

1. *120 godina Bolnice u Brčkom*, JZU „Zdravstveni centar Brčko“, 2006.
2. *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Tuzla, 1985.
3. Bućin, Rajka, „Transport upućen u Auschwitz iz Vinkovaca“, *Časopis za suvremenu povijest* 53, br. 2, str. 611-660.
4. Danon, Cadik, *Zbirka pojmova iz judaizma*, Beograd, 1996.
5. Glavni rezultati popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895, Sarajevo 1895. www.dokumen.tips (pristupljeno: 28. mart 2019).
6. Goldstein, Ivo, *Antisemitizam u Hrvatskoj od srednjega vijeka do danas*, Zagreb, 2022.
7. Gotovac, Vedrana, *Sinagoge u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1987.
8. Jurkić Sviben, Tamara, *Glazbenici židovskog podrijetla u sjevernoj Hrvatskoj od 1815. do 1941. godine* (doktorski rad), Zagreb, 2016.
9. Juzbašić, Dževad, „Nekoliko napomena o Jevrejima u BiH u doba austrougarske uprave“, *Zbornik radova: Sefarad '92*, Sarajevo, 1995, str. 93-110. <http://www.benevolencija.eu.org/content/view/111/72/1/2/> (pristupljeno: 2. decembar 2021).
10. Kisić Kolanović, Nada, „Podržavljenje imovine Židova u NDH“, *Časopis za suvremenu povijest* 30, br. 3, 1998, str. 429-453.
11. Koljanin, Milan, *Njemački logor na Beogradskom Sajmištu 1941–1944*, Beograd, 1992.
12. Kreso, Muharem, *Nacističko konačno rješenje jevrejskog pitanja u okupiranim zemljama Zapadnog Balkana od 1941. do 1945. godine*, Sarajevo, 2006.
13. Leksikon ili hronika jugoslovenskog jevrejstva, 1927–1928, Pinkas Jevrejskih opština Jugoslavije, YV, Jerusalem, 1988.
14. Lučić, Radovan, Popara Anđelka, *Vodič Arhiva Brčko distrikta Bosne i Hercegovine*, Brčko, 2019.
15. Mujačić, Ramadan, *Sjećanja stradanja Jevreja*, Brčko, 1941.
16. Nezirović, Nikša, *Jevreji u Bosanskom Šamcu*, Šamac, 2015.
17. Pinto, Avram, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987.
18. Pinto, Samuel, *Zločini okupatora i njihovih pomagača izvršeni nad Jevrejima u Bosni i Hercegovini*, 438-441.

19. Savez rabina Kraljevine SHS, *Jevrejski almanah za godinu 5688, 1927–1928*, Vršac, 1927.
20. Štatistika mjesta i žiteljstva Bosne i Hercegovine po popisu naroda od 1. maja 1885. godine, Sarajevo, 1886. <https://www.poreklo.rs/2012/11/04/popisi–stanovnistva–bih–iz–1879–1885–1910/popis–bih–1885/> (pristupljeno: 28. mart 2019).
21. Tauber, Eli, *Holokaust u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2014. <http://institut-genocid.unsa.ba/userfiles/file/Holokaust%20u%20BiH.pdf> (pristupljeno: 29. septembra 2022).
22. Tauber, Eljas, „Jevreji kao nerazdvojni dio razvoja privrede i kulture u Bosni i Hercegovini“, *Diskursi 1*, 2011, str. 233-248.
23. Vasiljević, Zoran, *Sabirni logor Đakovo*, Slavonski Brod, 1988.
24. Vijoglavin Mančić, Tamara, „Problemi i izazovi istraživanja arhivske građe na primjeru izložbe *Tragom brčanskih Jevreja*“, *Zbornik radova 4*, 2020, str. 161-177.
25. Vojinović, Živana, *Avramova deca (pomenik šabačkih i podrinskih Jevreja)*, Beograd, 2015.
26. Zlatković Winter, Jelena, „Dijaspora i Židovi na području Jugoslavije“, *Migracijske teme 3*, 1987, str. 161-175.
27. Vračić, Berislava, Alfonza Kovačić, *Sestre milosrdnice sv. Vinka Paulskoga II. Družbine filijale*, Zagreb, 1998.
28. Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj*, Baza podataka Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO, Zagreb, 2021.

Tisak i službena glasila:

- *Bosanski glasnik*, Sarajevo
- *Bošnjak*, Sarajevo
- *Jevrejski glas*, Sarajevo
- *Narodna židovska svijest*, Sarajevo
- *Narodne novine*, Zagreb
- *Sarajevski list*, Sarajevo
- *Službene novine*, Beograd
- *Židovska svijest*, Sarajevo

Neobjavljena arhivska građa:

1. BiH – ABiH, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, u spiskovima žrtava i oštećenika Sreza Brčko, Sarajevo, 1944–1947.
2. BiH – ABiH, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Drinska banovina, IV. prosvjetno odjeljenje 1929–1938. godine, digitalna građa – Arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
3. BiH – ABiH, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, opća građa, od 1903. do 1918. godine; digitalna građa – Arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine
4. BiH – ABiH, Zajedničko ministarstvo finansija – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, 1893, digitalna građa – Arhiv Brčko distrikta BiH
5. BiH – ABD, Imovinskopravna služba Općine Brčko od 1945. do 1992. godine, potfond: Konfiskacije
6. BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ; Razredne knjige Gimnazije *Vaso Pelagić* Brčko
7. BiH – ABD / G „VP“ IDSŠBČ; Razredne knjige Narodne osnovne škole Brčko
8. BiH – ATK, NDH, Gradsko poglavarstvo Brčko, 1941. godina; d. g. – BiH – ABD
9. Arhivska građa JU Ekonomske škole Brčko
10. Arhivska građa Jevrejske općine Sarajevo, BiH
11. HR – HDA – 155, Banovina Hrvatska, Kabinet bana 1939–1941.
12. HR – HDA – 1076, Ured za podržavljani imetak Odjela za državnu imovinu dugove i navjere Ministarstva državne riznice NDH (PONOVA), 1941–1945.
13. SRB – AJ – 69, Jevrejska verska zajednica 1919–1929.
14. SRB – IAB, Jevrejska digitalna zbirka, IAB-1006-K32-19
15. Arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja Beograd, R. Srbija
16. BiH – ABD, Digitalna zbirka razglednica Enesa Čelosmanovića.
17. United States Holocaust Memorial Museum Archives, Washington DC, HICEM - Odbor za pomoć židovskim izbeglicam, Zagreb, 1933-1941.

Privatna arhivska građa:

- Privatna zbirka fotografija i razglednica Ataha Mahića.
- Privatna zbirka fotografija i razglednica Admira Pašalića.
- Privatna zbirka fotografija Vladimira Vladana Hajduka.

- Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ozrena Martona.
- Privatna zbirka dokumenata i fotografija Seade Drapić.
- Privatna zbirka dokumenata i fotografija Hilme Zlatića.
- Privatna zbirka dokumenata i fotografija Živane Vojinović.
- Privatna zbirka dokumenata i fotografija Ane Hermanović.
- Privatna zbirka dokumenata Miloš Damjanović.
- Privatna zbirka dokumenata i fotografija Jasmina Ćirić.
- Privatna zbirka fotografija Branke Hadži Ristić.

Internet:

1. *Bosanski glasnik*, 1898, <http://kolekcije.nub.ba/items/show/394> (pristupljeno: 10. decembar 2019).
2. *Bosanski glasnik*, 1915, <https://pdfcoffee.com/bosanski-glasnik-1915-godine-bosnischer-bote-1915-pdf-free.html> (pristupljeno: 10. decembar 2019).
3. *Bosanski glasnik*, 1918, <http://digital.ghb.ba> (pristupljeno: 1. august 2022).
4. *Yad Vashem (YV)* – Ustanova za čuvanje sjećanja na mučenike i junake, Svjetski centar za sjećanje na Holokaust, Jerusalem, Izrael. www.yadvashem.org
5. „Auschwitz i njegova potresna povijest“, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/hr/auschwitz-i-njegova-potresna-povijest/a-60562588> (pristupljeno: 1. septembar 2022).
6. United States Holocaust Memorial Museum Archives, https://collections.ushmm.org/findingaids/RG-11.001M.52_01_fnd_en.pdf, (pristupljeno 9.3.2023.)
7. „Fotografi u Zrenjaninu“, *Banateka.blogspot.com*, <http://banateka.blogspot.com/2010/04/fotografi-u-zrenjaninu-1850-1950.html> (pristupljeno: 23. august 2022).
8. „Gospodine uredniče!“, Bošnjak, 11. mart 1982, *Digitalni arhiv Infobiro, Mediacentar Sarajevo*, <http://www.infobiro.ba/article/1044157> (pristupljeno: januar 2021).
9. Hajdar, Dino, „Jevrejske opštine u BiH“, *Intelektualno.com*, <https://intelektualno.com/jevrejske-opstine-u-bih-do-1941-godine-postojale-su-24-jevrejske-opstine-u-20-bh-gradova/> (pristupljeno: 5. august 2022).

10. Jevrejsko kulturno nasleđe u Beogradu, *Jevrejska opština Zemun*, http://joz.rs/grobljeweb/d/d4_nasledje.html (pristupljeno: 5. august 2022).
11. „Pregled i pretraga poimeničnog popisa žrtava KL Jasenovac 1941–1945“, *Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac*, <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618>
12. „Sjećanje kao opomena“, *Slobodna Evropa*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/plp-zvezdan-sjkecanje-na-logor-djakovo/25162294.html> (pristupljeno: 1. septembar 2022).
13. Logor Banjica, <https://archivum.arhivvojvodine.org.rs/logor-banjica/> (pristupljeno 10.3.2023.)
14. „Telegram Saraj listu“, *Sarajevski list*, 10. februar 1892, *Digitalni arhiv Infobiro, Mediacentar Sarajevo*, <http://www.infobiro.ba/article/994639> (pristupljeno: januar 2021).
15. *Tora i ljudska prava*, Benevolencija, https://www.jews.ba/1542634644-Tora_i_ljudska_prava.pdf (pristupljeno: 5. august 2020).

Sestra i brat: Ida Baumgarten i Pal Baumgarten⁸²⁹

⁸²⁹ Privatna zbirka fotografija i dokumenata Vladimira Vladana Hajduka.

ISBN 978-9958-860-80-5

**CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod
ID brojem 51787782**